

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΔΙΟΝ. ΜΑΓΓΑΣ Α.Μ 23403

ΟΙ ΘΕΟΦΑΝΕΙΕΣ ΤΟΥ ΑΣΑΡΚΟΥ ΛΟΓΟΥ
ΣΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ ΣΥΜΦΩΝΑ
ΜΕ ΤΟΥΣ ΠΑΤΕΡΕΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Διπλωματική Έργασία

Έπιβλέπων καθηγητής:
ΘΕΟΦΙΛΕΣΤΑΤΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΒΥΔΟΥ
κ. ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΚΑΤΕΡΕΛΟΣ

Αθήνα 2015

Ένα μικρό αντίδωρο στους γονείς μου
+ Διονύσιο και Μαρία και στον αδερφό
μου + Γεώργιο

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΟΙ ΘΕΟΦΑΝΕΙΕΣ ΤΟΥ ΑΣΑΡΚΟΥ ΛΟΓΟΥ ΣΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΥΣ ΠΑΤΕΡΕΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Οί άποκαλυπτικές ενέργειες του δευτέρου προσώπου της Αγίας Τριάδος στην Παλαιά Διαθήκη.	
1. Θεοφάνειες, τύποι και προτυπώσεις.	18
2. Οί θεοφάνειες κατά τους Πατέρες της Έκκλησίας.	26
3. Οί τύποι κατά τους Πατέρες της Έκκλησίας.	49
4. Οί προτυπώσεις κατά τους Πατέρες της Έκκλησίας.	66
Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Προσωνύμια του άσαρκου Λόγου στην Παλαιά και την Καινή Διαθήκη.	
1. Ο ένσαρκωμένος Θεός προϋπάρχων ως Υιός του Θεού.	80
2. Ο ένσαρκωμένος Θεός προϋπάρχων ως Λόγος του Θεού.	87
3. Ο ένσαρκωμένος Θεός προϋπάρχων ως Σοφία του Θεού.	92
4. Ο Υιός του Θεού προϋπάρχων ως Γιαχβέ.	95
Γ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Οί θέσεις των αίρετικών και της νεώτερης θεολογίας για τις θεοφάνειες και την προϋπαρξη του Ήησου Χριστού.	
1. Οί θέσεις του Δοκητισμού.	99
2. Οί θέσεις του Γνωστικισμού.	99
3. Οί θέσεις του Άρείου.	99
4. Οί θέσεις του Άπολλιναρίου.	100
5. Οί θέσεις του Νεστορίου.	101
6. Οί θέσεις της νεώτερης θεολογίας.	102
Δ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η όρθόδοξη έρμηνεία για τó ζήτημα των θεοφανειών και της προϋπαρξεως του ένσαρκωμένου Θεού.	105
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	113
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	120
ΠΗΓΕΣ	
ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ	129

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ θέμα τῆς παρουσίας τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος στοὺς χρόνους τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἶναι μείζονος σημασίας γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ Θεολογία. Σκοπὸς τῆς παρούσας ἐργασίας εἶναι νὰ συμβάλει κατὰ τὸ δυνατόν στὴν προσέγγιση αὐτοῦ τοῦ θέματος ποὺ εἶναι οὐσιῶδες γιὰ τὴν ὀρθόδοξη παράδοση.

Οἱ ἅγιοι Πατέρες δηλώνουν ἀπερίφραστα τὴν προὔπαρξη τοῦ ἑνσαρκωμένου Θεοῦ, τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος στὴν ἐποχὴ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Οἱ βιβλικές θεοφάνειες συνδέονται ἄμεσα μὲ τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Λόγου στὴν Καινὴ Διαθήκη.

Τὸ Πρωτοεὐαγγέλιο, ὁ Νόμος, οἱ Προφητεῖες, οἱ Διαθήκες, ἀλλὰ καὶ οἱ ποικίλες θεοφάνειες ἀποκαλύπτουν τὶς θεῖες ἐνέργειες καὶ τὸ ἱστορικὸ περιβάλλον ποὺ διαβιοῖ ὁ ἄνθρωπος. Τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς ἁγίας Τριάδος ὡς προαιώνιος Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐτοιμάζει τὴ σωτηρία ὄχι μόνο τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ ἀλλὰ ὀλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητας, ἀκόμα καὶ τοῦ εἰδωλολατρικοῦ κόσμου.

Ἡ ἀιδιότητα τοῦ ἄσαρκου Λόγου, ἐνὸς ἄκτιστου προσώπου, πρὶν ἀπὸ τὴν ἑνσαρκὴ παρουσία καὶ γέννησή Του ἀπὸ τὴν Παρθένο Μαρία, δηλώνει τὸν πρωταγωνιστικὸ ρόλο, τὴ δράση καὶ μέρος τοῦ σχεδίου τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ. Τὸ ὑπόλοιπο μέρος τοῦ σχεδίου τῆς θείας οἰκονομίας θὰ ὀλοκληρωθεῖ μὲ τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ ἴδιου τοῦ Υἱοῦ Του. Ἡ ἄσαρκη καὶ ἑνσαρκὴ παρουσία τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ ἐνεργεῖ καταλυτικὰ στὶς ὅποιες ἀτέλειες τῆς ἀνθρώπινης φύσης καὶ δίνει ἓνα χαρακτήρα ἀπεγκλωβισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ ἀτελέστερο καὶ πεπερασμένο πρὸς τὸ τέλειο καὶ αἰώνιο.

Τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος ἀποκαλύφθηκε ἀρχικὰ στοὺς Πρωτοπλάστους, στοὺς Πατριάρχες, στοὺς Κριτές, στοὺς Βασιλεῖς μέσω τῶν ἐντολῶν ἢ ἄλλων ὑποσχέσεων, ἐνῶ στὸ Μωυσῆ καὶ τὸν περιούσιο λαὸ μέσω τοῦ νόμου καὶ τελικὰ μὲ τοὺς προφήτες καὶ τὶς ἄμεσες προφητικές τους ἀποκαλύψεις. Σύμφωνα μὲ τὴν Ὁρθόδοξη θεολογία, ἀποκάλυψη εἶναι κάθε δράση τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν κτίση μέσω τῶν ἐνεργειῶν Του. Ἡ Ἐκκλησία στὸν ἀγῶνα τῆς μὲ τὶς αἱρέσεις κάνει σαφές τὸ τῆς θεότητας καὶ ἀιδιότητας, δηλαδή τὴν προὔπαρξη τοῦ ἑνσαρκωθέντος Θεοῦ, τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἀπὸ τὶς πηγές συνάγεται ὅτι ὁ Θεὸς δρᾷ κατὰ κύριο λόγο στὸ ξεκίνημα μίας νέας περιόδου τῆς ἱστορίας τῆς θείας οἰκονομίας, χρησιμοποιώντας ἔκτακτες ὑπερφυσικὲς ἐνέργειες, ὅπως στὶς περιπτώσεις τῆς δημιουργίας, τοῦ παραδείσου, τῆς πτώσης, τῆς ἐκλογῆς τῶν πατριαρχῶν, τῆς ἀνάδειξης τοῦ περιούσιου λαοῦ κ.ἄ.

Ἡ οἰκονομία γιὰ τὸ Θεὸ δὲν εἶναι ἓνα στατικὸ γεγονός, ἀλλὰ συνεχές, κάτι τὸ δημιουργικὸ ποὺ ἐντάσσεται στὴ θεία Του πρόνοια μὲ σκοπὸ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ φυσικὴ ἀποκάλυψη μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ καλύτερα ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς ὑπερφυσικῆς ἀποκαλύψεως. Τὰ πάντα στηρίζονται σὲ μίαν ἱστορικὴ συνέχεια ὅπου ἀποκαλύπτεται ἡ ζωντανὴ παρουσία τοῦ Θεοῦ.

Ἡ πραγμάτευση τοῦ συγκεκριμένου θέματος δὲ θὰ μπορούσε νὰ ὀλοκληρωθεῖ χωρὶς τὴν ἐπίβλεψη τοῦ καθηγητῆ Θεοφιλέστατου Ἐπισκόπου Ἀβύδου κ. Κυρίλλου (Κατερέλου), τὸν ὁποῖο καὶ εὐχαριστῶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ γιὰ τὴν πολύτιμη συμβολὴ καὶ καθοδήγησή του κατὰ τὴν ἐκπόνηση τῆς διπλωματικῆς ἐργασίας.

Νοέμβριος 2015

Μάγγας Γρηγόριος

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ζήτημα της παρουσίας του δευτέρου προσώπου της Αγίας Τριάδος στην Παλαιά Διαθήκη, δηλαδή τὸ πῶς δροῦσε ὁ ἄσαρκος Λόγος, δὲν εἶναι εὐρέως γνωστὸ καὶ οὔτε κατανοητὸ στὸν ἀπλὸ ἀναγνώστη, καθὼς ἐγείρονται πολλὰ ἐρωτήματα. Ἡ προσπάθεια κατανόησης καὶ ἐπίλυσης τέτοιων ἐρωτημάτων στάθηκε ἡ ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἐνασχόληση μὲ τὸ συγκεκριμένο θέμα.

Σκοπὸς τῆς ἐργασίας εἶναι νὰ ἀναδειχθεῖ τὸ μήνυμα γιὰ τὴ σωτηρία ὅλης τῆς ἀνθρωπότητας μέσα ἀπὸ τὴ ματιὰ καὶ τὰ ἀγιοπνευματικὰ κριτήρια τῆς πατερικῆς ἐρμηνείας. Ἐὰν ἡ Ὁρθόδοξη θεολογία βυθιστεῖ ξανὰ στὶς ρίζες καὶ τὶς πηγές αὐτῆς τῆς παραδόσεως, θὰ ἀποκτήσει νέα πνοή, νέο χρῶμα, θὰ ἀποκτήσει νέα ζωὴ καὶ θὰ ἀναγεννηθεῖ. Σκοπὸς τῆς Ὁρθόδοξης θεολογίας εἶναι ὁ ὑπομνηματισμὸς καὶ ἡ ἐρμηνεία αὐτῆς τῆς ζωῆς καὶ ἀλήθειας, δηλαδή ἡ ἀποκάλυψη τῆς θείας δόξας, πάντοτε μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἐμπειρίας καὶ ζωῆς τοῦ σώματος, καθὼς καὶ ἡ μεταμόρφωση τοῦ κόσμου. Ἐπιπλέον, μέσα ἀπὸ αὐτὰ τὰ κείμενα θὰ φανερωθεῖ τὸ κτιστὸ καὶ οἱ ἄκτιστες ἐνέργειες ὡς δυὸ διαδρομὲς ποὺ κατευθύνουν τὸν ἄνθρωπο πρὸς τὴ θεογνωσία καὶ θεοπραξία ¹.

Ἕνα σημαντικό ζήτημα ποὺ ἀνακύπτει σχετικὰ μὲ τὴ θεοπτία ἱερῶν ἀνδρῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἶναι, πῶς συνδυάζεται τὸ ἀπρόσιτο τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν ἐμπειρία τῆς θεοπτίας. Σύμφωνα μὲ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὁ Θεὸς εἶναι ἐφικτὸ νὰ γίνεи προσιτὸς στὸν ἄνθρωπο μόνο μέσω τῶν ἐνεργειῶν Του. Ἡ μορφή μὲ τὴν ὁποία ἐμφανίζεται εἶναι ἀνάλογη τῶν δυνατοτήτων τοῦ θεόπτη. Γιὰ νὰ συμβεῖ ὅμως μιὰ θεοπτία θὰ πρέπει νὰ ὑπάρχουν κάποιες προϋποθέσεις. Κυρίαρχη προϋπόθεση ἀποτελεῖ ἡ συγκατάβαση τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ θεῖος φωτισμὸς ².

Μέσα ἀπὸ τὴν ἐργασία αὐτὴ δίνεται ἡ δυνατότητα νὰ ἀντληθοῦν παιδαγωγικά, θρησκευολογικά, λογοτεχνικά, ἱστορικά καὶ κοινωνιολογικά στοιχεῖα, ἀναλύοντας παράλληλα τὸ περιεχόμενο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ ἰδιαίτερος τὶς θεοφάνειες, τοὺς τύπους καὶ τὶς προτυπώσεις στὴν Ἰσραηλιτικὴ κοινότητα ³. Παιδαγωγικὰ διότι ἀποβλέπει στὴ διαμόρφωση καὶ διαπαιδαγώγηση τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ ἀπὸ θρησκευολογικῆς ἄποψης ἀναδύεται ὄχι μόνο ἡ ἀξία τῆς θρησκείας, ἀλλὰ καὶ ἡ θρησκευτικὴ πρόοδος τῆς ἀνθρωπότητας. Ἀπὸ λογοτεχνικῆς πλευρᾶς θὰ ἀντληθοῦν

¹ π. Β. Γεωργόπουλος, Περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 216.

² Γ. Μαρτζέλος, Ὁρθόδοξο δόγμα καὶ θεολογικὸς προσανατολισμὸς, Μελετήματα δογματικῆς θεολογίας Α', Θεσσαλονίκη 1993, σσ. 44-54.

³ Ν. Μαρτσούκας, Ὁρθοδοξία καὶ Αἵρεση, Στὸς ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς τῶν Δ', Ε', καὶ Στ' αἰῶνα, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 240. Ν. Μαρτσούκας, Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Β', Θεσσαλονίκη 1992, σελ. 19.

κείμενα ἀπαράμιλλου κάλλους πὸν ὁμοιά τους δὲν ὑπάρχουν στὴν παγκόσμια λογοτεχνία ⁴. Ἱστορικὰ ἡ μελέτη τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀποτελεῖ πηγὴ ἔμπνευσης γιὰ τὶς ἐπόμενες γενιές. Τὰ δρώμενα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀποτελοῦν κοινωνικὸ καὶ πολιτιστικὸ γεγονὸς καὶ θὰ συνεχίσουν νὰ ἔχουν ἀπήχηση ἕως τὴ συντέλεια τῶν αἰῶνων ⁵. Ἐπιπλέον ἡ ὑμνογραφία καὶ ἡ θεία λατρεία τῆς Ἐκκλησίας ἔχει ἀντλήσει πλῆθος στοιχείων ἀπὸ αὐτήν. Τέλος, ἀναδεικνύεται τὸ πανανθρώπινο καὶ ὀλοκληρωμένο σχέδιο τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὸ Θεό. Ὅλοι οἱ παραπάνω λόγοι ἀποτελέσαν μοχλὸ γιὰ τὴν ἐνασχόληση καὶ συγγραφὴ αὐτοῦ τοῦ θέματος.

Ἡ παροῦσα ἐργασία προσπαθεῖ νὰ ἀναδείξει τὴν καίρια σημασία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης γιὰ τὴν ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψη ⁶ καὶ σωτηρία πὸν ὁ Θεὸς «πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι λαλήσας τοῖς πατράσι ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμέρων τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ» (Εβρ. 1, 1) ⁷. Ἡ σημασία αὐτὴ ἀναδεικνύεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ἱστορικὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ δὲν μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ χωρὶς τὴν προϋπόθεση καὶ τὸ προπαιδευτικὸ χαρακτῆρα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Γι' αὐτὸ καὶ ὅσοι ἀγνόησαν τὸ περιεχόμενον τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἢ ὑπερτίμησαν τὴ μία ἔναντι τῆς ἄλλης ὁδηγήθηκαν σὲ αἰρέσεις καὶ προξένησαν διάσπαση τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως θὰ ἀποδειχθεῖ παρακάτω ⁸.

Ὁλοκλήρη ἡ Βίβλος εὐκόλα μπορεῖ νὰ χαρακτηρισεῖ ὡς χριστολογικὴ ⁹. Ἡ Καινὴ Διαθήκη, ἡ ἔνσαρκη παρουσία τοῦ Λόγου καὶ ὁ κενὸς τάφος τοῦ Ἰησοῦ ἔχουν τὶς ρίζες τους στὴν Παλαιὰ Διαθήκη καὶ στὸν περιούσιο λαὸ πὸν δέχεται τὶς τριαδολογικὲς ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ ¹⁰. Ἡ Ἁγία Τριάδα ἀποκαλύπτεται στὸν περιούσιο λαὸ μὲ τὴν ἐμφάνιση τοῦ μονάρχῃ Θεοῦ καὶ τὸν ἀποκαλυπτικὸ ρόλο τοῦ ἀσάρκου Λόγου καὶ παράλληλα ἡ σχέση αὐτὴ ἐνισχύεται μὲ τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ μονάρχῃ υἱοῦ Του, τὴν ἴδρυση τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν ἀποστολὴ τοῦ Παρακλήτου. Τὰ γεγονότα αὐτὰ ἀσπάζονται πλῆθος πατέρων καὶ θεολόγων, ὅπως ὁ Θεόφιλος Ἀντιοχείας, ὁ Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς, ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός, ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς, ὁ Μ. Βασίλειος, ὁ Μ. Ἀθανάσιος, ὁ

⁴ Π. Μπρατσιώτης, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παλαιὰ Διαθήκη μετὰ δύο παραρτημάτων περὶ ἀποκρύφων καὶ νεότερων μεταφράσεων τῆς Π.Δ., Ἀθήνα 1937, σ. 5.

⁵ Π. Μπρατσιώτης, Ἡ κοινωνιολογικὴ σημασία τῆς Π.Δ., Ἀθήνα, Θεολογία 6/1928, σ.σ. 21-22. Π. Μπρατσιώτης, Ἡ κοινωνικὴ σημασία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, Ἀθήνα 1952, σσ. 18-22.

⁶ Ἰ. Τσαγγαλίδης, Ἰουστίνος ὁ Μάρτυς καὶ φιλόσοφος ὡς ἐρμηνευτὴς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 34.

⁷ Στ. Γιαγκάζογλου, Κοινωνία θεώσεως, Ἡ σύνθεση Χριστολογίας καὶ Πνευματολογίας στὸ ἔργο τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, Ἀθήνα 2001, σσ. 237-238.

⁸ Ἰ. Τσαγγαλίδης, Ἰουστίνος ὁ Μάρτυς, σσ. 66 & 69.

⁹ Ἰ. Τσαγγαλίδης, Ἰουστίνος ὁ Μάρτυς, σσ. 36-38.

¹⁰ Ν. Ματσούκας, Δογματικὴ Β', σ. 74. Ἀγγελῶου Εὐθύμιος, Χριστὸς προτυπούμενος, Χριστολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, Ἀθήνα 2011, σσ. 56-57.

Εἰρηναῖος, ὁ Ἰουστίνος, ὁ Μάξιμος Ὁμολογητής, ὁ Εὐσέβιος, ὁ Ἰππόλυτος κ.ά.¹¹.

Ἐξάλλου, σύμφωνα μὲ τὸν ἱερὸ Χρυσόστομο, «προέλαβε τὴν Καινὴν ἢ Παλαιά, καὶ ἡρμήνευσεν τὴν Παλαιὰν ἢ Καινή. Καὶ πολλάκις εἶπον, ὅτι δύο Διαθήκαι, καὶ δύο παιδίσκαι, καὶ δύο ἀδελφαί, τὸν ἕναν Δεσπότη δορυφοροῦσι¹². Κύριος παρὰ προφήταις καταγγέλλεται. Χριστὸς ἐν Καινῇ κηρύσσεται. Οὐ καινὰ τὰ καινά, προέλαβε γὰρ τὰ παλαιά, οὐκ ἐσβέσθη τὰ παλαιά, ἡρμηνεύθη γὰρ ἐν τῇ Καινῇ»¹³. Ὅτι ὑπάρχει στὴν Καινὴ Διαθήκη εἴτε ἔχει προτυπωθεῖ στὴν Παλαιὰ ὡς πρόσωπο, ὡς τύπος, ὡς σύμβολο, εἴτε ἔχει προφητευθεῖ μέσφ τῶν λόγων, τῶν συμβολισμῶν καὶ τῶν παραβολῶν. Τὰ γεγονότα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἶναι σκιές πού στὴν ἀτέλειά τους ὡς ὁδοδείκτες δείχνουν τὴν ἄρτια ἐν Χριστῷ σωτηρία. Δὲν εἶναι ἡ ἀλήθεια, ἀλλὰ ἡ εἰκόνα τῆς ἀλήθειας καὶ πρόγευση τῆς πληρότητας τῆς Καινῆς Διαθήκης¹⁴. Ὁλόκληρη ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, ὅπως ἀναλύει ὁ Ἱερὸς Χρυσόστομος, περιγράφει ἰδιαίτερος τὴ δόξα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ¹⁵, ἐνῶ καὶ οἱ ἅγιες προσωπικότητες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ ἴδιος Πατέρας, γνώρισαν Αὐτὸν πρὶν τὴν ἔνσαρκη παρουσία Του¹⁶. Στὸ διάλογο πρὸς Τρύφωνα ὁ Ἰουστίνος ἀποδέχεται τὴ θεοπνευστία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀλλὰ θεωρεῖ ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι ἀλλοίωσαν τὸ περιεχόμενό της καὶ δὲν ἔδωσαν τὴν ἀπαιτούμενη βαρύτητα στὶς προπαρασκευαστικὲς θεοφάνειες τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ. Αὐτὴ ἡ ἀλλοίωση εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴ δημιουργία μιᾶς Νέας Διαθήκης πού θὰ ἔχει οἰκουμενικὸ καὶ αἰώνιο κύρος. Ἡ πραγματοποίηση τελικὰ τῶν προφητειῶν στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ δείχνει ὅτι αὐτὸς ἦταν ὁ ἐμφανιζόμενος Θεὸς στὶς θεοφάνειες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ὁ Παλαιὸς νόμος ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὴ μετάνοια καὶ τὴν ἀγάπη πού ἔφερε ὁ Χριστὸς μὲ τὴν ἐνανθρώπησή Του. Κατὰ συνέπεια οἱ θεοφάνειες τοῦ ἄσαρκου Λόγου στὴν Παλαιὰ Διαθήκη γιὰ τὸν Ἰουστίνου ἀποτελοῦν σημαντικὸ κομμάτι τῆς Θεολογίας του, χωρὶς τίς ὁποῖες δὲν μποροῦν νὰ κατανοηθοῦν τὰ γεγονότα τῆς Καινῆς Διαθήκης¹⁷

¹¹ Ν. Ματσούκας, Δογματικὴ Β', σσ. 68-74.

¹² π. Β. Γεωργόπουλος, Περί σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σσ. 140-141.

¹³ P.G.50,796: (Ψευδο-Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ὁμιλία εἰς τὸ ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου καὶ εἰς τὴν ἀπογραφὴν τῆς ἀγίας Θεοτόκου). Ἰ. Τσαγγαλίδης, Ἰουστίνος ὁ Μάρτυς, σσ. 89 & 91. Ἀχελώου Εὐθύμιος, Χριστὸς προτυπούμενος, σ. 19.

¹⁴ Ἰ. Παναγόπουλος, Εἰσαγωγή στὴν Καινὴ Διαθήκη, Ἀθήνα 1983, σ. 342. Κ. Σκουτέρης, Ἡ ἐκκλησιολογία τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης, Ἀθήνα 1969, σ. 52. Στ. Γιαγκάζογλου, Κοινωνία θεώσεως, σσ. 236-237.

¹⁵ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σ.16.

¹⁶ P.G.59,66 & 67: «Ὡς οἱ γε τοῦ Θεοῦ φίλοι καὶ θαυμαστοὶ πάντες αὐτὸν ἐπέγνωσαν καὶ πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν).

¹⁷ Ἰ. Τσαγγαλίδης, Ἰουστίνος ὁ Μάρτυς, σσ. 38-39 & 64. Π. Χρήστου, Ἑλληνικὴ Πατρολογία Β', σ. 564.

καὶ τῆς γέννησης τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ ¹⁸. Ἀλλὰ καὶ ὀλόκληρη ἡ ὀρθόδοξη Θεολογία, τονίζει τὴν ἀποφασιστικὴ ἐμφάνιση τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος στὴ φύση καὶ τὴν ἱστορία, κάτι ποὺ οἱ Ρωμαϊκοκαθολικοὶ καὶ οἱ Προτεστάντες δὲν τὸ δέχονται.

Δίνεται ἡ εὐκαιρία νὰ τονισθεῖ ἡ ἱερὰ ἱστορία, ἡ παράδοση τῆς ἀποκαλύψεως, ἡ ἀγάπη δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸν περιούσιο λαὸ του, ὅπου, παρόλο τὶς διάφορες ἀντιξοότητες ποὺ θὰ περάσει (αἰχμαλωσίες, γενοκτονίες, δουλεῖες, πολέμους, μετοικίσεις), θὰ τὸν σκέπει μὲ πολλὰς εὐεργεσίες (νουθεσίες, ἀπελευθερώσεις, πρόνοια, εὐλογίες, θεραπείες καὶ θαύματα) καὶ θὰ ὀδηγεῖ τελικὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους στὴ σωτηρία ¹⁹.

Ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς ἀποτελεῖ τὸν κεντρικὸ πυρήνα τῆς Παλαιᾶς ²⁰ καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Στὴν Παλαιὰ Διαθήκη οἱ προφῆτες καὶ οἱ πατριάρχες εἶχαν σημεῖο ἀναφορᾶς τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος ²¹, ἐνῶ στὴν Καινὴ Διαθήκη οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ ἅγιοι ἔρχονται σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ σαρκωμένο Λόγο ²². Ὅλες οἱ ἀποκαλύψεις τοῦ Θεοῦ μέσα στὴν ἱστορία εἶναι ἀποκαλύψεις τοῦ Υἱοῦ τοῦ ζῶντος Θεοῦ. Στὴν Παλαιὰ Διαθήκη τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος εἶναι ὁ Μεγάλης Βουλῆς Ἄγγελος ²³, Κύριος τῆς δόξης, Ἄγγελος τοῦ Θεοῦ, ὁ Γιαχβὲ τῆς δόξης ²⁴, ἐνῶ στὴν Καινὴ Διαθήκη ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ ἐνσαρκωμένος Θεός, ἐξαιτίας τῆς καθ' ὑπόστασις ἐνώσεως ²⁵, δηλαδὴ τῆς οὐσιαστικῆς ἐνώσεως, τῆς ἀνθρώπινης καὶ θείας φύσεως στὸ πρόσωπο τοῦ Λόγου ²⁶. Τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς ὁμοουσίου καὶ ἀδιαιρέτου Ἁγίας Τριάδος εἶναι ὁ κυβερνήτης τοῦ σύμπαντος κόσμου ²⁷, εἶναι

¹⁸ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σ. 267.

¹⁹ π. Β. Γεωργόπουλος, Περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σσ. 206-212.

²⁰ π. Β. Γεωργόπουλος, Περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σ. 104.

²¹ P.G.6,1064C-1065A: «Οὗτος οὖν, ὦν Πνεῦμα Θεοῦ, καὶ ἀρχὴ καὶ σοφία, καὶ δύναμις Ὑψίστου, κατήρχετο εἰς τοὺς Προφῆτας, καὶ δι' αὐτῶν ἐλάλει τὰ περὶ τῆς ποιήσεως τοῦ κόσμου καὶ τῶν λοιπῶν ἀπαντῶν. Οὐ γὰρ ἦσαν οἱ προφῆται ὅτε ὁ κόσμος ἐγένετο, ἀλλὰ ἡ σοφία ἢ ἐν αὐτῷ οὐσα ἢ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ Λόγος ἅγιος αὐτοῦ ὁ ἀεὶ συμπάρων αὐτῷ» (Θεόφιλος Ἀντιοχείας, Πρὸς Αὐτόλυκον). Ἰ. Τσαγγαλίδης, Ἰουστίνος ὁ Μάρτυς, σ. 56.

²² Ἄνδρ. Θεοδώρου, Ἡ περὶ Τριάδος καὶ Χριστοῦ διδασκαλία τῆς παρακλητικῆς, Ἀθήνα 1962, σ. 30.

²³ P.G.26,457A: «Ἐμὴ βουλή, αὐτὸς ἂν εἴη τοῦ Πατρὸς ἢ ζῶσα βουλή, καθὼς καὶ παρὰ τοῦ προφήτου μεμαθήκαμεν, ὅτι αὐτὸς τῆς μεγάλης βουλῆς Ἄγγελος γίνεται, καὶ θέλημα τοῦ Πατρὸς αὐτὸς ἐκλήθη» (Μέγας Ἀθανάσιος, Κατὰ Ἀρειανῶν, Λόγος Γ').

²⁴ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σ. 17.

²⁵ Ἰωάννης Δαμασκηνός, Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, Νίκος Ματσούκας Κεῖμενο-Μετάφραση – Εἰσαγωγή - Σχόλια, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 248. Παρακλητικὴ, σσ. 202 & 376.

²⁶ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σ. 41.

²⁷ Ν. Ματσούκας, Δογματικὴ Β', σ. 79. Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σ.115.

ὁδηγὸς τοῦ Ἰσραὴλ, πηγὴ κάθε καλοῦ, αὐτὸς ποὺ προνοεῖ, ποὺ φροντίζει καὶ οἰκονομεῖ²⁸. Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ δημιουργικὴ αἰτία τῶν πάντων²⁹. Εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος στὴν κτίση καὶ τὴν ἱστορία καὶ δὲν ὑπόκειται σὲ καμία μεταβολή³⁰. Τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος προϋπάρχει ὅλης τῆς δημιουργίας αἰώνια³¹ καὶ ὀφείλει τὴν αἰδία ὑπαρξή Του στὴν ὑπόσταση τοῦ Θεοῦ Πατρός³². Ὁ Υἱὸς εἶναι «συναῖδιος» μὲ τὸν Πατέρα καὶ ὄχι κτίσμα. Ἡ δόξα τοῦ Υἱοῦ προέρχεται ἀπὸ τὸν Πατέρα ἐξαιτίας τῆς αἰδίου γεννήσεώς Του ἀπὸ τὸν Πατέρα³³. Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος τονίζει ὅτι ὁ Υἱὸς προέρχεται ἀπὸ τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ καὶ ὡς Θεὸς συνυπάρχει αἰώνως μὲ τὸν Πατέρα³⁴. Ὅταν ὁ Θεὸς προαιώνως σχεδίαζε τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου, γνώριζε ὡς παντογνώστης τὴν πώση του. Ἡ εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου ἀμαυρώθηκε ἐξαιτίας τῆς πτώσεώς του. Ὁ ἄνθρωπος ἔχασε τὸν προσανατολισμὸ του, θεοποίησε τὸ κτίσμα, ἐνῶ ἀδιαφόρησε ἢ ἀκόμα καὶ ὑποβίβασε τὸ δημιουργό του. Ἦταν ἀδύνατον ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀντιληφθεῖ τὸν προορισμὸ του καὶ τὶς ὑψηλὲς θεῖες ἔννοιες καὶ καταβολές του ἐξαιτίας τῆς συνδιαλλαγῆς του μὲ τὴν εἰδωλολατρία καὶ τοὺς ψεύτικους θεοὺς. Παρόλα αὐτά, ὁ Θεὸς δὲν ἔμεινε ἀπαθὴς στὴν ἀναπόφευκτη κατολίσθησή του. Μετὰ τὴν παρακοὴ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, τοῦ Ἀδάμ, σχεδίασε τὴ

²⁸ P.G.48,815: «Δείκνυσι γὰρ ἐνταῦθα ὅτι καὶ πρὸ τῆς παρουσίας τῆς ἐνσάρκου πάντα αὐτὸς ὠκονόμει, καὶ πάντα αὐτὸς ἔπραττε, νομοθετῶν, προνοῶν, κηδόμενος, εὐεργετῶν» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Εἰς τὸν τετραήμερον Λάζαρον).

²⁹ P.G.53,44: «Εἰ δὲ τὰ ὀρώμενα ἱκανὰ διδάξει τὸ μέγεθος τῆς τοῦ δημιουργοῦ δυνάμεως» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Λόγος παραινετικὸς εἰς τὴν εἴσοδον τῆς Ἁγίας Τεσσαρακοστῆς). Ἀνδρ. Θεοδώρου, Ἡ περὶ Τριάδος καὶ Χριστοῦ, σσ. 26-27. Παρακλητικὴ, σ. 7.

³⁰ Π. Τρεμπέλας, Δογματικὴ, τόμος Α', Ἀθήνα 1978, σσ. 166-170. Παρακλητικὴ, σ. 101.

³¹ P.G.145,624C: «Ὡς μὲν οὖν προαιώνιος ὁ καθ' ἡμᾶς Λόγος, καὶ τῶν αἰῶνων πάντων καὶ χρόνων ἀρχαιότερος, καὶ ὡς τισὶ τῶν παλαιτέρων μυστικώτερον ὤφθη, εἰ καὶ μὴ σύμπασιν, αὐταρκῶς εἰρήσθω» (Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία).

³² Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σσ. 46-47 & 54 & 60.

³³ P.G.73,664B: «Ἄλλ' εἰ καὶ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς κοινωνός ἐστιν ὁ Υἱός, καὶ δι' αὐτοῦ πρὸς Μωσέα λελάληκεν ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ, ὅμως ταῖς ἐκείνων ὑπονοίαις οἰκονομικῶς συναίνει» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, Βιβλίον Δ'). P.G.73,925C: «Ὁ δὲ ἐκ τοῦ ὄντος ἀπερινοήτως προελθὼν, ἐστὶν αἰεὶ δοξαζόμενος ὑπὸ τοῦ αἰδίου Πατρὸς, οὐχ ὡς δόξης ἐπιδεής, βασιλεὺς γὰρ τῆς δόξης ἐστίν, ἀλλ' ὡς ἔχων καύχημα, τὸ ἐξ αἰδίου γεννηθῆναι Πατρός, αἰδίδος τε διὰ τοῦτο ὑπάρχων καὶ αὐτός» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, Βιβλίον ΣΤ'). P.G.83,73A: «Θεὸς ὢν, καὶ Θεοῦ Υἱός, καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς περικείμενος δόξαν, καὶ τὴν αὐτὴν ἔχων φύσιν καὶ δυνάμιν τῷ γεννήτορι, ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὢν, καὶ Θεὸς ὢν, καὶ τὴν κτίσιν δημιουργήσας, μορφήν ἔλαβε δούλου» (Θεοδώρητος Κύρου, Ἄτρεπτος, Διάλογος Α', Ὁρθόδοξος καὶ Ἑραριστής). Ν. Μητσόπουλος, Ἡ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ δόξα τοῦ ἀνθρώπου, Ἀθήνα 1972, σσ. 36-40.

³⁴ Μητροπολίτης Αἰζώμης Μεθόδιος, Χριστολογία, περίοδος πρώτη. Ανάτυπο ἐκ τοῦ περιοδικοῦ Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος. Ἀθήνα 1978. Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σσ. 100 & 104-105.

σωτηρία όλόκληρου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους μετὰ τὴν ἐνανθρώπηση καὶ Ἀνάσταση τοῦ μονάκριβου Υἱοῦ Του καὶ τὴν ὀλοκληρωτικὴ νίκη κατὰ τῆς φθορᾶς³⁵.

Ἐνα χαρακτηριστικὸ παράδειγμα εἶναι τὸ πρόβλημα τοῦ Ἰὼβ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ποὺ καταλήγει νὰ εἶναι ζήτημα πίστεως καὶ ἐμπιστοσύνης στὴ πρόνοια τοῦ Θεοῦ³⁶. Ἡ συγκλονιστικὴ λύση ποὺ δίνει τὸ βιβλίον τοῦ Ἰὼβ στὸ τέλος εἶναι αὐτὴ ποὺ ἔρχεται πιὸ κοντὰ στὸ θεραπευτικὸ καὶ δημιουργικὸ ρόλο τῆς θείας ἐνέργειας στὰ πλαίσια μίας δραματικῆς πορείας μετὰ κύριον σκοπὸ τὴν τελείωση τοῦ ἀνθρώπου: Νὰ ὑπερνικήσει δηλαδὴ τὶς δυνάμεις τοῦ μηδενὸς καὶ νὰ προστατέψει τὴ δημιουργία ἀπὸ κάθε εἶδους καταστροφή. Μετὰ αὐτὸν τὸ τρόπο ὁ ἄνθρωπος θὰ συνεχίσει τὸ δημιουργικὸ ἔργο τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ.

Ὁ περιούσιος λαὸς, δηλαδὴ ὁ Ἰσραηλιτικὸς λαὸς, δὲν μπορεῖ νὰ συγχωρέσει τὸ θάνατο καὶ τὴν ἀδικία, ξεσηκώνεται καὶ ἐπαναστατεῖ κατὰ τῆς ἀδικίας τοῦ Φαραὼ καὶ τῆς πίστες σὲ ἕναν ἄδικο Θεό. Μία τέτοια ἐπανάσταση εἶναι θετικὴ καὶ φέρνει ἀποτέλεσμα, γιατί ἀνατρέπει τὴν εἰδωλολατρικὴν κατάστασιν, τὴν καταπάτησιν τῶν ἠθικῶν νόμων καὶ ἐντέλει τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὸν ἕναν καὶ μοναδικὸ Θεό. Ὁ περιούσιος λαὸς θὰ περάσει ἀπὸ μίαν ὀδυνηρὴν, διαρκῆ, ἐπίπονη καὶ δύσκολη περιπέτεια σὲ μίαν πορεία δημιουργικῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἐπιλογὴ τοῦ περιούσιου λαοῦ ἀπὸ τὸ Θεὸ τὸν καθιστᾷ ὄργανόν Του, μετὰ σκοπὸν νὰ ἀπελευθερώσει τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τὰ εἰδωλα καὶ τὶς ἄλλες ἀμαρτίαι καὶ μετὰ τὸ φῶς τῆς χάριτός Του νὰ τὸν κάνει νὰ νιώσει πραγματικὰ ἐλεύθερος. Μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ περιούσιου λαοῦ ἀναδεικνύεται ὁ ἕνας καὶ μοναδικὸς Θεός. Ὁ Θεὸς ἀποτελεῖ τὸ χῶρον τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀγαθῆς ἐνέργειας καὶ δρᾷ ὡς καταλύτης τοῦ κακοῦ. Ὁ Θεὸς ἀφανίζει τὴ διάβρωσιν καὶ τὴ φθορὰ καὶ ὁ ἄνθρωπος μετὰ τὴν προαίρεσίν του ἀποδέχεται τὶς θεῖαι δωρεῖαι καὶ συγχρόνως τοῦ δίνεται ἡ δυνατότητα νὰ γίνῃ κατὰ χάριν Θεός.

Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ὁ Θεὸς ἀποφασίζει νὰ δράσει μετὰ σοφὸν καὶ παιδαγωγικὸν τρόπον, ἔτσι ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ πετύχει πάλιν τὸ στόχον του καὶ νὰ ἐπανέλθῃ στὸν προορισμὸν καὶ τὴν ἀποστολήν του. Ἀρχικὰ τὸ σχέδιον τῆς θείας οἰκονομίας γιὰ τὸν ἄνθρωπον ἦταν αὐτὸς νὰ ἔλθῃ σὲ ἐπαφὴν μετὰ τὸ Θεὸν μέσῳ τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν προφητῶν καὶ νὰ τοῦ φανερωθῇ ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸν κόσμον καὶ στὴ συνέχειαν, ὅταν ἤθελε ἔλθῃ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, νὰ ἀποκαλυφθῇ μέσῳ τοῦ ἴδιου τοῦ Υἱοῦ Του³⁷: «Καὶ ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν, καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος· ὅτι ὁ νόμος διὰ Μωϋσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο» (Ἰω. 1, 16-17).

³⁵ π. Β. Γεωργόπουλος, Περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σσ. 151-152 & 160-163 & 199 & 206-212.

³⁶ Ἀγγελῶου Εὐθύμιος, Χριστὸς προτυπούμενος, σσ. 84-85.

³⁷ P.G. 7, 889B-890A: «τέσσαρες ἐδόθησαν καθολικαὶ διαθήκαι τῇ ἀνθρωπότητι· μία μὲν τοῦ κατακλυσμοῦ τοῦ Νῶε, ἐπὶ τοῦ τόξου· δευτέρα δὲ τοῦ Ἀβραάμ, ἐπὶ τοῦ σημείου τῆς περιτομῆς· τρίτη δὲ ἡ νομοθεσία ἐπὶ τοῦ Μωϋσέως· τετάρτη δὲ ἡ τοῦ Εὐαγγελίου, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ» (Εἰρηναῖος Λουγδούνου, Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδονύμου γνώσεως, Βιβλίον Γ'). Ἀγγελῶου Εὐθύμιος, Χριστὸς προτυπούμενος, σσ. 15-16.

Τὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἦταν νὰ στείλει ἓνα κτίσμα, ὅπως ἓναν ἄγγελο, γιὰ νὰ σώσει ἓνα ἄλλο κτίσμα, δηλαδὴ τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ τὸν ἴδιο τὸν Υἱό Του γιὰ νὰ σώσει τὸν ἄνθρωπο. Σαρκώνεται καὶ θυσιάζεται τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὁ ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθεὶς. Θυσιάζεται στὸ Σταυρὸ καὶ συντρίβει τὴν κεφαλὴ τοῦ νοητοῦ Φαραώ, δηλαδὴ τοῦ διαβόλου καὶ μὲ τὸ αἷμα Του ἐλευθερώνει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν ἁμαρτία. Ὁ ἔνσαρκος Ἰησοῦς εἶναι τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος.

Ὁ περιούσιος λαός, οἱ πατριάρχες, ὁ Μωσῆς, οἱ κριτές, οἱ βασιλιάδες, οἱ προφῆτες, ὁ ἄσαρκος Λόγος, ὁ ἔνσαρκος Λόγος³⁸, οἱ ἀπόστολοι, οἱ ἅγιοι δὲν ἀποτελοῦν ἀπλῶς κάποιες μορφές μὲ ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, ἀλλὰ παρουσιάζονται κυρίως ὡς χαρισματικοὶ φορεῖς τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς ζωῆς. Οἱ διάλογοι μεταξὺ τοῦ Θεοῦ, τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀνθρώπων γίνονταν στὴν οὐράνια πνευματικὴ γλώσσα. Ὁ Θεὸς μετέδιδε μυστηριωδῶς τὶς θεῖες ἐνέργειές Του στὴ γλώσσα τῶν ἀνθρώπων, ἐνῶ οἱ ἅγιοι γίνονταν δοχεῖα τῆς χάριτος τοῦ θελήματός Του καὶ μετέδιδαν καὶ αὐτοὶ μὲ τὴ σειρά τους τὴ γνώση τους μυστηριωδῶς στοὺς ἀνθρώπους³⁹.

Ὁ Ἀβραάμ, ὁ Μωσῆς, ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ, καὶ ὁ Ἡσαΐας⁴⁰, ὑπῆρξαν ἀποδέκτες καὶ μάρτυρες τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος στὴν ἱστορία τοῦ Ἰσραήλ, ἐνῶ οἱ προφῆτες ἐξέφραζαν τὸ Θεό⁴¹ μὲ τὴν κατάλληλη γλώσσα καὶ τὸ φωτισμὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος⁴². Στοὺς τελευταίους, ὑποχωροῦσε ἡ προσωπικότητά τους καὶ μιλοῦσε ἐξ ὀνόματός τους ὁ ἴδιος ὁ Θεός⁴³. Τὰ κηρύγματά τους σχετικὰ μὲ τὶς ἐπικείμενες καταστροφές λυποῦσαν ἀρχικὰ τοὺς ἴδιους, ἐπειδὴ ἔτρεφαν μεγάλη ἀγάπη γιὰ τὸ λαό⁴⁴. Ἡ πλήρωση τῶν προφητειῶν ἀναφερόταν στὸ πρόσωπο τοῦ

³⁸ Ν. Ματσούκας, Ὁρθοδοξία καὶ αἵρεση, σσ. 50 κ.έ.

³⁹ Λ. Φίλης, Ἡ κοινὴ ὡς γλώσσα τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν 27 βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης, Ἀθήνα 1992, σσ. 95-96.

⁴⁰ Ἀχελώου Εὐθύμιος, Χριστὸς προτυπούμενος, σ. 85.

⁴¹ P.G.53,28: «Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι προφήται πάντες ἢ τὰ μετὰ πολὺν ἐσόμενα χρόνον εἶπον, ἢ τὰ κατ' αὐτὸν μέλλοντα συμβήσεσθαι τὸν καιρὸν» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Λόγος παραινετικὸς εἰς τὴν εἴσοδον τῆς Ἁγίας Τεσσαρακοστῆς). P.G.53,119: «καὶ ὅτι διὰ τῆς τῶν προφητῶν γλώττης τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς διαλεγόμενου ἀκούομεν» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Λόγος παραινετικὸς εἰς τὴν εἴσοδον τῆς Ἁγίας Τεσσαρακοστῆς). π. Β. Γεωργόπουλος, Περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σσ. 141-142. Στ. Παπαδόπουλος, Ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ἀθήνα 1999, σσ. 79 & 81.

⁴² P.G.53,176: «Θέα μοι τοῦ θαυμαστοῦ τούτου προφήτου τὴν σύνεσιν· μᾶλλον δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν διδασκαλίαν» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Λόγος παραινετικὸς εἰς τὴν εἴσοδον τῆς Ἁγίας Τεσσαρακοστῆς). π. Β. Γεωργόπουλος, Περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σ. 139. Ἀχελώου Εὐθύμιος, Χριστὸς προτυπούμενος, σσ. 66-67.

⁴³ Κ. Σκουτέρης, Ἡ ἔννοια τῶν ὄρων θεολογία, θεολογεῖν, θεολόγος στὴν διδασκαλία τῶν Ἑλλήνων πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων μέχρι καὶ τῶν κατὰ τοὺς καιροὺς, Ἀθήνα 1972, σ. 123.

⁴⁴ Ἰ. Φούντας, Ὡσηὲ - Ἀμῶς, Μάνδρα Ἀττικῆς 1992, σ. 24.

ένσαρκωμένου Θεοῦ⁴⁵. Ἡ γλῶσσα ἐπικοινωνίας τους ἦταν ἡ γλῶσσα τοῦ Θεοῦ, ἡ οὐράνια πνευματικὴ γλῶσσα, τὰ ἄρρητα ῥήματα.

Ὅλοι γίνονταν μέτοχοι τῶν ἐνεργειῶν τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος στὶς θεοφάνειες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἐπειδὴ ἦταν ὑπηρέτες τοῦ θείου Λόγου. Χαρακτηριστικὰ τῶν δικαίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἶναι ὁ φόβος πρὸς τὸν Θεὸ μετὰ τὴν ἔννοια τῆς ἐμπιστοσύνης. Οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ διακρίνονταν γιὰ τὴν ἀληθινὴ εὐσέβειά τους, τὴ γνώση τῶν δογμάτων καὶ τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ⁴⁶. Ἀποτέλεσαν τοὺς τύπους καὶ τὰ πρότυπα τῆς τελειότερης ζωῆς κατὰ τὴν πίστιν, δέχθηκαν τὶς ὑποσχέσεις ἀπὸ τὸ Θεό, ἀλλὰ δὲν ἔζησαν τὴν πραγματοποίησή τους, διότι ὁ Θεὸς οἰκονόμησε οἱ πιστοὶ (ὁ νέος Ἰσραήλ) νὰ γευτοῦν τὴ νέα διαθήκη⁴⁷.

Στὴν ἱστορία τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ παρατηρεῖται μία ποικιλία ἀπὸ προσωπικὲς ἀποκαλύψεις σὲ χαρισματικούς ἀνθρώπους, μέσῳ ὁραμάτων, ὀνείρων καὶ συμβόλων. Οἱ παραπάνω περιπτώσεις δὲν εἶναι τυχαῖα γεγονότα οὔτε ἀφοροῦν τὴν προσωπικὴ ζωὴ κάποιου χαρισματικοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ πρόκειται γιὰ τὴν πορεία καὶ τὸ μέλλον τῆς κοινότητος ὄχι μόνο τοῦ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ ὁλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ θεοπτία εἶναι ἀνώτερο καὶ λειτουργικὸ χάρισμα ποὺ ὑπάρχει στοὺς προφῆτες, στοὺς ἀποστόλους καὶ τοὺς ἁγίους. Ἡ πείρα τους δὲν ἀποτελεῖ χάρισμα μετὰ ἀτομικὰ χαρακτηριστικὰ, ἀλλὰ αὐτὸ ποὺ λαμβάνουν ἀνήκει σ' ὅλη τὴν κοινότητα καὶ σ' ὅλο τὸν κόσμον. Ἐτσι, τὰ χαρίσματα αὐτὰ τὰ ἀπολαμβάνει ὅλο τὸ σῶμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος. Ἀληθινὴ γνώση τοῦ Θεοῦ μέσῳ τῶν ἐνεργειῶν Του, δὲν εἶναι ἀπλὰ μία ἀφηρημένη ἰδέα, ἀλλὰ ἡ ζῶσα πραγματικότητα τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος.

Ἐπιπλέον, οἱ χαρισματικοὶ φορεῖς, ὅπως οἱ πατριάρχες, οἱ προφῆτες κ.ἄ., γίνονται ἀποδέκτες τοῦ πνευματικοῦ φωτὸς τῶν θεοφανειῶν, ὅπου ἀρχίζει νὰ φανερόνται σταδιακὰ ὁ ἴδιος ὁ Θεός⁴⁸. Ἔρχονται σὲ ἐπαφὴ μετὰ τὸ «Μεγάλῃς Βουλῆς Ἄγγελος» μετὰ διάφορους τρόπους. Σὲ ἄλλους ἐμφανίζεται μέσα ἀπὸ τὸ σύννεφο, σὲ ἄλλους μέσῳ τῶν ὀνείρων ἢ τῶν ὁραμάτων ἢ μέσα ἀπὸ ἑκτακτες φυσικὲς ἐπεμβάσεις, ἐνῶ μετὰ τὸ Μωυσῆ μιλάει «στόμα μετὰ στόμα» (Ἀριθμ. 12, 8: «στόμα κατὰ στόμα λαλήσω αὐτῷ, ἐν εἶδει καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων, καὶ τὴν δόξαν Κυρίου εἶδε»)⁴⁹. Ὅλοι τους διακρίνονταν

⁴⁵ π. Γ. Φλωρόφσκυ, Θέματα ὀρθοδόξου θεολογίας, Ἀθήνα 1989, σ. 56. Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σσ. 258-263. Στ. Γιαγκάζογλου, Κοινωνία θεώσεως, σ. 239.

⁴⁶ Κ. Σκουτέρης, Ἡ ἔννοια τῶν ὄρων θεολογία, σ. 120.

⁴⁷ Ἰ. Παναγόπουλος, Καινὴ Διαθήκη, σ. 342.

⁴⁸ Ν. Ματσούκας, Δογματικὴ Β', σ. 60.

⁴⁹ Ν. Ματσούκας, Δογματικὴ Β', σ. 61. Ἀγγελῶου Εὐθύμιος, Χριστὸς προτυπούμενος, σ. 16. Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σ. 226. Ἐλ. Σουμάνη, Παραστάσεις θεοφανειῶν στοὺς ψαλμοὺς, Θεσσαλονίκη 2010, σσ. 156-157 & 166 & 171 & 192 & 204 - 207.

για τὸν ἐνάρετο βίο τους καὶ τὴ συνέπειά τους στὴν ἀποστολή τους. Λάμβαναν τὴν ἀληθινὴ γνώση καὶ τὴ μετέδιδαν σὲ ὅλο τὸ ἐκκλησιαστικὸ σῶμα μὲ σκοπὸ νὰ ἐπανέλθει ἡ ἀνθρωπότητα καὶ ἰδιαίτερως ὁ Ἰσραηλιτικὸς λαὸς στὸ δρόμο τοῦ Θεοῦ⁵⁰.

Οἱ Αἰγύπτιοι ὑπῆρξαν σκληροὶ ἔναντι τῶν δούλων Ἑβραίων. Ἐτσι, ὁ Φαραὼ ἦταν τύπος τοῦ διαβόλου, ἡ Αἴγυπτος ἀποτελοῦσε τὸν τύπο τῆς ἀμαρτίας καὶ τῆς ἐξορίας τοῦ Ἀδάμ, ἐνῶ οἱ Αἰγύπτιοι ὑπῆρξαν τύποι τῶν δαιμόνων ⁵¹. Τότε ὁ Μωσῆς στέλνεται μὲ κύρια ἀποστολὴ νὰ βγάλει τὸ λαὸ τοῦ Ἰσραὴλ ἀπὸ τὴ δουλεία τῆς Αἰγύπτου καὶ νὰ τὸν ὀδηγήσει στὴ γῆ τῆς Ἐπαγγελίας ⁵², τὴν κάτω Ἱερουσαλήμ, ἀλλὰ ὁ Φαραὼ δὲ δέχεται νὰ τοὺς ἀφήσει ἐλεύθερους. Ὁ ἀγώνας τοῦ Μωσῆ ἀποτελεῖ προτύπωση τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ, ἀφοῦ ἀνέλαβε τὴ σωτηρία ἐνὸς νέου λαοῦ, τοῦ νέου Ἰσραὴλ, τὴν ἀπελευθέρωσή του ἀπὸ τὴ νοητὴ Αἴγυπτο καὶ τὴν πορεία του στὴν Ἄνω Ἱερουσαλήμ ⁵³. Ὁ Μωσῆς ἀναλαμβάνει τὴν ἀρχηγία τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραὴλ, προτυπώνοντας ἔτσι τὸ βασιλικὸ ἀξίωμα τοῦ ἐνσαρκωμένου Λόγου.

Ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς εἶναι βασιλιάς τοῦ νέου Ἰσραὴλ, ἀρχηγὸς καὶ σωτήρας τοῦ Χριστιανικοῦ λαοῦ. Ὁ Μωσῆς καὶ ὁ Ἰσραὴλ προεικονίζουν τὸν ἐνσαρκωμένο Θεὸ καὶ τὴν Ἐκκλησία, μὲ τὸν πρῶτο νὰ ἀποτελεῖ τὸν τύπο τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ, ἐνῶ ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς ὀλοκληρώνει τὸ ἔργο τοῦ Μωσῆ πού δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὴ δημιουργία ἐνὸς λαοῦ ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη, τὴν Ἐκκλησία πού θὰ ἐλευθερώνει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴ δουλεία τῆς ἀμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου καὶ θὰ τὸν ἀναπαύει ὅταν βρίσκεται κοντὰ Του. Καὶ οἱ δύο εἶναι κορυφαῖοι συντελεστὲς τῶν δύο περιόδων τῆς θείας Οἰκονομίας⁵⁴.

Ὁ Μωσῆς τοὺς ὀδηγεῖ στὴν ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐνῶ ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς χαρίζει τὴν οὐράνια εἰρήνη. Ἀπὸ χώρα ξένη ἔρχεται ὁ Μωσῆς, τὴ γῆ Μαδιάμ. Ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς ἔρχεται ἐπίσης ἀπὸ ξένη χώρα, τὴν Αἴγυπτο. Σαράντα χρόνια ὁ Μωσῆς βρισκόταν στὴν ἀφάνεια, στὴν ἔρημο. Ὁ ἴδιος ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς ἦταν στὴν ἀφάνεια γιὰ τριάντα χρόνια, πρὶν ξεκινήσει τὴ δημόσια δράση Του. Ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ περνᾷ τὴν Ἐρυθρὰ θάλασσα γιὰ νὰ σωθεῖ ⁵⁵. Ὁ πιστὸς θὰ σώζεται στὸ ἐξῆς μὲσω τοῦ βαπτίσματος. Ἡ ράβδος τοῦ Μωσῆ καταρράκωσε τὸ Φαραὼ. Συγχρόνως κατέστρεψε ὀλοσχερῶς τὴν κεφαλὴ τοῦ νοητοῦ Φαραὼ, προτυπώνοντας τὸ βάπτισμα μὲσω τοῦ ὁποίου θὰ καθηλώνονται στὸ διηνεκὲς οἱ ἀντίθεες δυνάμεις.

⁵⁰ W. F. Albright, *From the stone Age to Christianity*, New York 1957, σ. 303.

⁵¹ Ἀγγελῶου Εὐθύμιος, *Χριστὸς προτυπούμενος*, σσ. 30 & 38.

⁵² Ἀγγελῶου Εὐθύμιος, *Χριστὸς προτυπούμενος*, σσ. 39-41.

⁵³ π. Β. Γεωργόπουλος, *Περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου*, σ. 128.

⁵⁴ Ἀγγελῶου Εὐθύμιος, *Χριστὸς προτυπούμενος*, σσ. 78-79 & 170-171. Ἰ. Φούντας, *Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ*, σ. 89.

⁵⁵ Χρ. Βούλγαρης, *Ἡ ἐν Χριστῷ τελείωση τῆς Θείας Οἰκονομίας κατὰ τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολή*, Ἀθήνα 1985, σσ. 61-62.

Ὁ Μωυσῆς εἶναι ὁ μεσίτης τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ τῆς γῆς, ἐνῶ ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς μεσίτης τῆς Καινῆς Διαθήκης, τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ ⁵⁶. Οἱ πατριάρχες προετοίμασαν τὸ ἔδαφος στὸ Μωυσῆ, ἐνῶ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη προετοίμασε τὸ δρόμο τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ. Μέγας ὁ Μωυσῆς γιὰ τὸν Ἰσραὴλ, ἐνῶ ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς ἀνυπέρβλητος, ὡς Θεός, σ' ὅλη τὴν οἰκουμένη. Νηστεύει ὁ Μωυσῆς γιὰ νὰ παραλάβει τὸ νόμο, ἐνῶ καὶ ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς μπαίνει στὴ διαδικασία τῆς νηστείας γιὰ νὰ ξεκινήσει τὴ διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελίου. Νομοθέτης τοῦ Ἰσραὴλ ὁ Μωυσῆς, ἀλλὰ δέχεται τὸ νόμο ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος ⁵⁷. Οἱ Ἑβραῖοι δυσανασχετοῦσαν κατὰ τοῦ Μωυσῆ καὶ ὁ Φαραὼ τὸν περιφρονοῦσε. Ἀντίθετα, ὁ Θεὸς τὸν ὑπερύψωσε. Ἔτσι καὶ μὲ τὸν ἐνσαρκωμένο Θεό, δυσανασχετοῦσαν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ τὸν χλεύαζαν, ἐνῶ ὁ Θεὸς τὸν δόξαζε ⁵⁸. Ὁ Μωυσῆς ἔκανε πολλὰ θαύματα μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ πολὺ περισσότερα καὶ ἀνώτερα θαύματα ἔκανε ὁ ἐνσαρκωμένος Θεός. Τὰ θαύματα τοῦ Μωυσῆ ἀναδεικνύουν τὴ θεία ἀποστολή του, ἐνῶ τὰ θαύματα τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ ἐπαληθεύουν τὴ θεότητά Του. Ἦπιος καὶ εὐγενῆς ὁ Μωυσῆς καὶ ἀντίστοιχα ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς δίκαιος καὶ σεμνός ⁵⁹.

Ὁ Μελχισεδέκ, ὁ βασιλέας τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς εἰρήνης, ἱερέας τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, χωρὶς ἀρχὴ καὶ χωρὶς τέλος προτυπώνει τὸν ἴδιο τὸν ἐνσαρκωμένο Θεό ⁶⁰. Ἡ συνάντηση Ἀβραὰμ καὶ Μελχισεδέκ μετὰ τὴ νίκη τοῦ Ἀβραὰμ ἐναντίον τοῦ βασιλιᾶ Χοδολλογομὸρ καὶ τῶν τριῶν ἄλλων συμμάχων του, ἔχει, κατὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ συγγραφέα τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς, τὸ χαρακτήρα μίας θεοφάνειας (Ἑβρ. 7, 1-3). Στὸ πρόσωπο τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ βλέπουμε καὶ τὰ τρία ἀξιώματα, ἐνωμένα μαζί, δηλαδὴ τοῦ βασιλέως, τοῦ προφήτου καὶ τοῦ ἱερέως. Ὁ τύπος τῆς ἱστορίας τοῦ Ἰσραὴλ εἶναι τὸ θεμέλιο πάνω στὸ ὁποῖο κτίζεται ἡ οἰκοδομὴ, δηλαδὴ ἡ ἱστορία τῆς φανέρωσης τοῦ βασιλέως, τοῦ προφήτου καὶ ἀρχιερέα ἐνσαρκωμένου Θεοῦ. Σημεῖο ἀναφορᾶς τῶν βασιλέων, τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἱερέων εἶναι ὁ ἀληθινὸς ἐνσαρκωμένος Θεός. Ἡ ἱερωσύνη Μελχισεδέκ καὶ ἡ ἀρχιερωσύνη τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ μένουν εἰς τὸν αἰῶνα ⁶¹.

⁵⁶ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σσ. 253-254 & 256.

⁵⁷ π. Β. Γεωργόπουλος, Περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σ. 129.

⁵⁸ Δ. Τρακατέλης, Ὁ Χριστὸς ὁ προϋπάρχων Θεός, Ἡ Χριστολογία τῆς ταπεινώσεως καὶ ὑπερυψώσεως τοῦ Μάρτυρος Ἰουστίνου, Ἀθήνα 1992, σ.18.

⁵⁹ Δ. Κόκορης, Ὁ Χριστὸς ὅπως τὸν εἶδαν οἱ προφῆτες, Ἀθήνα 2005, σσ. 162-165.

⁶⁰ π. Β. Γεωργόπουλος, Περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σσ. 126-127. Ἀγγελῶς Εὐθύμιος, Χριστὸς προτυπούμενος, σσ. 76-78. Ἰ. Τσαγγαλίδης, Ἰουστίνος ὁ Μάρτυς, σ. 91.

⁶¹ P.G.82,725A: «Ἐν μέντοι τῇ ἱερωσύνῃ οὐ Μελχισεδέκ μεμίμηται τὸν Δεσπότην Χριστόν, ἀλλ' ὁ Δεσπότης Χριστὸς ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ» (Θεοδώρητος Κύρου, Ἑρμηνεία τῆς Πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς). Χρ. Βούλγαρης, Ἡ ἐν Χριστῷ τελείωση, σ. 82.

Ὁ νόμος ἀποτελοῦσε τὸν ὁδηγὸ τῆς πορείας τοῦ Ἰσραήλ, τὸ οἰκοδόμημα τῆς σχέσης τοῦ Θεοῦ μετὰ τὸ λαό. Ὁ νόμος τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἶναι σκιά μπροστὰ στὸ φῶς⁶². Στὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ ὁ νόμος θὰ ἐκδηλωθεῖ καὶ πάλι ὡς πραγμάτωση μίας νέας ζωῆς καὶ κοινωνίας ἀγάπης⁶³. Ὁ τύπος εἶναι συνδεδεμένος μετὰ τὴν ἀλήθεια δυναμικὰ καὶ ἐσχατολογικὰ. Γι' αὐτὸ ἡ τήρηση τοῦ νόμου ἀπὸ τὸν περιούσιον λαὸ κάνει ἐφικτὴ τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ. Τὰ τρία ἀξιώματα τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ εἶναι ὁ ἐκπληρωμένος τύπος τῆς ἱστορίας τοῦ περιούσιου λαοῦ. Ὅταν ἡ προφητεία γίνεται πραγματικότητα στὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ, ἡ Ἐκκλησία ἀποκαλεῖται πλέον «ὁ νέος Ἰσραήλ».

Στὸ πρῶτο κεφάλαιο τῆς ἐργασίας, ἀναλύονται οἱ θεοφάνειες, οἱ προτυπώσεις καὶ οἱ τύποι κατὰ τὴν ἐρμηνεία τῶν Πατέρων. Ἡ ἐξέταση τῶν θεμάτων αὐτῶν θὰ γίνῃ κυρίως μετὰ βάση τὰ κείμενα τοῦ Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου, τοῦ Κοσμᾶ Ἀγιοπολίτη, τοῦ Διοδώρου Ταρσοῦ, τοῦ Εὐσέβιου Καισαρείας, τοῦ Ἱεροῦ Φωτίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου, τοῦ Ἱππολύτου, καθὼς ἐπίσης καὶ τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου, τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, τοῦ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, τοῦ Ἰουστίνου Φιλοσόφου, τοῦ Θεοφίλου Ἀντιοχείας, τοῦ Εἰρηναίου, τοῦ Κλήμη Ἀλεξανδρέα, τοῦ Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, τοῦ Ὠριγένη, τοῦ Γρηγορίου Νύσση, τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, τοῦ Ἐπιφανίου, τοῦ Θεοδωρήτου Κύρου, τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ, τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, τοῦ Δίδυμου τοῦ Τυφλοῦ, τῶν ἱστορικῶν Σωζομενοῦ καὶ Σωκράτη καὶ τῆς Ἁγίας Γραφῆς.

Οἱ θεοφάνειες, οἱ ὁποῖες περιγράφονται παρακάτω, εἶναι οἱ ἐξῆς: 1) Ἡ φανέρωση τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ Νῶε καὶ ἡ δημιουργία τῆς κιβωτοῦ (Γέν. 6, 13-22). 2) Ἡ διαθήκη τοῦ Θεοῦ μετὰ τὸν Ἀβραὰμ καὶ κατ' ἐπέκταση μετὰ τοὺς ἀπογόνους του (Γέν. 15, 1-21). 3) Ἡ θεοφάνεια τῆς φιλοξενίας τοῦ Ἀβραὰμ μετὰ τὴν ἐπίσκεψη τῶν τριῶν ἀγγέλων στὶς βελανιδιές τοῦ Μαμβρῆ (Γέν. 18, 11). 4) Ἄγγελοι σώζουν τὸ Λῶτ στὰ Σόδομα καὶ συγχρόνως ἐτοιμάζουν τὴ φυγὴ τοῦ Λῶτ καὶ τῆς οἰκογένειάς του γιὰ τὴ πόλη Σηγῶρ (Γέν. 19, 12-26). 5) Ἄγγελος ἐπεμβαίνει κατὰ τὴν προγραμματισμένη θυσία τοῦ Ἰσαὰκ (Γέν. 22, 11). 6) Ἄγγελοι ἀνεβοκατεβαίνουν τὴ σκάλα πού στηριζόταν στὴ γῆ καὶ ἔφτανε μέχρι τὸν οὐρανὸ στὸ ὄνειρο τοῦ Ἰακώβ (Γέν. 28, 12). 7) Ἡ πάλιν τοῦ Ἰακώβ μετὰ τὸ Θεό (Γέν. 32, 23-33). 8) Ἡ ἐμφάνιση τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν ἀναχώρηση τοῦ Ἰακώβ ἀπὸ τὴν Χαρρὰν (Γέν. 31, 3 & 11). 9) Ἡ ἐμφάνιση τοῦ Θεοῦ στὸν Ἰακώβ μετὰ σκοπὸ τὴ δημιουργία ἐνὸς θυσιαστηρίου πρὸς τιμὴ Του (Γέν. 35, 1-15)⁶⁴. 10) Ἡ φλεγόμενη καὶ μὴ καιόμενη βάτος πού εἶδε ὁ Μωυσῆς στὸ ὄρος Χωρήβ (Ἐξ. 3, 2). 11) Ἄγγελος προπορεύεται κατὰ τὴν Ἔξοδο τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραήλ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο (Ἐξ. 14, 19). 12) Ἡ παράδοση τοῦ νόμου ἀπὸ τὸ Θεὸ στὸ Μωυσῆ στὸ

⁶² Στ. Παπαδόπουλος, Ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος, τόμος Β', Ἀθήνα 1999, σ. 71.

⁶³ C.F.D. Moule, *The Origin of Christology*, Cambridge 1977, σσ. 127κ.έ. Ἰ. Τσαγγαλίδης, Ἰουστίνος ὁ Μάρτυς, σ. 59.

⁶⁴ Ἀγγελῶν Εὐθύμιος, Χριστὸς προτυπούμενος, σσ. 41-42.

ὄρος Σινά (Ἐξ. 20, 1-17). 13) Ἡ ἐμφάνιση τοῦ Θεοῦ στὸν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ πρὶν ἀπὸ τὴν πολιορκία τῆς Ἱεριχούς (Ἰησ. Ν. 5, 13-15). 14) Ἄγγελος Κυρίου συναντᾷ τοὺς Ἰσραηλίτες στὴ Βοχίμ (Κριτ. 2, 1-5).

Στὸ δεῦτερο κεφάλαιο τῆς ἐργασίας παρατίθενται ἀρκετοὶ μεσσιανικοὶ ψαλμοὶ ποὺ ἀναφέρονται σὲ γεγονότα ἀπὸ τὸ βίο τοῦ ἐνσαρκωθέντος Θεοῦ. Ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης χαρακτηρίζει τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ ὡς Λόγο τοῦ Θεοῦ. Ὁ Λόγος τοῦ Ἰωάννη προϋπάρχει ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, γνωστοποιεῖ τὸ θέλημά Του καὶ ἐνεργεῖ τὴ σωτηρία τοῦ κόσμου. Ὁ Λόγος ἐνεργεῖ πάντα μαζὶ μὲ τὸν Πατέρα. Ὁ Απόστολος Παῦλος χαρακτηρίζει τὸν ἐνσαρκωμένο Θεὸ ὡς τὴ Σοφία τοῦ Θεοῦ ποὺ προϋπάρχει, δημιουργεῖ καὶ προνοεῖ. Ὁ Ἐνσαρκωμένος Θεὸς εἶναι ὁ Γιαχβὲ τῆς Παλαιᾶ Διαθήκης, ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος, ὁ προαιώνιος, ὁ ἀναρχος καὶ αἰδιος μὲ τὸ Θεό.

Στὸ τρίτο κεφάλαιο τῆς ἐργασίας θὰ γίνῃ ἀναφορὰ στοὺς αἵρετικούς (ὅπως οἱ Δοκητές, οἱ Γνωστικοί, οἱ Ἀρειανοί, οἱ Ἀπολλιναριστές καὶ οἱ Νεστοριανοί), οἱ ὁποῖοι γιὰ διαφορετικούς ὁ καθένας λόγους πρέσβευαν ὅτι δὲν ὑπῆρξαν οἱ θεοφάνειες, οἱ τύποι καὶ οἱ προτυπώσεις ἢ ὅτι στὶς θεοφάνειες δὲν ὑπάρχει φανέρωση τοῦ ἴδιου τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος ἢ ὅτι οἱ θεοφάνειες δὲν ἔχουν πραγματικὰ σωτηριολογικὸ χαρακτῆρα.

Στὸ ἴδιο κεφάλαιο θὰ τονισθοῦν οἱ θέσεις τοῦ Σχολαστικισμοῦ γιὰ τὶς θεοφάνειες καὶ τὴν προϋπαρξὴ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οἱ θεοφάνειες γιὰ τοὺς Σχολαστικούς εἶναι κτιστὰ μέσα καὶ ἀγγελικὲς ἐμφανίσεις, ἐπειδὴ δὲ δέχονται τὴ μεταμόρφωση τῆς κτίσης μέσῳ τῶν ἄκτιστων ἐνεργειῶν. Ἀδυνατοῦν νὰ ἀντιληφθοῦν ὅτι ἡ θεία ἐνέργεια εἶναι μεθεκτὴ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ἐνῶ ἡ θεία οὐσία εἶναι ἀμέθεκτη. Προσπαθοῦν νὰ φτάσουν στὴ γνώση καὶ τὴ θέωσή τους ὄχι μέσα ἀπὸ τὸ φωτισμὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τὸ Θεό, ἀλλὰ μὲ τὴ δύναμη τῆς λογικῆς.

Τέλος, στὸ τέταρτο κεφάλαιο θὰ προβληθεῖ ἡ ἀπάντηση τῶν Ὁρθόδοξων Πατέρων σὲ ὅσους ἀρνοῦνται τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἄσρκου Λόγου στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, μὲ ἀναφορὰς στὸν Ἰγνάτιο Θεοφόρο, τὸν Τερτυλλιανό, τὸν Εἰρηναῖο, τὸν Ἰωάννη Χρυσόστομο, τὸν Κύριλλο Ἱεροσολύμων, τὸ Γρηγόριο Θεολόγο, τὸ Μεγάλο Ἀθανάσιο, ἀλλὰ καὶ ἄλλους Πατέρες τοῦ Δ' καὶ Ε' αἰώνα, οἱ ὁποῖοι ἀντέδρασαν καὶ ἰσχυρίστηκαν ὅτι, ἐὰν κάτι τέτοιο ἰσχύει, ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς δὲν εἶναι προϋπάρχων Θεός. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ μίλησαν γιὰ πραγματικὴ ἔνωση τῶν δύο φύσεων τοῦ προϋπάρχοντος σαρκωθέντος Θεοῦ, ἀπορρίπτοντας τὴν ἀλλοίωση τῆς μίας ἢ τῆς ἄλλης φύσεως ὡς αἵρετική⁶⁵. Ἡ Ἐκκλησία μας ἀκολουθώντας τοὺς ἁγίους Πατέρες δέχεται τὴν προϋπαρξὴ τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ, ὡς ἀκτίστου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰδιότητά Του. Εἶναι ὁ ἀναρχος ἐκ τοῦ

⁶⁵ P.G.59,80: «Τῇ γὰρ ἐνώσει καὶ τῇ συναφείᾳ ἓν ἐστὶν ὁ Θεὸς Λόγος καὶ ἡ σὰρξ, οὐ συγχύσεως γενομένης, οὐδὲ ἀφανισμοῦ τῶν οὐσιῶν, ἀλλὰ ἐνώσεως ἀρρήτου τινὸς καὶ ἀφράστου» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν).

Πατρός γεννηθείς Υἱός και Λόγος τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος ⁶⁶.

⁶⁶ P.G.38,860: «ἐξ αἰτίου και γεννήτορος τοῦ Πατρὸς αἰδίως ἀφράστως γεννηθείς» (Καισάριος, Γρηγορίου Θεολόγου Διάλογοι Τέσσαρες). P.G. 26,37C: «Ὅτι μὲν οὖν τὸ αἰδίον περὶ τοῦ Υἱοῦ αἱ Γραφαὶ δείκνυνται λέγουσαι, φανερόν ἐκ τῶν εἰρημένων» (Μέγας Ἀθανάσιος, Κατὰ Ἀρειανῶν, Λόγος Α΄). P.G.96,1372C: «Ἄναρχον τὸν Πατέρα, συνάναρχον τὸν Υἱόν, και τὸ Πνεῦμα ἐκήρυξας» (Ἰωάννης Δαμασκηνός, Ὕμνοι). 45,1288C: «ὡς αἰεὶ σὺν τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς γεννητὸς ἅμα και ἄναρχός ἐστιν» (Γρηγόριος Νύσσης, Κατὰ Ἀρείου και Σαβελλίου). 42,257D: Πνεῦμα οὖν ὁ Θεός, και Πνεῦμα ἀνάρχως και ἀχρόνως τὸν Υἱὸν ἐγέννησεν» (Ἐπιφάνιος, Κατὰ αἱρέσεων ὀγδοήκοντα). Δ. Τρακατέλης, Ὁ Χριστὸς ὁ προϋπάρχων Θεός, σ. 17.

Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Οι ἀποκαλυπτικὲς ἐνέργειες τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος στὴν Παλαιὰ Διαθήκη.

1. Θεοφάνειες, τύποι καὶ προτυπώσεις.

Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη χαρακτηρίζεται ὡς ἡ εἰσαγωγή τῆς ἱερᾶς Ἀποκαλύψεως, διότι σ' αὐτὴν αὐτοαποκαλύπτεται ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς ⁶⁷. Στὸ πρόσωπο τοῦ Ἀκτίστου, τοῦ ὑπάρχοντος αἰωνίως, τοῦ Ἀγγέλου τῆς Δόξης, φανερώνεται ὅλη ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ. Οἱ ἐμφάνσεις τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος στὶς θεοφάνειες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης γίνονται πρόσωπο με πρόσωπο, ἐνῶ σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις τονίζεται ἡ παρουσία τοῦ προϋπάρχοντος Θεοῦ.

Τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος διαδραματίζει πρωταγωνιστικὸ ρόλο στὰ γεγονότα τῶν θεοφανειῶν καὶ τῶν προτυπώσεων. Ἡ ὑπαρξή Του ἀποτελεῖ τὸν κεντρικὸ πυρήνα τῆς ἱστορίας ⁶⁸. Μέσω τῆς παρουσίας τοῦ ἄσαρκου καὶ ἔνσαρκου Λόγου φανερώνεται ἡ Τριάδα καὶ ἀποκαλύπτεται ἡ ἱστορικὴ συνέχεια καὶ ἐνότητα ⁶⁹ στὸ σχέδιο τῆς θείας οἰκονομίας. Τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος μέσα ἀπὸ τὶς θεοφάνειες, ὅταν φανερώνει τὴν Τριάδα, ἀποκαλύπτει τὸν Πατέρα καὶ ὅταν ἀποκαλύπτει τὸν Πατέρα, φανερώνει κατ' ἀνάγκη τὴν Τριάδα ⁷⁰. Εἶναι χαρακτηριστικὴ σχετικὰ με αὐτὸ ἡ φράση τοῦ Ἰωάννη: «ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα» (Ἰωαν. 14, 9).

Ἡ Θεοφάνεια ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τὶς λέξεις Θεὸς καὶ φαίνω, πὸ σημαίνει φανερώνω, ἀποκαλύπτω. Εἶναι δηλαδὴ ἡ φανέρωση, ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ στὸν ἄνθρωπο. Ὁ Θεὸς φανερώνει τὸν ἑαυτό Του καὶ τὸ θέλημά Του στὸν ἄνθρωπο, διότι ὁ ἄνθρωπος, ὁ μεταπτωτικὸς ἄνθρωπος, ἀδυνατεῖ νὰ ἀνακαλύψει με τὶς δικές του διανοητικὲς καὶ πνευματικὲς δυνάμεις τὸ Θεό, ἀδυνατεῖ νὰ ἔρθει σὲ κοινωνία με τὸ Θεό.

Ἡ θεοφάνεια εἶναι τὸ γεγονὸς τῆς φανέρωσης τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ στὴν κτίση καὶ τὴν ἱστορία καὶ τῆς ἀποκάλυψης τῆς Ἁγίας Τριάδας μέσω τοῦ ἄσαρκου Λόγου. Ἔχει ἰσχυρὸ χαρακτῆρα καὶ διαρκῶς ἐξελισσόμενο πὸ ἐνισχύει τὴ σχέση μεταξὺ τοῦ δημιουργοῦ καὶ τοῦ δημιουργήματος, ρίχνοντας γέφυρες ἐπικοινωνίας μεταξὺ τοῦ ἀκτίστου καὶ τοῦ κτιστοῦ ⁷¹. Συνήθως συνοδεύεται ἀπὸ φυσικὰ φαινόμενα γιὰ νὰ

⁶⁷ Ἀχελῷου Εὐθύμιος, Χριστὸς προτυπούμενος, σσ. 54-55 & 166-167.

⁶⁸ Ν. Ματσούκας, Δογματικὴ Β΄, σ. 65.

⁶⁹ Στ. Παπαδόπουλος, Ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος, σ. 46.

⁷⁰ P.G.41,225A: «Τὸ δὲ τηλαυγέστερον ἐν αὐταῖς μοναρχίας ἔχει τὴν εἰσαγωγήν· ἐν δὲ τῇ μοναρχίᾳ πνευματικῶς ἡ Τριάς ἐστὶ καταγγελλομένη» (Ἐπιφάνιος, Κατὰ αἱρέσεων ὀγδοήκοντα, Τόμος Α΄). Ν. Ματσούκας, Δογματικὴ Β΄, σ. 67.

⁷¹ Ν. Ματσούκας, Δογματικὴ Β΄, σσ. 58 & 61.

δηλωθεῖ ἡ ἀπόλυτη κυριαρχία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς φύσεως ⁷². Οἱ θεοφάνειες καὶ οἱ προτυπώσεις ὑποδηλώνουν τὸ τί εἶναι ἡ ἀποκάλυψη, δηλαδή ποιές εἶναι οἱ ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ στὸν κόσμον, τὴν κτίση καὶ τὴν ἱστορία. Ὅλες οἱ θεοφάνειες καὶ οἱ προτυπώσεις ἐντάσσονται στὸ σχέδιο τῆς ἱστορίας τῆς θείας οἰκονομίας ⁷³, πὸν ἔχει κύριο σκοπὸ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ Θεό. Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη εἶναι κυρίως χριστοκεντρικὴ καὶ ἀποτελεῖ μία συνεχῆ θεοφάνεια τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ μέρος τοῦ σχεδίου τῆς θείας Οἰκονομίας.

Οἱ «ἐπισκέψεις» τοῦ Θεοῦ, γιὰ τὶς ὁποῖες ἐδῶ γίνεται λόγος, σὲ ἐκλεκτοὺς ἄνδρες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, Προφῆτες καὶ Πατριάρχες καὶ οἱ «δυνάμεις», τὰ θαύματα, πὸν ἔκανε ὁ Θεὸς διὰ μέσου αὐτῶν, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ Θεοφάνειες, φανερώσεις τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτει τὸ θέλημά Του πρὸς τοὺς ἐκλεκτοὺς του καὶ δι' αὐτῶν πρὸς τὸ λαὸ Του τὸν Ἰσραὴλ καὶ ταυτόχρονα προαναγγέλλει καὶ προετοιμάζει τὴν ἔλευση τοῦ Μεσσία.

Αὐτὸ πὸν ἔβλεπαν στὶς διάφορες Θεοφάνειες οἱ δίκαιοι τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἦταν ἡ «Δόξα τοῦ Κυρίου» (Ἐξ. 24, 17 & 40, 34-38. Β' Χρον. 5, 13. Ἰεζ. 1, 28 & 10, 3-4), ὁ ὁποῖος ἄλλοτε ἀναφέρεται ὡς «Κύριος Σαβαώθ» (Ἠσ. 6, 3 & 5) καὶ ἄλλοτε ὡς «ὁ Ἄγγελος τοῦ Θεοῦ» (Γέν. 31, 11. Ἐξ. 14, 19. Ἀριθμ. 22, 22 & 24 & 26 & 32 & 35. Κρ. 6, 20 & 13, 9. Β' Σαμ. 24, 16) ⁷⁴. Ἀκόμα καὶ ἡ Δόξα Του φαίνεται «γνοφώδης» (Ἐξ. 20, 21. Ἰησ. Ν. 24, 7. Β' Σαμ. 22, 10), δηλαδή «σκοτάδι πυκνοῦ σύννεφου». Ἀρκετοὶ Πατέρες παρομοιάζουν τὸν ἄγγελο μὲ τὸ Γιαχβέ καὶ τὸ Γιαχβέ μὲ τὸ Λόγο ⁷⁵.

Ἔτσι, γιὰ παράδειγμα, ἔχουμε τὶς Θεοφάνειες στὸν Πατριάρχη Ἀβραάμ, σύμφωνα μὲ τὶς μαρτυρίες πὸν μᾶς δίδει ἡ Παλαιὰ Διαθήκη: «Εἶπε Κύριος τῷ Ἀβραάμ» (Γέν. 12, 1). «Ἐγεννήθη ρῆμα Κυρίου πρὸς Ἀβραάμ ἐν ὀράματι λέγων» (Γέν. 15, 1). «Ἦφθη αὐτῷ ὁ Θεὸς πρὸς τῆ δρυὶ τοῦ Μαμβρῆ» (Γέν. 18, 1) κ.λ.π. Ἀνάλογες Θεοφάνειες ἔχουμε καὶ στοὺς προφῆτες, κατ' ἐξοχὴν δὲ στὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς τοῦ Θεοῦ, τὸ Μωϋσῆ.

Ἡ πρώτη ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ σὲ αὐτὸν ἔγινε στοὺς πρόποδες τοῦ Ὄρους Χωρήβ, μὲ τὸ ὄραμα τῆς καιομένης ἀλλὰ μὴ καταφλεγόμενης βάτου. Στὸ γ' κεφάλαιο τῆς Ἐξόδου αὐτὸς πὸν μιλάει μέσα ἀπὸ τὴν «καιόμενη βάτο» εἶναι ὁ Ἄγγελος Κυρίου. Αὐτὸς ἀποκαλεῖται ὡς ὁ «ἽΩν» ⁷⁶. Εἶναι φανερὸ ὅτι ἀναφέρεται στὸν Ἄγγελο τῆς

⁷² Β. Βέλλας, *Θρησκευτικὲς προσωπικότητες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, Ἀθήνα 2008, σ. 76.

⁷³ Ν. Ματσούκας, *Δογματικὴ Β'*, σ. 59.

⁷⁴ Γ. Φούντας, *Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ*, σ. 17.

⁷⁵ Ν. Ματσούκας, *Δογματικὴ Β'*, σ. 69.

⁷⁶ Χρ. Σταμούλης, *Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν. Διαλεκτικὴ φύσεως καὶ προσώπου στὴ νεώτερη ὀρθόδοξη θεολογία καὶ ὁ θεολογικὸς ὀλισμὸς τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ*, «Σύνθεσις» τ.1 (2012), 117.

Διαθήκης, τὸ «Μεγάλης Βουλῆς Ἄγγελος», δηλαδή τὸν ἄσαρκο Λόγο, τὸν ὁποῖο ὁ Ἡσαΐας ὀνομάζει Θεὸ ἰσχυρό ⁷⁷. Ἐκεῖ ὁ Θεὸς φανέρωσε στὸ Μωϋσῆ τὸν ἑαυτό του, τὴν ταυτότητά του, ὅτι δηλαδή εἶναι ὁ Ὡν (=ὁ Ὑπάρχων), ὁ Θεὸς τῶν Πατέρων του, τῶν Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ καὶ ὅτι πρόκειται νὰ τὸν ἀποστείλει στὴν Αἴγυπτο, γιὰ νὰ ἀπελευθερώσει τὸ λαὸ του ἀπὸ τὴ δουλεία τῶν Αἰγυπτίων (Ἔξ. 3, 14-17).

Μετὰ τὴ Θεοφάνεια αὐτὴ ἐπακολούθησαν καὶ ἄλλες, ἡ σπουδαιότερη δὲ ἀπὸ ὅλες εἶναι ἡ Θεοφάνεια στὸ Ὅρος Σινά (Ἔξ. 19, 1-24). Ἐκεῖ ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτεται στὸ Μωϋσῆ καὶ μέχρι ἐνὸς βαθμοῦ καὶ στὸ λαὸ τοῦ Ἰσραήλ, κατὰ τρόπον μεγαλειώδη καὶ συγκεκριμένα ἐν μέσῳ ἀστραπῶν καὶ βροντῶν, γνόφου καὶ θυέλλης ποὺ προξενοῦν φόβο καὶ τρόμο καὶ ἀποτελοῦν ἔκφραση τῆς παντοδυναμίας τοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖ ὁ Μωϋσῆς, πάνω στὴν κορυφὴ τοῦ Ὄρους, ἀξιῶνεται νὰ μιλήσει πρόσωπο πρὸς πρόσωπο μὲ τὸ Θεὸ καὶ νὰ ἀκούσει τὴ φωνὴ Του: «Ἄκουε Ἰσραήλ, Κύριος ὁ Θεὸς σου εἷς ἐστίν» καί: «Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς σου» (Ἔξοδ. 20, 2). Ἔτσι ὁ λαὸς χειραγωγεῖται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Θεὸ πρὸς τὴ θεογνωσία καὶ λαμβάνει μία πρώτη γνώση περὶ Θεοῦ. Απομακρύνεται ἀπὸ τὸ σκότος τῆς πολυθεΐας καὶ εἰδωλολατρίας καὶ ὀδηγεῖται στὴν ἀλήθεια τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ. Ἐπιπλέον, λαμβάνει τὶς δέκα ἐντολές ποὺ συνοψίζουν τὸν ἠθικὸ καὶ πνευματικὸ νόμο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

Οἱ τύποι ⁷⁸ διαπνέουν ὀλόκληρη τὴν Παλαιὰ Διαθήκη. Ὁ σκοπὸς τους εἶναι προφανής. Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ἀποτελεῖ μία προειδοποίηση καὶ ὑπόσχεση ὅτι ἀναμένεται ὁ Λυτρωτὴς τῆς πεπτωκυίας ἀνθρωπότητος. Ἡ ἀναγγελία αὐτὴ περιγράφεται γιὰ πρώτη φορὰ κατὰ τὴ θλιβερὴ ὥρα τῆς πτώσεως τῶν προπατόρων μας (Γέν. 3, 15: «αὐτὸς σου τηρήσει κεφαλὴν, καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν»). Στὴ συνέχεια ἐπαναλαμβάνεται μέχρι τὴ γέννηση τοῦ Σωτήρα καὶ δίδεται εἴτε μὲ μυστικὸς τύπους εἴτε μὲ ἐκτενέστερες προφητεῖες.

Στὸ ἀπώτατο παρελθὸν τῆς ἀνθρωπότητος ἡ ἀγγελία τῆς ἐλεύσεως τοῦ Σωτήρα τονίζεται περισσότερο μὲ τύπους καὶ λιγότερο μὲ λόγους. Ὅσο οἱ καιροὶ περνοῦν καὶ πλησιάζει τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, πληθαίνουν οἱ προφητεῖες καὶ ὑποχωροῦν οἱ τύποι. Αὐξάνεται ἡ καρτερικότητα γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Μεσσία καὶ ὀριμάζει ὁ πόθος τῆς ἀπολυτρώσεως. Κατὰ τὴ δύναμη τῆς πρόσληψης αὐτῆς τῆς προσδοκίας ἀπὸ τὴν

⁷⁷ P.G. 44, 565 B: «Ὁ δὲ ἀληθῶς ὢν, Θεὸς ἐστὶ πάντως, καθὼς τῷ μεγάλῳ Μωσεῖ ἡ ὀπτασία τῆς θεοφανείας μαρτύρεται» (Γρηγόριος Νύσσης, Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν Ψαλμῶν). P.G.21,540D: «Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν Μωυσεῖ θεοφανείᾳ πυθομένῳ τῷ Μωυσῆ, τίνα χρῆ τὸν Θεὸν ἠγεῖσθαι, φησὶν ὁ χρησμός· Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν· οὕτω ἐρεῖς τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ· Ὁ ὢν ἀπέσταλκέ με πρὸς ὑμᾶς» (Εὐσέβιος Καισαρείας, Προπαρασκευῆς Εὐαγγελικῆς, Βιβλίον Ζ'). P.G.30,505BC: «Ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Μεγάλης βουλῆς ἄγγελος... Μεγάλῃ ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ» (Μ. Βασίλειος, Ἑρμηνεία εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν). Κ. Σκουτέρης, Ἡ ἔννοια τῶν ὄρων θεολογία, σ. 123.

⁷⁸ Ἀχελώου Εὐθύμιος, Χριστὸς προτυπούμενος, σσ. 49-50. Στ. Γιαγκάζογλου, Κοινωνία θεώσεως, σσ. 230 & 233 - 234 & 236 - 237.

πλευρά των ανθρώπων δίνεται ο πλοῦτος και ἡ λεπτομέρεια τοῦ μεγάλου ἀγγέλματος. Στὴν προφητικὴ ἐποχὴ οἱ προφητεῖες γίνονται ὀλόκληρα κηρύγματα και περιγραφές, ἐνῶ οἱ τύποι σπανίζουν. Ὁ τύπος, λοιπόν, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μία σιωπηρὴ και ἀμυδρὴ προφητεία.

Εἶναι εἰκόνα και τύπος τῶν διδαγμάτων και χαρισμάτων τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ, τῆς παρουσίας τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ και τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων ποὺ μεταδόθηκαν μέσῳ Αὐτοῦ και δείχνει πόσης ἀρετῆς και δόξας ἐμπλεως εἶναι Ἐκεῖνος. Στοιχεῖα τῶν τύπων εἶναι ἡ δύναμη και ἡ ἀντοχὴ τους, ὅπως ἀκριβῶς ἰσχύει μὲ τὴ θεία φύση τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ ποὺ και αὐτὴ εἶναι ἰσχυρὴ και ἀκλόνητη, ἀφοῦ εἶναι θεμελιωμένη στὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ.

Οἱ τύποι τοῦ Χριστοῦ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη εἶναι:

- Ὁ δίκαιος Ἄβελ ὡς θῦμα φθόνου (Γέν. 4, 3-12).
- Ὁ Νῶε ὡς σωτήρας τῆς ἀνθρωπότητας (Γέν. 6, 1-9, 29).
- Ὁ Ἀβραὰμ ὡς πατριάρχης (Γέν. 12, 1-25, 18).
- Ὁ Ἰσαὰκ ὡς υἱὸς ἀγαπητός, ὁ ὁποῖος ὀδηγήθηκε στὴ θυσία (Γέν. 22, 1-18).
- Ὁ Ἰακώβ ὡς γενάρχης (Γέν. 25, 19-35, 29).
- Ὁ πάγκαλος Ἰωσήφ ὡς ἄκακος, τὸν ὁποῖο πώλησαν γιὰ χρήματα (Γέν. 37, 12-36).
- Ὁ Μωυσῆς ὡς νομοθέτης τοῦ παλιοῦ νόμου (Ἐξ. 20, 1-17, Λευ. 1, 1-27, 34).
- Ὁ Ἀαρὼν ὡς ἀρχιερέας τῆς παλαιᾶς ἱεροσύνης (Ἐξ. 28, 1-30, 38).
- Ὁ Δαβὶδ ὡς βασιλιάς τῆς παλαιᾶς βασιλείας τοῦ Ἰσραὴλ (Β΄ Βασιλ. 2, 1-7).

Καθένας ἀπὸ τοὺς τρεῖς τελευταίους τύπους προτυπώνει ἓνα ἀπὸ τὰ τρία ἀξιώματα τοῦ Κυρίου.

• Ἐπιπλέον, τύπος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς πρὸς τὴ νέα ἱερωσύνη εἶναι ὁ Μελχισεδέκ (Ἐβρ. 7, 3 & 15-16: «ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν μήτε ζωῆς τέλος ἔχων, ἀφωμοιωμένος δὲ τῷ υἱῷ τοῦ Θεοῦ, μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκές... Καὶ περισσότερο ἐπι καταδήλόν ἐστιν, εἰ κατὰ τὴν ὁμοίότητα Μελχισεδέκ ἀνίσταται ἱερεὺς ἕτερος, ὃς οὐ κατὰ νόμον ἐντολῆς σαρκικῆς γέγονεν, ἀλλὰ κατὰ δυνάμιν ζωῆς ἀκαταλύτου»)· γι' αὐτὸ ὁ Κύριος ἀποκαλεῖται «ἱερεὺς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ» (Ψαλμ. 109, 4: «σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ»). Ἐπίσης, τὸ πρόσωπο τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ προεικονίζεται μὲ διάφορες ἐκφράσεις στὴν Παλαιὰ Διαθήκη. Λόγου χάρις ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς προτυπώνεται ὡς ὁ «Μεγάλης Βουλῆς Ἄγγελος», ὁ «ἀμνός», ἡ «δάμαλις» κ.ἄ.

Ἐνας ἄλλος τύπος ποὺ προεικονίζει τὸν ἐνσαρκωμένο Θεὸ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, εἶναι τὸ «μάννα», δηλαδὴ ὁ «ἐξ οὐρανοῦ ἄρτος», ἡ τροφή ποὺ ἔδινε ὁ Θεὸς μὲ ὑπερφυσικὸ τρόπο στοὺς Ἑβραίους γιὰ σαράντα χρόνια κατὰ τὴν πορεία τους στὴν ἔρημο τοῦ Σινᾶ πρὸς τὴ γῆ τῆς Ἐπαγγελίας, τὴν κάτω Ἱερουσαλήμ⁷⁹. Σύμφωνα μὲ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο (Α΄ Κορ 10, 1-4), κατὰ τὴν σαραντάχρονη πορεία τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ ὅλοι τρέφονταν μὲ τὸ «μάννα», τὸ ὁποῖο τοὺς δόθηκε μὲ ὑπερφυσικὴ ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος. Ἐπιπλέον, ὅλοι ἔπιναν τὸ ἴδιο ποτό, ἀπὸ μία

⁷⁹ Ἀχελώου Εὐθύμιος, Χριστὸς προτυπούμενος, σσ. 118-119 & 109. Στέργιος Σάκκος, Ὁ σταυρὸς στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, Θεσσαλονίκη 2005, σσ. 218-225.

ύπερφυσική και άόρατη «πέτρα»⁸⁰ πού τους άκολουθοῦσε στην πορεία τους πρὸς τὴ γῆ τῶν πατέρων τους και αὐτὴ ἡ «πέτρα» πού ανέβλυσε νερό στὸ ὄρος Χωρήβ, ὡς τύπος τοῦ σωτηρίου αἵματος τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ δὲν ἦταν ἄλλη ἀπὸ τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος⁸¹.

Οἱ προτυπώσεις ἦταν σκιὰ τῆς οικονομίας με ἀποδέκτη τὸν πιστό. Ὅλα ἦταν σύμβολα και τύποι τοῦ μυστηρίου τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ, τοῦ πάθους και τῆς ἀναστάσεώς Του. Γιὰ παράδειγμα, μία ἀπὸ τὶς προτυπώσεις εἶναι ὁ πειρασμὸς τοῦ Ἀβραάμ ἀπὸ τὸ Θεὸ με τὰ λόγια: «Ἀβραάμ, Ἀβραάμ, ὁ δὲ εἶπεν· ἰδοὺ ἐγώ. και εἶπεν· λαβὲ τὸν υἱόν σου τὸν ἀγαπητόν, ὃν ἠγάπησας, τὸν Ἰσαάκ, και πορεύθητι εἰς τὴν γῆν τὴν ὑψηλὴν και ἀνένεγκον αὐτὸν ἐκεῖ εἰς ὀλοκάρπωσιν ἐφ' ἐν τῶν ὁρέων ὧν ἂν σοι εἴπω» (Γέν. 22, 1-2).

Τὸ γεγονὸς αὐτὸ προτυπώνει τὸν Πατέρα, ὁ ὁποῖος προσέφερε στὸν κόσμο τὸν Υἱὸ του τὸν ἀγαπητό. Τύπος τῆς θεότητας ἦταν ὁ Ἰσαάκ, ἐνῶ τῆς ἀνθρωπότητας τὸ κριάρι. Ὅμως και ὁ χρόνος ἦταν συμβολικός, καθὼς τρεῖς ἡμέρες και τρεῖς νύχτες εἶναι ὁ χρόνος δράσης και στὴ θυσία τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ και στὴ θυσία τοῦ Ἰσαάκ. Οἱ συμβολικὲς πράξεις ἦταν ἡ προσφορὰ τοῦ μονογενῆ Υἱοῦ σὲ θυσία, ἡ πορεία τριῶν ἡμερῶν, ὥσπου νὰ φθάσει στὸν τόπο πού ὄρισε ὁ Θεὸς γιὰ νὰ προσφέρει τὸν υἱὸ του γιὰ θυσία και ἀντὶ αὐτοῦ ὁ Θεὸς τοῦ ὑπέδειξε τὸ κριάρι.

Ὁ Ἰσαάκ ἀποτέλεσε τὸ συγκληρονόμο τῶν ὑποσχέσεων και τῶν εὐλογιῶν τοῦ Θεοῦ πού δόθηκαν στὸν Ἀβραάμ και ἔγινε ὁ τύπος τῆς σφαγῆς τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ βαδίζοντας τρεῖς ἡμέρες πρὸς τὸ θάνατο. Μετὰ ἔζησε και γύρισε πίσω, κρατώντας στοὺς ὤμους του τὰ ξύλα τῆς θυσίας του. Ἔτσι, ἀκριβῶς και ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς σήκωσε στοὺς ὤμους του τὸ δικό Του σταυρό, ἐπειδὴ πέθανε με δικὴ Του ἐπιλογή.

Μία ἄλλη προτύπωση τῆς Ἐκκλησίας ἦταν ἡ κιβωτὸς τοῦ Νῶε ὡς συνέπεια τῶν ἁμαρτιῶν και τῆς εἰδωλολατρίας τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Θεὸς διέταξε τὸ Νῶε, δίκαιο ἄνθρωπο ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, νὰ κατασκευάσει ξύλινη κιβωτό, στὴν ὁποία συγκεντρώνοντας ὅλη τὴν οἰκογένεια θὰ προφυλασσόταν ἀπὸ τὸν ἀναμενόμενο κατακλυσμὸ. Ὁ Νῶε, ἀφοῦ κατασκεύασε τὴν κιβωτὸ μέσα σὲ ἑκατὸ χρόνια, μπῆκε μέσα με ὅλη τὴν οἰκογένειά του και με κάθε εἶδος ἀπὸ ἄγρια ζῶα, θηρία, πτηνὰ και ἔρπετά. Κλείστηκαν μέσα μαζί του και ἔτσι γλίτωσαν ἀπὸ τὸν παγκόσμιο ἐκεῖνο κατακλυσμὸ (Γέν. 6, 1-8, 22).

Μία ἄλλη προτύπωση τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος στὴν Παλαιὰ Διαθήκη εἶναι ὁ ἐγκλεισμὸς τοῦ Ἰωνᾶ στὴν κοιλιὰ τοῦ κήτους. Ὁ προφήτης Ἰωνᾶς ἐστάλη ἀπὸ τὸ Θεὸ νὰ προφητεῦσει στὴ Νινευή, τὴ μεγάλη πόλη τοῦ βασιλιᾶ τῶν Ἀσσυρίων. Δὲν ὑπάκουσε ὅμως στὴν ἐντολὴ αὐτὴ και ταξίδεψε διὰ θαλάσσης πρὸς τὴν πόλη Θαρσεῖς. Ὅταν ξέσπασε τρικυμία, οἱ ναυτικοὶ τὴν θεώρησαν ἀντίθετη με

⁸⁰ Δ. Κόκορης, Ὁ Χριστὸς, σσ. 179-186 & 190-191.

⁸¹ Ἀχελῷου Εὐθύμιος, Χριστὸς προτυπούμενος, σ. 107.

τὸν καιρὸ. Τότε καταδικάστηκε μὲ κλῆρο καὶ ρίχτηκε στὴ θάλασσα. Ἐνα θαλάσσιο κῆτος τὸν δέχτηκε στὰ σπλάγχνα του μὲ θεϊκὴ ἐντολή.

Τρεῖς μέρες ὁ Ἰωνᾶς παρέμεινε ἀβλαβῆς στὰ σπλάγχνα τοῦ κήτους καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἀπευθύνοντας προσευχὴς πρὸς τὸ Θεὸ βγήκε τὴν τρίτη μέρα στὴ στεριά. Ὁ Ἰωνᾶς συνιστᾷ προτύπωση τοῦ μυστηρίου τῆς Ἀνάστασης τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ (Ἰωνᾶς 1, 1-2, 11). Τὸ περιστατικὸ αὐτὸ παίρνοντας ὡς παράδειγμα ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς διακηρύσσει τὴν προτύπωση ὡς ἀλήθεια λέγοντας: «ὡσπερ γὰρ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας» (Ματθ. 12, 40).

Ὁ Ἰωνᾶς ἀποτυπώνει παραστατικὰ τὸ μυστήριον τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ. Ἐστάλη νὰ κηρύξει στὸ λαὸ τῆς Νινευῆ, ἀλλὰ ἐπιχείρησε νὰ ἀποφύγει τὸ πρόσωπο τοῦ Θεοῦ καὶ διστάζει νὰ ἀναλάβει τὴν ἀποστολὴ του (Ἰωνᾶς 1, 1-3). Ἐστάλη καὶ ἀπὸ τὸ Θεὸ ὁ Υἱὸς τοῦ Πατέρα γιὰ νὰ κηρύξει στὰ ἔθνη, ἀλλὰ δὲν ἦταν ἀπρόθυμος νὰ διακονήσει (Ματθ. 20, 28). Παρακινοῦσε τοὺς ἐπιβάτες ὁ προφήτης λέγοντας: «ἄρατέ με καὶ ἐμβάλετέ με εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ κοπάσει ἡ θάλασσα ἀφ' ὑμῶν· διότι ἔγνωκα ἐγὼ ὅτι δι' ἐμὲ ὁ κλύδων ὁ μέγας οὗτος ἐφ' ὑμᾶς ἐστί» (Ἰωνᾶς 1, 12).

Τὸ κῆτος τὸν κατάπιε καὶ βγήκε στὴν ἐπιφάνεια ὕστερα ἀπὸ τρεῖς ἡμέρες, ὅπως ἀκριβῶς συνέβη μὲ τὸν ἐνσαρκωμένο Θεό, ὁ ὁποῖος ἔμεινε στὴν ἀγκαλιὰ τῆς γῆς γιὰ τρεῖς ἡμέρες καὶ στὴ συνέχεια ἀναστήθηκε. Στους χρόνους τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἡ ἱερὰ ἱστορία ἐνεργεῖ ὡς καθαρτικὴ, φωτιστικὴ καὶ θεοποιὸς ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ πάνω στους δικαίους καὶ τοὺς προπάτορες.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω διαπιστώνεται ὅτι ἡ ἀποκάλυψη ἀνήκει στὴν κοινότητα καὶ ὄχι σὲ κάποιον πρόσωπο, ἀκόμα καὶ ὅταν γίνεται μέσῳ τῶν ὀνείρων ἢ τῶν ὀραμάτων. Ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ εἶναι μία θεοφάνεια. Τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς εἶναι δημιουργικὰ καὶ μεταμορφωτικὰ, ἀντάξια τῆς δόξης Του⁸². Ἔτσι, τὸ μὴ ὄν μπορεῖ νὰ πλησιάσει τὸ δημιουργό Του καὶ νὰ τὸν ἀντιληφθεῖ καλύτερα. Βέβαια, ἡ γνώση τῶν θείων ἐνεργειῶν εἶναι ἀτελής ἀπὸ τὸ μὴ ὄν καὶ ὄχι πλήρης. Ὑπάρχουν διαχωριστικὲς γραμμὲς στὴ γνώση τοῦ Θεοῦ, ἡ ὑπέρβαση τῶν ὁποίων ἐπιφέρει ὀδυνηρὲς συνέπειες ἐξαιτίας τοῦ πεπερασμένου τῆς ἀνθρώπινης φύσεως. Ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ συνιστᾷ ἀκτινοβολία μεγάλου φωτός.

Ὅλες οἱ θεοφάνειες ἢ οἱ τύποι τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀποτελοῦν μέρος τοῦ σχεδίου τῆς θείας οἰκονομίας καὶ ἔχουν ὡς κοινὸ ἄξονα τὴν πεποίθηση ὅτι πίσω ἀπὸ αὐτὲς βρίσκεται τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος ποὺ ἔκανε ἐμφανῆ τὴν παρουσία Του ἢ πρόκειται νὰ ἔρθει. Ὁ σαρκωθεὶς Θεὸς ἦρθε στὴ γῆ γιὰ νὰ σώσει τὸν κόσμον ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καὶ τὴ φθορὰ καὶ νὰ ὀλοκληρώσει τὸ σχέδιον τῆς θείας οἰκονομίας.

Ἀπὸ τοὺς Εὐαγγελιστὲς μέχρι τὸν Γρηγόριο Παλαμᾶ ἡ ἀποκάλυψη κατανοεῖται ὡς ἔχουσα μία ἱστορικὴ συνέχεια, τόσο στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ὅσο καὶ στὴν Καινὴ

⁸² Ν. Ματσούκας, Δογματικὴ Β', σσ. 65 & 75.

Διαθήκη. Χαρακτηριστικό είναι ότι από τον Ίουστίνο Φιλόσοφο μέχρι το Γρηγόριο Παλαμά δίνεται έμφαση στο γεγονός ότι από τα δρώμενα της Παλαιάς Διαθήκης ξεκινούν οι αποκαλυπτικές ενέργειες του δευτέρου προσώπου της Αγίας Τριάδος. Σύμφωνα με το Μάξιμο Όμολογητή, οι τρόποι φανέρωσης της Σοφίας, του δευτέρου προσώπου της Αγίας Τριάδος, δηλώνουν τον Τριαδικό Θεό⁸³.

Το δεύτερο πρόσωπο της Αγίας Τριάδος κυριαρχεί στους πατριάρχες και τους προφήτες, προμηνύοντας τα μυστήρια της ένσαρκης παρουσίας Του⁸⁴. Κατά τον Εὐαγγελιστή Ἰωάννη στις θεοφάνειες της Παλαιάς Διαθήκης υπάρχει ή παρουσία του ἄσαρκου Λόγου: «Ταῦτα εἶπε Ἡσαΐας ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ» (Ἰωάν. 12, 41)⁸⁵. Το δεύτερο ὅμως πρόσωπο της Αγίας Τριάδος αποκαλύπτει κατ' ἀνάγκη τὰ ἄλλα δύο θεῖα πρόσωπα (τὸν Πατέρα καὶ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα)⁸⁶.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καὶ ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης βλέπουν τὸ δεύτερο πρόσωπο της Αγίας Τριάδος νὰ κατευθύνει τὸν περιοῦσιο λαὸ τοῦ Ἰσραὴλ στὴν ἔρημο μέσα ἀπὸ διάφορες θεοφάνειες. Ἡ Ἁγία Τριάδα εἶναι παροῦσα μέσῳ τοῦ δευτέρου προσώπου Της στὴν ἱστορικὴ πορεία τοῦ Ἰσραὴλ. Ὁ Ἰπόλυτος ἀναλύει τὸ σχέδιο της θείας οἰκονομίας μέσα ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ προῦπάρχοντος ἔνσαρκωμένου Θεοῦ (ἄσαρκου Λόγου) καὶ τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ ἔνσαρκωμένου Θεοῦ (ένσαρκη παρουσία τοῦ Λόγου). Ἡ ἱστορία της θείας οἰκονομίας εἶναι ἡ ἱστορία της ἴδιας της ἀνθρωπότητας. Ἔτσι ἀποτελεῖ μία οἰκουμενικότητα ποὺ ἀφορᾷ ὅλους καὶ ὄχι μεμονωμένα πρόσωπα.

Ὁ Εὐσέβιος ὑποστηρίζει ὅτι τὸ δεύτερο πρόσωπο της Αγίας Τριάδος τὸ εἶδαν ὁ Ἀβραὰμ κατὰ τὴ φιλοξενία τῶν τριῶν ἀγγέλων στὴς βελανιδιές τοῦ Μαιβρῆ, ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ στὴν Ἱεριχώ καὶ ὁ Μωσῆς στὴ φλεγόμενη βᾶτο⁸⁷. Σύμφωνα πάλι

⁸³ P.G. 90,296BC : « ἐκ τῆς κατὰ τὴν κτίσιν σοφῆς θεωρίας, τὸν περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, Πατρὸς λέγω, καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, λόγον λαμβάνοντες» (Μάξιμος Όμολογητής, Πρὸς Θαλάσσιον περὶ διαφορῶν ἀπόρων της Θείας Γραφῆς).

⁸⁴ P.G.90,1137C: «Ὡσπερ πρὸ τῆς ἐμφανοῦς καὶ κατὰ σάρκα παρουσίας, νοητῶς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος τοῖς πατριάρχαις καὶ προφήταις ἐνεδήμει, προτυπῶν τὰ μυστήρια της αὐτοῦ παρουσίας» (Μάξιμος Όμολογητής, Περὶ θεολογίας καὶ της ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ).

⁸⁵ π. Β. Γεωργόπουλος, Περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σ. 121. Θ.Η.Ε, τόμος 8, Ἀθήνα 1966, σ. 340.

⁸⁶ PG 90,1156D-1157A: «Ὁ δὲ τὸν Λόγον διὰ τῶν ἐντολῶν δεξάμενος, δι' αὐτοῦ τὸν ἐν αὐτῷ φυσικῶς ὄντα συνεδέξατο Πατέρα, καὶ τὸ ἐν αὐτῷ φυσικῶς ὄν συνεδέξατο Πνεῦμα» (Μάξιμος Όμολογητής, Περὶ θεολογίας καὶ της ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ). P.G.41,225A: «Τὸ δὲ τηλαυγέστερον ἐν αὐταῖς μοναρχίας ἔχει τὴν εἰσαγωγήν· ἐν δὲ τῇ μοναρχία πνευματικῶς ἡ Τριάς ἐστὶ καταγελλομένη» (Ἐπιφάνιος, Κατὰ αἰρέσεων ὀγδοήκοντα, Τόμος Α').

⁸⁷ P.G. 20,60AB: «Καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιστράτηγος Κυρίου πρὸς Ἰησοῦ· Λῦσον τὸ ὑπόδημα ἐκ τῶν ποδῶν σου. Ὁ γὰρ τόπος ἐν ᾧ σὺ ἔστηκας, τόπος ἅγιός ἐστι καὶ ἡ γῆ ἁγία ἐστὶ. Μωσῆ, Μωσῆ μὴ ἐγγίσης ὧδε· λῦσον τὸ ὑπόδημα ἐκ τῶν ποδῶν σου· ὁ γὰρ τόπος ἐν ᾧ σὺ ἔστηκας ἐπ' αὐτοῦ, γῆ ἁγία ἐστὶ» (Εὐσέβιος, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Λόγος Α').

μέ τον Ευσέβιο, ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἔδωσε ἐντολή στό Μακάριο Παλαιστίνης καί τοὺς ὑπόλοιπους ἐπίσκοπους νὰ κτίσουν Ἐκκλησία στίς βελανιδιές τοῦ Μαμβρή, στόν τόπο ὅπου φιλοξενήθηκαν οἱ τρεῖς ἄγγελοι ἀπό τὸν Ἀβραάμ. Παρόμοια ἐρμηνεῖα δίνουν οἱ ἱστορικοὶ Σωκράτης καί Σωζομενός, ὅπου ὁ τελευταῖος μᾶς λέει ὅτι ὁ Ἀβραάμ ἀξιώθηκε νὰ γίνει ὄχι μόνο αὐτόπτης μάρτυρας, ἀλλὰ καί ἐστιάτωρ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

Οἱ Πατέρες ἐρμηνεύουν τὸ θεῖο λόγο ὡς ὄργανο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Δέχονται τὸ θεῖο λόγο μὲ ἀπευθείας ἀποκάλυψη ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ Κυρίου, μὲ ἄμεση συνέργεια καί ἔμπνευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Τὸ Ἅγιο Πνεῦμα μεσολαβεῖ στὴν ἀποκάλυψη τοῦ θείου λόγου, ἐπειδὴ γνωρίζει τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ καί ἐγκαθιστᾷ στίς ψυχές τῶν ἁγίων πατέρων τὴ θεία γνώση, ἀφοῦ καθαρισθοῦν ἀπὸ τὶς ἁμαρτίες καί δεχθοῦν τὴ θεία χάρι. Σύμφωνα μὲ τὴν ὀρθόδοξη παράδοση ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς δὲν παρουσιάστηκε μόνο ἀπὸ τὴ στιγμή τῆς γέννησής του ἀπὸ τὴν Θεοτόκο καί ἐφεξῆς, δηλαδή στοὺς χρόνους τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀλλὰ δροῦσε προαιώνιως ⁸⁸. Ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ τὴ δημιουργία τοῦ ὑλικοῦ καί πνευματικοῦ κόσμου ⁸⁹, ὡς αἶδιος ⁹⁰ καί ἄκτιστος, ὅπως ὁ Πατὴρ Αὐτοῦ, ὡς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ⁹¹, ὡς Λόγος τοῦ Θεοῦ ⁹², ὡς Σοφία τοῦ Θεοῦ ⁹³, ὡς Γιαχβέ.

⁸⁸ P.G. 145, 625 D : « ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὁ ἀναρχός τε καί προαιώνιος » (Νικηφόρος Κάλιστος Ξανθόπουλος, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία). P.G.55,276: «Ὅτι οὗτος Υἱὸς ἐστὶ καὶ πρὸ τῆς κτίσεως ἀπάσης» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ἐξηγητικά εἰς τὸν ΡΘ΄ Ψαλμόν).

⁸⁹ Δ. Τρακατέλης, Ὁ Χριστὸς ὁ προϋπάρχων Θεός, σ. 235.

⁹⁰ P.G.45,448AB: «Ὁ μὲν Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, ὡς τὸ ἐπὶ τῆς εἰκόνας κάλλος ἐν τῇ ἀρχετύπῳ μορφῇ· ὁ δὲ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ, ὡς ἐν τῇ εἰκόνι ἑαυτοῦ τὸ πρωτότυπον κάλλος» (Γρηγόριος Νύσσης, Πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιρρητικός). P.G.63,22: «Ἄλλ' ὅπερ ἔφην, ἀπαύγασμα τῆς δόξης εἴρηκε τὸν Υἱόν. Διὰ δὲ τοῦ ἀπαυγάσματος τὸ ἴσον ἐσήμανε τῆς οὐσίας, καὶ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἐγγύτητα» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ἐρμηνεῖα εἰς τὴν Πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολήν). P.G.82,680D-681A: «Ἀεὶ δὲ ἡ δόξα, αἰεὶ τοίνυν καὶ τὸ ἀπαύγασμα. Καὶ τὸ πυρὶ δὲ ὁμοφυῆς τὸ ἀπαύγασμα. Οὐκοῦν καὶ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ... Τούτῳ ἔοικε τὸ ὑπὸ τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν Φίλιππον εἰρημένον· ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα μου. Οὕτω διὰ πλειόνων ὀνομάτων ἐδίδαξεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος καὶ τὸ γνήσιον τῆς γεννήσεως, καὶ τὸ ὁμοούσιον, καὶ τὸ συναίδιον» (Θεοδώρητος Κύρου, Ἐρμηνεῖα τῆς Πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς).

⁹¹ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σσ. 59-69.

⁹² Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σσ. 119-129.

⁹³ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σσ. 135-137.

2. Οι θεοφάνειες κατὰ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ πρώτη θεοφάνεια πὺ ἀναναφέρεται στὴν παροῦσα ἐργασία εἶναι ἡ παράδοση τοῦ νόμου στὸ Μωυσῆ πάνω στὸ ὄρος Χωρήβ. Οἱ Πατέρες πὺ ἐρμηνεύουν αὐτὴν τὴ θεοφάνεια εἶναι ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος, ὁ Εὐσέβιος Παμφίλου, ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος καὶ ὁ Φώτιος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Στὴ συνέχεια ἐξετάζεται ἡ θεοφάνεια στὸν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ στὴν Ἱεριχὼ μὲ τὴν ἐρμηνεία τοῦ Εὐσέβιου Καισαρείας καὶ τοῦ Ἰουστίνου τοῦ Φιλοσόφου. Πιὸ κάτω ἀναλύεται ἡ θεοφάνεια τῆς καιομένης καὶ μὴ καταφλεγόμενης βάτου πὺ εἶδε ὁ Μωυσῆς στὸ ὄρος Χωρήβ μὲ Πατέρες πὺ τὴ σχολιάζουν, ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας, ὁ Φώτιος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Ἰουστίνος ὁ Φιλόσοφος, ὁ Φιλόξενος Ἱεραπόλεως, ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος, ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, ὁ Γρηγόριος Θεολόγος, ὁ Κοσμάς Ἁγιοπολίτης καὶ ὁ Θεοδώρητος Κύρου. Περαιτέρω ἐξετάζεται ἡ θεοφάνεια στὴ σκηνὴ τοῦ Ἀβραάμ στὴ Δρυ Μαβρὴ μὲ τὴν ἐρμηνεία τοῦ Ἰουστίνου τοῦ Φιλοσόφου, τοῦ Φίλωνα, τοῦ Εὐσέβιου Καισαρείας καὶ τοῦ Εὐσέβιου Παμφίλου. Παρακάτω ἀναλύεται ἡ θεοφάνεια στὰ Σόδομα καὶ Γόμορρα ἀπὸ τὸ Φίλωνα καὶ τὸν Ἰουστίνου τὸν Φιλόσοφο. Τέλος, περιγράφονται οἱ θεοφάνειες στὸ ὄνειρο τοῦ Ἰακώβ κατὰ τὸν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας, καθὼς καὶ ἡ ἀναχώρησή του ἀπὸ τὴν Χαρὰν σύμφωνα μὲ τὸν Ἰουδαῖο φιλόσοφο Φίλωνα Ἀλεξανδρέα ⁹⁴.

Α΄) Μία ἀπὸ τὶς σημαντικότερες θεοφάνειες εἶναι ὁ νόμος, δηλαδὴ οἱ δέκα ἐντολές, ἡ διαθήκη πὺ σύναψε ὁ Θεὸς μὲ τὸ Μωυσῆ καὶ ἀφορᾷ ὄχι μόνο τοὺς Ἰσραηλίτες, ἀλλὰ κατ' ἐπέκταση καὶ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Ἡ παράδοση τοῦ νόμου ἐγινε στὸ ὄρος Χωρήβ, ὅπου τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος μίλησε μὲ τὸ Μωυσῆ βγαίνοντας μέσα ἀπὸ τὴ φωτιά ⁹⁵.

Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας ἀναλύει αὐτὴ τὴ θεοφάνεια ἐπισημαίνοντας ὅτι οἱ πρῶτες ὑποσχέσεις τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων δόθηκαν στὸν Ἀβραάμ. Ὁ Θεὸς ἀρχίζει νὰ φανερώνει τὴ χάρι Του στὸν Ἀβραάμ μέσῳ τῆς ἐπαγγελίας Του (Γέν. 18,18: «Ἀβραάμ δὲ γινόμενος ἔσται εἰς ἔθνος μέγα καὶ πολὺ, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς»). Τελικά, ὁ νόμος ἦρθε γραπτῶς μετὰ ἀπὸ τετρακόσια τριάντα χρόνια. Μὲ τὸ νόμο δὲν ἀναιρεῖται ἡ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ⁹⁶. Ὁ νόμος ἦταν ἓνα ἀναπόφευκτο γεγονός ἐξαιτίας τῶν παραβάσεων τοῦ ἀνθρώπου. Ἦρθε γιὰ νὰ δώσει ξανὰ ζωὴ στοὺς ἀνθρώπους, ἡ ὁποία εἶχε διαταραχθεῖ καὶ κλονισθεῖ ἐξαιτίας τῶν παρεκτροπῶν τοῦ πρώτου ἀνθρώπου. Ἡ Ἁγία Γραφὴ τονίζει τὴν ἄσχημη κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου ἐξ αἰτίας τῆς ἁμαρτίας

⁹⁴ Στ. Παπαδόπουλος, Πατρολογία τ. Α΄, Εἰσαγωγή, Β΄ καὶ Γ΄ αἰώνας, Ἀθήνα 1991, σσ. 139, 336-337. Θ.Η.Ε. τόμος 11, Ἀθήνα 1967, σσ. 1157-1162.

⁹⁵ π. Β. Γεωργόπουλος, Περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σσ. 115-117. Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σσ. 200-203. Ἐλ. Σουμάνη, Παραστάσεις θεοφανειῶν, σσ. 198-199.

⁹⁶ Ρ.Γ.69,156Β: «ὁ μετὰ τὰ τετρακόσια καὶ τριάκοντα ἔτη γεγονὼς νόμος, οὐκ ἀκυροῖ εἰς τὸ καταργῆσαι τὴν ἐπαγγελίαν» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Γένεσιν, Λόγος Γ΄).

καὶ ἡ κατάληξις ἦταν νὰ ἔρθει ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς καὶ μέσῳ τῆς πίστεως σὲ Αὐτὸν νὰ δοθεῖ ἡ σωτηρία στοὺς ἀνθρώπους. Προτοῦ ὅμως ἔλθει ὁ ἴδιος, ὁ ἄνθρωπος ἐλεγχόταν ἀπὸ τὸ νόμο, διατηρώντας τὴν προσδοκία σ' Αὐτὸν ποὺ ἐπρόκειτο νὰ ἀποκαλυφθεῖ.

Ἐπομένως, ὁ νόμος ἔγινε γιὰ μᾶς παιδαγωγὸς εἰς τὸν ἐνσαρκωμένο Θεό, ὥστε νὰ δικαιωθοῦμε μὲ τὴν πίστη μας αὐτή⁹⁷. Ὄταν ὅμως ἦλθε ἡ πίστη, δὲν χρειαζόμεσταν τὸ νόμο καὶ τὸν παιδαγωγικὸ ρόλο του, ἐπειδὴ ὅλοι εἴμαστε υἱοὶ τοῦ Θεοῦ μέσῳ τῆς πίστεως στὸν ἐνσαρκωμένο Θεό. Ὁ νόμος σύμφωνα μὲ τὸν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας ἀσκοῦσε ἔλεγχο στὴν ἀσθένεια τῶν πεπτωκότων ἀνθρώπων, στὰ σφάλματα καὶ τὶς ἀμαρτίες τους. Ἡ ἀμαρτία ποὺ ἀποκαλύφθηκε μέσῳ τοῦ νόμου, ὑπῆρχε καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτόν. Ὁ νόμος λοιπὸν ἐπιχείρησε νὰ ὀδηγήσει τὰ βήματα τῶν ἀνθρώπων στὸν ἐνσαρκωμένο Θεὸ ἐλέγχοντας τοὺς παραβάτες καὶ διδάσκοντάς τους ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ διαπράττει κανεὶς ἀμαρτία χωρὶς νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὴν κατηγορία τοῦ νόμου⁹⁸.

Ὄταν εἰσηλθε ἡ ἀμαρτία στὸ ἀνθρώπινο γένος καὶ ἀρρώστησε ὁ ἄνθρωπος, εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ τὴ θεραπεία καὶ τὴ σωτηρία τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ. Προϋπόθεση γιὰ τὴ δική μας σωτηρία ἦταν ἀρχικὰ ὁ νόμος ποὺ δόθηκε στὸ Μωυσῆ, ἡ χάρις ποὺ θὰ ὀλοκληρωνόταν στὴ συνέχεια μὲ τὸν ἴδιο τὸν ἐνσαρκωμένο Θεό. Τὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ ἐκπληρώνεται στὴ βάση τῆς ὑπόσχεσής Του στοὺς ἀνθρώπους. Εἶναι λοιπὸν φανερὸ ὅτι γιὰ τὴ δική μας σωτηρία ὑπῆρξε ἀναγκαῖα ἡ ἐντολὴ ποὺ δόθηκε στὸ Μωυσῆ, ὡς προϋπόθεση τῆς χάριτος ποὺ ἦλθε κατόπιν μὲ τὸν ἐνσαρκωμένο Θεό⁹⁹. Ἡ γέννηση τοῦ Μωυσῆ προτυπώνει καὶ ἀναδεικνύει τὸ μυστήριον τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ¹⁰⁰, ὅπως γιὰ παράδειγμα μὲ τὴ γέννηση τοῦ νηπίου, τὴν ἀνεξικακία, τὴν ἀπλότητα καὶ τὴ νέα κτίσις. Τὸ τέλος τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἐνσαρκωμένος Θεός¹⁰¹.

Οἱ πνευματοφόροι προφῆτες εἶχαν ἰδιαίτερη εὐθύνη καὶ ἀποστολή, καθὼς κύριο ἔργο τους ἦταν νὰ συμβουλεύουν καὶ νὰ καθοδηγοῦν τὸ λαὸ στὸ δρόμο τοῦ Θεοῦ.

⁹⁷ P.G.69,156C: «ὥστε ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστόν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθῶμεν» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Γένεσιν, Λόγος Γ').

⁹⁸ P.G.69,156D: «Ἄχρι τοῦ νόμου ἦν ἐν ἀμαρτίᾳ ἐν τῷ κόσμῳ, ἀμαρτία γὰρ οὐκ ἐλλογεῖται μὴ ὄντος νόμου. Ὁ γὰρ νόμος ὀργὴ κατεργάζεται» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Γένεσιν, Λόγος Γ').

⁹⁹ P.G.69,157A: «Πρόδηλον οὖν, ὅτι τῆς ἐφ' ἡμῖν οἰκονομίας ὁ λόγος ἀναγκαιοτάτην ἀπέφηνε τῆς διὰ Μωυσέως ἐντολῆς τὴν οἰονεὶ προανάδειξιν τῆς κατόπιν εὐθὺς καὶ ἐν Χριστῷ δραμούσης χάριτος, παρακομιζούσης εἰς μέσον τὸ ἐξ ἐπαγγελίας Θεοῦ προαναφωνούμενον σπέρμα, τουτέστι, τοὺς ἐν Χριστῷ διὰ πίστεως» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Γένεσιν, Λόγος Γ').

¹⁰⁰ P.G.69,397D: «Οὐκοῦν ἡ Μωυσέως γένεσις καὶ τὰ ἐπ' αὐτῷ κατασημῆνειεν ἂν καὶ μάλα σαφῶς τοῖς ἀρτίφροσι τὸ Χριστοῦ μυστήριον» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἐξοδον, Λόγος Α').

¹⁰¹ P.G.69,400A: «Ἀλλὰ φέρε δὴ πάλιν καὶ καθ' ἕτερον τρόπον καταθηρῶμεν ἐν αὐτῷ τὸν Ἐμμανουὴλ μορφούμενον. Τέλος γὰρ νόμου καὶ προφητῶν ὁ Χριστός» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἐξοδον, Λόγος Α').

Από την άλλη πλευρά, ο Θεός θα γινόταν με αυτούς βοηθός όλων των ανθρώπων στις δυσκολίες, αλλά και θα τους απέτρεπε από τα έσχατα δεινά ¹⁰². Η προοπτική της απαλλαγής του λαού του Ισραήλ από τη δουλεία της Αιγύπτου και από τις παγίδες του διαβόλου ήταν έργο ιερό και μπορούσαν να το φέρουν εις πέρας μόνο οι εργάτες της αρετής. Το προσδοκώμενο έργο θα ολοκληρωθεί, όταν ο μονογενής Υιός επιτρέψει στον εαυτό Του την κένωση, δηλαδή να λάβει την ανθρώπινη μορφή ¹⁰³.

Η αποστασιοποίηση του ανθρώπου από το Θεό φέρνει ως αποτέλεσμα την εμπλοκή του στους δρόμους της αμαρτίας και των δαιμόνων ¹⁰⁴. Όλα όσα έγιναν στο λαό του Ισραήλ, σκοπό έχουν να νουθετήσουν τις επόμενες γενιές και να τις παραδειγματίσουν έτσι, ώστε να μην ικανοποιούν τα κατώτερα ένστικτα, αλλά να έξυψώνονται και να προσβλέπουν στο Θεό των όλων. Η μοναδική επιλογή που είχε ο λαός του Ισραήλ για να απελευθερωθεί από το ζυγό της δουλείας ήταν να εφαρμόσει το θέλημα του Θεού, να στραφεί στην άνωθεν βοήθεια και να αποστραφεί τα πάθη του ¹⁰⁵ και την καταδυνάστευση της ζωής του από το διάβολο. Ο Θεός ανταποκρίνεται στην αποδοχή αυτή του λαού του Ισραήλ και αποστέλλει τον Υιό του ως Σωτήρα και Λυτρωτή από τον ουρανό, ο οποίος έγινε, όπως και εμείς, άνθρωπος ¹⁰⁶.

Ο Θεός έδωσε το νόμο ως βοηθητικό μέσο στους ανθρώπους, ενώ ο Μωυσής αναδείχθηκε παιδαγωγός κατά τους προφήτες. Δέ δημιούργησε μόνο τη σκιά για την ανάδειξη των τελειότερων, αλλά και προετοίμασε το δρόμο για μία αλήθεια που

¹⁰² P.G.69,409C: «Οί μακάριοι προφήται περι των καθ' ημάς ου μετρίως πεφροντικότες, ατε διη πνευματοφόροι και ακριβή των πραγμάτων ποιούμενοι την κατάσκεψιν, συλλήπτορα και έπαρωγόν αναδείκνυσθαι παρεκάλουν τοις επί της γης τον του Θεου Λόγον, αυτώ δε και μόνη το ανασώσειν δύνασθαι τους εις ληξιν ήκοντας κακων αναθέντες ως Θεω» (Κύριλλος Αλεξανδρείας, Γλαφυρων εις την Ήξοδον, Λόγος Α').

¹⁰³ P.G.69,412A: «την αλαζονα και βέβηλον του διαβολου κατασεισαι πλεονεξίαν, και δουλειας μεν απαλλαξαι της ουτω βλαβερωτάτης και μυσαρωτάτης τους επί της γης, αποφήναι δε λοιπον της αρετης εργάτας. Ότι δε τουτο ουτω μέγα και πολυευκτον αγαθό υπάρξει έμελλε κατά καιρους τοις επί τοις γης, καθέντος εαυτον εις κένωσιν τε και ανθρωπότητα του Μονογενοϋς» (Κύριλλος Αλεξανδρείας, Γλαφυρων εις την Ήξοδον, Λόγος Α').

¹⁰⁴ P.G.69,412B: «Ότε τοίνυν έσμεν εν άγνοία Θεου, τότε και τοις άδικοϋσιν υποκεισόμεθα, και τοις της αμαρτίας βορβόροις ένκυλινδούμεθα, πικρους και ωμους των τοιούτων έχοντας επιστάτας, τους ακαθάρτους δαίμονας. Έψεται δε και πάντως του γνώναι Θεον της έλευθερίας ή χάρις» (Κύριλλος Αλεξανδρείας, Γλαφυρων εις την Ήξοδον, Λόγος Α').

¹⁰⁵ P.G.69,412C: «Και εφ' ένος μεν έθνους των εξ αίματος Ισραήλ ο τύπος Διδάξει δ' εϋ μάλα και σαφώς ότι τοις ακαθάρτοις πνεύμασι και τῷ διαβόλω σκοπός, συνωθειν επίγεσθαι τους επί γης εικαίους ένιδροϋν σπουδάσμασι, και τας σαρκός έργα πληροϋν: ίνα μη σχολαίον έχοντες νοϋν και αναμύοντα προς τα άνω, τον των όλων ειδειεν Θεόν» (Κύριλλος Αλεξανδρείας, Γλαφυρων εις την Ήξοδον, Λόγος Α').

¹⁰⁶ P.G.69,416A: «Ου γαρ απέστειλεν ο Θεός τον υιον αυτου εις τον κόσμον ίνα κρίνη τον κόσμον, άλλ' ίνα σωθη ή κόσμος δι' αυτου» (Κύριλλος Αλεξανδρείας, Γλαφυρων εις την Ήξοδον, Λόγος Α').

ἐπρόκειτο νὰ ἀποκαλυφθεῖ ¹⁰⁷. Τὸ τέλος τῆς διδασκαλίας τοῦ Μωυσῆ ἦταν ἡ ἀποκάλυψη τοῦ μυστηρίου τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ, τὸ ὁποῖο μέσῳ τῆς ὀπτασίας στὸ ὄρος Χωρήβ γινόταν καλύτερα ἀντιληπτό. Τὰ αἰσθήματα τοῦ Μωυσῆ στὴν ἐπαφή του μετὰ τὸ Θεὸ ἦταν ἀπερίγραπτα. Ἡ Ἁγία Γραφή παρομοιάζει τὸ Θεὸ μετὰ φωτιά (Ἐβρ. 12, 29), τοῦ ὁποῖου ἡ δύναμη εἶναι ἀνυπέρβλητη καὶ ἀδιανόητη γιὰ τὰ ἀνθρώπινα δεδομένα. Ὅπως ἀκριβῶς τὰ ἀγκάθια δὲν μποροῦν νὰ ἀντέξουν τὴ φωτιά, ἔτσι καὶ ἡ ἀνθρωπότητα δὲν μπορεῖ νὰ ἀντιμετωπίσει τὴ θεότητα. Ὅμως, μετὰ τὸν ἐνσαρκωμένο Θεὸ ἡ ἀνθρωπότητα ἐξυψώθηκε. Σὲ Αὐτὸν κατοίκησε σωματικῶς τὸ σύνολο τῆς θεότητας. Ἡ ἐνανθρώπιση τοῦ Ἰησοῦ δείχνει τὴν ἄκρα ταπεινώσῃ Του πού «περιορίζει» τὴ θεία Του δύναμη γιὰ νὰ μπορέσει νὰ κατοικήσει στὴν ἀνθρωπότητα, ὅπως ἀκριβῶς στὴν περίπτωση τῆς φωτιᾶς μετὰ τὰ ἀγκάθια ¹⁰⁸.

Τὸν ἐνσαρκωμένο Θεὸ δὲν μπορεῖ νὰ τὸν προσεγγίσει κάποιος οὔτε μετὰ τὸ νόμο, δηλαδὴ μετὰ παιδαγωγικοὺς τρόπους, οὔτε μετὰ τὸ αἷμα τῶν ταύρων, δηλαδὴ τὶς θυσίες, ἐπειδὴ εἶναι ἀπρόσιτος καὶ δὲ δικαιώνεται κανεὶς ἀπὸ αὐτὲς. Ἀπαραίτητη προϋπόθεση εἶναι νὰ καθαρῶνται πρῶτα ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ ρύπο τῆς ἁμαρτίας καὶ ἔπειτα νὰ δεχθεῖ τὸν ἐνσαρκωμένο Θεὸ, διαφορετικὰ θὰ ἐπέλθει ἡ φθορὰ καὶ ὁ θάνατος, κάτι πού συνοδεύει τοὺς ἁμαρτωλοὺς. Ἄρα, ὅσοι σκοπεύουν νὰ δοῦν τὸ μυστήριον τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ πρέπει νὰ ἀπορρίψουν τὴ λατρεία πού στηρίζεται στοὺς τύπους καὶ τὶς σκιές, ἐπειδὴ αὐτὲς δὲν μποροῦν ἀπὸ μόνες τους νὰ ξεπεράσουν τὴ φθορὰ καὶ τὴν ἁμαρτία ¹⁰⁹. Ἡ ἄρνηση στὴ λατρεία τοῦ νόμου εἶναι ἀπαραίτητη, γιατί τότε μόνο θὰ μπορέσει ὁ ἄνθρωπος νὰ πατήσῃ στὴν ἅγια γῆ, δηλαδὴ στὴν Ἐκκλησία, διαφορετικὰ θὰ τὸν παρασύρει ἡ φθορὰ. Ὁ ἴδιος ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς τονίζει ξεκάθαρα: «ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ πῖντε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς» (Ἰω. 6, 53).

Τὸ μυστήριον τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ τὸ ἀσπάζονται ἐκεῖνοι πού ὑπερβαίνουν τὸ νόμο. Ἔτσι δέχονται τὴν πίστη στὸν ἐνσαρκωμένο Θεὸ μετὰ τὴν εὐαγγελικὴ διδασκαλία πού εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ κάθε νόμο ¹¹⁰. Ὁ νόμος δὲν προσφέρει τὴ

¹⁰⁷ P.G.69,413A: «Νόμον μὲν γὰρ εἰς βοήθειαν ἔδωκεν ὁ Θεός... μονουχὶ δὲ πρὸς ἀνάδειξιν τῶν τελειοτέρων ἐποιεῖτο τὴν σκιάν· πλὴν ὅτι κατὰ καιροὺς ἀναβλέψειν ἔμελλεν ἡ ἀλήθεια» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἔξοδον, Λόγος Α΄).

¹⁰⁸ P.G.69,413C: «Ἄλλ' ὥσπερ ἐστὶν οὐ φορητὸν ἀκάνθαις τὸ πῦρ, οὕτω καὶ θεότης ἀνθρωπότητι... καὶ οἶονεὶ περιστέλλον τὴν ἄκρατον τῆς ἰδίας φύσεως προσβολήν, ἵνα γένηται χώρητος, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἀκάνθας τὸ πῦρ» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἔξοδον, Λόγος Α΄).

¹⁰⁹ P.G.69,416CD: «Δεῖ δὴ οὖν ἄρα τοὺς ἰδεῖν ἐθέλοντας τὸ Χριστοῦ μυστήριον, τὴν ἐν τύποις καὶ σκιάις προαποθέσθαι λατρείαν, τὴν μῆτε φθορᾶς, μῆτε ἁμαρτίας κρείττονα» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἔξοδον, Λόγος Α΄).

¹¹⁰ P.G.69,416D: «Τοῦτο δὲ ἦν τὸ μυστήριον, οὐ παρὰ τοῖς ἐν νόμῳ πόθεν, ἀλλὰ παρὰ τοῖς τὴν πίστιν ἐκδεδεγμένοις, καὶ ἐν Χριστῷ δεδικαιωμένοις, καὶ τὴν ἀμείνω τῆς νομικῆς καταπλουτοῦσι παιδείουσι, φημὶ δὲ τὴν εὐαγγελικὴν» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἔξοδον, Λόγος Α΄).

λύτρωση από τὸ θάνατο, δηλαδή ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καὶ ἐπιπλέον βρίσκεται μακριὰ ἀπὸ τὸν ἐνσαρκωμένο Θεό. Ἐὰν ἀφήσει κανεὶς τὴ φθορά, δηλαδή τὸ νόμο καὶ προσπαθήσει νὰ προσεγγίσει ἀληθινὰ τὴ ζωοποιὸ χάρι, τότε τὸν ἀγκαλιάζει ὁ ἐνσαρκωμένος Θεός, ἀκόμα καὶ ἂν εἶναι ἀσεβής, ἀφοῦ μέσῳ Αὐτοῦ καὶ μὲ Αὐτὸν δοξάζεται ὁ Πατέρας καὶ μαζί τὸ Ἅγιο Πνεῦμα στοὺς αἰῶνες τῶν αἰῶνων¹¹¹.

Ὁ Ἰ. Χρυσόστομος ἐπισημαίνει ὅτι ὁ πεθερὸς τοῦ Μωυσῆ, ὁ Ἰοθὼρ, ζήτησε ἀπὸ τὸ Μωυσῆ νὰ διαλέξει τοὺς πιὸ δίκαιους καὶ εὐσεβεῖς ἄνδρες ποὺ μισοῦν τὴν ἀλαζονεία καὶ νὰ τοὺς κάνει χιλίαρχους, ἐκατόνταρχους καὶ πεντηκόταρχους. Ἀφοῦ τὸ πραγματοποιοῦσε, ἀνέβηκε στὸ ὄρος καὶ ὁ Θεὸς τὸν διέταξε νὰ πεῖ στὸ λαὸ του ὅτι, ἐὰν ὑπακούσουν, θὰ ἀποτελέσουν βασιλεῖο ἱεράτευμα τοῦ Θεοῦ, δηλαδή ἔθνος ἅγιο. Τότε ἐκεῖνοι ἀποδέχτηκαν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ καὶ ἦταν πρόθυμοι νὰ τὸν ὑπακούσουν σὲ ὅ,τι ἄλλο ἤθελε. Τοὺς διέταξε λοιπὸν νὰ ἐξαγνισθοῦν γιὰ τρεῖς ἡμέρες, ἀλλὰ καὶ νὰ πλύνουν τὰ ροῦχα τους, ὅπως καὶ ἔκαναν, γιὰ νὰ εἶναι σὲ θέση μετὰ ἀπὸ κατάλληλη προετοιμασία νὰ δεχτοῦν τὸ νόμο. Τότε ἄρχισε νὰ βγαίνει καπνὸς ἀπὸ τὸ ὄρος, νὰ ἀκούγονται ἤχοι ἀπὸ σάλπιγγες καὶ ὁ Μωυσῆς νὰ παραλαμβάνει τὸ Δεκάλογον τοῦ νόμου καὶ τὶς προσταγὰς τοῦ Κυρίου.

Ὁ Μωυσῆς ἔμεινε στὸ ὄρος γιὰ σαράντα ἡμέρες καὶ σαράντα νύχτες, ὅταν ἦρθε ἡ ἐντολὴ νὰ παραλάβει τὶς πλάκες (Ἐξ. 24, 18)¹¹². Ἐπιπλέον, πῆρε τὸ μισὸ αἷμα τῶν ζώων ποὺ θυσιάστηκαν καὶ τὸ ἔβαλε σὲ δοχεῖα καὶ μὲ αὐτὸ ράντισε τὸ λαὸ, ἐνῶ μὲ τὸ ἄλλο μισὸ ράντισε τὸ θυσιαστήριον (Ἐξ. 24, 6-8). Ἄλλες ἐνέργειες τοῦ Μωυσῆ ἦταν νὰ ἐπιβλέπει τὴ δημιουργία τῆς σκηνῆς, τὸ χρίσμα τῶν ἱερέων, τὰ λύτρα καὶ νὰ δίνει ὁδηγίες γιὰ τὴ σύνθεση τοῦ λαδιοῦ. Τοὺς ὑποσχέθηκε ἐπίσης ὅτι, ἐὰν τὸν ὑπακούσουν, τὸ ἔθνος τους θὰ εὐνοηθεῖ ἀπὸ τὸ Θεό, τὰ σύνορά τους θὰ ἐκτείνονται ἀπὸ τὴν Ἐρυθρὰ θάλασσα μέχρι τὴν Φυλιοτείμ, ἀπὸ τὴν ἔρημο ὡς τὸν Εὐφράτη, ἐνῶ οἱ ἄνθρωποι τους θὰ εὐημερήσουν, θὰ πολλαπλασιαστοῦν καὶ δὲ θὰ ἐπέλθει κανένα κακό.

Ἐπιπλέον, στὸ Μωυσῆ δόθηκαν ἐντολές γιὰ τὸ Πάσχα, γιὰ τὸ Σάββατο, γιὰ τὸν ἀφανισμό τῶν θεῶν τῶν ἐθνῶν, τὸν ἐξαγνισμό τοῦ ἴδιου καὶ τῶν πρωτότοκων παιδιῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑλικῶν ποὺ ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ τὴν κατασκευὴ τῆς σκηνῆς (χρυσός, χαλκός, τρίχες κ.λπ.). Ἐκεῖνοι ἐφάρμοσαν μὲ μεγάλη ἀκρίβεια τὶς προσταγές, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ περισσέψουν ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ ὑλικά. Πιὸ συγκεκριμένα ὁ Βεσελεὴλ ἀπὸ τὴ φυλὴ τοῦ Ἰούδα καὶ ὁ Ἐλιὰβ ἀπὸ τὴ φυλὴ Δάν, ἔφεραν εἰς πέρας τὴν κατασκευὴ τῆς σκηνῆς καὶ μάλιστα τὴν δημιούργησαν τόσο

¹¹¹ P.G.69,417A:«Εἶδε βουλευθεῖεν ἀπολύσασθαι τὸ ὑπόδημα, τουτέστι τὴν φθοράν, τὴν δικαιοῦν οὐκ ἰσχύουσαν, καὶ τὴν ζωοποιὸν ἀληθῶς προσιέμενοι χάριν, ἐγγιοῦσι τότε τῷ δικαιοῦντι τὸν ἀσεβῆ, τουτέστι Χριστῷ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ πατρὶ ἡ δόξα σὺν ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν. (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἑξόδον, Λόγος Α΄).

¹¹² P.G.56,328:«Τότε παρακαλεῖ Μωυσῆς τὸν Θεόν, ὥστε μὴ καταλιπεῖν τὸν λαόν' καὶ λαξεύσας δύο πλάκας λαμβάνει τὴν Δεκάλογον, ποιήσας πάλιν τεσσαράκοντας ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντας νύκτας» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Σύνοψις τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς).

ψηλά πού τή σκέπασε τὸ σύννεφο ¹¹³. Ὁ Μωυσῆς μιλοῦσε στὸ λαό του καλυμμένος μὲ ἓνα πέπλο καὶ ὄχι μὲ καθαρὸ πρόσωπο, ἐπειδὴ αὐτὰ πού ἔλεγε ἦταν ἀποκαλύψεις τῆς ἀλήθειας μέσῳ τύπων καὶ σκιῶν. Τὸ ὑπέρλαμπρο φῶς, μὲ τὸ ὁποῖο ἦρθε σὲ ἐπαφή, τοῦ τύφλωσε τὰ μάτια ἐξαιτίας τοῦ πεπερασμένου τῆς ἀνθρώπινης φύσης.

Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας σχολιάζει ὅτι ἡ φανέρωση στὸ Σινὰ ἦταν ἡ ἀρχή, ἓνα προμήνυμα, μία ἀποτύπωση γιὰ τὴν ἔλευση τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ, ὁ ὁποῖος θὰ κάνει ἐμφανῆ τὴν παρουσία του στοὺς ἀνθρώπους τὴν Τρίτη ἡμέρα, στὰ νεότερα χρόνια, ὅποτε καὶ «ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο» ¹¹⁴. Ἔτσι, θὰ ὀλοκληρωθοῦν οἱ προφητεῖες στὸ πρόσωπό Του καὶ θὰ ἐπέλθει ἡ κάθαρση στοὺς ἀνθρώπους, τὴν ὁποία μόνο αὐτὸς μπορεῖ νὰ δώσει ἀληθινὰ σὲ ὅσους τὸν πιστέψουν. Ὁ ἴδιος συγγραφέας συνεχίζει καὶ λέει ὅτι ὁ νόμος ἀνοίγει τὸ δρόμο γιὰ τὴ φανέρωση τοῦ κάλλους τῶν χαρισμάτων τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ ¹¹⁵.

Ὁ χῶρος γύρω ἀπὸ τὸ ὄρος Σινὰ εἶχε μετατραπεῖ σὲ σκοτεινὸ μέρος μὲ σύννεφα καὶ ἀστραπές. Ἡ ἀστραπή, κατὰ τὸν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας, ἀποτελοῦσε ἓνα σημάδι, τὸν τύπο τοῦ θείου φωτός καὶ τῆς νοητῆς αὐγῆς, τὸ Ἅγιο Πνεῦμα πού φωτίζει τὰ πάντα διὰ τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ. Ἀντίθετα, τὸ σκοτάδι δείχνει τὴν ἀδυναμία νὰ φανεῖ ξεκάθαρα τὸ μυστήριο τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ ¹¹⁶. Εἶναι λοιπὸν τὸ μυστήριο τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ καλὰ κρυμμένο καὶ χρειάζεται πνευματικὴ ἀνάταση καὶ θεϊκὴ ἀποκάλυψη. Τὸ σκοτάδι παραλληλίζεται μὲ τὴ συγκεχυμένη γνώση, ἐνῶ ἡ σάλπιγγα πού ἀκούστηκε φανερώνει τὸ εὐῆχο τῶν εὐαγγελικῶν διδαγμάτων ¹¹⁷.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἡ σάλπιγγα ἦταν καὶ ὁ νόμος. Ὁ Μωυσῆς εἶχε ἀδύναμη φωνὴ καὶ ἦταν βραδύγλωσσος καὶ ὁ νόμος ἀκουγόταν μόνο στὴν Ἰουδαία, ὅπου ἐγινε γνωστὸς ὁ Θεός. Ἀντίθετα, ἡ μεγάλη σάλπιγγα ἦταν ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς πού τὰ

¹¹³ P.G.56,328: «Τότε αὐτοῖς παραγγέλλεται περὶ τοῦ σαββάτου, καὶ περὶ τῆς ὕλης τῆς ὀφειλούςης, προχωρῆσαι εἰς τὴν τῆς σκηνῆς ἐργασίαν, τουτέστι, περὶ τοῦ χρυσοῦ, τοῦ χαλκοῦ, τῶν τριχῶν, καὶ τῆς λοιπῆς ὕλης ... Ἐργάζεται δὲ Βεσελεὴλ ἐκ τῆς φυλῆς Ἰούδα, καὶ Ἐλιάβ ἐκ τῆς φυλῆς Δὰν ἀπαντὰ τὰ πρὸς τὴν κατασκευὴν, καὶ ἐστὶ ἡ σκηνή, καὶ ἐκάλυψεν αὐτὴν ἡ νεφέλη» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Σύνοψις τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς).

¹¹⁴ P.G.69,501D: «τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας, μέλλοντος ἐπιλάμψειν τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς ἐν ἡμέρᾳ τρίτῃ, τῷ λοίσθῳ καιρῷ, καθ' ὃν καὶ γέγονε σὰρξ ὁ λόγος καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν κατὰ τὰς γραφάς» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἑξοδον, Λόγος Γ').

¹¹⁵ P.G.69,504C: «Οὐκοῦν προευτραπιστῆς ὁ νόμος καὶ τῶν διὰ Χριστοῦ χαρισμάτων προαναφαίνει τὸ κάλλος, ὡς ἐν πάχεσιν ἔτι τοῖς τύποις» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἑξοδον, Λόγος Γ').

¹¹⁶ P.G.69,505A: «Καὶ ἀστραπὴν μὲν, εἰς τύπον τοῦ θείου φωτός, καὶ τῆς νοητῆς αὐγῆς, δηλονότι τοῦ ἐν πνεύματι, διὰ Χριστοῦ καταλαμπούσης τὰ σύμπαντα, καὶ διαθεούσης τὴν ὑπ' οὐρανόν» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἑξοδον, Λόγος Γ').

¹¹⁷ P.G.69,505B: «Κεκρυμμένον γὰρ οὕτως ἐστὶ τὸ Χριστοῦ μυστήριον, ὡς δεῖσθαι μυσταγωγίας τῆς ἄνωθεν, καὶ ἀποκαλύψεως τῆς παρὰ Θεοῦ» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἑξοδον, Λόγος Γ').

κηρύγματά Του έγιναν γνωστά σε όλη τη γη ¹¹⁸. Ο Μωυσής είναι παιδαγωγός και καθοδηγεί στο όρος εκείνους που πίστεψαν στα λεγόμενά του για τον ένσαρκωμένο Θεό ¹¹⁹. Ο Άγιος διδάσκαλος κατανοεί το όρος ως την υπερφυσική και υπερβατική γνώση του μυστηρίου του ένσαρκωμένου Θεού. Αναπόφευκτα δεν μπορεί να έχουν την πρόσβαση στο όρος εκείνοι που δεν υπακούουν στα κελεύσματα του νόμου, αλλά εκείνοι που αγιάστηκαν με το Πνεῦμα. Ο Μωυσής οδηγεί τους ανθρώπους στο όρος, αλλά δεν τους ανεβάζει σ' αυτό, επειδή την τέλεια γνώση και τη σοφία την αποκτούμε με τον ένσαρκωμένο Θεό και όχι με το Μωυσή. Ο τελευταίος υπήρξε δούλος και παιδαγωγός, ενώ ο ένσαρκωμένος Θεός υπήρξε ο κυρίαρχος των όλων, ο οποίος φανερώθηκε σ' εμάς αποκαλύπτοντας την τέλεια γνώση Του ¹²⁰.

Το δεύτερο πρόσωπο της Αγίας Τριάδος ήρθε στους ανθρώπους από τον ουρανό ως πῦρ χωνευτηρίου, σύμφωνα με τους προφήτες. Είναι αυτός, ο οποίος βαπτίζει με το Πνεῦμα τὸ Ἅγιο, ἀλλὰ καὶ με τὴ φωτιά. Ἡ φωτιά ἢ νοητὴ πὺρ ἔκαιγε στὶς καρδιές τῶν ἀνθρώπων, ἐξάλειψε τὸ ρύπο τῆς ἁμαρτίας, ἀπομακρύνοντας ἀπὸ τὸ νοῦ τὶς πρόσκαιρες ἀπολαύσεις. Ἔτσι, τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν οἱ ἄνθρωποι νὰ γίνονται θερμοὶ στὴν πίστη, ἐμπνεόμενοι πάντα ἀπὸ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιο. Αὐτὸ ἦταν καὶ τὸ ἔργο τοῦ ένσαρκωμένου Θεοῦ σ' εμάς ¹²¹.

Ο Μωυσής στο όρος είχε ως συνοδὸ τὸν Ἀαρών, ὁ ὁποῖος ἀποτελοῦσε τὸν τύπο τοῦ μεγάλου ἱερέα, δηλαδὴ τοῦ ένσαρκωμένου Θεοῦ. Μέσω τοῦ τελευταίου δίνεται ἡ δυνατότητα νὰ προσεγγίσουν οἱ ἄνθρωποι τὸ Θεὸ Πατέρα. Ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ μπορεῖ νὰ ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὴν ὑποταγὴ του στο νόμο, ἀλλὰ στὶς ἔσχατες ἡμέρες θὰ ἔρθουν σὲ ἐπαφὴ καὶ πάλι με τὸν ὄσιο καὶ ἄκακο ἀρχιερέα, δηλαδὴ τὸν ένσαρκωμένο Θεὸ καὶ θὰ πλησιάσουν πρὸ κοντὰ μέσω Αὐτοῦ στο Θεό, ὅπως ἀκριβῶς ἔγινε στο όρος. Οἱ Ἰσραηλίτες δέχτηκαν τὸ μεγάλο μυστήριον τῆς θείας οἰκονομίας, με

¹¹⁸ P.G.69,505D: «Σάλπιγξ μὲν γὰρ καὶ ὁ νόμος, ἀλλὰ ἦν ἰσχνόφωνος, καὶ βραδυγλωσσος ... Σάλπιγξ δὲ ἡ μεγάλη, Χριστὸς ἦτοι, τὰ δι' αὐτοῦ κηρύγματα περιηχοῦντα τὴν ὑπ' οὐρανόν» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἔξοδον, Λόγος Γ').

¹¹⁹ P.G.69,508A: «Παιδαγωγεῖ γὰρ ἐπὶ Χριστόν, καὶ παρίστησι μὲν τοὺς ὑπ' αὐτῷ τέως παιδαγωγουμένους ἐπὶ τὸ όρος» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἔξοδον, Λόγος Γ').

¹²⁰ P.G.69,508B: «Ὁ μὲν γὰρ ἦν οἰκέτης, καὶ παιδαγωγός, ὁ δέ, ὡς τῶν ὄλων Κύριος, γνώσεως ἡμῶν τελείας πέφηνεν δοτήρ» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἔξοδον, Λόγος Γ').

¹²¹ P.G.69,508C: «Καταπεφοίτηκε γὰρ ἐξ οὐρανοῦ δι' ἡμᾶς πρὸς ἡμᾶς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὡς πῦρ χωνευτηρίου, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν. Καὶ αὐτὸς ἡμᾶς ἐβάπτισε ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί. πυρὶ δὲ τῷ νοητῷ τὸν ἐν ἡμῶν δαπανῶντι συρφετόν, καὶ τὸν ἐξ ἁμαρτίας ἐκτεκόντι ρύπον, καὶ ἀποψυχέσθαι πρὸς ἐκτόπους ἡδονὰς οὐκ ἀφιέντι τὸν νοῦν. Καὶ τοῦτο αὐτὸ ἐνήργησεν εἰς ἡμᾶς ὁ Χριστός. Τοιγάρτοι καὶ ἔφασκεν. Πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἔξοδον, Λόγος Γ').

τὸ ὁποῖο ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς ἔσωσε ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα ¹²².

Ὁ νόμος μὲ τρόπο συμβολικὸ ἀναδεικνύει ὅτι ὅλοι εἶναι μέλη τῆς οἰκογένειας τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ καὶ ἀνήκουν στὴν οὐράνια πόλη, ἐνῶ χάρις σὲ αὐτὸν δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ δοῦν οἱ ἄνθρωποι τὸ Θεὸ καὶ Πατέρα καὶ νὰ διδαχθοῦν μέσῳ αὐτοῦ ¹²³. Ὁ Θεὸς τῶν ὅλων κατέβηκε στὸ ὄρος Σινὰ μὲ μορφή φωτιᾶς, ἦρθε σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς Ἰσραηλίτες καὶ τοὺς ἔδωσε σὲ πλάκες τὶς βασικὲς ἀρχὲς τῆς δικαιοσύνης. Ὁ νόμος εὐλόγα χαρακτηρίστηκε ὡς ἡ γέννηση τῶν τελειότερων στοιχείων ποὺ ἐπρόκειτο νὰ ἔρθουν καὶ προάγγελος τῆς διδασκαλίας τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ ¹²⁴.

Ὁ Μωυσῆς ἀνέβηκε στὸ ὄρος γιὰ νὰ παραλάβει τὸ νόμο ποὺ περιεῖχε ὑποτυπώδεις συμβολισμούς, σκιὲς καὶ γράμματα. Μαζί του εἶχε τὸν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ (Εξ. 24, 13: «καὶ ἀναστὰς Μωυσῆς καὶ Ἰησοῦς ὁ παρεστηκὼς αὐτῷ ἀνέβησαν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Θεοῦ») ὡς τύπο τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ, χωρὶς νὰ ἔχει κληθεῖ ὁ ἴδιος. Ὡς μεσίτης καὶ βοηθὸς καλεῖται νὰ προετοιμάσει τὸ δρόμο, ὥστε νὰ εἶναι βατὸς γιὰ ἐκείνους ποὺ πιστεύουν σὲ αὐτὸν καὶ καλοῦνται νὰ διαδώσουν τὸ Λόγο Του. Καὶ αὐτό, ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατο νὰ προσεγγίσουμε τὸ Θεὸ καὶ Πατέρα μὲ ἄλλο τρόπο παρὰ μόνο μὲ τὴ μεσιτεία τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ ¹²⁵. Ὅσο παρέμενε στὸ βουνό, ὁ Μωυσῆς δὲν εἶχε καταλάβει ὅτι τὸ πρόσωπό του εἶχε δοξαστεῖ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς συνομιλίας του μὲ τὸ Θεό. Μόλις ὅμως τὸν εἶδαν οἱ Ἰσραηλίτες κάτω ἀπὸ τὸ βουνό, δίσταζαν νὰ τὸν ἀγγίξουν ἐξαιτίας τῆς δοξασμένης ὄψης τοῦ προσώπου του. Ὅταν αὐτὸς σταμάτησε νὰ τοὺς μιλά, ἔβαλε στὸ πρόσωπό του τὸ κάλυμμα, ἀλλὰ ὅταν κατευθύνθηκε καὶ πάλι πρὸς τὸ ὄρος γιὰ νὰ μιλήσει μὲ τὸν Κύριο, ἀφαίρεσε τὸ κάλυμμα μέχρι νὰ φύγει ¹²⁶.

¹²² P.G.69,512A: «Ἐπιγνώσονται μὲν ἐν ἐσχάτοις καιροῖς τὸν ὁσιόν τε καὶ ἄκακον ἀρχιερέα, τουτέστιν Χριστόν· προσελεύσονται δὲ δι' αὐτοῦ τῷ Θεῷ καὶ πατρί, καθάπερ εἰς ὄρος ἀναθρώσκοντες τὸ σεπτὸν καὶ μέγα τῆς οἰκονομίας μυστήριον, δι' οὗ πάντας ἡμᾶς σέσωκεν ὁ Χριστός» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἔξοδον, Λόγος Γ').

¹²³ P.G.69,512D: «Κεκλήμεθα οὖν δὴ ἐν Χριστῷ, καὶ εἰς τὴν ἄνω πόλιν, καὶ τῆς παρὰ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἐποπτίας ἀξιούμεθα, καὶ δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ δεδιδάγμεθα προσκυνεῖν τὸν τῶν ὅλων γενεσιουργόν τε καὶ Πατέρα Θεόν» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἔξοδον, Λόγος Γ').

¹²⁴ P.G. 69,513 A : «Καταβέβηκεν μὲν γὰρ ἐν εἶδει πυρὸς ὁ τῶν ὅλων Θεὸς ἐπὶ τὸ ὄρος Σινὰ, θεσμοθετήσας δὲ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ τὰ δι' ὧν ἦν εἰκὸς εἰς ἀρχὰς ἰέναι δικαιοσύνης. Προεισβολὴ γὰρ ὡς περ ὁ νόμος τῶν τελειότερων, στοιχειᾷ τε καὶ προαγόρευσις τῶν διὰ Χριστοῦ παιδευμάτων» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἔξοδον, Λόγος Γ').

¹²⁵ P.G.69,524C: «Ὅρᾳς ὅτι περ κέκληται μὲν ὁ Μωυσῆς τὸν ἐν σκιαῖς ἔτι καὶ γράμμασιν ὑποδεξάμενος νόμον, συνανατρέχει δὲ αὐτῷ μὴ συγκεκριμένος ὁ Ἰησοῦς εἰς τύπον Χριστοῦ ... Βατὴν δὲ τοῖς καλουμένοις τὴν ὁδὸν ἐργάζεται μεσιτεῦαν καὶ συνών. Ἔστι γὰρ ἀμήχανον ὡς ἔφην, ἐνὸς γενέσθαι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καθ' ἕτερον ἡμᾶς τρόπον, πλὴν ὅτι διὰ μόνης αὐτοῦ μεσιτείας» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἔξοδον, Λόγος Γ').

¹²⁶ P.G.69,536B: «Καὶ εἶδεν Ἀαρὼν καὶ πάντες οἱ πρεσβύτεροι Ἰσραὴλ τὸν Μωυσήν. Καὶ ἦν δεδοξασμένη ἡ ὄψις τοῦ χρωτὸς τοῦ προσώπου αὐτοῦ καὶ ἐφοβήθησαν ἐγγίσει αὐτῷ. Καὶ ἐπειδὴ κατέπαυσε λαλεῖν πρὸς αὐτούς, ἐπέθηκεν ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ κάλυμμα. Ἦνίκα δ' ἂν εἰσεπορεύετο

Ἄν καὶ ἡ λάμψη πὸν ἐξέπεμπε τὸ πρόσωπο τοῦ Μωυσῆ ἀπὸ τὴν ἀκτινοβολία τοῦ θεοῦ φωτὸς ἦταν ἐμφανῆς, ὥστόσο δὲν περνοῦσε ἀπαρατήρητο γι' αὐτὸν τὸ γεγονὸς ὅτι γιὰ τοὺς Ἰουδαίους ἦταν ἀκατανόητο τὸ πνεῦμα τοῦ νόμου. Ὅποιαδήποτε ἄλλη ἐρμηνεία στὴν κατανόηση τοῦ νόμου πὸν δὲν ὑπάγεται στὸ μυστήριον τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ φωτίζει τὶς καρδιὰς τῶν πιστῶν ¹²⁷.

Ὅπως χαρακτηριστικὰ μᾶς ἀναφέρει ὁ Εὐσέβιος Παμφίλου, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐμφανίστηκε μέσα ἀπὸ τὰ σύννεφα στὸ ὄρος Σινὰ καὶ ἦρθε πρόσωπο μὲ πρόσωπο μὲ τοὺς ἀνθρώπους ¹²⁸. Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὑπῆρξε ὁ μεσίτης τοῦ νόμου πὸν δόθηκε μέσῳ τοῦ Μωυσῆ ¹²⁹. Ὁ νόμος παραδόθηκε μέσῳ τῶν ἀγγέλων μὲ τὸ χέρι τοῦ «μεσίτη». Ἐκεῖνος λοιπὸν πὸν συνομίλησε μὲ τὸ Μωυσῆ ἦταν ὁ «μεσίτης», μεσιτεύοντας μέσῳ ἐκείνου γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπινου γένους πρὶν ἀκόμα λάβει ἀνθρώπινη σάρκα ¹³⁰.

Τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος ἀποκαλύπτει τὴν ἀλήθεια καὶ οἱ ἐντολὲς πὸν δόθηκαν στὸ Μωυσῆ εἶχαν ὡς κύριο σκοπὸ νὰ ἀποτρέψουν τοὺς Ἰσραηλίτες καὶ κατὰ συνέπεια ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τὴν πλάνη τῆς πολυθεΐας καὶ νὰ ἀναγνωριστεῖ ὡς ἓνας καὶ μοναδικὸς ὁ Κύριος καὶ Θεὸς τους. Ὁ Υἱὸς εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ Πατρὸς καὶ μὲ τὴν ἐξουσία Αὐτοῦ ἔδωσε αὐτὲς τὶς ἐντολὲς σὲ ἐκείνους πὸν παρασύρονται ἀπὸ τὴν εἰδωλολατρία. Ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ Του ἔδωσε ὑπόσταση σὲ ὅλα τὰ δημιουργήματα καὶ ἦταν ὁ ἴδιος ὁ Πατὴρ πὸν μὲ μεσίτη τὸν ἐνσαρκωμένο Θεὸ ἔδωσε στοὺς ἀνθρώπους τὴν ἀληθινὴ γνώση καὶ τὴν εὐσέβεια ¹³¹. Οἱ προφῆτες λαλοῦν μὲ

Μωσῆς ἐναντίον Κυρίου, λαλεῖν αὐτῷ, περιῆρει τὸ κάλυμμα, ἕως τοῦ ἐκπορεύεσθαι» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἑξοδον, Λόγος Γ').

¹²⁷ P.G. 69,536D: «Εἶδε νοοίτω πνευματικῶς τὰ ἐν αὐτῷ γεγραμμένα, ἀποστρέψει γὰρ ἕτερον οὐδέν, ἢ τὸ τοῦ Χριστοῦ μυστήριον, καὶ ταῖς τῶν ἀκρωμένων καρδίαις τῶν θεῶν τε καὶ διειδέστατον ἐνίησι φῶς» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἑξοδον, Λόγος Γ').

¹²⁸ P.G.24,777C: «Καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, Υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν, καὶ ἕως τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμέρων ἔφθασε, καὶ ἐμπροσθεν αὐτοῦ προσηνέχθη» (Εὐσέβιος Παμφίλου, Κατὰ Μαρκέλλου, Βίβλος Β').

¹²⁹ P.G.24,953D: «Ὅτι ὁ Υἱὸς ἦν τοῦ Θεοῦ, ὁ Μωσεῖ καὶ τὸ Ἀβραὰμ χρηματίσας» (Εὐσέβιος Παμφίλου, Περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Θεολογίας, Βίβλος Β').

¹³⁰ P.G.24,956B: «Ὁ νόμος διαταγεῖς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου· ὁ δὲ μεσίτης ἐνὸς οὐκ ἐστὶν Οὐκοῦν ὁ χρηματίσας τῷ Μωσεῖ ὁ μεσίτης ἦν, ἐξ ἐκείνου μεσιτεύων τῇ τῶν ἀνθρώπων σωτηρία, πρὶν ἢ τὴν σάρκα ἀναλαβεῖν» (Εὐσέβιος Παμφίλου, Περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Θεολογίας, Βίβλος Β').

¹³¹ P.G.24,957A: «Ὁ Υἱὸς τὴν εἰκόνα τοῦ πατρὸς ἔχων ἐν ἑαυτῷ, ἐξ ἀθθεντίας τε αὐτοῦ τοῖς εἰδωλολατρειαν νοσοῦσι ταῦτα διαταττόμενος. Ὡς γὰρ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Σωτῆρος τὴν τῶν γεννητῶν ἀπάντων οὐσίαν ὑποστησαμένου, οὕτως αὐτὸς ἦν ὁ Πατὴρ τὴν εἰς αὐτὸν γῶσιν τε καὶ εὐσέβειαν διὰ μεσίτου τοῦ Υἱοῦ παραδιδούς ἀνθρώποις» (Εὐσέβιος Παμφίλου, Περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Θεολογίας, Βίβλος Β').

τὴν ἔμπνευση τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος μιλάει μέσφ αὐτῶν ¹³². Ὁ Γρηγόριος Νύσσης λέει ὅτι ἡ γνώση τῆς εὐσεβείας γίνεται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ φῶς σὲ ἐκείνους πού τὸ δέχονται. Ἐκεῖνο πού νοεῖται ἀντίθετο στὴν εὐσεβεία εἶναι σκοτάδι καὶ ἡ ἀποστροφή στοὺς σκοτάδι γίνεται συμμετοχὴ στοὺς φῶς ¹³³.

Ἡ προσφορὰ σὲ θεοὺς πού δὲν εἶχαν καμία σχέση μετὰ τὸ μοναδικὸ καὶ ἀληθινὸ Θεό, ἀπεδείχθη μάταιη καὶ ἀνούσια. Οἱ Ἰσραηλίτες, ἂν καὶ ἔφαγαν τὸ λίπος ἀπὸ τῆς θυσιῆς καὶ ἤπιαν τὸ κρασί ἀπὸ τῆς σπονδῆς στοὺς ψεύτικους θεοὺς δὲν ὠφελήθηκαν σὲ τίποτε. Ἔτσι δὲν μπόρεσαν οὔτε νὰ προστατευτοῦν ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς θεοὺς, ἀλλὰ οὔτε καὶ νὰ ἀποτελέσουν στήριγμα στὴ ζωὴ τους. Ἡ ἐμπιστοσύνη λοιπόν, ἐκτὸς τοῦ μοναδικοῦ καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ, εἶναι ἀνώφελη καὶ ἄσκοπη ¹³⁴.

Σύμφωνα μετὰ τὸ Γρηγόριο τὸ Θεολόγο φῶς ἦταν καὶ ἡ πρώτη ἐντολὴ πού δόθηκε στὸν πρῶτο ἄνθρωπο (ἐπειδὴ λύχνος εἶναι ἡ ἐντολὴ τοῦ νόμου καὶ φῶς εἶναι τὰ προστάγματα τοῦ πάνω στὴ γῆ), ἂν καὶ τὸ φθονερὸ σκοτάδι μπῆκε καὶ δημιούργησε τὴν κακία. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, ὁ γραπτὸς νόμος ἀποτελεῖ τυπικὸ φῶς καὶ εἶναι ὠφέλιμος γι' αὐτοὺς πού τὸν δέχονται, ἐπειδὴ σκιαγραφεῖ τὴν ἀλήθεια καὶ τὸ μυστήριον τοῦ μεγάλου φωτός ¹³⁵.

Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας σχολιάζει ὅτι τῆς θεῆς φύσης δὲ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τὴν κατανοήσῃ. Εἶναι ἐντελῶς ἀπρόσιτη καὶ πέρα ἀπὸ κάθε νοῦ, ὑπερβαίνει τὴ δύναμη τοῦ λόγου καὶ μόνο ἡ ἴδια γνωρίζει τὸν ἑαυτό της. Ὁ μονογενὴς φανέρωσε τὸ ἐξαιρετὸ κάλλος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατέρα, παρουσιάζοντας τὸν ἑαυτό Του ὡς λαμπρὴ εἰκόνα ¹³⁶. Ἡ κάθοδος τοῦ Θεοῦ ἐν εἶδει φωτιᾶς στοὺς ὄρους Σινὰ ἦταν τύπος καὶ τίποτε παραπάνω. Ἡ αἴσθησις τῶν Ἰουδαίων ὅτι θὰ ἔβλεπαν πραγματικὰ τὴν ἀπόρρητη φύση τοῦ Θεοῦ μετὰ τὴν μεσολάβησι τοῦ Μωυσῆ, ὁ ὁποῖος βρισκόταν κοντὰ τους στοὺς ὄρους Χωρήβ, ἀποδείχθηκε λανθασμένη. Ὁ ἦχος τῆς σάλπιγγος δημιούργησε συνειρμούς

¹³² P.G.24,957D: «Ὅτι καὶ ἐν τοῖς προφήταις διὰ τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατὴρ ἐθεολογεῖτο» (Εὐσεβίος Παμφίλου, Περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Θεολογίας, Βίβλος Β').

¹³³ P.G.44,376D: «ἡ γνώσις τῆς εὐσεβείας φῶς γίνεται παρὰ τὴν πρώτην οἷς ἂν ἐγγινηται. Διότι τὸ ἐξ ἐναντίας τῆς εὐσεβείας νοούμενον, σκότος ἐστίν· ἡ δὲ ἀποστροφή τοῦ σκότους, τῆς μετουσίᾳ τοῦ φωτός γίνεται» (Γρηγόριος Νύσσης, Περὶ τοῦ βίου τοῦ Μωυσέως).

¹³⁴ P.G.24,957C: «Καὶ εἶπε Κύριος· Ἴδετε, ἴδετε ὅτι ἐγὼ εἰμί, καὶ οὐκ ἐστὶν Θεὸς πλὴν ἐμοῦ» (Εὐσεβίος Παμφίλου, Ἐκκλησιαστικὴ Θεολογία).

¹³⁵ P.G.36,364: «Φῶς μὲν ἦν καὶ ἡ τῷ πρωτογόνῳ δοθεῖσα πρωτόγονος ἐντολή, εἰ καὶ τὸ φθονερὸν σκότος ἐπεισελθὼν τὴν κακίαν ἐδημιούργησεν· φῶς δὲ τυπικὸν καὶ σύμμετρον τοῖς ὑποδεχομένοις, ὁ γραπτὸς νόμος, σκιαγραφῶν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ τοῦ μεγάλου φωτός μυστήριον» (Γρηγόριος Θεολόγος, Λόγοι).

¹³⁶ P.G.69,465D: «Τὴν μὲν θεῖαν, ἣτις ποτ' ἐστίν, καταθρῆσαι φύσιν, οὐκ ἂν δύναιτό τις ... Οὐδεὶς γὰρ οἶδε, φύσει, τίς ἐστὶν ὁ Υἱός, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα τίς ἐπιγινώσκει, τίς ἐστὶν, εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ᾧ ἂν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἐξοδον, Λόγος Β').

για ἄκουσμα τῆς θείας βούλησης. Ὁ παιδικὸς τρόπος σκέψης τους εἶναι ἐμφανής. Ἡ ἀνυπακοή στὸ πρόσωπο ἐκείνου ποὺ ἦρθε καὶ δὲν ἔγινε πιστευτὸς εἶχε ἀρνητικὰ ἀποτελέσματα γιὰ αὐτοὺς ποὺ προέβησαν στὴ συγκεκριμένη ἐνέργεια. Ἀντίθετα, ὅσοι πίστευαν εἶδαν στὸν Υἱὸ τὸν Πατέρα καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ σώθηκαν¹³⁷. Ἡ σωτηρία αὐτὴ δὲν προέκυψε οὔτε ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους, οὔτε καὶ ἀπὸ τὸ Μωσαϊκὸ νόμο, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Κύριο.

Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας ἐπισημαίνει ὅτι ὁ Μωυσῆς ἄφησε τὴν πεδιάδα καὶ φθάνοντας στοὺς πρόποδες τοῦ ὄρους ἀνέβηκε σὲ αὐτὸ καὶ διασχίζοντας τὸ σύννεφο εἶδε τὴ λαμπρότητα τοῦ Θεοῦ καὶ ἔμεινε ἐκπληκτος. Ἡ πεδιάδα εἶναι ὁ ἐνάρετος βίος, διότι εἶναι σχετικὰ πρὸς τὸ εὐκόλοιο. Οἱ πρόποδες τοῦ ὄρους εἶναι ἡ πρακτικὴ ἀρετὴ, στὴν ὁποία μποροῦν νὰ ἐπιδοθοῦν οἱ πρὸς τὸ δυνατό, καὶ μέσῳ αὐτῆς ὁδηγοῦνται στὸ ὕψος τῆς θεωρίας. Τὸ δὲ ὄρος εἶναι ἐκεῖνο ποὺ βρίσκεται ψηλὰ καὶ ἔχει κορυφὴ τὴ θεωρητικὴ ἀρετὴ, ὅπου μποροῦν νὰ πᾶνε μόνο οἱ τέλειοι. Ὁ Μωυσῆς δὲν ἔφτασε ἐκεῖ, διότι τὸν ἐμπόδιζε τὸ σύννεφο, δηλαδὴ τὸ πάχος τῆς σάρκα. Πλησίασε ὅμως τὸ Θεὸ καὶ εἶδε τὴ δόξα Του, μαθαίνοντας ἀπόρητους λόγους καὶ καθὼς ἔλαμψε ἔντονα τὸ πρόσωπό του, χρειάστηκε κάλυμμα γιὰ νὰ ἐμφανιστεῖ στὸ λαό¹³⁸. Λαμπρότητα εἶναι ὅσα ἀνάγονται στὸν ἐνσαρκωμένο Θεό. Τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν ξηρὰ στὴ θάλασσα, τὸ χτύπημα τῶν νερῶν ἀπὸ τὴν ράβδο, ὁ στῦλος τῆς νεφέλης καὶ τῆς φωτιᾶς καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ σχετικὰ παρόμοια, οἱ Ἰουδαῖοι τὰ καταλαβαίνουν μὲ τρόπο σωματικὸ¹³⁹.

Σύμφωνα μὲ τὸ Φώτιο Πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως, ὁ πρωτότοκος λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ δὲν ἔφτασε στὴν τελειότητα τῆς εὐσέβειας, ἐπειδὴ ἔγινε σκληρὸς καὶ ἀνυπάκουος ὄχι μόνο στὴν Αἴγυπτο ἀλλὰ καὶ μετὰ ἀπὸ τὴν ἐξοδὸ τοῦ στὴν ἔρημο. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ δὲν κρίθηκε ἄξιός τῶν τελειότερων μυστηρίων καὶ καθοδηγεῖται πλέον ἀπὸ τὸ νόμο. Ἀκόμη καὶ τὸ νόμο ποὺ γράφτηκε μὲ τὴν ὑπόδειξη τοῦ Θεοῦ καὶ ἀποτυπώθηκε στὶς ἀχειροποίητες πλάκες, ὁ ὁποῖος προτύπωνε τὸ νόμο τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ, δὲν ἀξιώθηκαν οἱ Ἰουδαῖοι νὰ ὑπηρετήσουν ἐξαιτίας τῆς

¹³⁷ P.G.69,468B: «Καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ οὐκ ἔχετε ἐν ὑμῖν μένοντα, ὅτι ὃν ἀπέστειλε ἐκεῖνος, τοῦτον ὑμεῖς οὐ πιστεύετε. Οὐκοῦν οἱ πιστεύσαντες, τεθεάμεθα ἐν Υἱῷ τὸν Πατέρα, παρεδεξάμεθα καὶ τὸν Λόγον αὐτοῦ» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἔξοδον, Λόγος Β').

¹³⁸ P.G.77,1197D: «Πεδιάς ἀναγωγικὸς ὁ ἐνάρετος βίος. Πρόποδες δὲ τοῦ ὄρους ἡ πρακτικὴ ἀρετὴ, καὶ τοῖς ἀνδρειότεροις εὐεπιχείρητος, δι' ἧς ἐπὶ τὸ τῆς θεωρίας ὕψος χειραγωγούμεθα. Ὅρος δὲ τὸ περίοπτον καὶ κορυφαῖον τῆς θεωρητικῆς ἀρετῆς, ὃ τοῖς τελείοις καὶ μόνοις βάσιμον. Ἀλλὰ οὐδὲ ἐνταῦθα γενόμενος ἴσχυσε τοῦ ποθομένου τυχεῖν· ἐνεμπόδιζε γὰρ ἡ νεφέλη, τοῦτ' ἔστι, τὸ πάχος τῆς σαρκός. Καὶ διασχὼν καὶ οἷον ὑπερβάς ταῖς πρὸς Θεὸν νεύσεσιν, εἶδέ τε δόξαν Θεοῦ, λόγους ἀπορρήτους μαθῶν, καὶ πέπονθε λαμπρυνθεὶς τὸ πρόσωπον, ὡς ἐπικαλύμματος δεῖσθαι, πρὸς τὸν λαόν» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Συναγωγὴ τῶν ἀναγωγικῶς ἐρμηνευομένων ρητῶν τῆς παλαιᾶς Ἁγίας Γραφῆς, Βίβλος Γενέσεως).

¹³⁹ P.G.77,1200A: «λαμπρότητα δέ, τὰ εἰς Χριστὸν ἀναγόμενα. Τὴν διὰ ξηρᾶς ἐν θαλάσῃ δίοδον, τὴν διὰ ράβδου τῶν ὑδάτων πληγὴν, τὸν στῦλον τῆς νεφέλης καὶ τοῦ πυρός, καὶ τὰ τοιαῦτα ἅπαντα σωματικῶς νοοῦσιν Ἰουδαῖοι» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Συναγωγὴ τῆς Ἁγίας Γραφῆς).

ἀσέβειας καὶ τῆς ἀμαρτίας τους ¹⁴⁰. Ἐὰν λοιπὸν ἔπαιρναν αὐτὲς τὶς πλάκες ποὺ γράφτηκαν ἀπὸ τὸ Θεό, ἐνδεχομένως νὰ τὶς θεωροῦσαν θεοὺς καὶ νὰ προκαλοῦσαν ἀκόμα περισσότερο τὴ θεία ὀργὴ ἐναντίον τους.

Στὶς ἔσχατες ἡμέρες, ὅταν τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος ἔγινε ἄνθρωπος καὶ δόθηκε στὰ ἔθνη ἡ υἰοθεσία, δὲν ἔδωσε σὲ αὐτὰ τὴν παλαιὰ λατρεία ποὺ στηριζόταν σὲ τύπους καὶ σύμβολα, ἀλλὰ ἐκείνη ποὺ ἀνανεώθηκε μὲ ἀλήθεια καὶ πράξεις καὶ ἀκμάζει ἀπὸ τὸ ἀμόλυντο κάλλος τῆς εὐσεβείας. Ἀφοῦ υἰοθετήθηκαν ὅλα τὰ ἔθνη, εὐλογα ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ ποὺ κλήθηκε γιὰ υἰοθεσία πρὶν ἀπὸ αὐτὰ, ὀνομάστηκε πρωτότοκος ¹⁴¹. Τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος προῆλθε ἀπὸ τὸ σπέρμα τοῦ Ἰσραὴλ καὶ προσέλαβε ἀνθρώπινη φύση. Ἐπειδὴ, λοιπὸν, ἀπὸ τὸν Ἰσραὴλ γεννήθηκε ἐκεῖνος ποὺ ἀφάνισε τοὺς πρωτότοκους τῶν Αἰγυπτίων, ὀνομάζεται πρωτότοκος καὶ ὁ Ἰσραὴλ. Γι' αὐτὸ γράφει ὁ Εὐαγγελιστὴς: «Ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο κάλεσα τὸν Υἱό μου» ¹⁴².

Β') Ὄταν ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ βρισκόταν κοντὰ στὴν Ἱεριχώ, παρουσιάστηκε μπροστὰ του ἕνας ἄντρας μὲ γυμνὸ σπαθὶ στὸ χέρι του. Τότε ὁ Ἰησοῦς τὸν ρώτησε, ἐὰν ἦταν μαζί τους ἢ μὲ τοὺς ἐχθρούς. Ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος τοῦ ἀπάντησε: «ἐγὼ ἀρχιστράτηγος δυνάμεως Κυρίου νυνὶ παραγέγονα» (Ἰησ. Ν. 5, 14). Τότε ὁ Ἰησοῦς ἀμέσως ἔπεσε μὲ τὸ πρόσωπο στὴ γῆ, τὸν προσκύνησε καὶ τοῦ εἶπε: «δέσποτα, τί προστάσσεις τῷ σῷ οἰκέτῃ;» (Ἰησ. Ν. 5, 14). Ἀποκρίθηκε ὁ ἀρχηγὸς τῶν στρατευμάτων τοῦ Κυρίου: «λῦσαι τὸ ὑπόδημα ἐκ τῶν ποδῶν σου· ὁ γὰρ τόπος, ἐφ' ᾧ νῦν ἕστηκας ἐπ' αὐτοῦ, ἅγιός ἐστι» (Ἰησ. Ν. 5, 15). Ὁ Ἰησοῦς τὸν ὑπάκουσε ¹⁴³.

Σύμφωνα μὲ τὸν Εὐσέβιο Καισαρείας, ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ, λίγο πρὶν ἀντιπαρατεθεῖ μὲ τοὺς ἐχθρούς, οἱ ὁποῖοι κατοικοῦσαν στὴ γῆ τῆς Παλαιστίνης, ἀλλὰ καὶ μὲ ἄλλα ἀσεβῆ ἔθνη, ἦλθε ἀντιμέτωπος μὲ ἕνα ἄνθρωπο ποὺ κρατοῦσε ξίφος ἀκονισμένο

¹⁴⁰ P.G.101,1144D: «Ἐπεὶ καὶ τὸν δακτύλῳ Θεοῦ γεγραμμένον νόμον πλαξί τε ἀχειροποιήτοις ἐντετυπωμένον, ὃς τὸν ἡμέτερον καὶ κατὰ Χριστὸν προετύπου νόμον οὐκ ἀξιοῦται δέξεσθαι τὸ Ἰουδαίων ἔθνος διὰ τὴν περὶ τὸν μόσχον δυσσεβειάν τε καὶ παρανομίαν» (Φώτιος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Τὰ Ἀμφιλόγια).

¹⁴¹ P.G.101,1145A: «Ἐπ' ἐσχάτων δὲ ἡμερῶν ἄνθρωπος γεγονῶς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ θέμενος τὰ ἔθνη εἰς υἰούς, δίδωσιν αὐτοῖς οὐκέτι τὴν ἐν τύπῳ καὶ σκιᾷ παλαιωθεῖσαν λατρείαν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀλήθειᾳ καὶ πράγματι νεάζουσάν τε καὶ ἐνακμάζουσάν τὸ τῆς εὐσεβείας ἀκίρατον κάλλος. Πάντων γοῦν υἰοθετηθέντων τῶν ἐθνῶν, εἰκότως ὁ πρὸ αὐτῶν εἰς υἰοθεσίαν κληθεὶς πρωτότοκος ἐλέγετο τοῦ Ἰσραὴλ λαός» (Φώτιος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Τὰ Ἀμφιλόγια).

¹⁴² P.G.101,1145B: «Ἐπεὶ οὖν ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ ἔφυ ὁ τῶν Αἰγυπτιακῶν ἀναίρετης πρωτοτόκων, πρωτότοκον καὶ τὸν Ἰσραὴλ καλεῖ. Καὶ τοῦτο καὶ ἄρα καὶ ὁ Εὐαγγελιστὴς ἀναγράφει· «Ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν Υἱόν μου» (Φώτιος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Τὰ Ἀμφιλόγια).

¹⁴³ Ἰ. Τσαγγαλίδης, Ἰουστίνος ὁ Μάρτυς, σσ. 51-52. Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σσ. 221-223.

έναντίον τῶν ἐχθρῶν, γὰρ νὰ ἀποδείξει μὲ τὴν παρουσία του ὅτι ἐπρόκειτο νὰ ἀντιμετωπίσει τοὺς ἀσεβεῖς μὲ ἀόρατο ξίφος καὶ θεϊκὴ δύναμη, συστρατευόμενος καὶ ἀγωνιζόμενος μαζὶ μὲ τὸ λαό του ¹⁴⁴.

Ὁ Ἰουστίνος ὁ Φιλόσοφος, ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας ἀναλύουν τὴν θεοφάνεια τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ χριστολογικὰ ¹⁴⁵. Στὸ χωρίο αὐτὸ ὁ ἀπολογητὴς Ἰουστίνος θεωρεῖ ὅτι ὁ ἄγγελος τοῦ χωρίου (Ἐξ. 23, 20), αὐτὸς ποὺ ὀδήγησε τοὺς Ἰσραηλίτες στὴ γῆ τῆς ἐπαγγελίας, εἶναι ὁ Λόγος. Ὃταν ὁ Ἰουστίνος ἀναφέρεται στὴν περικοπὴ, ἐρμηνεύει τὸν ὄρο ἄγγελος μὲ τὴν ἔννοια τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος, σαφῶς ἐπηρασμένος ἀπὸ τὸ Φίλωνα ¹⁴⁶. Ὁ Ἰουστίνος ἐπισημαίνει τὴν ἐμφάνιση τοῦ Υἱοῦ στὶς θεοφάνειες ¹⁴⁷, τονίζοντας ὅτι οἱ λέξεις ἄνθρωπος, ἀρχιστράτηγος καὶ Κύριος χαρακτηρίζουν τὸ Θεὸ ποὺ ἐμφανίστηκε στὸν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, ὁ ἴδιος ποὺ ἀποκαλύφθηκε στοὺς Ἀβραάμ, Ἰακώβ καὶ Μωυσῆ στὶς ἄλλες θεοφάνειες. Ἡ ἐπιστολὴ Βαρνάβα ἐπηρέασε τὸν Ἰουστίνο, καθὼς γράφτηκε πρὶν ἀπὸ αὐτόν. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ ἐρμηνεύει γιὰ πρώτη φορὰ χριστολογικὰ τὴ μορφὴ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ὡς προτύπωση τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ ¹⁴⁸.

Γ') Ὁ Μωυσῆς ἐνῶ ἔβασκε τὰ πρόβατα τοῦ πεθεροῦ του ἔφτασε στὸ βουνὸ τοῦ Θεοῦ, τὸ ὄρος Χωρήβ. Τότε τοῦ παρουσιάστηκε ὁ ἄγγελος τοῦ Κυρίου μὲ μορφὴ πύρινης φλόγας ποὺ ἔβγαινε ἀπὸ μία βάτο. Ὁ Μωυσῆς ἀντιλήφθηκε ὅτι, ἐνῶ ἡ βάτος εἶχε τυλιχτεῖ στὶς φλόγες, δὲν καιγόταν. Καὶ εἶπε: «παρελθὼν ὄψομαι τὸ ὄραμα τὸ μέγα τοῦτο, ὅτι οὐ κατακαίεται ὁ βάτος» (Ἐξ. 3, 3) ¹⁴⁹. Ὁ Κύριος, βλέποντας τὸ Μωυσῆ νὰ πλησιάζει, τοῦ εἶπε: «μὴ ἐγγίσης ὧδε. λῦσαι τὸ ὑπόδημα ἐκ τῶν ποδῶν σου· ὁ γὰρ τόπος, ἐν ᾧ σὺ ἔστηκας, γῆ ἁγία ἐστίν» (Ἐξ. 3, 5) ¹⁵⁰. «ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς τοῦ

¹⁴⁴ P.G.22,400C: «Ἐπεὶ δὲ ὁ τοῦ Μωσέως διάδοχος Ἰησοῦς πολεμίοις ἔμελλε παρατάττεσθαι τοῖς, τὸ πρὶν Παλαιστινῶν γῆς οἰκίτορσιν, ἀλλοφύλοις ἔθνεσι καὶ ἀσεβεστάτοις, εἰκότως μετὰ ῥομφαίας ἐσπασμένης καὶ κατὰ τῶν πολεμίων ἠκονημένης ὑποφαίνεται, μονονουχὶ διὰ τῆς ὄψεως ἀποδεικνύς, ὅτι δὴ αὐτὸς ἀόρατῳ ῥομφαίᾳ, ἐνθὲφ δυνάμει, τοὺς ἀσεβεῖς μετιέναι ἔμελλε, τοῖς οικείοις συστρατευόμενος καὶ συναγωνιζόμενος» (Εὐσέβιος Καισαρείας, Εὐαγγελικῆς Ἀποδείξεως, Βιβλίον Ε').

¹⁴⁵ π. Β. Γεωργόπουλος, Περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σσ. 120-121. Ἰ. Τσαγγαλίδης, Ἰουστίνος ὁ Μάρτυς, σσ. 72-74.

¹⁴⁶ Δ. Τρακατέλλης, Ὁ Χριστὸς ὁ προϋπάρχων Θεός, σ. 113.

¹⁴⁷ Δ. Τρακατέλλης, Ὁ Χριστὸς ὁ προϋπάρχων Θεός, σ. 115.

¹⁴⁸ Δ. Τρακατέλλης, Ὁ Χριστὸς ὁ προϋπάρχων Θεός, σσ. 111- 112.

¹⁴⁹ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σσ. 162-164.

¹⁵⁰ P.G.22,400A: «Ὡς δὲ εἶδε Κύριος, ὅτι προσάγει ἰδεῖν, ἐκάλεσεν αὐτόν ὁ Κύριος ἐκ μέσου τῆς βατοῦ λέγων· Μωσῆ Μωσῆ, μὴ ἐγγίσεις ὧδε. Λῦσαι τὸ ὑπόδημα τῶν ποδῶν σου· ὁ γὰρ τόπος ἐν ᾧ σὺ ἔστηκας ἐπ' αὐτοῦ γῆ ἁγία ἐστίν» (Εὐσέβιος Καισαρείας, Εὐαγγελικῆς Ἀποδείξεως, Βιβλίον Ε').

πατρός σου, Θεός Ἀβραάμ καὶ Θεός Ἰσαὰκ καὶ Θεός Ἰακώβ» (Ἐξ. 3, 6) ¹⁵¹. Αὐτὸς ἀποκαλεῖται ὡς ὁ «Ὠν» ¹⁵². Εἶναι φανερὸ ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν Ἄγγελο τῆς Διαθήκης, τὸ «Μεγάλης Βουλῆς Ἄγγελος», δηλαδὴ τὸν ἄσαρκο Λόγο ¹⁵³. Στὴ συνέχεια ὁ Μωυσῆς σκέπασε τὸ πρόσωπό του, γιατί δὲν μπορούσε ἀπὸ φόβο νὰ κοιτάξει τὸ πρόσωπο τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς ὅμως εἶπε: «νῦν ἰδοὺ κραυγὴ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἥκει πρὸς με, καὶ γὰρ ἐώρακα τὸν θλιμμόν, ὃν οἱ Αἰγύπτιοι θλίβουσιν αὐτούς. καὶ νῦν δεῦρο ἀποστείλω σε πρὸς Φαραὼ βασιλέα Αἰγύπτου, καὶ ἐξάξεις τὸν λαόν μου τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐκ γῆς Αἰγύπτου... ἔσομαι μετὰ σοῦ, καὶ τοῦτό σοι τὸ σημεῖον, ὅτι ἐγὼ σε ἐξαποστέλλω ἐν τῷ ἐξαγαγεῖν σε τὸν λαόν μου ἐξ Αἰγύπτου καὶ λατρεύσετε τῷ Θεῷ ἐν τῷ ὄρει τούτῳ» (Ἐξ. 3, 1-12) ¹⁵⁴.

Ὁ Φῶτιος, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως σχολιάζοντας, γιατί ἡ βάτος καιγόταν καὶ δὲν καταστρεφόταν, ἐξηγεῖ ὅτι ἡ δύναμη τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ φιλάνθρωπία Του εἶναι ἀδιαμφισβήτητη. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ βάτος ἦταν ξερὴ, δὲν καιγόταν ἀπὸ τὴ φωτιά. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, οἱ Αἰγύπτιοι καταδυνάστευαν τὸν Ἰσραηλιτικὸ λαό, ἀλλὰ αὐτὸς δὲν ἐπρόκειτο νὰ χαθεῖ. Ὁ Μονογενὴς Υἱὸς ἔλαβε ἀνθρώπινη φύση, ἔμεινε στὴν παρθενικὴ κοιλία γιὰ ἐννιά μῆνες, ἀλλὰ ἡ παρθενία τῆς Παναγίας παρέμεινε ἀλώβητη καὶ μετὰ τὴ γέννα ¹⁵⁵. Ὁ Θεὸς ἐφανίστηκε στὸ Μωυσῆ μέσα ἀπὸ τὴ βάτο καὶ ὄχι σὲ ἄλλο φυτό. Ὁ Θεὸς ἐπέλεξε νὰ ἐφανιστεῖ στὸ συγκεκριμένο φυτὸ τῆς βάτου, γιὰ νὰ μὴν μπορέσει κανεὶς ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους νὰ σχηματίσει τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, κάτι ποὺ θὰ γινόταν, ἐὰν ἦταν ἄλλο φυτό ¹⁵⁶.

Προτοῦ ὅμως ὁ Φῶτιος ἐξηγήσει τοὺς λόγους ποὺ ὁ Θεὸς ἐφανίστηκε μετὰ αὐτὸν τὸν τρόπο, ἀναφέρεται στὸ τριπλὸ συμβολισμὸ αὐτοῦ τοῦ γεγονότος. Πρῶτον, ὅπως ἀκριβῶς ἡ βάτος ἔπιανε φωτιὰ ἀλλὰ δὲν καιγόταν, ἔτσι καὶ ὁ Ἰσραὴλ ἐκτίθετο σὲ πειρασμούς, σὲ τιμωρίες καὶ στὴ φλόγα τῶν δοκιμασιῶν, τὴν ὁποία τοὺς ἄναβαν οἱ Αἰγύπτιοι. Τότε, μετὰ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ σώζονταν ἀπὸ τὸ θάνατο καὶ τὴν καταστρο-

¹⁵¹ Ἰ. Τσαγγαλίδης, Ἰουστίνος ὁ Μάρτυς, σσ. 49-50. Δ. Τρακατέλης, Ὁ Χριστὸς ὁ προϋπάρχων Θεός, σσ. 123-125.

¹⁵² Κ. Σκουτέρης, Συνέπειες τῆς πτώσεως καὶ λουτρὸν τῆς παλιγγενεσίας ἐκ τῆς ἀνθρωπολογίας τοῦ ἀγίου Γρηγορίου Νύσσης, Ἀθήνα 1973, σ.40.

¹⁵³ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σσ. 213 & 227.

¹⁵⁴ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σσ. 220-221.

¹⁵⁵ P.G. 101,1080D: « Τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν καὶ φιλάνθρωπιαν κηρύττει ὅτι φρυγανώδη οὐσαν οὐκ ἀνήλπισκε τὸ ἄσβεστον πῦρ· οἶμαι δὲ δι' αὐτοῦ παραδηλοῦσθαι καὶ ὅτι ὁ Ἰσραὴλ ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων ἐπιβουλεύόμενος οὐκ ἀναλωθήσεται· ἔτι δὲ καὶ ὡς ὁ Μονογενὴς ἐνανθρωπήσας καὶ παρθενικὴν ἐνοικήσας νηδὺν φυλάξει τὴν παρθενίαν ἀκίρατον» (Φῶτιος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Τὰ Ἀμφιλόγια).

¹⁵⁶ P.G.101,1081A: «φασὶ δὲ τινες ἐν βάτῳ φανῆναι τὸν Θεόν, καὶ οὐκ ἐν ἄλλῳ φυτῷ, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τινα ἐκ βάτου γλύψαι Θεόν· εἰκὸς γὰρ ἦν Ἰουδαίους, καὶ τοῦτο τολμησαί, εἴπερ ἐν ἄλλῳ ὤφθη φυτῷ» (Φῶτιος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Τὰ Ἀμφιλόγια).

φή. Δεύτερον, τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος, τὸ πατρικὸ φῶς καὶ τὸ ἄυλο πῦρ τῆς θεότητος ποὺ ἔλαμψε στὴν ἀνθρώπινη καὶ σαρκικὴ μήτρα τῆς Παρθένου, θὰ διατηρήσει αὐτὴν ποὺ τὸ δέχτηκε ἀκέραιη καὶ ἀβλαβῆ. Τὸ ἴδιο πῦρ τῆς θεότητος ποὺ ἐνώθηκε μὲ τὴν ἀνθρώπινη φύση, θὰ τὴν κάψει καὶ θὰ τὴν θεοποιήσει, ὅμως δὲ θὰ τὴν καταστρέψει, οὔτε θὰ τὴν ἀφανίσει ¹⁵⁷.

Τὸ μυστήριον τῆς βάτου προτυπώνει καὶ τὰ ἐξῆς: Ἡ βάτος παραδίδεται στὴ φωτιά - καὶ ὄχι ἄλλο φυτὸ - γιὰ νὰ ὑποδηλώσει ἐπιπλέον ὅτι τὸ πῦρ τῆς θεότητος ποὺ ἐνώθηκε μὲ τὴν ἀνθρώπινη φύση, ἀπ' ὅπου προεξεῖχαν ὡς ἀγκάθια οἱ ἁμαρτίες, τὴν τύλιξε στὶς φλόγες, ἀλλὰ δὲν τὴν κατέστρεψε. Μόνο τὰ ἀγκάθια γύρω ἀπὸ αὐτὴν ἔκαιγε καὶ κατέστρεφε ¹⁵⁸. Ὅσοι παρασύρονται σὲ ταπεινὲς ἀπόψεις γιὰ τὸ Θεό, ὀδηγοῦνται μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο στὴν ἀθεΐα. Δὲν ὑπάρχει σεβασμὸς πρὸς τὸ Θεὸ καὶ οἱ ἁμαρτίες πληθαίνουν. Ὅλα αὐτὰ ἐπρόκειτο μὲ τὴν ἐπιφοίτηση καὶ τὸ φωτισμὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος νὰ καοῦν, νὰ καθαρισθοῦν ἀπὸ τὴν ἀκανθώδη καὶ παρασιτικὴ πλάνη καὶ νὰ δεχθοῦν τὶς ἀκτίνες τῆς θεϊκῆς φωτιᾶς. Ἡ Γραφή λέγει, «αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί» (Λουκ. 3, 16). Γιὰ νὰ φανεῖ δὲ καλύτερα καὶ πιὸ καθαρὰ ἡ εἰκόνα, ἡ βάτος παρουσιάζεται νὰ τυλίγεται στὶς φλόγες, νὰ παίρνει φωτιά, ἀλλὰ νὰ μὴν κατακαίγεται. Ὅπως λοιπὸν σώζεται ἡ βάτος, ἔτσι καὶ τὰ ἔθνη μποροῦν νὰ σωθοῦν.

Ἡ βάτος εἶναι χαμερπής, ἀκανθώδης στὴ φύση καὶ ἀπλώνεται πάνω στὴ γῆ. Δὲν ὑπάρχει σχεδὸν τίποτε πιὸ ταπεινὸ ἀπὸ ἓνα φυτὸ τὸ ὁποῖο, ἂν καὶ μεγαλώνει, ἐντούτοις δὲ σηκώνεται πολὺ πάνω ἀπὸ τὴ γῆ καὶ πάντα σέρνεται σὲ αὐτὴ ¹⁵⁹. Φανερόνεται ὅτι ἡ φύση τῆς θεότητος, ποὺ παρομοιάζεται στὴ Γραφή μὲ φωτιά (Δτ. 4, 24: «ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς σου πῦρ καταναλίσκον ἐστίν, Θεὸς ζηλωτής», Δτ. 9, 3: «ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς σου, οὗτος προπορεύσεται πρὸ προσώπου σου· πῦρ καταναλίσκον ἐστίν»), ἂν καὶ εἶναι ἀνώτερη καὶ ξεπερνᾷ ὅλα τὰ ὄντα, δὲ δίστασε νὰ κατέβει πρὸς τὴν ταπεινὴ φύση τῶν ἀνθρώπων ποὺ εἶναι φτιαγμένη ἀπὸ πηλὸ καὶ χῶμα. Χρησιμοποιήθηκε τὸ φυτὸ ποὺ ταιριάζει σὲ αὐτὴ τὴν περίσταση. Ἐπιπλέον, γίνεται

¹⁵⁷ P.G.101,1136BC: «ἡ ὅτι ὁ Θεὸς Λόγος τὸ φῶς τὸ πατρικὸν καὶ τὸ αὐλὸν τῆς θεότητος πῦρ ἐν τῇ γειρα τὲ καὶ ὑλωδεὶ τῆς Παρθένου μήτρα περιαστραψαν, ἀκαταφλεκτον καὶ ἀπήμονα διασώσει τὴν δεξαμενὴν αὐτοῦ· εἰ βουλεὶ δὲ τὸ αὐτο τῆς θεότητος πῦρ τῇ ἀνθρωπίνῃ προσομιλησαν φύσει, πυρακτωσει μὲν καὶ θεοποιήσει, οὐ καταφλέξει δὲ καὶ ἐξαφανίσει» (Φώτιος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Τὰ Ἀμφιλόχεια).

¹⁵⁸ P.G.101,1136C: «ἔτι δὲ καὶ ἵνα μάθωμεν, ὡς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τὸ τῆς θεότητος περιλαβὸν πῦρ, οἰνεῖ τινὰς ἀκάνθας τὰς ἁμαρτίας προβεβλημένην, ταύτην μὲν ἐφλόγιζεν, οὐ κατέκαιε δέ· τὰς δὲ περὶ αὐτὴν ἀκάνθας κατέκαιε καὶ διέφθειρεν» (Φώτιος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Τὰ Ἀμφιλόχεια).

¹⁵⁹ P.G.101,1136D: «Αὐτὸς γάρ, φησί, βαπτίσει ὑμᾶς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί. Ἰν' ἐμφανέστερόν τε καὶ τηλαυγέστερον τὸ εἰκονιζόμενον προσδιατυπώθη, ἡ βάτος παραλαμβάνεται ὑπηρετουμένη μὲν, οὐ φλεγόμενη δὲ τῷ πυρί· χαμερπής τε γάρ ἐστὶ καὶ ἀκανθώδης καὶ τὴν ὑπόστασιν ἀσθενῆς καὶ κατὰ τὴν ὄψιν διηλωμένη τῆς γῆς· καθ' ἃ καὶ τὴν ἀναλογίαν πρὸς αὐτὴν διασφύζει τὰ ἔθνη» (Φώτιος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Τὰ Ἀμφιλόχεια).

άντιληπτό ότι τὸ ἔθνος τῶν Ἑβραίων ἦταν ἐπιρρεπὲς στὸ νὰ παρασυρθεῖ στὴν πολυθεΐα, ἐπειδὴ γιὰ ἀρκετὰ χρόνια εἶχε ἔρθει σὲ ἐπαφὴ μὲ τὶς συνήθειες τῶν Αἰγυπτίων. Ἔτσι, γιὰ νὰ μὴν ὑπάρχει γιὰ αὐτοὺς πρόσβαση στὴν πολυθεΐα, τὸ θαῦμα μὲ τὴ βάτο προβάλλεται ὡς ἀντίβαρο στὴ δημιουργία εἰδώλων ¹⁶⁰. Ἐὰν ἡ βάτος ἦταν ἓνα ὠραῖο φυτὸ θὰ μπορούσαν οἱ Ἰουδαῖοι νὰ πλάσουν ὁμοιώματά της καὶ νὰ τὰ προσκυνήσουν ὡς θεοὺς ¹⁶¹.

Ὁ Ἰουστίνος ὁ Φιλόσοφος διαβλέπει στὸν ἄγγελο τῆς καιόμενης βάτου τὸν ἄσαρκο Λόγο ¹⁶². Ὁ Ἰουστίνος τονίζει ὅτι τὰ ὀνόματα ποὺ χρησιμοποιήθηκαν γιὰ νὰ ὑποδηλώσουν τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ στὸν Ἰακώβ, τὸν Ἀβραάμ, ἀλλὰ καὶ τὸ Μωυσῆ παραπέμπουν στὸν ἴδιο τὸ Θεό, δηλαδή στὸν Υἱό ¹⁶³. Ὁ Τρύφων, ὅταν μιλάει γιὰ τὴ θεοφάνεια τῆς καιόμενης βάτου, ἰσχυρίζεται ὅτι ἐμφανίστηκαν δύο πρόσωπα, ἓνας ἄγγελος καὶ ὁ Θεός ¹⁶⁴. Ἀποψη ποὺ δὲν ἀποδέχεται ὁ Ἰουστίνος. Ἀντίθετα, ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Θεὸς ποὺ ἐμφανίστηκε στὸ Μωυσῆ ἦταν ὁ ἄσαρκος Λόγος. Ἀναλύει τὴ θεοφάνεια τῆς καιόμενης βάτου στὴ βάση τῆς προϋπάρξεως καὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ, δηλαδή τῆς ταπεινώσεως καὶ ὑπερυψώσεως τοῦ Κυρίου ¹⁶⁵. Τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὁ Υἱός, ὀνομάζεται ἄγγελος καὶ ἀπόστολος, ἐπειδὴ ἀποστέλλεται γιὰ νὰ ἀναγγεῖλλει μηνύματα ¹⁶⁶. Ὁ Φιλόξενος Ἱεραπόλεως θεωρεῖ ὅτι ὁ Κύριος στὴ θεοφάνεια τῆς φλεγόμενης καὶ μὴ καιόμενης βάτου ἦταν «ἐν μορφῇ», ἐνῶ ἡ σάρκωσή Του ἀπὸ τὴν Παρθένο ἦταν ἐν ἀληθεία ¹⁶⁷.

Ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας μᾶς ἀναφέρει ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ἦταν ποὺ μίλησε καὶ στοὺς δύο (Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, Μωυσῆ), ὅπως δείχνει ἡ ἐντολὴ ποὺ ἔδωσε. Στὸν Ἰησοῦ ἐμφανίστηκε ὡς ὁ ἀρχηγὸς τῶν στρατευμάτων τοῦ Κυρίου (Ἰησ. Ν. 5, 14), ἐνῶ στὸ

¹⁶⁰ P.G.101,1137A: «Ἐτι δ' ἂν ἐπιθεωρήσῃς, ὡς τοῦ Ἑβραίων ἔθνους αὐτομολεῖν πως ἐπιρρεπῶς ἔχοντος πρὸς πολυθεΐαν, ἅτε τοῖς τῶν Αἰγυπτίων ἔθεσιν οὐκ ὀλίγοις ἔτεσι συναναπεφυρμένου, ἵνα μὴ αὐτοῖς πρόσβασίς τις εἰς πολυθεΐαν περιγένηται ἐν τῷ τοιοῦτῳ, εἰδεχθεῖ τε καὶ ταπεινῶ καὶ ἀνεπιτηδείῳ πρὸς παραγωγὴν ξοάνων παραδείκνυται τὸ θαῦμα» (Φώτιος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Τὰ Ἀμφιλόχεια).

¹⁶¹ P.G.101,1137B: «διαγλύφοντες ἐξ αὐτοῦ ἀπεικάσματά τε καὶ ὁμοιώματα, ὡς θεοὺς αὐτῶν τὰ τῶν χειρῶν ἔργα προσκυνήσωσιν· οἱ γὰρ μετὰ τοσαύτης ζημίας μοσχοποιήσαντες, ἐν ᾧ μηδὲ θεοσημίαν μὴδ' ἠντιναοῦν ἐθεάσαντο, τί ἂν οὗτοι οὐκ ἐτόλμησαν, εἰ τῶν ὠραίων τι φυτῶν καὶ πρὸς χρεῖαν ἐπιτηδεῖον τὸ πῦρ αὐτοῖς ἀφλέκτως φέρων ἐφαίνετο» (Φώτιος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Τὰ Ἀμφιλόχεια).

¹⁶² Δ.Τρακατέλλης, Ὁ Χριστὸς ὁ προϋπάρχων Θεός, σσ. 80-81.

¹⁶³ Δ.Τρακατέλλης, Ὁ Χριστὸς ὁ προϋπάρχων Θεός, σσ. 102-104.

¹⁶⁴ Δ.Τρακατέλλης, Ὁ Χριστὸς ὁ προϋπάρχων Θεός, σ. 105.

¹⁶⁵ Δ.Τρακατέλλης, Ὁ Χριστὸς ὁ προϋπάρχων Θεός, σσ. 106-109.

¹⁶⁶ Δ.Τρακατέλλης, Ὁ Χριστὸς ὁ προϋπάρχων Θεός, σ. 103.

¹⁶⁷ R.Kourie, Ἡ Χριστολογία τοῦ Φιλόξενου Ἱεραπόλεως καὶ ἡ σύνοδος τῆς Χαλκηδόνας, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 78.

Μωυσή είχε δώσει τις εντολές Του με τον ἄγγελο πού είχε ἐμφανιστεῖ. Οἱ ὑπερουράνιες στρατιές, οἱ ὑπερκόσμιες δυνάμεις, οἱ ἀρχάγγελοι καί τὰ ἀόρατα πνεύματα, ὑπηρετοῦν τὸν παμβασιλέα καὶ παντοδύναμο Θεό, σύμφωνα με αὐτὸ πού λέγεται στὸ Δανιήλ: «χίλια χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύρια μυριάδες παρειστήκεισαν αὐτῷ» (Δαν. 7, 10). Αὐτὸς λοιπὸν πού βρίσκεται πάνω ἀπὸ ὅλους δὲν θὰ μπορούσε νὰ εἶναι παρὰ τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἡ πρωτότοκος Σοφία ¹⁶⁸.

Εὐλόγα ἐπομένως ἀναφέρθηκε ἐδῶ ὡς ὁ ἀρχηγὸς τῶν στρατευμάτων τοῦ Κυρίου, ἐνῶ ἀλλοῦ ὅτι ἦταν Ἄγγελος τῆς Μεγάλης Βουλῆς καὶ ἄνθρωπος τοῦ Πατρὸς καὶ αἰώνιος καὶ μέγας ἀρχιερέας. Κύριος καὶ Θεὸς εἶναι τὸ ἴδιο πρόσωπο καὶ ὁ ἄσαρκος Λόγος εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἔχει χριστεῖ ἀπὸ τὸν Πατέρα μετὰ τὸ λάδι τῆς ἀγαλλίασης καὶ τῆς δόξας ¹⁶⁹. Μία ἄλλη διάσταση πού δίνει ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος γιὰ τὸν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ εἶναι ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τῶν στρατευμάτων τοῦ Κυρίου ὑπῆρξε συμπαραστάτης του λίγο πρὶν τῆ μάχη πού ἐπρόκειτο νὰ δώσει. Ἐκεῖνα πού διέταξε κατὰ τὴν ὥρα τῆς μάχης πραγματοποιοῦνταν, ἀκόμα καὶ ἡ ἴδια ἡ φύση τὸν ὑπάκουε. Ὁ φίλος του Θεοῦ διέταξε τὰ κτίσματα καὶ αὐτὰ ὑπηρετοῦσαν τὴν ἐντολή Του.

Αὐτὰ πού ἐπιτέλεσε ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ εἶχαν σκοπὸ νὰ βγάλουν τὸ λαὸ τοῦ Ἰσραὴλ ἀπὸ τὴ δουλεία τῆς Αἰγύπτου. Ἐπιπλέον, ὁ ἴδιος ἀποτελοῦσε τὸν τύπο τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ φέροντας τὸ ὄνομά του, γι' αὐτὸ καὶ τὸν σεβάστηκε ὅλη ἡ πλάση ¹⁷⁰. Τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ ὑπῆρχε ὡς προτύπωση, πρόρρηση καὶ προφητεία. Αὐτὸς εἰσήγαγε τὸ λαὸ στὴν ἐπαγγελία, ὅπως ἀκριβῶς ὁ Ἰησοῦς στὸν οὐρανό, κάτι πού δὲν ἔκανε οὔτε ὁ νόμος, οὔτε ὁ Μωυσῆς. Δὲν ἔχει τὴ δύναμη ὁ νόμος νὰ εἰσάγει τὸν ἄνθρωπο στὴ βασιλεία, ἀλλὰ ἡ χάρις. Οἱ τύποι εἶναι καθορισμένοι ἀπὸ ψηλὰ καὶ ἀπὸ πρὶν. Διέταξε τὴν κτίση καὶ αὐτὴ τὸν ὑπάκουσε. Ὁ ἴδιος, ὅταν ζοῦσε ὁ Μωυσῆς, τότε πού ἀκόμα εἶχε ἰσχύ ὁ νόμος, ἔτρεψε σὲ φυγὴ τοὺς ἐχθροὺς καὶ κατεύθυνε τὰ πάντα, ἀλλὰ ὄχι φανερά ¹⁷¹.

¹⁶⁸ P.G.22,400A: «Ἀλλὰ νῦν μὲν διὰ τοῦ ἀρχιστρατήγου τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, Μωσεῖ δὲ διὰ τοῦ ὀφθέντος ἀγγέλου θεσπίζει ... Χίλια χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύρια μυριάδες παρειστήκεισαν ἔμπροσθεν αὐτοῦ, ὁ πάντων ἀνωτάτω τίς ἂν γένοιτο ἕτερος τοῦ Θεοῦ Λόγου, καὶ τῆς πρωτοτόκου Σοφίας, τοῦ τε ἐνθέου γεννήματος;» (Εὐσέβιος Καισαρείας, Εὐαγγελικῆς Ἀποδείξεως, Βιβλίον Ε΄).

¹⁶⁹ P.G.22,400B: «Εἰκότως ἄρα καὶ ἀρχιστράτηγος δυνάμεως Κυρίου ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀνείρηται, ὡς καὶ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος ἐν ἑτέροις, καὶ σύνθρονος τοῦ Πατρὸς, αἰώνιος τε καὶ μέγας ἀρχιερεὺς. Ἀποδέδεικται δέ, ὅτι καὶ Κύριος καὶ Θεὸς αὐτός, καὶ Χριστὸς ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἐλαίῳ ἀγαλλιάσεως κεχρισμένος» (Εὐσέβιος Καισαρείας, Εὐαγγελικῆς Ἀποδείξεως, Βιβλίον Ε΄).

¹⁷⁰ Ἀγγελῶου Εὐθύμιος, Χριστὸς προτυπούμενος, σσ.79-80.

¹⁷¹ P.G.63,188: «Τύπος ἦν τοῦ Χριστοῦ τὸ τοῦ Ἰησοῦ ὄνομα. Διὰ τοῦτο τοίνυν, ἐπεὶ τὴν τοιαύτην κλησιν ἔσχεν ἐν τύπῳ, ἦν Ἰησοῦς, αὐτὴν τὴν προσηγορίαν ἠδέσθη ἢ κτίσις ... Οὗτος εἰσήγαγε τὸν λαὸν εἰς τὴν ἐπαγγελίαν, ὥσπερ ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸν οὐρανόν, οὐχ ὁ νόμος, ὥσπερ οὐδὲ ὁ Μωυσῆς, ἀλλ' ἔξω ἔμενεν· οὐκ ἰσχύει νόμος εἰσαγαγεῖν, ἀλλ' ἡ χάρις. Ὅρθῳ τοὺς τύπους ἀνωθεν προδιαγραφόμενους; Ἐπέταξε τῇ κτίσει, μᾶλλον δὲ τῷ Κυρίῳ, τῆς κτίσεως μέρος, αὐτὴ τῇ κεφαλῇ κάτω ἐστῶς· ἴνα, ὅταν

Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας τονίζει ὅτι παρόλο πού ἡ ἀνθρώπινη φύση εἶναι φθαρτή, ὁ Θεός κατέστησε τή σάρκα ἀνώτερη ἀπό τή φθορά. Αὐτό θά μπορούσε νά τὸ δείξει παραστατικά ἢ φωτιά στή βάτο πού κράτησε ἐντελῶς ἀνέπαφο τὸ ξύλο. Ἐπιπλέον, τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος πού εἶναι κατὰ φύση ζωή, ζωοποίησε τὴν ἀνθρώπινη φύση πού προσέλαβε καὶ τὴν κατέστησε ἄφθαρτη καὶ ἀνώτερη ἀπὸ τὸ θάνατο. Ἡ φωτιά λοιπὸν δὲν κατέκαψε τὰ ἀγκάθια καὶ τὸ μικρὸ καὶ πολὺ λεπτὸ ξύλο μπόρεσε νά ἀντέξει τὴ φλόγα. Διότι, ὅπως εἰπώθηκε, ἡ θεότητα χώρεσε στὴν ἀνθρωπότητα ¹⁷².

Αὐτὸ τὸ μυστήριον συνέβη μὲ τὸν ἐνσαρκωμένο Θεό. Κατοίκησε λοιπὸν σ' ἐμᾶς τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος χωρὶς νὰ ζητᾶ τιμωρίες καὶ νὰ καταδικάζει, ἀλλὰ λάμποντας ἀπὸ ἀγαθότητα καὶ καλοσύνη: «Οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνη τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῆ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ» (Ἰω. 3,17). Δὲν καιγόταν λοιπὸν ἡ βάτος, ἀν καὶ μέσα της ὑπῆρχε φωτιά ¹⁷³. Δὲν πρόκειται νὰ ζητήσουμε τὴν τιμωρία ἐκείνων πού ἀμάρτησαν. Φωτίζει ὀλόκληρη τὴν κτίση ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς μέσῳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ὑπάρχει σ' ἐμᾶς μέσῳ Αὐτοῦ. Ὁ δὲ μακάριος Μωσῆς, κατάπληκτος ἀπὸ τὸ ὄραμα ¹⁷⁴, πλησίασε τὴ βάτο, ἐνῶ ὁ ἄγγελος τὸν σταμάτησε λέγοντας: «Μὴ ἐγγίση ὧδε, λύσαι τὸ ὑπόδημα ἐκ τῶν ποδῶν σου. Ὁ γὰρ τόπος ἐν ᾧ σὺ ἕστηκας, γῆ ἁγία ἐστί» (Ἔξ. 3, 5). Ὁ Θεὸς ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ μετατρέψει τὴν ἔρημο σὲ ἔλος καὶ τὴ διψασμένη γῆ σὲ ποτισμένη, ὅπως ἀκριβῶς κατακλύζει τὸν ἐν Χριστῷ ἄνθρωπο ἢ χάρη τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ, ὡς ποταμὸς πού ρεεῖ ἀπὸ τὸν οὐρανό. Στὴν ἔρημο λοιπὸν βρίσκεται ἡ βάτος πού εἶναι γῆ ἁγία καὶ ἱερὴ γιὰ τὸ Θεό ¹⁷⁵. Πλησιάζοντας ὁ Μωσῆς ἐμποδίζεται καὶ παίρνει

ἴδης ἐν ἀνθρώπου σχήματι τὸν Ἰησοῦ τὰ αὐτὰ λέγοντα, μὴ θορυβηθῆς, μηδὲ ξενισθῆς. Αὐτὸς καὶ Μωσέως ζῶντος, ἐτροπώσατο τοὺς πολεμίους· οὗτος, καὶ τοῦ νόμου ζῶντος, τὰ πάντα διοίκει, ἀλλ' οὐ φανερῶς» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ἑρμηνεία εἰς τὴν Πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολήν).

¹⁷² P.G.69,413D: «Ὅτι δὲ φθείρεσαι πεφυκός, τουτέστι, τὴν σάρκα φθορᾶς ἀπετέλει κρείττονα, διαδείξειεν ἂν αἰνιγματωδῶς τὸ ἐπὶ τῷ βάτῳ πῦρ ἀδιαλώβητον παντελῶς τηρῆσαν τὸ ξύλον. Ὅτι δὴ τὸν ἴδιον ἐζωοποιεῖ ναόν, καὶ ἄφθαρτον ἀπετέλει καὶ θανάτου κρείττονα, ζῶν κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὁ ἐκ Θεοῦ Λόγος, πῶς ἂν ἐνδοιάσειέ τις; Ἐφείδετο τοίνυν τῆς ἀκάνθης τὸ πῦρ, καὶ οἰσθὴ γέγονεν ἢ φλόξ σμικρῇ καὶ ἀσθενεστάτῳ ξύλῳ. Κεχώρηκε γάρ, ὡς ἔφην, θεότης καὶ ἀνθρωπότητι. Καὶ τοῦτο γέγονεν ἐν Χριστῷ τὸ μυστήριον» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἑξοδον, Λόγος Α'). π. Β. Γεωργόπουλος, Περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σσ. 114-115.

¹⁷³ Ἀγγελῶου Εὐθύμιος, Χριστὸς προτυπούμενος, σ. 132.

¹⁷⁴ P.G.69,416A: «Οὐ κατεκαίετο τοίνυν ὁ βάτος περειαχομένης αὐτῷ τῆς φλογός. Οὐ γὰρ ἐξητήμεθα δίκας τῶν ἡμαρτημένων, καθάπερ ἔφην ἀρτίως. Περιλάμπει δὲ μᾶλλον ἡμᾶς ὁ Χριστός, διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἐστὶν ἐν ἡμῖν, δι' αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ κράζομεν, «Ἀββᾶ ὁ Πατήρ» Κατατεθηπῶς δὲ τὴν ὄψιν ὁ Μακάριος Μωσῆς, προσετίθει λοιπὸν ἐκεῖνο, λέγων, «Παρελθὼν ὄψομαι τὸ ὄραμα τοῦτο τὸ μέγα, τί ὅτι οὐ κατακαίεται ὁ βάτος» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἑξοδον, Λόγος Α').

¹⁷⁵ P.G.69,416B: «Τὴν ἔρημον τὴν ἄνυδρον, τὴν ἀκανθατόκον, ἐν ἣ καὶ ὁ βάτος, γῆν ἁγίαν ἀποκαλεῖ. Χῶρος δὲ ἅπας ἅγιος ἐν ᾧπερ ἂν εἴη Χριστός. Ὑπισχνεῖτο δὲ πού καὶ ὁ Θεός, ποιήσειν τὴν ἔρημον εἰς ἔλη, καὶ τὴν διψῶσαν γῆν ἐν ὑδραγωγῶις. Πεπλεόνακε γὰρ ἐφ' ἡμᾶς τοὺς ἐξ ἐθνῶν κεκλημένους τοῦ Σωτήρος ἢ χάρις, καὶ ποταμὸς οἷά τις τοῖς ἄνωθεν ἐπικλύζων νάμασι καταμεθύσκει πλουσίως» (Κύριλλος

έντολή να λύσει τὸ ὑπόδημά του. Τὸ ὑπόδημα ὑποδηλώνει τὸ θάνατο καὶ τὴ φθορὰ πὸ κυριεύει κάθε ἀνθρώπινη φύση.

Ὁ Γρηγόριος Θεολόγος μᾶς ἀναφέρει ὅτι φῶς ἀπὸ φωτιά ἦταν ἐκεῖνο πὸν ἐμφανίστηκε στὸ Μωυσῆ, ὅταν ἔκαιγε ἡ βᾶτος, ἀλλὰ δὲν καταστρεφόταν μὲ τὴ φωτιά γιὰτὶ σκοπὸ εἶχε νὰ φανερώσει τὴ φύση Του καὶ νὰ κάνει γνωστὴ τὴ δύναμή του ὁ Θεός ¹⁷⁶. Ὁ Κοσμᾶς Ἀγιοπολίτης ἀναφέρει ὅτι ὁ Μωυσῆς πῆγε νὰ ποιμάνει τὰ πρόβατά του στὸ ὄρος Χωρήβ, ὅπου ὑπῆρχε ἡ βᾶτος. Ὅταν ἔφθασε ἐκεῖ ἀξιῶθηκε νὰ ἀντιληφθεῖ τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ. Ἡ φωτιά ἀναμιγνύοταν μὲ τὴ βᾶτο, ἀλλὰ δὲν καιγόταν. Ὁ Μωυσῆς ἔμεινε κατάπληκτος ἀπὸ τὸ θέαμα καὶ ἤθελε νὰ πλησιάσει περισσότερο. Ὅμως μία θεϊκὴ φωνὴ πὸν ἀκούστηκε ἀπὸ τὴ βᾶτο τοῦ τὸ ἀπαγόρευσε καὶ τὸν διέταξε νὰ βγάλει τὰ ὑποδήματα ἀπὸ τὰ πόδια του μὲ αὐτὰ τὰ λόγια: «Ἐγὼ εἶμαι ὁ Θεὸς τῶν πατέρων σου, ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ» (Ἐξ. 3, 6).

Ὁ Μωυσῆς τότε κυριεύθηκε ἀπὸ φόβο. Ὁ Θεὸς τὸν διέταξε νὰ ἐλευθερώσει τοὺς υἱοὺς τοῦ Ἰσραὴλ ἀπὸ τὴ δουλεία τῶν Αἰγυπτίων καὶ νὰ θέσει τέλος στὴ δυστυχία τους. Ὁ Μωυσῆς ὅμως ἀρνήθηκε, καθὼς ἦταν βέβαιος ὅτι δὲν ἦταν ἱκανὸς γι' αὐτὴν τὴν ἀποστολή, φέρνοντας ὡς ἐπιχειρήματα τὴ βραδύτητα τῆς γλώσσας καὶ τὸν κακὸ ἦχο τῆς φωνῆς του. Ὁ Θεὸς ὀργίστηκε μαζί του ἐπισείοντας φοβερὴ ἀπειλή, προκειμένου νὰ ἀφήσει τὶς προφάσεις. Ὁ Μωυσῆς κάρφωσε στὴ γῆ τὴ ράβδο πὸν κρατοῦσε στὸ χέρι, ὅπως τὸν διέταξε ἐκεῖνος πὸν τοῦ μίλησε καὶ ἐκεῖνη μετατράπηκε σὲ ἔρπετο προκαλώντας μεγάλο φόβο. Ὁ Θεὸς τὸν εἶχε διατάξει νὰ πιάνει τὴν οὐρὰ τοῦ ἔρπετοῦ καὶ αὐτὸ ἐπανερχόταν στὴν πρότερη κατάστασή του, δηλαδὴ γινόταν ράβδος.

Στὸ δρόμο πρὸς τὴν Αἴγυπτο ἓνας ἄγγελος παρουσιάστηκε καὶ ὁ πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Μωυσῆ, πὸν λεγόταν Γηρσάμ, λίγο ἔλειψε νὰ πεθάνει, ἐὰν δὲν ἔτρεχε ἡ μητέρα τοῦ παιδιοῦ νὰ πάρει μία μικρὴ πέτρα καὶ νὰ προβεῖ σὲ περιτομή. Ὁ ἄγγελος δὲν τὸν ἔβλαψε καὶ ἀποχώρησε ¹⁷⁷. Ὅταν ὁ Μωυσῆς πῆγε στὸ ὄρος Σπαῖρ, συνάντησε τὸν ἀδελφὸ του τὸν Ἀαρὼν καὶ ἐκεῖνος τοῦ γνωστοποίησε τὶς προσταγὰς τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ οἱ Ἰσραηλίτες εἶχαν φτάσει σὲ πλήρη ἀπελπισία, κατηγορήσαν τὸ Μωυσῆ καὶ τὸν Ἀαρὼν. Μὲ τὴ συνέργεια ὅμως τοῦ Θεοῦ πὸν τοὺς ἐνθάρρυνε μὲ θαυμαστὰ γεγονότα, ἀφοῦ ἡ Αἴγυπτος εἶχε πληγεῖ ἀπὸ πολλὰ συμφορὰς καὶ εἶχε πληγωθεῖ ἀπὸ πολλὰ κτυπήματα ἀπὸ παντοῦ, ὁ Ἀαρὼν καὶ ὁ Μωυσῆς μὲ ὄλο τὸν Ἰσραηλιτικὸ λαὸ

λος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἑξοδον, Λόγος Α΄).

¹⁷⁶ P.G.36,365A: «Καὶ ἵνα πλείονα φῶτα δῶμεν τῷ λόγῳ, φῶς μὲν ἦν ἐκ πυρὸς τῷ Μωυσεῖ φανταζόμενον, ἠνίκα τὴν βᾶτον ἔκαιε μὲν, οὐ κατέκαιε δέ, ἵνα καὶ τὴν φύσιν παραδείξῃ, καὶ γνωρίσῃ τὴν δύναμιν» (Γρηγόριος Θεολόγος, Λόγοι). Ἀχελῷου Εὐθύμιος, Χριστὸς προτυπούμενος, σ. 144.

¹⁷⁷ P.G.38,368: «Γενομένῳ δὲ τῆς ὀδοιπορίας ἄγγελος ἐπιστὰς τὸν πρωτοτόκον υἱὸν τὸν Γηρσάμ οὕτω λεγόμενον τοῦ Μωυσεῶς, μικροῦ δεῖν ἀναιρεῖν» (Κοσμᾶς Ἀγιοπολίτης, Ἱστορία).

ἐγκατέλειψαν τὸ ζυγὸ τῆς τυραννίας γιὰ τὴ γῆ τῆς ἐπαγγελίας. Στὴ συνέχεια πέρασαν ἀβρόχοις ποσὶ μέσα ἀπὸ τὴ θάλασσα καὶ ἔφτασαν στὸ ὄρος Χωρήβ, ὅπου τοὺς δόθηκε ὁ θεϊκὸς νόμος. Ἐκεῖ ὁ Μωυσῆς ἀξιώθηκε νὰ δεῖ τὸ Θεό ¹⁷⁸.

Ὁ Θεοδώρητος Κύρου προβληματίζεται στὸ τί σημαίνει ὅτι ἡ βάτος παίρνει φωτιά, ἀλλὰ δὲν καίγεται. Διακηρύττει τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ καὶ τὴ φιλανθρωπία Του. Ἐνῶ ἦταν ξερὴ, δὲν καιγόταν ἀπὸ τὸ ἄσβεστο πῦρ. Ὅμως καὶ ἄλλα πράγματα ὑποδηλώνονται μὲ αὐτό. Ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ ποὺ τὸν ἐπιβουλεύονται οἱ Αἰγύπτιοι δὲ θὰ ἀφανισθεῖ, ἀλλὰ θὰ ὑπερισχύσει ἔναντι τῶν ἐχθρῶν του. Ὁ Μονογενὴς ἔλαβε τὴν ἀνθρώπινη φύση καὶ κατοίκησε στὴ μήτρα τῆς παρθένου, διατηρώντας ἀμόλυπτη τὴν παρθενία. Ὁ Θεὸς ἐφανίστηκε στὴ βάτο καὶ ὄχι σὲ ἄλλο φυτὸ, ὥστε νὰ μὴ μπορεῖ κάποιος νὰ σχηματίσει τὴ μορφή τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὴ βάτο. Ἴσως νὰ ἔφταναν καὶ σ'αὐτὸ τὸ σημεῖο οἱ Ἰουδαῖοι, ἐὰν ἐμφανίζοταν ὁ Θεὸς σὲ ἄλλο φυτὸ ¹⁷⁹. Τὸ γεγονὸς ἐπίσης ὅτι ὁ Μωυσῆς ἔλαβε ἐντολὴ νὰ λύσει τὸ ὑπόδημά του διδάσκει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἔπρεπε νὰ λειτουργοῦν οἱ ἱερεῖς στὴ σκηνῇ. Διότι καὶ ἐκεῖνοι μὲ γυμνὰ πόδια τελοῦσαν τὶς λειτουργίες καὶ τὶς θυσίες ¹⁸⁰.

Δ') Ὁ Κύριος ἐφανίστηκε μαζί μὲ δυὸ ἄντρες στὴ σκηνῇ τοῦ Ἀβραάμ, κοντὰ στὴ Δρυὶ Μαμβρῇ ¹⁸¹. Ὁ Ἀβραάμ ἀμέσως τοὺς προσκύνησε καὶ τοὺς φιλοξένησε. Τότε τὸν ρώτησαν ποὺ εἶναι ἡ γυναίκα του ἢ Σάρρα. Αὐτὸς τοὺς ἀπάντησε: Μέσα στὴ σκηνῇ. Τότε ἀμέσως ὁ Κύριος τοῦ εἶπε: Τοῦ χρόνου τέτοιο καιρὸ ἡ γυναίκα σου θὰ ἔχει υἱό. Μόλις τὸ ἄκουσε αὐτὸ ἡ Σάρρα γέλασε, ἐπειδὴ καὶ οἱ δυὸ βρισκόνταν σὲ προχωρημένη ἡλικία. Τότε ρώτησε ὁ Κύριος τὸν Ἀβραάμ, γιατί γέλασε ἡ Σάρρα, ἐνῶ πρόσθεσε: «Τίποτε δὲν εἶναι ἀδύνατο γιὰ τὸν Κύριο».

Ὁ Ἰουστίνος ὁ Φιλόσοφος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι σ' αὐτὴν τὴ θεοφάνεια δὲν ἀναφέρεται μόνο ἡ ἐμφάνιση τῶν ἀγγέλων, ἀλλὰ καὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἄσαρκου Λόγου, ὁ ὁποῖος ὑπάρχει πρὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου ¹⁸². Συχνὰ ὀνομά-

¹⁷⁸ P.G.38,369: «ἐντεῦθεν θάλασσαν μὲν ὁδοιπορήσαντες μέσσην ἀβρόχοις ποσίν, ὑπ' ἐκείνῳ δὲ τὸ Χωρήβ ὄρος ὁδηγηθέντες θείας ἀξιῶνται νομοθεσίας τοῦ Μωυσέως φανερώς, ὡς ἰδεῖν εἰκός, τῆς Θεοῦ θεωρίας ἀξιωθέντος» (Κοσμᾶς Ἀγιοπολίτης, Ἱστορία).

¹⁷⁹ P.G.80,229BC: «Τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν καὶ φιλανθρωπίαν κηρύττει, ὅτι δὴ φρυαγανῶδη οὖσαν τὸ ἄσβεστον οὐκ ἀνήλισκε πῦρ, οἶμαι δὲ καὶ ἕτερα διὰ τούτου, παραδηλοῦσθαι. Καὶ ὅτι Ἰσραὴλ ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων ἐπιβουλεύόμενος οὐκ ἀναλωθήσεται, ἀλλὰ κρείττων ἔσται τῶν πολέμωντων. Καὶ ὡς ὁ μονογενὴς ἐνανθρωπήσας, καὶ παρθενικὴν οἰκήσας νηδύν, φυλάξει τὴν παρθενίαν ἀκήρατον. Φασὶ δὲ τινες ἐν βάτῳ φανῆναι τὸν Θεόν, καὶ οὐκ ἐν ἄλλῳ φυτῷ, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τινα ἐκ βάτου γλεῖψαι Θεόν. Εἰκὸς γὰρ ἦν Ἰουδαίους καὶ τοῦτο τολμῆσαι, εἴπερ ἐν ἄλλῳ ὄφθη φυτῷ» (Θεοδώρητος Κύρου, Τὰ ἄπορα τῆς θείας Γραφῆς, Εἰς τὴν Ἑξοδον).

¹⁸⁰ P.G.80,232A: «Ἐπειτα προπαιδεύεται, πῶς χρῆ τὸς ἱερέας ἐν τῇ σκηνῇ λειτουργεῖν. Γυμοῖς γὰρ κακεῖνοι ποσὶ τὰς λειτουργίας ἐπετέλουν, καὶ τὰς θυσίας» (Θεοδώρητος Κύρου, Τὰ ἄπορα τῆς θείας Γραφῆς, Εἰς τὴν Ἑξοδον).

¹⁸¹ Ἱ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σσ. 158-161 & 208.

¹⁸² Ἱ. Τσαγγαλίδης, Ἰουστίνος ὁ Μάρτυς, σσ. 46-47.

ζεται ἄγγελος, διότι ἀναγγέλλει τὰ μηνύματα τοῦ Θεοῦ ¹⁸³. Ὁ Φίλων ὁ Ἀλεξανδρεὺς τονίζει ὅτι ὁ Θεὸς συνοδευόταν ἀπὸ δυὸ ἀνώτατες δυνάμεις στὴ Δρυ Μαβρῆ ¹⁸⁴.

Ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας σχολιάζει σὲ αὐτὴ τὴ θεοφάνεια ὅτι παρουσιάστηκε ὁ Κύριος μὲ γαλήνια μορφή ἀνθρώπου, μὲ εἰρηνικὸ τρόπο καὶ φανέρωσε τὸν ἑαυτοῦ Του, προετοιμάζοντας ἀπὸ τότε τὴ σωτήρια παρουσία Του στοὺς ἀνθρώπους ¹⁸⁵. Ἀναφέρει ἐπίσης, τί εἶπε ὁ Θεὸς στὸν Ἀβραάμ: «καὶ ἔση εὐλογημένος· καὶ εὐλογήσω τοὺς εὐλογοῦντάς σε καὶ τοὺς καταρωμένους σε καταράσομαι· καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς... Ἀβραάμ δὲ γινόμενος ἔσται εἰς ἔθνος μέγα καὶ πολὺ, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς» (Γέν. 12, 2-3 & 18, 18). Τὰ ἴδια ὅμως εἰπώθηκαν καὶ στὸν Ἰσαὰκ μὲ τὸν ἐξῆς τρόπο: «καὶ πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου ὡς τοὺς ἀστέρας τοῦ οὐρανοῦ καὶ δώσω τῷ σπέρματί σου πᾶσαν τὴν γῆν ταύτην, καὶ εὐλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς» (Γέν. 26, 4).

Κατὰ τὸν Εὐσέβιο Καισαρείας, τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐμφανίστηκε στὸν Ἀβραάμ, μὲ τὴν ἀνθρώπινη μορφή, κοντὰ στὴ βελανιδιὰ τῆς Μαμβρῆ, ἐνῶ ἐκεῖνος καθόταν κοντὰ στὴν πόρτα ¹⁸⁶. Σύμφωνα πάλι μὲ τὸν Εὐσέβιο Παμφίλου, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ συζήτησε μὲ τὸ Μωσῆ καὶ τοῦ εἶπε τὰ ἀκόλουθα: «Ἐγὼ ὁ Κύριος ἔγινα ὁρατὸς ἀπὸ τὸν Ἀβραάμ καὶ τὸν Ἰσαὰκ καὶ τὸν Ἰακώβ ὡς Θεός» (Ἐξ. 6, 3) ¹⁸⁷. Αὐτὸ τὸ ἐπιβεβαιώνουν καὶ τὰ Εὐαγγέλια πὺ ἀναφέρουν τὴ μεγάλη εὐλογία πὺ εἶχε ὁ Ἀβραάμ ἀπὸ τὴν ἐπαφή του μὲ τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν προϋπαρξη του Υἱοῦ ὄχι μόνο πρὶν τὸν Ἀβραάμ, ἀλλὰ καὶ πρὸ πάντων τῶν αἰῶνων ¹⁸⁸. Σύμφωνα μὲ τὸν Εὐσέβιο, ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἔδωσε ἐντολὴ στὸ Μακάριο Παλαιστίνης καὶ τοὺς ὑπόλοιπους ἐπισκόπους νὰ κτίσουν Ἐκκλησία στὶς βελανιδιές τοῦ Μαμβρῆ, στὸν τόπο ὅπου φιλοξενήθηκαν οἱ τρεῖς ἄγγελοι ἀπὸ τὸν Ἀβραάμ ¹⁸⁹. Παρόμοια ἐρμηνεῖα δίνει ὁ ἱστορικὸς Σωζομενός, ὁ

¹⁸³ Δ.Τρακατέλλης, Ὁ Χριστὸς ὁ προϋπάρχων Θεός, σσ. 85-86 & 89 & 94-95.

¹⁸⁴ Δ.Τρακατέλλης, Ὁ Χριστὸς ὁ προϋπάρχων Θεός, σ. 87.

¹⁸⁵ P.G.22,400B: «Τῷ μὲν οὖν Ἀβραάμ παρὰ τῆ δρυὶ φανείς ἐν ἀνθρώπου εἶδει γαληνῷ, καὶ εἰρηναίῳ σχήματι ἑαυτὸν ὑποδείκνυσι, τὴν σωτήριον εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ παρουσίαν ἐξ ἐκείνου προοιμαζόμενος» (Εὐσέβιος Καισαρείας, Εὐαγγελικῆς Ἀποδείξεως, Βιβλίον Ε΄).

¹⁸⁶ P.G.24,956A: «᾿Ωφθη δὲ Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ, πρὸς τῆ δρυὶ Μαμβρῆ, καθημένου αὐτοῦ πρὸς τῆ θύρα» (Εὐσέβιος Καισαρείας, Περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Θεολογίας, Βίβλος Β΄).

¹⁸⁷ P.G.24,953D: «Ὅτι ὁ Υἱὸς ἦν τοῦ Θεοῦ, ὁ Μωσεῖ καὶ τῷ Ἀβραάμ χρηματίσας» (Εὐσέβιος Καισαρείας, Περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Θεολογίας, Βίβλος Β΄).

¹⁸⁸ P.G.24,956A: «Ἀβραάμ ὁ πατὴρ ἡμῶν ἠγαλλίασατο, ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμὴν, καὶ εἶδε καὶ ἐχάρη. Ὅτι καὶ θαυμασάντων ἐπὶ τῷ λόγῳ, προσέθηκε τό, Πρὶν Ἀβραάμ γενέσθαι ἐγὼ εἰμι, τὴν προϋπαρξιν ἑαυτοῦ παριστὰς λευκότατα» (Εὐσέβιος Καισαρείας, Περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Θεολογίας, Βίβλος Β΄).

¹⁸⁹ Ν. Ματσούκας, Δογματικὴ Β΄, σ. 60.

όποιος μᾶς λέει ὅτι ὁ Ἀβραάμ ἀξιώθηκε νὰ γίνει ὄχι μόνο αὐτόπτης μάρτυρας, ἀλλὰ καὶ ἐστιάτωρ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ¹⁹⁰.

Ε΄) Δυὸ ἄγγελοι ἔφτασαν στὰ Σόδομα ¹⁹¹ καὶ ὁ Λῶτ ἔτρεξε νὰ τοὺς καλοδεχτεῖ καὶ νὰ τοὺς φιλοξενήσει στὸ σπίτι του. Τῆ νύχτα ὅμως οἱ ἄντρες τῶν Σοδόμων περικύκλωσαν τὸ σπίτι του μὲ ἀσελγῆ αἰτήματα ἐναντίον του. Ὁ Λῶτ τοὺς παρακάλεσε νὰ σταματήσουν καὶ ὡς ἀντάλλαγμα θὰ τοὺς ἔδινε τὶς κόρες του. Οἱ δυὸ ἄγγελοι ἀντιλήφθηκαν τί συνέβαινε στὸ Λῶτ καὶ τὸν τράβηξαν ἀμέσως ἀπὸ τὸ χέρι μέσα στὸ σπίτι, ἐνῶ τύφλωσαν αὐτοὺς ποὺ βρισκόνταν ἀπ' ἔξω γιὰ νὰ μὴ βλέπουν τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ του. Παράλληλα, οἱ ἄγγελοι ζήτησαν ἀπὸ τὸ Λῶτ νὰ φύγει τὸ γρηγορότερο μαζί μὲ τὴν οἰκογένειά του ἀπὸ τὴν πόλη καὶ μὲ τὴ βοήθειά τους τὸ πέτυχε, ἐνῶ τὰ Σόδομα καὶ Γόμορρα πίσω τους γέμισαν ἀπὸ θειάφι καὶ φωτιά. Ἔτσι ὁ Λῶτ καὶ ἡ οἰκογένειά του σώθηκαν ἀπὸ τὴν καταστροφή ¹⁹².

Σύμφωνα μὲ τὸ Φίλωνα, ἡ καταστροφή τῶν πόλεων τῶν Σοδόμων καὶ Γομόρρων ἀποδίδεται στὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος μὲ τὴ μορφή τοῦ ἥλιου. Ὁ Ἰουστίνος ὁ Ἀπολογητὴς δὲ χρησιμοποιεῖ τὴν ἀλληγορία ἥλιου-δευτέρου προσώπου Ἁγίας Τριάδος, ἀλλὰ τὴν ἔκφραση «Κύριος παρὰ Κυρίου». Συγχρόνως παρομοιάζει μὲ ἄγγελο τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος στὴ θεοφάνεια τῶν Σοδόμων ¹⁹³.

Ἐπιπλέον, καὶ ὁ Φίλων ἀναφέρεται στὴ λέξη «ἄγγελος» καὶ συμφωνεῖ μὲ τὸν Ἰουστίνου. Ὁ τελευταῖος λέει ὅτι ὑπάρχει ἓνας δεύτερος Θεὸς Κύριος ἐκτὸς τοῦ Ἐνὸς στοὺς οὐρανοὺς, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι ὁ Πατὴρ Θεός, ἀλλὰ ὁ Υἱός, ὁ ὁποῖος εἶναι Θεὸς πρὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου. Αὐτὸς εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Κύριος ποὺ κατέστρεψε τὰ Σόδομα καὶ μίλησε μὲ τὸν Ἀβραάμ καὶ τὸ Λῶτ, δηλαδὴ ὁ προϋπάρχων ἐνσαρκωμένος Θεός ¹⁹⁴.

Στ) Στὸ ὄνειρο τοῦ Ἰακώβ ἔχουμε μία θεοφάνεια, στὴν ὁποία ἄγγελοι ἀνεβοκατεβαίνουν μία σκάλα ποὺ φθάνει μέχρι τὸν οὐρανὸ (Γέν. 28, 12). Πάνω ἀπὸ τὴ σκάλα αὐτὴ στεκόταν ὁ «Κύριος», ὁ ὁποῖος, σύμφωνα μὲ τὸ κείμενο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, εἶναι ὁ Θεὸς τῶν Πατέρων του. Αὐτὴν τὴ θεοφάνεια ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας τὴν χαρακτηρίζει «ὡς ἐξαίρετον θεοπτίαν καὶ ἀποκάλυψιν», ἐπισημαίνοντας τὴν παρου-

¹⁹⁰ P.G.67,856A: «Ἀβραάμ μὲν γὰρ αὐτοῖς ἀρχηγὸς τοῦ γένους καὶ τῆς περιτομῆς γενόμενος αὐτόπτης καὶ ἐστιάτωρ ἠξίωται εἶναι τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ» (Ἑρμείας Σωζομενός, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Τόμος Α΄). Ν. Ματσούκας, Δογματικὴ Β΄, σ. 64.

¹⁹¹ Ἀρχελώου Εὐθύμιος, Χριστὸς προτυπούμενος, σ. 37. Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σσ. 157-159.

¹⁹² Ἰ. Τσαγγαλίδης, Ἰουστίνος ὁ Μάρτυς, σ. 47.

¹⁹³ Δ. Τρακατέλλης, Ὁ Χριστὸς ὁ προϋπάρχων Θεός, σσ. 86 & 89.

¹⁹⁴ Δ. Τρακατέλλης, Ὁ Χριστὸς ὁ προϋπάρχων Θεός, σσ. 89 & 91-92 & 94-95.

σία τοῦ ἄσαρκου Λόγου ¹⁹⁵.

Ζ) Ἡ πάλη τοῦ Ἰακώβ μετὰ τὸ Θεὸ ἀναφέρεται στὴν ἐπόμενη θεοφάνεια (Γέν. 32, 23-33). Τὸ χωρίο Γέν. 32, 30: «εἶδον γὰρ Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχὴ», ἀποκλείει τὸ ἐμφανισθὲν πρόσωπο μετὰ τὸ ὁποῖο ἦρθε ἀντιμέτωπος ὁ Ἰακώβ νὰ εἶναι ἕνας ἀπλὸς ἄνθρωπος. Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας ἐπισημαίνει ὅτι τὸ πρόσωπο αὐτὸ ἦταν ὁ ἄσαρκος Λόγος ¹⁹⁶.

Η) Ἡ θεοφάνεια κατὰ τὴν ἀναχώρηση τοῦ Ἰακώβ ἀπὸ τὴν Χαρρὰν (Γέν. 31, 3 & 11) ἐπισημαίνεται ἀπὸ τὸ Φίλωνα. Σ' αὐτὴν ἐμφανίζεται ὁ Θεὸς Λόγος πὸν ταυτίζεται μετὰ τὸν ἄγγελον πὸν εἶχε δεῖ ὁ Ἰακώβ στὴ Βαιθήλ: «ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς ὁ ὀφθεῖς σοι ἐν τόπῳ Θεοῦ» (Γέν. 31, 13) ¹⁹⁷.

¹⁹⁵ P.G.69,193A: «Μετὰ τὴν ἐξαίρετον ἐκείνην θεοπτίαν καὶ ἀποκάλυψιν» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρὰ εἰς τὴν Γένεσιν). P.G.76,533C: «ᾧφθαι μὲν, φησί, τῷ Ἰακώβ καὶ τῶν ὄλων Θεόν» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Κατὰ Ἰουλιανοῦ). π. Β. Γεωργόπουλος, Ἡ περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σσ. 112-113. Ἰ. Τσαγγαλίδης, Ἰουστίνος ὁ Μάρτυς, σσ. 48 & 82. Ἀχελώου Εὐθύμιος, Χριστὸς προτυπούμενος, σ. 143.

¹⁹⁶ P.G.76,953C: «ὁ προσπαλαίων τῷ Ἰακώβ ἄνθρωπος, ὁ μονογενὴς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ λόγος» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Ὑπὲρ τῆς τῶν χριστιανῶν εὐαγοῦς θρησκείας πρὸς τὰ τοῦ ἐν ἀθέοις Ἰουλιανοῦ, Λόγος θ'). π. Β. Γεωργόπουλος, Ἡ περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σσ. 113-114. Ἀχελώου Εὐθύμιος, Χριστὸς προτυπούμενος, σ. 47. Ἐλ. Σουμάνη, Παραστάσεις θεοφανειῶν, σ.167. Δ.Τρακατέλλης, Ὁ Χριστὸς ὁ προϋπάρχων Θεός, σ. 99.

¹⁹⁷ Ἰ. Τσαγγαλίδης, Ἰουστίνος ὁ Μάρτυς, σσ. 48-49. Δ. Τρακατέλλης, Ὁ Χριστὸς ὁ προϋπάρχων Θεός, σσ. 98-99. Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σσ. 217-218.

3. Οί τύποι κατὰ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ πρῶτος τύπος ποὺ ἀναλύεται εἶναι τὸ μάννα, δηλαδή ἡ τροφή ποὺ ἔτρεφε τοὺς Ἰσραηλίτες γιὰ σαράντα χρόνια στὴν ἔρημο. Οἱ Πατέρες ποὺ σχολιάζουν αὐτὸν τὸν τύπο εἶναι ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος, ὁ Κοσμάς Ἁγιοπολίτης, ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ὁ Θεοδώρητος Κύρου καὶ ὁ Φώτιος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Στὴ συνέχεια ἐξετάζεται ἡ ἀόρατη πέτρα ποὺ ἔδιδε νερὸ τοὺς Ἰσραηλίτες κατὰ τὴν πορεία τους στὴν ἔρημο πρὸς τὴ γῆ τῆς Ἐπαγγελίας μὲ Πατέρες ποὺ ἀναφέρονται σ' αὐτήν, ὅπως ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος, ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, ὁ Κοσμάς Ἁγιοπολίτης καὶ ὁ Θεοδώρητος Κύρου.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ μετατροπὴ τοῦ νεροῦ στὴ Μερρὰ ἀπὸ τὸ Μωυσῆ ἀπὸ πικρὸ σὲ γλυκό. Οἱ Πατέρες ποὺ ἐρμηνεύουν τὸ συγκεκριμένο τύπο εἶναι ὁ Κοσμάς Ἁγιοπολίτης καὶ ὁ Δίδυμος ὁ Τυφλός. Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας ὑπογραμμίζει τὸν τύπο τῆς σφαγῆς τοῦ ἀμνοῦ ἀπὸ τοὺς Ἰσραηλίτες κατὰ τὴν ἐξοδὸ τους ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο γιὰ νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὸ θάνατο τὰ πρωτότοκα σὲ ἄμεση ἀντιπαραβολὴ μὲ τὴ σωτηρία ποὺ παρέχει τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ στὸ σταυρό. Τέλος, ὁ Φώτιος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας, ὁ Κοσμάς Ἁγιοπολίτης, ὁ Γρηγόριος Θεολόγος, ὁ Γεώργιος Πισιδίας διάκονος Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Γρηγόριος Νύσσης καὶ ὁ Θεοδώρητος Κύρου διακρίνουν τὰ γεγονότα ποὺ διαδραματίστηκαν μέσα στὴν κοινότητα τοῦ περιουσίου λαοῦ καὶ τὶς ἐπεμβάσεις τοῦ Θεοῦ ὡς εἰκόνα καὶ τύπο τῆς πραγματικότητάς ποὺ ἔμελλε νὰ ὀλοκληρωθεῖ στὸ ἄμεσο μέλλον.

Α') Τὸ «μάννα», δηλαδή ὁ ἄσαρκος Λόγος, ἦταν ἡ τροφή ποὺ ἔτρεφε τοὺς Ἑβραίους γιὰ σαράντα χρόνια στὴν ἔρημο Σινὰ πρὶν φτάσουν στὴ γῆ τῆς ἐπαγγελίας.

Ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος περιγράφει ὅτι, ὅταν οἱ Ἰσραηλίτες ἔφτασαν στὴν ἔρημο μεταξὺ Ἐλεὶμ καὶ Σινά, δυσανασχέτησαν καὶ ἀπαίτησαν κρέας. Τότε ὁ Κύριος “ἔβρεξε” σὲ αὐτοὺς τὸ μάννα. Πῆραν λοιπὸν τὴν ἐντολὴ νὰ μὴν ἀφήσουν τίποτε γιὰ τὴν ἐπόμενη ἡμέρα. Αὐτοὶ ὅμως δὲν ὑπάκουσαν καὶ ἐκεῖνο ποὺ ἄφησαν γιὰ τὴν ἐπόμενη ἡμέρα γέμισε σκουλήκια. Ἐπίσης, πῆραν ἐντολὴ νὰ μὴ μαζέψουν τὴν τροφή τὸ Σάββατο, ἀλλὰ οὔτε σὲ αὐτὸ ὑπάκουσαν. Ὅταν ὅμως βγῆκαν ἔξω νὰ τὸ μαζέψουν δὲ βρῆκαν τίποτα. Τότε ὁ Μωυσῆς δίδει ἐντολὴ νὰ ἀποθηκεύσουν τὸ ἀπόθεμα τοῦ μάννα σὲ χρυσὴ στάμνα γιὰ τὶς ἐπόμενες γενιές. Τὸ «μάννα» ἔτρεφε τοὺς Ἰσραηλίτες γιὰ σαράντα χρόνια ¹⁹⁸.

¹⁹⁸ P.G.56,326-327: «Ἦλθον ἐκεῖθεν εἰς τὴν ἔρημον ἀνὰ μέσον Ἐλεὶμ καὶ Σινά. Τότε ἐγόγγυσαν οἱ Ἰσραηλῖται ἐν τῇ ἐρήμῳ, κρέα ζητοῦντες. Τότε ἔβρεξεν αὐτοῖς μάννα. Εἶτα ἤνεγκε τὴν ὀρυγομήτραν. Ἐνταῦθα ἐπὶ τοῦ μάννα, ὁ τὸ πολὺ οὐκ ἐπλεόνασε, καὶ ὁ τὸ ὀλίγον οὐκ ἠλαττόνησε, παρήγγειλε μὴ ὑπολείπεσθαι εἰς τὴν αὔριον. Οἱ δὲ παρήκουσαν, καὶ γέγονε τὸ καταλειφθὲν σκωλήκων πλήρες ... Κελεύει Μωυσῆς ἐν στάμνῳ χρυσῇ ἀποθέσθαι ἀπὸ τοῦ μάννα εἰς τὰς μετὰ ταῦτα γενεάς. Τὸ δὲ μάννα ἔφαγον τεσσαράκοντα ἔτη» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Σύνοψις τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς). Στ. Γιαγκάζογλου, Κοινωνία θεώσεως, σ. 232.

Ὁ Κοσμάς Ἀγιοπολίτης τονίζει ὅτι ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ἐνῶ πέρασε τὴν Ἐρυθρὰ θάλασσα ποὺ χωρίστηκε στὰ δύο, ἔφτασε στὴν ἔρημο. Ἐκεῖ ἄρχισε νὰ λαμβάνει τροφή ἀπὸ τὸν οὐρανό. Ἡ τροφή αὐτὴ ἔμοιαζε μὲ μέλι καὶ οἱ Ἰσραηλίτες τὸ ὀνόμασαν μάννα. Παρόλα αὐτά, ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ δυσανασχετοῦσε μὲ αὐτὴ τὴν τροφή καὶ ἀπαίτησαν ἀπὸ τὸ Θεό τους νὰ τοὺς φέρει κρέας. Τότε ὁ Θεὸς ἔστειλε σὲ ἀφθονία ἓνα εἶδος πουλιοῦ, ἀλλὰ οἱ Ἰσραηλίτες ἔφτασαν σὲ κορεσμό ἀπὸ τὸ πολὺ φαγητό, ἀρρώστησαν καὶ πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς πέθαναν. Ὁ τόπος αὐτός, ἐπειδὴ ἐκεῖ βρῆκαν τὸ θάνατο πολλοὶ Ἰσραηλίτες ὀνομάστηκε «μνήματα ἐπιθυμίας»¹⁹⁹.

Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας ἀναφέρει ὅτι τὸ βράδυ κατέβηκε ἡ ὀρτυγομήτρα καὶ κάλυψε τὸ στρατόπεδο. Τὸ πρωί, ὅταν σταμάτησε ἡ δροσιὰ στὸν περίβολο τοῦ στρατοπέδου, μπροστὰ στὴν ἔρημο, ἐφανίστηκε πάνω στὴ γῆ κάτι σὰν πάχνη. Βλέποντας αὐτὸ οἱ υἱοὶ τοῦ Ἰσραὴλ ἄρχισαν νὰ ρωτοῦν ὁ ἓνας τὸν ἄλλο τί εἶναι αὐτό, ἐπειδὴ δὲν εἶχαν ξαναδεῖ κάτι παρόμοιο. Ὁ δὲ Μωσῆς τοὺς εἶπε: «οὗτος ὁ ἄρτος, ὃν ἔδωκε Κύριος ὑμῖν φαγεῖν» (Ἐξ. 16, 15).

Τοὺς διέταξε νὰ συλλέγουν μόνο ἓνα «γομόρ» γιὰ τὸ κάθε μέλος τῆς οἰκογένειάς τους. Οἱ υἱοὶ τοῦ Ἰσραὴλ τὸν ὑπάκουσαν καὶ ὁ καθένας μάζεψε γιὰ τοὺς οἰκείους του²⁰⁰. Ἐπιπλέον τοὺς εἶπε ὁ Μωσῆς κανεὶς νὰ μὴν τὸ ἀποθηκεύσει γιὰ τὴν ἐπόμενη ἡμέρα. Κάποιοι δὲν τὸν ἄκουσαν καὶ τὸ κράτησαν. Αὐτὸ ὅμως σάπισε καὶ γέμισε σκουλήκια. Ὁ Μωσῆς τοὺς εἶπε ἐπίσης ὅτι εἶναι ἐντολὴ τοῦ Κυρίου ἡ ἡμέρα τοῦ Σαββάτου νὰ εἶναι ἡμέρα ἀνάπαυσης, ἀφιερωμένη στὸν Κύριο. Τοὺς διέταξε λοιπὸν νὰ φυλάσσουν ἀπὸ τὴν Παρασκευὴ τὸ «γομόρ» ποὺ περισεύει γιὰ τὸ Σάββατο. Τὸν ὑπάκουσαν καὶ αὐτὸ δὲ σάπισε. Ζητοῦσε δὲ ἀπὸ τὸν καθένα νὰ μαζεύει μόνο ὅσο τοῦ ἦταν ἀναγκαῖο²⁰¹.

Ὁ Μωσῆς ἀρνεῖται νὰ φυλάσσουν τὸ φαγητό γιὰ τὸ πρωὶ καὶ ζήτησε νὰ τὸ κάνουν μόνο πρὶν τὸ Σάββατο, ὥστε νὰ μὴν παραβιάζουν τὸ νόμο τῆς ἀργίας. Ὡστόσο κά-

¹⁹⁹ P.G.38,390: «Τὴν Ἐρυθρὰν Ἰσραὴλ διατμηθεῖσαν διελθὼν θάλασσαν, κατὰ τὴν ἔρημον γεγωνῶς οὐρανόθεν τροφήν ὑποδέχεται· ἡ δὲ ἦν ὡς ἐγκρίς μέλιτος, μάννα δὲ ταύτην ὁ Ἰσραὴλ κέκληκε. Γογγύσαντι δὲ τῷ λαῷ καὶ κρεῶν ἐφιμεμένῳ, ὀρτυγομήτραν εἰς πλῆθος ὁ Θεὸς ἐξαποστέλλει· ὄρνειον δὲ τοῦτο περωτόν, ἥτις πεσοῦσα πολλή, κόρον αὐτοῖς ἐπιθυμίας παρέσχεν τοσοῦτο, ὡς εἰς χολέραν μετατραπήναι· ... ὡς θανάτου τὸν λαὸν κατανεμηθέντος, ἐπιθυμίας μνήματα τὸν τόπον κατονομασθῆναι. (Κοσμάς Ἀγιοπολίτης, Ἱστορία).

²⁰⁰ P.G.69,453A: «Συναγάγεται ἀπ' αὐτοῦ ἕκαστος εἰς τοὺς καθήκοντας γομόρ, κατὰ κεφαλὴν, κατ' ἀριθμὸν ψυχῶν ὑμῶν. Ἐκαστος σὺν τοῖς συσκήνοισι ὑμῶν συλλέξετε. Ἐποίησαν δὲ οὕτως οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ συνέλεξαν, ὁ τὸ πολὺ, καὶ ὁ τὸ ἔλασσον, καὶ ἐμέτρησαν τὸ γομόρ· καὶ οὐκ ἐπλεόνασεν, ὁ τὸ πολὺ, καὶ ὁ τὸ ἔλαττον, οὐκ ἠλαττόνησεν, ἕκαστος εἰς τοὺς καθήκοντας, παρ' ἑαυτοῦ» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἐξοδον, Λόγος Β').

²⁰¹ P.G.69,453B: «Σάββατα ἅγια ἀνάπαυσις τῷ Κυρίῳ αὔριον. Ὅσα ἐὰν πέσσητε, πέσσετε· καὶ ὅσα ἐὰν ἔψητε ἔψετε, καὶ πᾶν τὸ πλεονάζον, καταλίπετε αὐτὸ εἰς ἀποθήκην τῷ πρωί. Καὶ κατέλιπον ἀπ' αὐτοῦ, εἰς τὸ πρωί, καθάπερ συνέταξε αὐτοῖς Μωσῆς, καὶ οὐκ ἐπώζεσε, οὐδὲ σκώληξ ἐγένετο ἐν αὐτῷ. Ἐκαστον μὲν οὖν τὸ ἄρκουν αὐτῷ συγκομίζειν ἐκέλευεν» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἐξοδον, Λόγος Β').

ποιοι δὲν τήρησαν ὅλες τὶς θεῖες ἐντολὲς καὶ κράτησαν φαγητό. Ὅπως ἀναφέρει ἡ Γραφή χαρακτηριστικά: «καὶ ἐξέξεσεν σκώληκας καὶ ἐπώζεσεν» (Ἔξ. 16, 20). Τότε ὁ Μωσῆς πικράθηκε. Βγήκαν δὲ νὰ μαζέψουν τὸ γομὸρ κατὰ τὸ Σάββατο καὶ ὁ Θεὸς ἀγανάκτησε ²⁰². «Διὰ τοῦτο αὐτὸς ἔδωκεν ὑμῖν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἕκτῃ ἄρτους δύο ἡμερῶν· καθήσεσθε ἕκαστος εἰς τοὺς οἴκους ὑμῶν, μηδεὶς ἐκπορευέσθω ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ» (Ἔξ. 16, 29).

Κατὰ τὸν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας ἡ ὀρτυγομήτρα καὶ τὸ μάννα ὑποδηλώνονται μὲ τρόπο αἰνιγματικὸ καὶ σκιώδη ²⁰³. Ὁ νοῦς τῶν Ἰουδαίων ἦταν σκοτεινὸς καὶ γι' αὐτὸ ἦταν ἄρρωστοὶ στὴ σάρκα καὶ ἐξαρτημένοι ἀπὸ τὰ γήινα πράγματα. Θεωρεῖται λοιπὸν ὅτι τὸ μάννα εἶναι εἰκόνα καὶ τύπος τῶν διδαγμάτων καὶ χαρισμάτων τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ δὲν ἔχουν κάτι γήινο. Ὁ Υἱὸς ἔχει φανερώσει μὲ τὴν ἴδια του τὴν ὑπαρξὴ τὸν Πατέρα καὶ μέσῳ αὐτοῦ δίνεται ἡ δυνατότητα τῆς πίστεως στὴν ἀγία καὶ ὁμοούσιο Τριάδα. Παράλληλα, ἀνοίγει ὁ δρόμος γιὰ τὴν πρόσληψη κάθε ἀρετῆς ²⁰⁴.

Τὸ μάννα δόθηκε, ἐνῶ ἔλαμπε ἡ ἡμέρα καὶ εἶχε διαχυθεῖ τὸ φῶς. Ἡ ἡμέρα ἔλαμψε γιὰ ὅσους πιστεύουν καὶ τὸ φῶς ἀνέτειλε στὶς καρδιὲς τῶν ἀνθρώπων. Σηκώθηκε ψηλὰ ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης, δηλαδὴ ὁ ἐνσαρκωμένος Θεός, αὐτὸς ποὺ δίνει τὸ νοητὸ μάννα. Ἐκεῖνο τὸ μάννα ἦταν αἰσθητὸ μέσῳ τῶν αἰσθήσεων, δηλαδὴ εἰκόνα, ἐνῶ τὸ ἀληθινὸ θὰ μᾶς τὸ γνωστοποιήσει ὁ ἐνσαρκωμένος Θεός. Λέγει στοὺς Ἰουδαίους: «Οἱ πατέρες ὑμῶν ἔφαγον ἐν τῇ ἐρήμῳ τὸ μάννα καὶ ἀπέθανον· οὗτός ἐστιν ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβαίνων, ἵνα τις ἐξ αὐτοῦ φάγη καὶ μὴ ἀποθάνῃ. ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς· ἐάν τις φάγη ἐκ τούτου τοῦ ἄρτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. καὶ ὁ ἄρτος δὲ ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σὰρξ μου ἐστὶν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς» (Ἰω. 6, 49-52) ²⁰⁵. Ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς τροφοδοτεῖ τὸν ἄνθρωπο γιὰ

²⁰² P.G.69,453C: «Ἄλλ' ὀλίγα τῶν θεῶν χρησιμωδημάτων πεφροντίκασί τινες, καὶ τετηρήκασι πρὸ Σαββάτου, καί, ὡς φησι τὸ Γράμμα τὸ ἱερόν, «Ἐπώζεσε, καὶ ἐξέξεσε σκώληκας». Καὶ ἐπικράνθη Μωσῆς· ἐκδεδραμήκασί τε καὶ ἐν Σαββάτῳ συλλέξοντες, καὶ ἠγανάκτει Θεός» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἔξοδον, Λόγος Β').

²⁰³ P.G.69,453D: «Διὰ γὰρ τοῦτο αὐτὸς ἔδωκεν ὑμῖν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἕκτῃ ἄρτους δύο ἡμερῶν· καθίσασθε ἕκαστος εἰς τοὺς οἴκους ὑμῶν, μηδεὶς ὑμῶν ἐκπορευέσθω ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ. Οἶμαι δὲ ἔγωγε πολυπραγμονεῖσθαι πρέπειν· καὶ πρὸ γε τῶν ἄλλων, τί μὲν ἡ ὀρτυγομήτρα, τί δὲ καὶ τὸ μάννα σκιᾶς» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἔξοδον, Λόγος Β').

²⁰⁴ P.G.69,456D: «Ἀφεγγῆς οὖν ἄρα τῶν Ἰουδαίων ὁ νοῦς· τοιγάρτοι νοσοῦσι κατὰ σαρκός, καὶ μονονουχὶ καὶ ἐκκρέμανται τῶν γεωδεστέρων. Λογιούμεθα οὖν τὸ μάννα, σκιὰν εἶναι καὶ τύπον τῶν διὰ Χριστοῦ παιδευμάτων τε καὶ χαρισμάτων, ἃ καὶ ἄνωθέν ἐστι καὶ ἐξ οὐρανοῦ, τὸ γεᾶδες οὐκ ἔχει πόθεν· ἀμοιρεῖ δὲ μᾶλλον καὶ βδελυρίας σαρκικῆς, καὶ ἔστιν ἀληθῶς οὐκ ἀνθρώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀγγελῶν τροφή. Πεφανέρωκε γὰρ ἡμῖν ὁ Υἱὸς ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα, καὶ τὸν περὶ τῆς ἀγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος, λόγον δι' αὐτοῦ πεπιστεύμεθα, καὶ εἰς πᾶσαν τρίβον ἀρετῆς εὖ μάλα, πεποδηγήμεθα» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἔξοδον, Λόγος Β').

²⁰⁵ P.G.69,457A: «Διηύγαξε γὰρ ἐν ἡμῖν τοῖς πιστεύουσιν ἡ ἡμέρα, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ φωσφό-

τὴν αἰώνια ζωὴ. Ἀπὸ αὐτὸν προέρχεται πραγματικὰ τὸ θεῖο καὶ ζωοποιὸ μάννα.

Ἐκεῖνος ποὺ θὰ τὸ φάει εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τὴ φθορὰ καὶ θὰ διαφύγει τὸ θάνατο, κάτι ποὺ δὲ συμβαίνει μὲ αὐτοὺς ποὺ ἔφαγαν τὸ αἰσθητὸ μάννα. Δὲν ἦταν σωτήριο, ἀλλὰ θεωροῦνταν ἀπεικόνιση τῆς ἀλήθειας²⁰⁶. Διέταξε δὲ ὁ Θεός, στέλλοντας ἀπὸ ψηλὰ ὡς βροχὴ τὸ μάννα, νὰ μαζεύει ὁ καθένας ὅσο χρειάζεται ἢ νὰ τὸ συλλέγουν μαζί, ἐὰν τὸ προτιμοῦν, ἐκεῖνοι ποὺ διέμεναν στὴν ἴδια σκηνή. Διανέμοντας ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς τὴ χάρι Του μὲ τὸν ἴδιο τρόπο σὲ μικροὺς καὶ μεγάλους, τρέφει ὅλους ὁμοίως, ὥστε νὰ ζήσουν. Θέλει νὰ τοὺς κάνει ὅλους κοινωνοὺς τῶν ἄνωθεν χαρισμάτων. Ἐκεῖνος εἶπε στοὺς ἀγίους Ἀποστόλους: «δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε» (Ματθ. 10, 8)²⁰⁷. Συγκεντρώνοντας λοιπὸν τὸ μάννα φρόντιζαν νὰ τὸ διανέμουν σὲ ἐκείνους ποὺ κατοικοῦσαν στὴν ἴδια σκηνή, δηλαδή τὴν Ἐκκλησία. Ἔτσι, οἱ ἅγιοι μαθητὲς συμβούλευαν, δίδασκαν καθετὶ ποὺ ἦταν ἀξιέπαινο καὶ τὸ παρέθεταν γενναϊδῶρα σὲ ὅλους, ὥστε νὰ μετάσχουν στὴ χάρι ποὺ οἱ ἴδιοι εἶχαν οἰκειοποιηθεῖ ἀπὸ τὸν ἐνσαρκωμένο Θεό.

Ὁ καθένας θὰ προβεῖ στὴ συλλογὴ μαζί μὲ τοὺς συγκατοίκους του, δηλαδή κατὰ σκηνή. Πρέπει λοιπὸν ὁ καθένας νὰ διαπνέεται ἀπὸ τοὺς θεῖους λόγους καὶ νὰ ζητᾷ τὸ νοητὸ μάννα, ἀλλὰ ὄχι μὲ ἐκείνους ποὺ ἔχουν διαφορετικὸ φρόνημα οὔτε καὶ μὲ τοὺς ἀλλογενεῖς ποὺ δὲν ἔχουν σύνεση²⁰⁸. Τοὺς ζητήθηκε νὰ μὴν τὸ ἀφήσουν γιὰ τὸ πρῶν. Αὐτὸ ὑποδεικνύει ὅτι ἐφ' ὅσον ἔχει ἔρθει ἡ χάρις οἱ τύποι δὲν πρέπει νὰ

ρος ἀνέτειλεν ἐν ταῖς ἀπαντῶν καρδίαις, καὶ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἄνισχεν ἥλιος, τουτέστι Χριστός, ὁ τοῦ νοητοῦ μάννα δοτήρ. Ὅτι γὰρ ὡς ἐν εἰκόνι μὲν ἐκεῖνο τὸ αἰσθητὸν ἔτι, τὸ δὲ ἀληθῶς αὐτός, πληροφορήσει λέγων πρὸς Ἰουδαίους: «Οἱ πατέρες ὑμῶν ἔφαγον τὸ μάννα ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἀπέθανον. Οὗτός ἐστιν ὁ ἄρτος ὁ ζῶν, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. Ἐάν τις φάγη ἐκ τούτου τοῦ ἄρτου, ζήσει εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ ὁ ἄρτος ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σὰρξ μου ἐστίν, ἢ ἐγὼ δώσω ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἔξοδον, Λόγος Β').

²⁰⁶ P.G.69,457B: «Ἀποτρέφει γὰρ ἡμᾶς εἰς ἀμήρυντον ζῶν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, καὶ ταῖς εἰς εὐσέβειαν ὑποθήκαις, καὶ δι' εὐλογίας τῆς μυστικῆς. Αὐτὸς οὖν ἄρα καὶ δι' αὐτοῦ τὸ μάννα τὸ θεῖον καὶ ζωοποιὸν ἀληθῶς. Καὶ τοῦτο ὁ κατεδηδοκῶς, ἀμείνων ἐστὶ φθορᾶς, καὶ ὑφαλεῖται θάνατον, οὐχ οἱ φαγόντες τὸ αἰσθητόν. Οὐ γὰρ ἦν ὁ τύπος σωτήριος, ὑπεπλάττετο δὲ τῆς ἀληθείας τὴν μόρφωσιν» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἔξοδον, Λόγος Β').

²⁰⁷ P.G.69,457C: «Ἐν ἴσῳ δὲ μέτρῳ μικροῖς καὶ μεγάλοις διανέμοντος ἡμῖν τοῦ Χριστοῦ τὴν παρ' ἑαυτοῦ χάριν, καὶ ὁμοίως ἅπαντας ἀποτρέφοντος εἰς ζῶν, συναγείρειν τοῖς ἄλλοις ἐθέλοντος τοὺς εὐσθενεστέρους, καὶ ἰδροῦν ὑπὲρ ἀδελφῶν, καὶ τοὺς ἰδίους αὐτοῖς ἐκδανείζειν πόνους, καὶ τῶν ἄνωθεν χαρισμάτων ποιεῖν τε κοινωνούς. Καὶ τοῦτο εἶναι οἶμαι τὸ πρὸς αὐτοὺς εἰρημένον τοὺς ἀγίους ἀποστόλους: «Δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε.» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἔξοδον, Λόγος Β').

²⁰⁸ P.G.69,457D: «Ἐκαστος σὺν τοῖς συσκήνοις ὑμῶν συλλέξατε, τουτέστι, μὴ χύδην ἅπαντες, μηδὲ ἀναμίξ, ἀλλὰ κατὰ γένος, ἢτοι κατὰ σκηνάς, ποιείσθωσαν τὴν συγκομιδὴν, τοιῶσδε νοήσεις. Χρὴ γὰρ ἡμᾶς τοῖς ὁμοπίστοις ὁμοῦ τῶν θείων ἐμπορεῖσθαι λόγων, καὶ ζητεῖν τὸ μάννα τὸ νοητόν: οὐ τοῖς ἑτερόφροσι, μονονουχὶ δὲ καὶ ἀλλογενέσιν ἀσυνέτως συναποφέρεσθαι» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἔξοδον, Λόγος Β').

χρησιμοποιούνται πλέον ²⁰⁹.

Όλοι όσοι παραμένουν στη σκιά μετά την ανάδειξη της αλήθειας, θα ύποστούν φθορά και τιμωρία. Κάτι ανάλογο θεωρείται ότι έπαθαν και εκείνοι, στους οποίους ο μακάριος Παῦλος γράφει: «Κατηργήθητε ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσατε» (Γαλ. 5, 4). Καί πάλι: «ἐναρξάμενοι πνεύματι νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε; τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῆ;» (Γαλ. 3, 3-4) ²¹⁰. Δὲν ἐπιτρέπεται λοιπὸν νὰ διατηρεῖ κανεὶς τὸ μάννα γιὰ τὸ πρωί, ὥστε μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο νὰ κατανοηθεῖ ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο φανερώθηκε ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς καὶ ἡ πρόνοιά Του. Οἱ Ἰσραηλίτες τὸ κρατοῦσαν γιὰ τὸ πρωί μόνο, ὅταν ἐτοιμάζονταν γιὰ τὸ Σάββατο καὶ ἐπειδὴ τὸ πρόσταξε ὁ Θεός. Ἡ πίστη στὸν ἐνσαρκωμένο Θεὸ σημαίνει διακοπὴ καὶ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὶς ἁμαρτίες, ἐνῶ τὰ διδάγματα πὺ ὑπῆρχαν πρὶν ἀπὸ τὸ νόμο ὀδηγοῦν στὸν ἐνσαρκωμένο Θεό. Ὁ νόμος πὺ παίζει ρόλο παιδαγωγικὸ ²¹¹ μαζὶ μὲ τὰ εὐαγγελικὰ διδάγματα ὀδηγοῦν τὸν ἄνθρωπο στὴν ἀρετὴ καὶ συγχρόνως δὲν ἐπιφέρουν τὴν “ἀπογοήτευση” τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τυχὸν μάταιες πράξεις τῶν ἀνθρώπων.

Ὅσοι τηροῦν τὸ Σάββατο στρέφονται στοὺς τύπους τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης γιὰ νὰ ἀναζητήσουν σὲ αὐτοὺς τὴν ἀλήθεια ²¹². Καταραμένο καὶ κατακριτέο γεγονός ἦταν τὸ νὰ συλλέγουν τὸ γόμορ τὸ Σάββατο. Σύμφωνα μὲ τὸ νέο εὐαγγελικὸ νόμο δὲ θὰ τηροῦνται πλέον οἱ τυπικὲς συνήθειες τῶν Ἰσραηλιτῶν. Οἱ πιστοὶ δὲ θὰ εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ ὑποστοῦν σαρκικὴ περιτομή, οὔτε νὰ θυσιάσουν βόδια ἢ πρόβατα, καθὼς θὰ ἔχουν τὴν ἀλήθεια, δηλαδὴ τὸν ἐνσαρκωμένο Θεό ²¹³.

²⁰⁹ P.G.69,460A: «Εἴρηται δὲ μὴ καταλιμπάνειν εἰς τὸ πρωί· τοῦ νόμου πάλιν ὑπεμφαίνοντος, ὅτι τὸ κεχρησθαι τοῖς τύποις παρωχηκότος τοῦ χρόνου, καθ’ ὃν ἦσαν ἔτι χρήσιμοι τε καὶ ἀναγκαῖοι, πάντη τε καὶ πάντως ὑπὸ κρίσιν ἄγει καὶ κόλασιν· «Ἐξέζεσε γὰρ σκώληκας τὸ τετηρημένον.» Κολάσεώς τε καὶ φθορᾶς μῆνυσις ἂν εἴη καὶ αὐτὴ σαφῆς» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἔξοδον, Λόγος Β’).

²¹⁰ P.G.69,460A: «Ἔσονται γὰρ πάντες ὑπὸ φθορὰν καὶ κόλασιν οἱ τηροῦντες τὴν σκιάν μετὰ τὴν τῆς ἀληθείας ἀναδείξειν ... «Κατηργήθητε ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσατε.» Καί πάλιν· «Ἐναρξάμενοι πνεύματι, νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε· τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῆ, εἴ γε καὶ εἰκῆ.» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἔξοδον, Λόγος Β’).

²¹¹ P.G.69,460B: «Οὐκοῦν ἀποφάσκει φυλάττειν εἰς τὸ πρωί· ἵνα διὰ τοῦ πρωί, τὸν μετὰ τὸν νόμον νοήσεις καιρὸν, καθ’ ὃν ἡ τοῦ Χριστοῦ πέφηνε παρουσία, καὶ τὸ θεῖον ἡμῖν ἀνέλαμψε φῶς ... Ἀφιγμένοι γὰρ διὰ τῆς πίστεως εἰς τὸν ἐν Χριστῷ νοούμενον σαββατισμὸν, τουτέστιν εἰς ἀργίαν τε καὶ κατάληξιν τὴν ἐξ ἁμαρτίων, οὐχ ὡς ἄχρηστον παραιτούμεθα τὴν προσωρευθεῖσαν ἐν ἡμῖν καὶ οἰοεὶ προαποκειμένην τοῦ νόμου παιδευσιν χειραγωγοῦσαν ἡμᾶς εἰς Χριστόν· παιδαγωγὸς γὰρ ὁ νόμος» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἔξοδον, Λόγος Β’).

²¹² P.G.69,460C: «Περιτυγχάνομεν μὲν γὰρ ταῖς διὰ Μωσεως σκιαῖς οἱ ἐν Χριστῷ σαββατίζοντες, ἵνα τὴν ἐν αὐταῖς ζητῶμεν ἀλήθειαν» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἔξοδον, Λόγος Β’).

²¹³ P.G.69,460D: «Σαββατίζοντες γὰρ ἐν Χριστῷ νοητῶς, τὰ ἐν τύποις μὲν οὐκέτι συλλέξομεν. Οὐ γὰρ σαρκικῆς ἀνθεξόμεθα περιτρομῆς, οὐδὲ βόας ἢ πρόβατα καταθύσομεν, παρωσόμεθα δὲ μᾶλλον τὸ παχὺ τῶν τύπων, αὐτὴν ἔχοντες τὴν ἀλήθεια, τουτέστι Χριστόν. Ἀποχρῶν μὲν οὖν, καθάπερ ἐγῶμαι, καὶ σαφῆς ἐν γε τοῖς προκειμένοις ἡμῖν πεποιῆται λόγος» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν

Δίνει λοιπόν ο Θεός την όρτυγομήτρα, όχι για να παροτρύνει την επιθυμία, αλλά για να τους δείξει ότι τίποτε δεν είναι αδύνατο γι' Αυτόν. Στη συνέχεια τιμωρεί εκείνους που παραδόθηκαν στις αίσχρες ήδονες. Τέτοια έπαθαν οι ταλαίπωροι Ιουδαίοι την εποχή που επρόκειτο να έλθει ο ένσαρκωμένος Θεός. Εκείνα όμως ήταν σκιές αυτών που θα γίνονταν στο μέλλον. Ο ένσαρκωμένος Θεός μπορεί να θρέψει τον άνθρωπο και να του ύποσχεθει την αιώνια ζωή ²¹⁴. Αντίθετα, οι Έβραίοι προτίμησαν χωρίς σύνεση τα επίγεια και κοσμικά πράγματα που είναι άστατα και έναντιώνονται όχι μόνο στο Θεό των όλων, αλλά και στον ίδιο το θεϊκό Μωυσή.

Ο νόμος δεν ήταν δυνατό να τους οδηγήσει όλους στο Θεό. Όμως ο ένσαρκωμένος Θεός αγίασε και εκείνους που δεν μπόρεσαν να τον τηρήσουν. Κλήθηκαν και οι ειδωλολάτρες να γνωρίσουν την αλήθεια όχι μέσω του Μωυσή ή του νόμου, αλλά με τη δύναμη του Θεού και Πατέρα που αποκάλυψε σ' αυτούς την ίδια την εικόνα Του, δηλαδή τον Υιό. Εκείνους που κάλεσε, τους έκανε αγίους, χρίζοντάς τους με το Πνεύμα ²¹⁵, ενώ εκείνοι που άκολουθούσαν το νόμο ζήλευαν αυτούς που δικαιώθηκαν με τον ένσαρκωμένο Θεό και την πίστη και αγιάσθηκαν με το Πνεύμα.

Ο λαός των Ιουδαίων είναι σαρκικός. Διαφορετικός και άγιοπρεπής και αληθινά καλύτερος είναι ο λαός που πιστεύει στον ένσαρκωμένο Θεό, ενώ το αίσθητο μάννα άποτελούσε σκιά και τύπο των χαρισμάτων του ένσαρκωμένου Θεού ²¹⁶. Οι Ισραηλίτες διδάσκονται ότι, εάν δεν τηρούν τις ύποδείξεις του νόμου, θα έλθουν σε αντίθεση με το Θεό. Ο Μωυσής πικραινόταν με εκείνους που είχαν φυλάξει το μάννα. Έξάγεται λοιπόν το συμπέρασμα ότι οι Ιουδαίοι άτιμάζοντας το νοητό μάννα, προσκολλημένοι στα γήινα και άπορρίπτοντας τα ούράνια και όσα προέρχονταν από τον ένσαρκωμένο Θεό, παρασύρονται χωρίς μέτρο από τις δυσώδεις ήδονες και αναπόφευκτα χάνονται ²¹⁷.

Έξοδον, Λόγος Β').

²¹⁴ P.G.69,464A: «Δίδωσι μὲν γὰρ τὴν ὀρτυγομήτραν Θεός, οὐκ ἐπαιδῶν τὴν ἐπιθυμίαν, πληροφορῶν δὲ μᾶλλον διὰ πραγμάτων, ὡς οὐδὲν ἀμήχανον αὐτῷ ... Σκιαὶ γὰρ τούτων ἐκεῖνα, καὶ τύποι προανεφαινοῦ τῶν ὑστέρων τὰ πάλαι συμβεβηκότα. Καθιγμένου γὰρ ἡμῖν ἄνωθεν καὶ ἐξ οὐρανοῦ τοῦ ἀληθεστέρου μαννά, Χριστοῦ, καὶ ἀποτρέφειν οἴου τε, καὶ ὑπισχνουμένου πρὸς ἀμήρυτον ζωὴν» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἔξοδον, Λόγος Β').

²¹⁵ P.G.69,465A: «Πλὴν οὐ πάντας προσκομίζειν οἷός τε ἦν ὑστερίζοντας καὶ τούτους ἡγίασεν ὁ Χριστός... κεκλημένους δὲ καὶ ἀγίους ἐτίθει καταχρίων τῷ πνεύματι» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἔξοδον, Λόγος Β').

²¹⁶ P.G.69,465B: «Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ διεδείκνυτο σαφῶς, ὅτι σαρκικός μὲν ἔτι τῶν Ἰουδαίων ὁ δῆμος. Ἔτερος δὲ καὶ ἄγιοπρεπής καὶ ἀμείνων ἀληθῶς ὁ τῶν ἐν πίστει καὶ ἐν Χριστῷ, καὶ ὅτι σκιὰν ἐπλήρου καὶ τύπον τῶν διὰ Χριστοῦ χαρισμάτων τὸ μάννα τὸ αἰσθητόν» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἔξοδον, Λόγος Β').

²¹⁷ P.G.69,465C: «Κατεπικραίνεται γὰρ ἐπὶ τοῖς τετηρηκόσι τὸ μάννα ὁ Μωσῆς. Ἐν δὲ τοῖς δευτέροις ἔνεστιν ἰδεῖν, ὅτι τὸ μάννα τὸ νοητὸν ἀτιμάζοντες Ἰουδαῖοι, καὶ ἀποσπουδάζοντες μὲν τὰ ἄνωθεν καὶ διὰ Χριστοῦ, προσκεκλιμένοι δὲ ὡσπερ τοῖς γεωδεστέροις, καὶ νενευκότες ἀμέτρως ἐπὶ τὰς δυσώδεις

Ὁ Γρηγόριος Νύσσης σχολιάζει τὸν τύπο ὡς ἐξῆς: Ἀφοῦ τελείωσαν τὰ ἐφόδια τῶν Ἰσραηλιτῶν καὶ δὲν τοὺς εἶχαν μείνει τρόφιμα ἀπὸ αὐτὰ πού εἶχαν φέρει μαζί τους ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, ἄρχισε νὰ πέφτει τροφή ἀπὸ τὸν οὐρανὸ πού χαρακτηριζόταν ἀπὸ ποικιλομορφία. Τὸ φαινόμενο ἦταν μοναδικὸ καὶ ἡ ποιότητα εἶχε ποικιλία ἱκανοποιώντας ἀνάλογα τὶς ἐπιθυμίες τοῦ καθενός. Αὐτὴ ἡ τροφή δὲν προῆλθε ἀπὸ σπορά, ἀλλὰ ἦταν ἔτοιμος ἄρτος, ἄσπορος πού κατέβηκε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ ἔπεσε στὴ γῆ ²¹⁸. Γίνεται κατανοητὸ ὅτι ἡ ἀληθινὴ αὐτὴ τροφή μέσῳ τῆς αἰνιγματικῆς καὶ συμβολικῆς ἀφήγησης, δηλαδὴ ὁ ἄρτος πού κατέβηκε ἀπὸ τὸν οὐρανό, δὲν εἶναι κάτι τὸ ἄυλο. Τῆ φύση αὐτοῦ τοῦ ἄρτου δὲν τὴν καλλιέργησε ἡ σπορά. Αὐτὸς ὁ ἄρτος εἶναι τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος ²¹⁹.

Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, ἐρμηνεύοντας τὸ κατὰ Ἰωάννη Εὐαγγέλιο, ἐπισημαίνει ὅτι ὁ Μωυσῆς ἔδωσε σαφὲς σημάδι στοὺς Ἰσραηλίτες μὲ τὸ μάννα. Οἱ Ἰουδαῖοι ὁμως ἀπαιτοῦν σημεῖο καὶ ἀπὸ τὸν ἐνσαρκωμένο Θεὸ ὄχι τυχαῖο, ἀλλὰ κάτι ἀντίστοιχο πού ἔκανε ὁ Μωυσῆς ὄχι σὲ μία ἡμέρα, ἀλλὰ σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῶν σαράντα ἐτῶν πού ἔθρεψε στὴν ἔρημο τὸ λαὸ τῶν Ἑβραίων μὲ τὴν προσφορὰ τοῦ μάννα (Ἰω. 6, 30-31). Ὅπως φαίνεται λοιπὸν, δὲ σκέπτονταν ὅτι πρέπει νὰ ἀποδώσουν τὸ θαῦμα στὸ Θεό, ἀλλὰ στεφανώνουν γι' αὐτὸ τὸ θαῦμα τὸ κεφάλι τοῦ Μωυσῆ ²²⁰. Εἶναι προφανὲς λοιπὸν ὅτι οἱ Ἑβραῖοι δυσκολεύονται νὰ καταλάβουν τὴ θεϊκὴ ἀποστολὴ καὶ τὸ μόνο πού τοὺς ἐνδιαφέρει εἶναι νὰ ἱκανοποιῦν τὴν ἀκάθαρτη ἡδονὴ τῆς κοιλίας. Παρόλα αὐτά, ὁ Μωυσῆς τοὺς ἔκανε νὰ δείξουν συγκατάβαση καὶ συμφώνησαν μετὰ ὅτι εἶναι πολὺ σημαντικὴ ἡ δύναμη τοῦ Θεοῦ. Συνεπῶς ὑπῆρχε γόνιμο ἔδαφος νὰ γίνει ἀποδεκτὴ ἡ διδασκαλία του.

Τὸ μάννα ἦταν τύπος τῆς παρουσίας τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ καὶ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων πού μεταδόθηκαν μέσῳ αὐτοῦ. Εἶπε λοιπὸν ὁ Χριστός: «Οὐ Μωϋσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλ' ὁ πατήρ μου δίδωσιν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τὸν ἀληθινόν» (Ἰω. 6, 32) ²²¹, ὁ ὁποῖος ἀποτυπώθηκε ὡς παράδειγμα

ἡδονάς, ἐπισημῶς διολώλασιν» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἐξοδον, Λόγος Β').

²¹⁸ P.G.44,368BC: «Καὶ οὕτω μηδεμιᾶς αὐτοῖς ὑπολειφθείσης ἄλλοφύλου τροφῆς, ἦν ἐξ Αἰγύπτου ἐπεσιτίσαντο, ἄνωθεν ἐπιρρεῖ ἡ τροφή, ποικίλη τις ἅμα καὶ μονοειδῆς οὕσα ... ἦν οὐ σπορὰ ἡμῖν τοῖς ἐκ γεωπονίας ἀνέφυσεν, ἀλλ' ἔτοιμος ἄρτος ἄσπορος τε καὶ ἀνήροτος, ἄνωθεν μὲν κρατιῶν, ἐπὶ δὲ γῆς εὐρισκόμενος» (Γρηγόριος Νύσσης, Περὶ τοῦ βίου τοῦ Μωυσέως).

²¹⁹ P.G.44,368C: «Τὸ δὲ σῶμα τούτου τοῦ ἄρτου οὔτε ἄροσις οὔτε σπορὰ ἐγεώργησεν· ἀλλ' ἡ γῆ οἷα ἐστὶ μείνασα, πλήρης εὐρίσκεται τῆς θείας ταύτης τροφῆς, ἧς οἱ πεινῶντες μετέχουσι, τὸ κατὰ τὴν Παρθένον μυστήριον διὰ τῆς θαυματοποιίας ταύτης προπαιδευόμενοι. Οὗτος τοίνυν ὁ ἀγεώργητος ἄρτος καὶ Λόγος ἐστὶ, τῷ πολυειδεῖ τῆς ποιότητος κατὰ τὰς ἐσθιόντων ἐπιτηδειότητος συνεξαλλάσσων τὴν δύναμιν» (Γρηγόριος Νύσσης, Περὶ τοῦ βίου τοῦ Μωυσέως).

²²⁰ P.G.73,497C: «Παντελῶς γάρ, ὡς φαίνεται τῶν ἐν τῇ θεῖᾳ Γραφῇ μυστηρίων οἰδότες οὐδέν, οὐ τῇ θεῖᾳ τοῦ πεποιηκότος δυνάμει τὴν ἐπ' ἐκείνῳ θαυματουργίαν ἀνακεῖσθαι πρέπει διελεγίζοντο, ἀνοήτως δὲ σφόδρα τὴν Μωυσέως ἐπ' αὐτῷ καταστέφουσι κεφαλὴν» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, Λόγος Γ').

²²¹ P.G.73,497D: «Περὶ τοῦ μάννα, ὅτι τύπος ἦν τῆς Χριστοῦ παρουσίας, καὶ τῶν δι' αὐτοῦ χαρισμάτων

στούς παλαιότερους. Αὐτὸς ὁ ἄρτος τρέφει ὅλη τὴν οἰκουμένη καὶ χαρίζει σὲ ὅλο τὸν κόσμο τὴ ζωὴ. Ὁ ἴδιος πατὴρ κατηγορεῖ τοὺς Ἑβραίους ποὺ προσκολλήθηκαν στοὺς τύπους καὶ δὲν προσπάθησαν νὰ ἐντοπίσουν τὸ ἀληθινὸ κάλλος.

Ἐκεῖνο τὸ μάννα δὲν ἦταν ἀπλῶς τροφή, ἀλλὰ τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ὁ ἐρχόμενος ἀπὸ τὴν οὐσία τοῦ Πατρὸς εἶναι ζωὴ κατὰ φύσιν ποὺ ζωογονεῖ τὰ πάντα. Αφοῦ λοιπὸν γεννήθηκε ἀπὸ ζωντανὸ Πατέρα, εἶναι καὶ αὐτὸς ζωὴ κατὰ φύσιν καὶ ἐπειδὴ ἔργο τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς εἶναι νὰ δίνει ζωὴ, ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς ζωοποιεῖ τὰ πάντα. Ἀπὸ τὴ στιγμή λοιπὸν ποὺ ὑπάρχει σ' ἐμᾶς ὁ ἄρτος ἀπὸ τὴ γῆ, δὲ θὰ φθαρεῖ ἢ ἀσθενῆς φύσιν τῆς σάρκας μας. Ἔτσι καὶ ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς μὲ τὴν ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος, ζωοποιεῖ τὸ δικό μας πνεῦμα καὶ ὄχι μόνο αὐτό, ἀλλὰ καὶ τὸ ἴδιο τὸ σῶμα τὸ διατηρεῖ ἀφθαρτο ²²².

Ἀποδεικνύεται ἀπὸ ὅλα αὐτὰ ὅτι τὸ ἀληθινὸ μάννα εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἐνσαρκωμένος Θεός, ὁ ὁποῖος παριστάνεται μὲ τὸν τύπο (παράδειγμα) τοῦ μάννα νὰ προσφέρεται στοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ Πατέρα ²²³. Ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς ἀπεδείχθη τὸ ἀληθινὸ μάννα ποὺ ἐμφανίστηκε στοὺς παλαιότερους ὡς τύπος ποὺ δείχνει πόσο ἐμπλεως ἀρετῆς καὶ δόξας εἶναι Ἐκεῖνος γεμάτος. Τὸ μάννα τοποθετήθηκε σὲ χρυσὸ σκεῦος ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Ἀαρὼν γιὰ νὰ διατηρηθεῖ. Ἡ ὁσία καὶ πραγματικὰ θεοφιλῆς ψυχῆ, φέροντας μέσα της μὲ τέλειο τρόπο τὸ λόγο τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ καὶ λαμβάνοντας ὅλο τὸν οὐράνιο θησαυρό, θὰ γίνῃ σκεῦος τίμιον φτιαγμένο ἀπὸ χρυσό ²²⁴. Τότε θὰ γίνῃ ὁρατὴ ἀπὸ τὸ Θεό, ὁ ὁποῖος ἐκεῖνο ποὺ ἀπὸ τὴ φύσιν του ἀπειλεῖται μὲ φθορὰ δὲ θὰ τὸ ἀφήσει νὰ φθαρεῖ.

Παρουσιάζεται λοιπὸν ὁ δίκαιος νὰ φτάνει στὴν ἀφθαρσία καὶ στὴν αἰώνια ζωὴ, ἐπειδὴ τοῦ τὴν παρέχει ὡς δωρεὰ ὁ Θεὸς καὶ διατηρεῖται κοντὰ Του σὰν νὰ ἔχει σὲ χρυσὸ σκεῦος τὸ νοητὸ μάννα, δηλαδὴ τὸν ἐνσαρκωμένο Θεό ²²⁵. Τὸ μάννα λοιπὸν

πνευματικῶν. Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν· Οὐ Μωσῆς δέδωκεν ἡμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, Λόγος Γ').

²²² P.G.73,501B: «ἦν γὰρ οὐκ ἐκεῖνο τὸ μάννα κυρίως, ἀλλ' αὐτὸς ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἐκ τῆς οὐσίας ἐρχόμενος τοῦ Πατρὸς, ἐπεὶ ἐστὶν κατὰ φύσιν ζωὴ, τὰ πάντα ζωογονῶν ... τοῦτο καὶ αὐτὸς, διὰ τῆς τοῦ πνεύματος ἐνεργείας τὸ πνεῦμα ζωοποιῶν, καὶ οὐ μέχρι τούτων, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα συνέχων εἰς ἀφθαρσίαν» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, Λόγος Γ').

²²³ P.G.73,501C: «Ἐπιδείξομεν δὲ διὰ πάντων, ὅτι τὸ μάννα τὸ ἀληθινὸν αὐτὸς ἐστὶν ὁ Χριστός, ὡς ἐν τύπῳ τῷ μάννα χορηγεῖσθαι τοῖς ἀρχαιοτέροις νοούμενος παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, Λόγος Γ').

²²⁴ P.G.73,512D: «Ἡ γὰρ ὁσία καὶ θεοφιλῆς ὄντως ψυχῆ, τελείως ἐν ἑαυτῇ τὸν ἐπὶ Χριστῷ λόγον ὠδίνουσα, καὶ ὅλον λαβὼν τὸν οὐράνιον θησαυρόν, σκεῦος μὲν ἔσται τίμιον, ὡς ἀπὸ χρυσοῦ ... » (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, Λόγος Γ').

²²⁵ P.G.73,513A: «Καταγράφεται γὰρ τοιγαροῦν ὁ δίκαιος, ὡς ἐν σκεύει χρυσοῦ τὸ νοητὸν ἔχων μάννα, τοῦτ' ἐστὶ Χριστόν, ἀναβαίνων εἰς ἀφθαρσίαν, ὡς ἐν ἐπισκέψει Θεοῦ, καὶ μένων εἰς διατήρησιν, εἰς μακράϊωνα δηλονότι βίον, καὶ ζωὴν τὴν ἀπέραντον» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην

δὲν ἦταν προσφορὰ ἀνθρώπινου χειριοῦ, ἀλλὰ ἔργο τῆς θεϊκῆς χάριτος ποὺ περιέγραψε τὸ νοητὸ μὲ ὑλικὸ τρόπο, γιὰ νὰ ἀποκαλύψει τὸν οὐράνιο ἄρτο ποὺ δίνει ζωὴ σὲ ὅλο τὸν κόσμον καὶ ὄχι κάτι ποὺ τρέφει ἀποκλειστικὰ τὸ γένος τοῦ Ἰσραὴλ ²²⁶. Ὁ Θεοδώρητος Κύρου σχολιάζει ὅτι ὁ προφήτης ἀποκαλεῖ τὸ μάννα ἄρτο ἀγγέλων, ἐπειδὴ οἱ ἄγγελοι συνεισέφεραν στὸ νὰ παραδοθεῖ αὐτὸ στοὺς Ἰσραηλίτες. Ἡ ἀσώματη φύση δὲ χρειάζεται τὴν τροφή. Ὀνομάστηκε, λοιπόν, ἄρτος οὐρανοῦ, γιατί ἦλθε ἀπὸ ψηλά, ὄχι ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν οὐρανὸ, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν ἀέρα ²²⁷. Ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας ἐξηγεῖ, γιατί τὸ μάννα δὲ διατηρήθηκε τὴν ἐπόμενη ἡμέρα καὶ χάλασε. Ὑπῆρξε ἀλλοίωση, ἐπειδὴ παραβιάστηκε ὁ νόμος. Διδάσκοντας αὐτοὺς τὸν καθημερινὸ τρόπο ζωῆς, ὑποσχόταν νὰ τοὺς παρέχει καθημερινὰ τὴν ἀναγκαῖα τροφή. Ἐκεῖνοι ὅμως δὲν τήρησαν τὴν ἐντολὴ καὶ φύλαξαν ἓνα μέρος ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ συγκεντρώθηκε γιὰ τὴν ἐπόμενη ἡμέρα, γι' αὐτὸ καὶ σάπισε ²²⁸.

Ὅπως περιγράφει ὁ συγγραφέας, ἡ ζωὴ στὴν ἔρημο καὶ ἡ παροχὴ τοῦ μάννα, διδάσκει νὰ μὴν ἀγανακτεῖ κανεὶς, ὅταν πέφτει σὲ δυσκολίες, ἀλλὰ νὰ δέχεται τὴ θεία φροντίδα καὶ νὰ περιμένει τὴ λύση τῶν δοκιμασιῶν ²²⁹. Μετὰ τὴ δοκιμασία ἔρχεται ἡ παρηγοριὰ καὶ μετὰ τὴν ταλαιπωρία ἢ ἀνάταση τῆς ψυχῆς. Πείνα καὶ μετὰ τροφή, κούραση ἀπὸ τὴν ὁδοιπορία καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀνάπαυση τοῦ σώματος. Ὑπάρχει ἔλλειψη τῶν ἀναγκαίων, ἀλλὰ ἐπάρκεια σὲ ἀφθάρτα ροῦχα καὶ ὑποδήματα. Στὴ συνέχεια, προτρέπει τοὺς νικητές, νὰ μὴν ἀποδώσουν τὴ νίκη στὴ δύναμή τους, ἀλλὰ στὸ βοηθὸ καὶ ὑπερασπιστὴ Θεό ²³⁰.

Εὐαγγέλιον, Λόγος Γ΄).

²²⁶ P.G.73,513B: «ἦν δὲ τὸ δῶρον οὐκ ἀνθρωπίας εὔρεμα χειρός, ἀλλ' ἔργον τῆς ἄνωθεν χάριτος, ἐν τοῖς παχυτέροις καταγραφούσης τὸ νοητόν, καὶ τὸν ἄρτον ἡμῖν σημαινούσης τὸν ἐξ οὐρανοῦ, τὸν ὅλω τῷ κόσμῳ διδόντα τὴν ζωὴν, καὶ οὐχ ἐν ὧς κατὰ πρόκλησιν ἀποτρέποντα γένος τὸ ἐξ Ἰσραὴλ» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, Λόγος Γ΄).

²²⁷ P.G.80,257C: «Ὡς ἀγγέλων τῆ τούτου δωρεᾶ διακεκονηκότων. Ἡ γὰρ ἀσώματος φύσις οὐ δεῖται τροφῆς. Οὕτως ἄρτος οὐρανοῦ προσηγορεύθη, ἐπειδὴ ἄνωθεν κατηνέχθη· οὐκ ἐξ αὐτοῦ τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλὰ ἐκ τοῦ ἀέρος» (Θεοδώρητος Κύρου, Τὰ ἄπορα τῆς θείας Γραφῆς, Εἰς τὴν Ἑξοδον).

²²⁸ P.G.80,260B: «Ἐπειδὴ νόμου παράβασις ἦν. Διδάσκων γὰρ αὐτοὺς τῶν φροντίδων ἐλεύθερον βίον, ὑπέσχετο καθ' ἐκάστην αὐτοῖς ἡμέραν παρέχειν τὴν ἀναγκαῖαν τροφήν· ἐκεῖνοι δὲ ἀπιστήσαντες, μέρος τι τοῦ συλλεγέντος εἰς τὴν ὑστεραίαν ἐφύλαξαν· διὰ τοῦτο ἐπώρυσεν. Ὅτι γὰρ οὐ τῆς τοῦ μάννα φύσεως ἦν τὸ πάθος, μαρτυρεῖ τὸ Σάββατον, ἐν ᾧ ἀλώβητον διετηρήθη τὸ τῆ παρασκευῆ συλλεγέν» (Θεοδώρητος Κύρου, Τὰ ἄπορα τῆς θείας Γραφῆς, Εἰς τὴν Ἑξοδον).

²²⁹ P.G.80,412C: «Διὰ μέντοι τούτων καὶ ἡμεῖς παιδευόμεθα μὴ δυσχεραίνειν δυσκολίαις τισὶ περιπεσόντες, ἀλλὰ στέργειν τὰς θείας οἰκονομίας καὶ προσμένειν τὴν λύσιν τῶν πειρασμῶν» (Θεοδώρητος Κύρου, Τὰ ἄπορα τῆς θείας Γραφῆς, Εἰς τὸ Δευτερονόμιον).

²³⁰ P.G.80,413A: «Μετὰ τὸν πειρασμὸν ἢ παράκλησις· μετὰ τῆς παιδείας ἢ ψυχαγωγία· λιμὸς καὶ τροφή, ὁδοιπορίας πόνος καὶ σώματος εὐπάθεια, σπάνις ἀναγκαίων καὶ τῶν ἀφθάρτων ἱματίων καὶ ὑποδημάτων τὸ διαρκές» (Θεοδώρητος Κύρου, Τὰ ἄπορα τῆς θείας Γραφῆς, Εἰς τὸ Δευτερονόμιον).

Σύμφωνα με τὸν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Φώτιο τὸ μάννα ἔπυσε πρῶτῃ, ἐπειδὴ ἦταν τύπος τοῦ οὐράνιου ἄρτου, τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἐμφανίστηκε στοὺς ἀνθρώπους ὡς Ἥλιος δικαιοσύνης καὶ ἀνατολὴ Ἥλιου μέσα στὸ σκοτάδι. Εὐλόγια παρομοιάζεται τὸ μάννα με τὸν Ἥλιο τῆς δικαιοσύνης καὶ τὴν ἀνατολή. Ἡ δὲ ὀρτυγομήτρα πέφτει τὸ βράδυ ἀποτελώντας ζωοθυσία γιὰ τοὺς Ἰσραηλίτες, ἐπειδὴ ὑποδήλωνε λατρεία πὸν ὑπαγορευόταν ἀπὸ τὸ νόμο καὶ γινόταν με σκιές ²³¹. Τὸ μάννα δόθηκε τὸ πρῶτῃ στοὺς Ἰσραηλίτες. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ τηρεῖ αὐτὴν τὴ συνήθεια τελώντας τὸ πρῶτῃ τὴν ἱερὴ, καθαρὴ καὶ ἀναίμακτη θυσία, λαμβάνοντας τὴ χάρι τοῦ παναγίου Πνεύματος ²³².

Β') Ἡ ἀόρατη «πέτρα» πὸν ἀκολουθοῦσε τοὺς Ἰσραηλίτες στὴν ἔρημο γιὰ σαράντα χρόνια καὶ τοὺς ἔδινε νερὸ ἦταν ὁ ἄσαρκος Λόγος ²³³.

Ὁ Γρηγόριος Νύσσης τονίζει ὅτι ἡ πέτρα, ὅπως λέει καὶ ὁ Ἀπόστολος, εἶναι ὁ ἄσαρκος Λόγος (Α΄ Κορ. 10,4: «ἔπινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας, ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός»), ξηρὸς καὶ σκληρὸς γιὰ τοὺς ἄπιστους. Ἐὰν ὅμως κάποιος φέρει τὴν ράβδο τῆς πίστεως, τότε γίνεται πόσιμος γιὰ ἐκείνους πὸν διψοῦν καὶ κατοικεῖ σ' αὐτὸν ὁ Πατέρας καὶ ὁ Υἱός ²³⁴. Ἀξίζει ὅμως νὰ μὴν παραβλέψουμε αὐτό, ὅτι δηλαδὴ μετὰ τὴ διάβαση τῆς θάλασσας, τὸ νερὸ πὸν γλύκανε τοὺς ὄδοιπόρους τῆς ἀρετῆς, μετὰ τὴν ὠραία ἐκείνη ἀνάπαυση στὶς πηγὲς καὶ τοὺς φοίνικες, ἦταν ἡ πέτρα.

Ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος μᾶς ἀναφέρει ὅτι ἐνῶ οἱ Ἰσραηλίτες βρίσκονταν στὴν ἔρημο, ἄρχισαν νὰ κουράζονται ἐξαιτίας τῆς δίψας. Τότε ὁ Μωσῆς χτύπησε τὴν «πέτρα» καὶ βγήκε νερὸ ²³⁵. Ὁ Ἰουστίνος ὁ Φιλόσοφος χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρο πέτρα γιὰ τὸν ἄσαρκο Λόγο ²³⁶. Ἐπιπλέον, συσχετίζει τὸν ὄρο πέτρα με τὰ χωρία τοῦ

²³¹ P.G.101,1168D: «Τὸ μὲν μάννα πρῶτῃ κατήρχετο, ὅτι τύπος ἦν τοῦ οὐράνιου ἄρτου, Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ὃς δικαιοσύνης Ἥλιος καὶ ἀνατολὴ ἡλίου ἡμῖν ἐπεδήμησε τοῖς ἐν σκότει ... ἡ δὲ ὀρτυγομήτρα κάτεισιν ἐσπέρας ζωοθυσίαν τοῖς Ἰσραηλίταις πληροῦσα, ἐπειδὴ τὴν ἐν τῷ νόμῳ παρεδήλου λατρείαν, ἣτις ἐν σκιαῖς τε καὶ ἀμυδροτέροις ἴχνησι τῆς ἀληθείας ἐτελεῖτο» (Φώτιος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Τὰ Ἀμφιλόγια).

²³² P.G.101,1169A: «καὶ τοῦ σώματος δὲ Χριστοῦ ὁ λαβὼν ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ λέγων· «Φάγετε πάντες,» εἶτις προτύπωσιν φαίη τὸ μάννα, εὐλόγως ἂν εὔροι τὸ ἐν τῇ πρῶτῃ τοῦτο φέρεσθαι τοῖς Ἰσραηλίταις» (Φώτιος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Τὰ Ἀμφιλόγια).

²³³ Δ. Τρακατέλλης, Ὁ Χριστὸς ὁ προϋπάρχων Θεός, σσ. 81-83. Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σσ. 205-206. Στ. Γιαγκάζογλου, Κοινωνία θεώσεως, σ. 232.

²³⁴ P.G.44,368A: «Ἡ γὰρ πέτρα, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, ὁ Χριστὸς ἐστίν, ἄνικμὸς τις καὶ ἀντιτυπὴς τοῖς ἀπίστοις· εἰ δὲ τις προσάγοι τὴν ράβδον τῆς πίστεως, ποτὸς τοῖς διψῶσι γινόμενος, καὶ ἐντὸς τῶν εἰσδεχομένων αὐτὸν εἰσρέων» (Γρηγόριος Νύσσης, Περὶ τοῦ βίου τοῦ Μωυσέως).

²³⁵ P.G.56,327: «Τότε ἐγόγγυζον διὰ τὸ δίψος. Καὶ ἐπάταξε Μωσῆς τὴν πέτραν, καὶ ἐξῆλθεν τὸ ὕδωρ» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Σύνοψις Ἀγίας Γραφῆς).

²³⁶ Ἰ. Τσαγαλίδης, Ἰουστίνος ὁ Μάρτυς, σ. 82. Δ. Τρακατέλλης, Ὁ Χριστὸς ὁ προϋπάρχων Θεός, σσ. 81-82.

Δανιήλ 2, 34²³⁷ και τοῦ Ἡσαΐα 33, 16²³⁸.

Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας τονίζει ὅτι ὁ Ἀπόστολος τῶν Ἐθνῶν Παῦλος ἐπισημαίνει ὅτι ὅλοι οἱ ἰσραηλίτες ἔπιναν ἀπὸ τὴν πνευματικὴ πέτρα ποῦ δὲν ἦταν ἄλλη ἀπὸ τὸν ἄσαρκο Λόγο (Α΄ Κορ. 10, 4)²³⁹. Στοιχεῖα αὐτῆς τῆς πέτρας εἶναι ἡ δύναμη καὶ ἡ ἀντοχὴ τῆς, ἐνῶ κάτι ἀνάλογο ἰσχύει μὲ τὴ θεία φύση τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ ποῦ καὶ αὐτὴ εἶναι ἰσχυρὴ καὶ ἀκλόνητη, ἀφοῦ εἶναι θεμελιωμένη στὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ²⁴⁰.

Ὁ Κοσμᾶς Ἀγιοπολίτης ἐξηγεῖ ὅτι ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ δυσανασχετοῦσε μὲ τὸ Μωυσῆ τόσο πολὺ, ὥστε θὰ ἔφτανε στὸ σημεῖο νὰ τὸν λιθοβολήσει, ἐπειδὴ ὁ τόπος ποῦ εὐρίσκοντο στὴν ἔρημο ἦταν ξηρὸς καὶ δὲν εἶχαν νερὸ νὰ πιοῦν γιὰ νὰ ξεδιψάσουν. Τότε ὁ Θεὸς διέταξε τὸ Μωυσῆ νὰ χτυπήσει μία πέτρα μὲ τὴ ράβδο του, ὅπως καὶ ἔκανε καὶ ἀμέσως ἐξῆλθε ὕδωρ καὶ ξεδίψασε ὁλόκληρος ὁ Ἰσραηλιτικὸς λαός. Τὸ ὕδωρ αὐτὸ ὀνομάστηκε ὕδωρ τῆς λογομαχίας, ἐπειδὴ ἐκεῖ ὁ λαὸς ἐναντιώθηκε στὸ Μωυσῆ, ὁ ὁποῖος ἀφοῦ χτύπησε μὲ τὴ ράβδο τὴν πέτρα ρώτησε τοὺς υἱοὺς τοῦ Ἰσραὴλ: «ἀκούσατέ μου, οἱ ἀπειθεῖς· μὴ ἐκ τῆς πέτρας ταύτης ἐξάξομεν ὑμῖν ὕδωρ;» (Ἀριθμ. 20, 10). Λόγω τῆς καυχίσεώς του, ἀπομακρύνθηκε καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴν ποθητὴ γῆ²⁴¹.

Ὅταν ἔφτασε ὁμως στὴ χώρα τῶν Μωαβιτῶν, ἀνέβηκε στὸν ὑψηλότερο λόφο καὶ παρατηροῦσε ὅλη τὴν ὠραία γῆ πρὸς τὰ κάτω, αὐτὴν ποῦ εἶχε ὑποσχεθεῖ ὁ Θεὸς νὰ τὴν παραδώσει στὸν Ἀβραάμ. Ὁ Μωυσῆς παρακαλοῦσε νὰ κριθεῖ ἄξιος γι' αὐτὴν τὴ γῆ, ἀλλὰ ὁ Θεὸς δὲν τὸν ἄκουσε καὶ συγχρόνως τὸν διέταξε νὰ ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ σώματος, διακηρύσσοντας ὅτι δὲ θὰ γευτεῖ ὡς δική του αὐτὴν τὴν πόλη, ἐπειδὴ δὲν τὸν δόξασε καὶ ὑπερηφανεύθηκε μπροστὰ στοὺς υἱοὺς τοῦ Ἰσραὴλ σχετικά μὲ τὸ ὕδωρ τῆς ἀντιλογίας: «καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Μωυσῆν καὶ Ἀαρών· ὅτι οὐκ ἐπιστεύσατε ἀγιάσαι με ἐναντίον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, διὰ τοῦτο οὐκ εἰσάξετε ὑμεῖς τὴν συναγωγὴν ταύτην εἰς τὴν γῆν, ἣν δέδωκα αὐτοῖς» (Ἀριθμοὶ 20, 12)²⁴².

²³⁷ Δ. Τρακατέλλης, Ὁ Χριστὸς ὁ προϋπάρχων Θεός, σσ. 82-83.

²³⁸ Δ. Τρακατέλλης, Ὁ Χριστὸς ὁ προϋπάρχων Θεός, σ. 82.

²³⁹ π. Β. Γεωργόπουλος, Περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σσ. 118-119. Δ. Κόκορης, Ὁ Χριστὸς ὅπως τὸν εἶδαν οἱ προφῆτες, Ἀθήνα 2005, σσ. 190-191.

²⁴⁰ P.G.69,496B: «Ἐπινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθήσεως πέτρας. Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. Πέτρα δὲ παρεικάζεται, διὰ τὸ ἄθραυστον καὶ ἀκλόνητον. Ἐρήρεισται γὰρ ἐν ἰδίοις ἀγαθοῖς ἢ θεία τε καὶ ὑπερτάτη φύσις» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἐξοδον, Λόγος Γ΄).

²⁴¹ P.G.38,390: «Τοῦτο τῆς ἀντιλογίας ἐκλήθη τὸ ὕδωρ· ἐκεῖσε γὰρ ὁ λαὸς ἀντεῖπε Μωϋσῆ, Μωυσῆς δὲ τῆ ράβδῳ τὴν πέτραν κροτήσας, Μή, φησὶ τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, ἐκ ταύτης ὑμῖν ἐξάξω τῆς πέτρας, ὃ ἀπειθεῖς; Ὅτου χάριν τῆς ποθομένης καὶ αὐτὸς εἴργεται γῆς» (Κοσμᾶς Ἀγιοπολίτης, Ἱστορία).

²⁴² P.G.38,391: «Τοῖς μὲν ὀφθαλμοῖς ἐώρακας, εἰπὼν, ἐπ' αὐτὴν δὲ οὐκ ἐπιβήση, ὅτι, φησὶν, οὐχ ἡγιάκας με ἐνώπιον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ἐπὶ τοῦ ὕδατος τῆς ἀντιλογίας» (Κοσμᾶς Ἀγιοπολίτης, Ἱστορία).

Ὁ Θεοδώρητος Κύρου λέει ὅτι ἡ πέτρα ποὺ συνόδευε καὶ τροφοδοτοῦσε τοὺς Ἰσραηλίτες γιὰ 40 χρόνια στὴν ἔρημο μὲ νερὸ ἦταν ὁ τύπος τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ἡ Ἐρυθρὰ θάλασσα ὀνομάστηκε βάπτισμα, ἂν καὶ κανένας δὲν βαπτίστηκε σὲ αὐτήν, ἀφοῦ ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ πέρασε μέσῳ αὐτῆς χωρὶς νὰ βραχεῖ²⁴³.

Γ') Ὅταν οἱ Ἰσραηλίτες ἔφθασαν στὴ Μερρά, τὸ νερὸ ἦταν πικρὸ. Τότε ὁ Μωυσῆς τὸ μετέτρεψε μὲ τὸ ξύλο σὲ γλυκὸ ("Ἐξ. 15, 23-25)²⁴⁴.

Ὁ Κοσμάς Ἀγιοπολίτης ἐξηγεῖ ὅτι οἱ Ἰσραηλίτες πέρασαν τὴν Ἐρυθρὰ Θάλασσα καὶ ἄφησαν πίσω τους ὅλες τὶς μνημέρες τῆς καταστροφῆς ποὺ τοὺς προκαλοῦσε ὁ Φαραὼ τῆς Αἰγύπτου. Ἐκεῖ στάθηκαν νὰ ξεκουραστοῦν καὶ νὰ πιοῦν νερὸ γιὰ νὰ ἀνακτήσουν τὶς δυνάμεις τους. Ἡ περιοχὴ αὐτὴ μὲ τὶς δώδεκα πηγές καὶ τοὺς ἑβδομήντα δυὸ φοίνικες βρισκόταν στὴ Μερρά κοντὰ στὴν περιοχὴ Ἐλείμ. Τὸ νερὸ ἐκεῖ ὅμως ἦταν πικρὸ καὶ δὲν μπορούσαν νὰ τὸ πιοῦν. Ὁ Θεὸς ὅμως ποὺ ἦταν δίπλα τους σὲ ὅλη τὴν πορεία τους δὲν τοὺς ἄφησε ἀδύναμους καὶ μόνους χωρὶς νὰ μπορούν νὰ κάνουν κάτι. Δείχνει ἓνα ξύλο στὸ Μωυσῆ ποὺ ἐκεῖνος τὸ πῆρε καὶ τὸ ἔριξε στὶς πηγές μετατρέποντας τὸ νερὸ ἀπὸ πικρὸ σὲ γλυκὸ. Ἔτσι μπόρεσαν νὰ πιοῦν οἱ Ἰσραηλίτες καὶ νὰ ξεδιψάσουν. Ὁ τόπος αὐτὸς ὀνομάστηκε πικρός, διότι ἡ λέξις Μερρά στὰ Ἑβραϊκὰ σημαίνει πικρία²⁴⁵.

Σύμφωνα μὲ τὸ Δίδυμο Ἀλεξανδρείας, ὅταν ὁ Μωυσῆς μὲ τὴν ράβδο του ἔκανε τὸ πικρὸ νερὸ χρήσιμο, προφήτευε τὴ σωτηρία ὅλου τοῦ κόσμου. Αὐτὸς ἀποτελοῦσε τὸν τύπο τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ, ἐνῶ ἡ ράβδος του τὸ σταυρὸ²⁴⁶.

Δ') Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας ἐπισημαίνει ὅτι μὲ τὴν πίστη ἦταν δυνατὸ οἱ Ἰσραηλίτες νὰ βροῦν τὴν ὁδὸ τῆς σωτηρίας. Ἔτσι ὁ Κύριος διέταξε νὰ σφαγεῖ στὴν Αἴγυπτο ὁ ἀμνός, γιὰ νὰ δοῦν ὅτι μὲ τὸ αἷμα του γλιτώνουν τὰ πρωτότοκα παιδιὰ τους

²⁴³ P.G.80,257B: «τὸ δὲ μάννα, τῆς θείας τροφῆς, τὸ δὲ τῆς πέτρας ὕδωρ, τοῦ σωτηρίου αἵματος. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνοι μετὰ τὸ διαβῆναι τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν, καὶ τῆς ξένης τροφῆς, καὶ τοῦ παραδόξου ἀπήλυσαν νάματος· οὕτως ἡμεῖς μετὰ τὸ σωτήριον βάπτισμα τῶν θείων μεταλαμβάνομεν μυστηρίων» (Θεοδώρητος Κύρου, Τὰ ἄπορα τῆς θείας Γραφῆς, Εἰς τὴν Ἐξοδον).

²⁴⁴ P.G.56,326: «Ἦλθον εἰς Μαρράς, ἐνθα πικρὸν ἦν τὸ ὕδωρ, καὶ ἐγλύκανεν αὐτὸ Μωυσῆς διὰ τοῦ ξύλου» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Σύνοψις τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς). Ἀχελώου Εὐθύμιος, Χριστὸς προτυπούμενος, σ. 108.

²⁴⁵ P.G.38,388: «ἐνθα δὴ τὸν λαὸν καταπαύσαντα καὶ δίψει ἐκλύομενον (πικρὸν γὰρ τὸ παρακείμενον ὕδωρ), ξύλον τι τῷ Μωϋσῆ δείκνυσιν ὁ Θεὸς οὗ ὁ λαβὼν καὶ προσρίψας τοῖς ὕδασι, εἰς γλυκύτητα μεταποιήσας τὴν ἔμφυτον αὐτοῖς πικρίαν, ἡδὺν καὶ μάλα καλὸν τῷ διψῶντι παρέχει λαῶ. Τοῦτο χάριν πικρίαν τὸν τόπον ὀνόμασεν ἐκεῖνον· τὸ γὰρ Μερρά τῇ Ἑβραϊδί διαλέκτῳ πικρία προσαγορεύεται» (Κοσμάς Ἀγιοπολίτης, Ἱστορία). Ἰ. Τσαγγαλίδης, Ἰουστίνος ὁ Μάρτυς, σ. 82.

²⁴⁶ P.G.39,697A: «Μωυσῆς δέ, τῇ ράβδῳ τὸ πικρὸν ὕδωρ χρήσιμον ποιήσας σωτηρίαν καθολικὴν προηγόρευεν. Αὐτὸς γὰρ τύπον ἔφερε τοῦ Χριστοῦ· ἡ δὲ ράβδος, τοῦ σταυροῦ, τὸ δὲ πικρὸν ὕδωρ, τοῦ εὐλογηθέντος ὕδατος τῆς κολυμβήθρας» (Δίδυμος ὁ Τυφλός, Περὶ Τριάδος, Βιβλίον Β').

ἀπὸ τὸ θάνατο καὶ νὰ πιστέψουν σ' Αὐτόν. Ἀλλὰ τὸ γεγονὸς ἦταν τύπος τοῦ μυστηρίου: Ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς σώζει μὲ τὸ ἴδιο τὸ αἷμα Του τοὺς ἁγιασμένους στὴν πίστη καὶ τοὺς ἀναδεικνύει ἀνώτερους ἀπὸ τὴ φθορὰ τοῦ θανάτου ²⁴⁷.

Ε') Σύμφωνα μὲ τὸ Φώτιο, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, οἱ παλαιῆς καταστάσεις ἦταν προτύπωση τῶν μελλοντικῶν ἀγαθῶν, ἐνῶ ὁ νόμος ἦταν σκιά. Μετὰ ἀπὸ τὴν καταδίωξη τῶν Ἑβραίων ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους, οἱ Ἑβραῖοι διασχίζοντας τὴν Ἐρυθρὰ θάλασσα κατάφεραν μὲ αἴσιο τρόπο νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἀπελευθέρωσή τους ἀπὸ τὴ σκληρὴ τυραννία. Ἡ θάλασσα αὐτὴ ἀποτελέσει τὸν τύπο τῆς κολυμβήθρας ²⁴⁸. Τὸ σύννεφο (ἢ νεφέλη) εἶναι τύπος τοῦ Πνεύματος, ὁ Μωσῆς εἶναι τύπος τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ καὶ ἡ ράβδος εἶναι τύπος τοῦ σταυροῦ. Ὁ Φαραὼ ὑπῆρξε τύπος τοῦ διαβόλου, οἱ Αἰγύπτιοι τῶν δαιμόνων. Τὸ μάννα ἀποτελέσει τὸν τύπο τῆς θείας τροφῆς καὶ τὸ νερὸ ποῦ βγήκε ἀπὸ τὴν πέτρα ἦταν τύπος τοῦ σωτήριου αἵματος. Ὅπως ἐκεῖνοι πέρασαν μέσα ἀπὸ τὴν Ἐρυθρὰ θάλασσα καὶ γεύτηκαν τὴν ἀσυνήθιστη τροφή καὶ τὸ παράξενο πηγαῖο νερό, ἔτσι καὶ ἐμεῖς μὲ τὸ σωτήριο βάπτισμα μετέχουμε στὰ θεῖα μυστήρια ²⁴⁹.

Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας ἐπισημαίνει ὅτι ὁ Μωσῆς εἶναι μεσίτης, τύπος καὶ σκιά τοῦ ἀληθινοῦ μεσίτη, τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ. Γιὰ νὰ γίνουμε κοινωνοὶ τῆς θείας φύσης Του θὰ πρέπει μὲ τὴ χάρι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος νὰ μείνουμε ἐνωμένοι μαζί του. Τὸ Μωσῆ καὶ τὸ λαὸ Του τὸν καθοδηγοῦσε μὲ τὴ μορφή σύννεφου καὶ φωτιᾶς ὁ Θεὸς ²⁵⁰. Σύμφωνα μὲ τὸν Κοσμᾶ Ἀγιοπολίτη ὁ Θεὸς ὁδήγησε ἔξω ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο τὸ λαὸ τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τὸν καθοδηγοῦσε γιὰ σαράντα χρόνια μέσα ἀπὸ τὸ στύλο τῆς φωτιᾶς καὶ τὴ νεφέλη ²⁵¹. Ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἀναφέρει ὅτι ἦταν φῶς ἢ στήλη

²⁴⁷ P.G.69,445B: «Ταύτητοι καὶ σφάζειν ἐκέλευσεν ἐν Αἰγύπτῳ τὸν ἀμνόν, καὶ πιστεύειν ἤθελον, ὅτι τὸ αἷματι κατακεχρισμένοι, τὸν τοῖς προτοτόκοις ἐπερριμένον διακρούσσονται θάνατον. Ἦ γὰρ οὐχὶ φαίη τις ἄν, καὶ μάλα εικότως, ὅτι προγύμνασμα πίστεως τὸ δρώμενον ἦν ... Ἀλλ' ἦν μυστηρίου τὸ χρῆμα τύπος. Ἐκρῦεται γὰρ ὁ Χριστὸς αἷματι τῷ ἰδίῳ τοὺς ἁγιασμένους ἐν πίστει, καὶ θανάτου φθορᾶς ἀποφαίνει κρείττονας» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἐξοδον, Λόγος Β'). π. Β. Γεωργόπουλος, Περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σσ. 133-134.

²⁴⁸ P.G.101,1088A: «Τύπος ἦν τῶν νέων τὰ παλαιά, καὶ σκιά μὲν ὁ νόμος, σῶμά τι δὲ ἡ χάρις, ἐπειδὴ τοίνυν ἐδίωκον τοὺς Ἑβραίους οἱ Αἰγύπτιοι, διαβάντες δὲ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν οἱ Ἑβραῖοι τῆς πικρᾶς τῶν Αἰγυπτίων ἀπηλλάγησαν δεσποτείας, τύπον ἔχει τῆς κολυμβήθρας ἢ θάλαττα» (Φώτιος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Τὰ Ἀμφιλόχεια).

²⁴⁹ P.G.101,1088B: «ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνοι μετὰ τὸ διαβῆναι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν καὶ τῆς ξένης τροφῆς καὶ τοῦ παραδόξου ἀπῆλαυσαν νάματος· οὕτως ἡμεῖς μετὰ τὸ σωτήριον βάπτισμα τῶν θεῶν μεταλαχάνομεν μυστηρίων» (Φώτιος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Τὰ Ἀμφιλόχεια)

²⁵⁰ P.G.22,400B: «Μωσεῖ δὲ καὶ τῷ λαῷ ἐν εἶδει νεφέλης καὶ πυρὸς καθηγεῖτο, φοβερὸν ὁμοῦ καὶ ἐπεσκιασμένον παρέχων ἑαυτῶν» (Εὐσέβιος Καισαρείας, Εὐαγγελικὴ Προπαρασκευή). π. Β. Γεωργόπουλος, Περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σσ. 117-118. Ἀχελώου Εὐθύμιος, Χριστὸς προτυπούμενος, σσ. 109 & 145-146.

²⁵¹ P.G.38,390: «Λαὸς προθυμούμενος ἐπὶ τὴν τῆς ἐπαγγελίας γῆν ὁ Ἰσραηλίτης ἐστίν, ὃν ἐξ Αἰγύπτου

τῆς φωτιᾶς ποὺ ὁδήγησε τὸν Ἰσραὴλ καὶ ἔφερε τὴν ἡμέρα στὴν ἔρημο ²⁵².

Γιὰ νὰ μὴ φανεῖ ὅτι οἱ Ἰσραηλίτες λάτρευαν ἓνα Θεὸ ποὺ δὲν ὑπῆρχε καὶ ὅτι ἐξαπατήθηκαν ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ Μωσῆ, τοὺς ἀξιώνει νὰ τὸν δοῦν μέσῳ τῶν τύπων καὶ τῶν συμβόλων ²⁵³. Ἐκεῖνα ποὺ βλέπει κανεὶς ὀδηγοῦν σὲ περισσότερο στέρεη πίστη. Ὡστόσο, γιὰ νὰ ἀξιωθεῖ κάποιος μία τόσο μεγάλη τιμὴ (δηλαδὴ τῆς θεϊκῆς ὀπτασίας), θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἀγνὸς καὶ νὰ ἔχει ἀπαλλαγῆ ἀπὸ κάθε σαρκικὴ ἀκαθαρσία. Ἡ ἐμπειρία αὐτὴ εἶναι ἐξαισία καὶ ἀνεπανάληπτη καὶ ξεπερνᾶει κάθε προσδοκία ²⁵⁴.

Σύμφωνα μὲ τὸν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας ὁ Μωσῆς μεσιτεύει ὡς τύπος τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ. Ὁ Ἀαρὼν θεωρήθηκε ὑποτύπωση τοῦ Ἐμμανουήλ, καθὼς τιμήθηκε μὲ τὰ ἀξιώματα τῆς ἀρχιεροσύνης, εἰσηλθε στὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων καὶ ἐνδύθηκε τὴν ἔνδοξη ἐκείνη καὶ ἀξιοθαύμαστη στολὴ ²⁵⁵.

Σύμφωνα μὲ τὸ Γεώργιο Πισιδίας κατὰ τὸ Πασχάλιο Χρονικὸ ὁ Μωσῆς εἶναι ὁ δημιουργὸς τῶν παράδοξων καὶ φοβερῶν σημείων. Ἐκεῖνος ποὺ ἀποτύπωσε τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου, τιμήθηκε μὲ τὴ σκιά τοῦ ἀληθινοῦ ποιμένα ἐνσαρκωμένου Θεοῦ καὶ ἀξιώθηκε νὰ δεῖ τὸν ἴδιο τὸ Θεό. Μὲ λόγια καὶ ἔργα προανήγγειλε τὴν ἀποστολὴ τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ. Τὸ ἔργο του ἦταν ἡ λύτρωση τοῦ Ἰσραὴλ ἀπὸ τὴ δουλεία τῶν Αἰγυπτίων. Μὲ τὸ Πάσχα καὶ τὴν προσφορὰ τοῦ αἵματος προχώρησε στὴ διάβαση τῆς θάλασσας συμβολίζοντας τὸ βάπτισμα. Μὲ τὴ νεφέλη προανήγγειλε τὴν παράδοση τοῦ νόμου καὶ τὴ ζωὴ στὴν ἔρημο, προτυπώνοντας τὸ Ἅγιο Πνεῦμα καὶ τὴν Ἐκκλησία ²⁵⁶. Ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ ὁδήγησε τὸ λαὸ τοῦ Ἰσραὴλ στὴ γῆ τῆς

ἐξαγαγὼν ὁ Θεός, ἐν στύλῳ πυρὸς ὠδήγησε καὶ νεφέλης ἐπὶ χρόνων τεσσαράκοντα ἔτη» (Κοσμάς Ἀγιοπολίτης, Ἱστορία). Ἀχελώου Εὐθύμιος, Χριστὸς προτυπούμενος, σσ. 43-44.

²⁵² P.G.36,365A: «φῶς δέ, τὸ ἐν στύλῳ πυρὸς ὀδηγήσαν τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἡμερῶσαν τὴν ἔρημον» (Γρηγόριος Θεολόγος, Λόγοι). Ἐλ. Σουμάνη, Παραστάσεις θεοφανειῶν, σ. 198.

²⁵³ P.G.69,500A: «Σὺ ἐγέννησάς με, ταῦτη λοιπὸν ἀναγκαίως ἐπειδήπερ αὐτοὺς ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐκείνης καὶ βεβήλου ψευδολατρίας εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἀνακομίζεις ἤθελε ὁ δημιουργός, ἵνα μὴ δοκῆ ἐν τῷ μὴ ὄντι λατρεύειν Θεῷ, ταῖς τοῦ Μωσέως φωναῖς πεφρακισμένοι, ταῦτητοι χρησίμως καὶ τῆς ἐν τύποις αὐτοὺς θεοπτίας ἀξιοῖ» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἐξοδον).

²⁵⁴ P.G.69,500B: «Βεβαιότερα γὰρ πίστει τιμᾶσθαι φιλεῖ τὰ ὀρώμενα ... Ἴνα δὲ εἰδεῖεν ὅτι τοῖς εἰς τοῦτο τιμῆς κεκλημένοις, ὡς κατηκόους τε ἅμα καὶ θεωροὺς γενέσθαι τοῦ Θεοῦ, ἡγουν τῆς θείας αὐτοῦ καὶ ἀπορρήτου δόξης, ἔδει πάντως καὶ τῆς αὐτῷ φιλαιάτης ἀγνείας, καὶ σαρκικῆς μὲν ἀκαθαρσίας ἀπαλλάττεσθαι πρέπειν, καὶ πρὸς γε δὴ τούτῳ τὸ εὐειματεῖν, ἵνα ὀρθῶς τε καὶ καθηκόντως τὸ τῆς ἐορτῆς ὑποπλάττειτο σχῆμα» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἐξοδον, Λόγος Γ΄).

²⁵⁵ P.G.71,600D: «Οὐκοῦν μεσιτεύει μὲν ὁ Μωσῆς εἰς τύπον Χριστοῦ, βραδυστομεῖ δὲ οὐκ ἔτι τὸν τύπον δεικνύων ἐν ἑαυτῷ. Παρελήφθη πάλιν ὁ Ἀαρὼν εἰς ὑποτύπωση τοῦ Ἐμμανουήλ, τοῖς τῆς ἀρχιεροσύνης κατεστεμμένοις ἀνχήμασι, καὶ εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων εἰστρέχων, καὶ στολὴν ἐκείνην ἀμφιεσάμενος τὴν εὐκλεᾶ τε καὶ ἀξιάγαστον» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Ἐξήγησις ὑπομνηματικῆ εἰς τὸν προφήτην Ἰωάνν).

²⁵⁶ P.G.92,228A: «ἔργοις μὲν ὡς τὸν Ἰσραὴλ ἐκ δουλείας Αἰγυπτίων λυτρώσασθαι, τὸ Πάσχα καὶ τὴν

ἐπαγγελίας, δηλαδή στην οὐράνια κατοικία. Ἐπιπλέον, ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου ἀποτελεῖ τὸ συμβολισμὸ ὅλου τοῦ κόσμου. Σ' αὐτὴν τοποθέτησε καὶ τὸ θυσιαστήριον ποὺ ὑποδήλωνε τὸν ἐνσαρκωμένο Θεό ²⁵⁷.

Σύμφωνα μὲ τὸ Γρηγόριο Νύσσης ὁ Μωυσῆς κατακλύζει μέσῳ τῆς πέτρας τὴν ἔρημον. Ἐνας τέτοιος λόγος θὰ μπορούσε νὰ διδάξει μὲ τὸ παράδειγμά του, ποῖο εἶναι τὸ μυστήριον τῆς μετανοίας ²⁵⁸. Ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν παρασυρθεῖ στὶς ἀπολαύσεις τῆς κοιλίας καὶ στὶς ἡδονὲς τῶν Αἰγυπτίων, ἀφοῦ γεύθηκαν γιὰ μία φορὰ ἀπὸ τὴν πέτρα, καταδικάστηκαν σὲ λιμὸ καὶ στὴ στέρση συμμετοχῆς στὰ ἀγαθὰ. Δὲν ἔχασαν ὅμως τὴ δυνατότητα νὰ μεταμεληθοῦν καὶ νὰ εὔρουν πάλι τὴν πέτρα ποὺ ἀναβλύζει μέσῳ τοῦ ξύλου καὶ νὰ δοῦν τὸν Κύριον ποὺ ἔχυσε τὸ αἷμα Του γιὰ ὅλους. Δυστυχῶς ὁ λαὸς δὲ διδάχθηκε στὸ ἐλάχιστο, ὥστε νὰ ἀκολουθήσει τὰ λόγια τοῦ Μωυσῆ ²⁵⁹. Τὰ παλαιὰ ἦταν ὁ τύπος γιὰ τὰ καινούργια καὶ ὁ νόμος τοῦ Μωυσῆ ἦταν σκιά. Διασχίζοντας τὴν Ἐρυθρὰ θάλασσα οἱ Ἑβραῖοι ἀπαλλάχτηκαν ἀπὸ τὴν ἐξουσία τῶν Αἰγυπτίων ²⁶⁰. Ἡ θάλασσα ἀποτελεῖ προτύπωση τῆς κολυμβήθρας, τὸ σύννεφο τοῦ πνεύματος καὶ ὁ Μωυσῆς τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ. Ἡ ράβδος τοῦ Μωυσῆ εἶναι τύπος τοῦ σταυροῦ ²⁶¹, ὁ Φαραὼ τοῦ διαβόλου ²⁶², οἱ Αἰγύπτιοι τῶν δαιμόνων, τὸ μάννα εἶναι τύπος τῆς θείας τροφῆς, ἐνῶ τὸ νερὸ ποὺ βγήκε ἀπὸ τὴν πέτρα εἶναι τύπος τοῦ σωτηρίου αἵματος. Ὅπως οἱ Ἰσραηλίτες, ἀφοῦ πέρασαν τὴν Ἐρυθρὰ θάλασσα, ἀπόλαυσαν τὴν παράξενη τροφή καὶ τὸ παράξενον νάμα, ἔτσι καὶ ἐμεῖς μὲ τὸ σωτήριον βάπτισμα συμμετέχουμε στὰ θεῖα μυστήρια ²⁶³.

πρόσχυσιν τοῦ αἵματος ποιησάμενος τὴν διάβασιν τῆς θαλάσσης ὡς ἐπὶ βαπτίσματος· διὰ τῆς νεφέλης προμηνύων τὴν δόσιν τοῦ νόμου, καὶ τὴν τῆς ἔρημου διαγωγὴν, ὡς ἐπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς Ἐκκλησίας προτυπούμενος» (Γεώργιος Πισιδίας, Χρονικὸν Πασχάλιον).

²⁵⁷ P.G.92,228B: «Τὶ δὲ δεῖ λέγειν καὶ περὶ τῆς σκηνῆς τῆς οὔσης ἐκμαγεῖον παντὸς τοῦ κόσμου, ἐν ἧ καὶ τὸ ἱλαστήριον ἔθετο, τάξιν ἐπέχον τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ;» (Γεώργιος Πισιδίας, Χρονικὸν Πασχάλιον).

²⁵⁸ P.G.44,413A: «Ὁ δὲ Μωυσῆς πάλιν αὐτοῖς κατακλύζει διὰ τῆς πέτρας τὴν ἔρημον. Ὁ δὲ τοιοῦτος λόγος, τοῦτο ἂν ἡμᾶς διὰ τῆς νοητῆς θεωρίας διδάξειεν, οἷόν ἐστι τὸ τῆς μετανοίας μυστήριον» (Γρηγόριος Νύσσης, Περὶ τοῦ βίου τοῦ Μωυσέως).

²⁵⁹ P.G.44,413B: «Ἄλλ' ἔστιν αὐτοῖς πάλιν ἐκ μεταμελείας τὴν πέτραν εὔρεῖν, ἣν κατέλιπον, καὶ πάλιν ἑαυτοῖς ἀναστομῶσαι τὴν φλέβα, πάλιν ἐμφορηθῆναι τοῦ νάματος, ὃ ἡ πέτρα ἐκδίδωσι τῷ τὴν κατασκοπὴν Ἰησοῦ ἀληθεστέραν τῆς τῶν ἐναντίων εἶναι πιστεύσαντι, καὶ πρὸς τὸν βότρυν ἀναβλέποντι, τὸν ὑπὲρ ἡμῶν αἷμα στάξαντα, καὶ αἰμαχθέντα, τῷ πάλιν αὐτοῖς διὰ τοῦ ξύλου βρῦειν τὴν πέτραν κατασκευάσαντι» (Γρηγόριος Νύσσης, Περὶ τοῦ βίου τοῦ Μωυσέως).

²⁶⁰ Ἀγγελῶου Εὐθύμιος, Χριστὸς προτυπούμενος, σσ. 108 & 140.

²⁶¹ Ἰ. Τσαγγαλίδης, Ἰουστίνος ὁ Μάρτυς, σ. 82.

²⁶² P.G.80,257A: «Τύπος ἦν τῶν νέων τὰ παλαιὰ· καὶ σκιά μὲν ὁ νόμος Μωυσέως, σῶμα δὲ ἡ χάρις ... τύπον ἔχει τῆς κολυμβήθρας ἢ θάλαττα· ἡ δὲ νεφέλη, τοῦ πνεύματος· ὁ δὲ Μωυσῆς, τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ· τοῦ σταυροῦ δέ, ἡ ράβδος· τοῦ διαβόλου, ὁ Φαραὼ· (Θεοδώρητος Κύρου, Εἰς τὴν Ἐξοδον).

²⁶³ P.G.80,257B: «τῶν δαιμόνων, οἱ Αἰγύπτιοι· τὸ δὲ μάννα, τῆς θείας τροφῆς· τὸ δὲ τῆς πέτρας ὕδωρ,

Ὁ Θεοδώρητος Κύρου ἀναφέρει ὅτι ὁ Μωσῆς φέρνει τὸ νόμο ²⁶⁴. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἀποκαλεῖται μὲ τὸ ὄνομά του ²⁶⁵, ἐνῶ ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ ἦταν τύπος τοῦ σωτήρα τῆς οἰκουμένης. Ὅπως ἀκριβῶς, λοιπόν, ὁ Μωσῆς ἔβγαλε τὸ λαὸ τοῦ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ τὸν ἔβγαλε στὴ γῆ τῆς ἐπαγγελίας. Συνεπῶς ὁ νόμος ἀπαλλάσσει τοὺς πιστοὺς ἀπὸ τὴν ἀσέβεια καὶ ἡ χάρις τῶν Εὐαγγελίων εἰσάγει στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ²⁶⁶.

Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας πιστεύει ὅτι ὁ νόμος τοῦ Μωσῆ καὶ ὁ λόγος τῶν ἁγίων προφητῶν μίλησαν ἀπὸ πρὶν γιὰ τὸ μυστήριον τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ. Ὁ μὲν Μωσῆς μίλησε μὲ τύπους καὶ συμβολισμοὺς, οἱ δὲ προφῆτες μὲ πολλοὺς τρόπους εἶχαν προφητέψει ὅτι ὁ ἄσαρκος Λόγος θὰ ἐμφανιστεῖ κάποια στιγμή μὲ ἀνθρώπινη μορφή καὶ ὅτι γιὰ τὴ σωτηρία καὶ τὴ ζωὴ ὅλων δὲ θὰ ἀποφύγει νὰ ὑποστῆ τὸ σταυρικὸ θάνατο. Αὐτὰ ποὺ εἰπώθηκαν ἀπὸ τοὺς προφῆτες δὲν ἦταν ἀταίριαστα μὲ τὸ νόμο ²⁶⁷.

Μπορεῖ νὰ διακρίνει κανεὶς τέσσερα στοιχεῖα στὴ διδασκαλία τοῦ Μωσῆ: α') τὸ ἱστορικὸ, β') τὸ νομοθετικὸ, γ') τὸ προφητικὸ καὶ δ') τὸ ἱερατικὸ ²⁶⁸. Ὁ Μωσῆς ἦρθε σὲ ἐπικοινωνία μὲ τὸ Θεὸ ἐν μέσῳ τοῦ γνόφου, κάτι ποὺ τὸν κατέστησε μοναδικὸ ἡγέτη ἀλλὰ καὶ μυσταγωγὸ τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἐπιδιώκουν, ὡς γνήσιοι μαθητὲς τοῦ Μωσῆ, τὴν ἐνόραση τοῦ Θεοῦ. Ὁ Μωσῆς καὶ ὁ Ἰσραὴλ προεικονίζουν τὸν ἐνσαρκωμένο Θεὸ καὶ τὴν Ἐκκλησία. Ὁ Μωσῆς εἶναι τύπος τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ καὶ ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς ἐγγυητὴς καὶ ὀλοκληρωτὴς τοῦ ἔργου τοῦ πρώτου. Καὶ οἱ δυὸ ὑπῆρξαν εἰσηγητὲς τῶν δυὸ περιόδων τῆς θείας Οἰκονομίας. Ἡ Ἔξοδος τοῦ Ἰσραὴλ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο πρὸς τὴ γῆ τῆς ἐπαγγελίας εἶναι ἡ εἴσοδος πρὸς τὴν

τοῦ σωτηρίου αἵματος. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖνοι μετὰ τὸ διαβῆναι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, καὶ τῆς ξένης τροφῆς καὶ τοῦ παραδόξου ἀπήλαυσαν νόματος· οὕτως ἡμεῖς μετὰ τὸ σωτήριον βάπτισμα τῶν θείων μεταλαμβάνομεν μυστηρίων» (Θεοδώρητος Κύρου, Τὰ ἄπορα τῆς θείας Γραφῆς, Εἰς τὴν Ἔξοδον). π. Β. Γεωργόπουλος, Περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σσ. 229-230.

²⁶⁴ π. Β. Γεωργόπουλος, Περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σ. 129.

²⁶⁵ P.G.80,448C: «Εἰδέναι δὲ καὶ τοῦτο, προσήκει ὡς Μωσῆς τύπον ἔχει τοῦ νόμου, διὸ καὶ Μωσῆς τὴν προσηγορίαν ὁ νόμος ἔχει» (Θεοδώρητος Κύρου, Τὰ ἄπορα τῆς θείας Γραφῆς, Εἰς τὸ Δευτερονόμιον).

²⁶⁶ P.G.80,449A: «οὕτω Μωσῆς ὁ νόμος ὠνόμασται, Ἰησοῦς δὲ ὁ τοῦ Ναυῆ, τύπος τοῦ Σωτήρος τῆς οἰκουμένης ... οὕτως ὁ νόμος μὲν τῆς ἀσεβείας ἀπαλλάττει τοὺς πειθομένους, ἡ δὲ τῶν Εὐαγγελίων χάρις εἰς τὴν βασιλείαν εἰσάγει τῶν οὐρανῶν» (Θεοδώρητος Κύρου, Τὰ ἄπορα τῆς θείας Γραφῆς, Εἰς τὸ Δευτερονόμιον).

²⁶⁷ P.G.77,1012C: «Καὶ γὰρ ἐστὶν ἀληθές, ὅτι ὁ διὰ Μωσέως νόμος, καὶ ὁ τῶν ἁγίων προφητῶν λόγος τὸ Χριστοῦ μυστήριον προανέδειξαν· ὁ μὲν ἐν τύποις καὶ σκιαῖς μονονουχί, καθάπερ ἐν πίνακι, καταγράφων αὐτό, οἱ δὲ πολυτρόπως προηγορευκότες, ὡς καὶ ὠφθήσεται κατὰ καιροὺς ἐν εἶδει τὸ καθ' ἡμᾶς, καὶ ὅτι τῆς ἀπάντων ἔνεκα σωτηρίας, καὶ ζωῆς, οὐ παραιτήσεται τὸ παθεῖν τὸν ἐπὶ ξύλου θάνατον» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Ὁμιλία).

²⁶⁸ Κ. Σκουτέρης, Ἡ ἔννοια τῶν ὄρων θεολογία, σ.25.

ιστορία τῆς θείας Οἰκονομίας²⁶⁹.

²⁶⁹ Χρ. Βούλγαρης, Ἡ ἐν Χριστῷ τελείωση, σσ. 57 & 61-63.

4. Οί προτυπώσεις κατά τους Πατέρες της Ἐκκλησίας.

Προτύπωση ἀποτελεῖ ἡ θυσία τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀβραάμ, τοῦ Ἰσαάκ. Οἱ Πατέρες ποῦ ἐρμηνεύουν αὐτὴν τὴν πρωτύπωση εἶναι ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, ὁ Θεοδώρητος Κύρου καὶ ὁ Γεώργιος Πισιδίας, διάκονος Κωνσταντινουπόλεως. Ακολουθεῖ ἡ φυγὴ τῆς Ἄγαρ ἀπὸ τὸ πατρικὸ σπίτι μαζί με τὸ βρέφος τῆς με τὸ σχολιασμὸ τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας. Στὴ συνέχεια ἀναλύεται ὁ κατακλυσμὸς καὶ ἡ κιβωτὸς τοῦ Νῶε με τὰ σχόλια τῶν πατέρων, ὅπως τοῦ Ἰππολύτου, τοῦ Κοσμᾶ Ἁγιοπολίτου, τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας καὶ τοῦ Διδύμου Ἀλεξανδρείας. Θὰ τονισθεῖ περαιτέρω ἡ προτύπωση με τοὺς τρεῖς παῖδες στὴν κάμινο. Σ' αὐτὴν τὴν προτύπωση ἀναφέρονται ὁ Ἰππόλυτος, ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος καὶ ὁ Μακάριος Αἰγύπτου. Θὰ ἀναλυθεῖ ἡ προτύπωση τοῦ Ἰωνᾶ καὶ ἡ παραμονὴ του μέσα στὸ κῆτος γιὰ τρεῖς ἡμέρες με ἐρμηνεία ἀπὸ τοὺς Κοσμᾶ Ἁγιοπολίτη, Ἅγιο Ἀθανάσιο καὶ Κύριλλο Ἀλεξανδρείας.

Α') Ὁ Θεὸς δοκίμασε τὸν Ἀβραάμ καὶ τοῦ εἶπε: «λαβὲ τὸν υἱόν σου τὸν ἀγαπητόν, ὃν ἠγάπησας, τὸν Ἰσαάκ, καὶ πορεύθητι εἰς τὴν γῆν τὴν ὑψηλὴν καὶ ἀνένεγκον αὐτὸν ἐκεῖ εἰς ὀλοκάρπωσιν ἐφ' ἔν τῶν ὁρέων, ὧν ἂν σοι εἶπω» (Γέν. 22, 2)²⁷⁰. Ὁ Ἀβραάμ τὸν ὑπάκουσε, πῆρε ξύλα καὶ κατευθύνθηκε στὸν τόπο τῆς θυσίας. Ὁ υἱὸς του τὸν ρώτησε: «ἰδοὺ τὸ πῦρ καὶ τὰ ξύλα· ποῦ ἐστὶ τὸ πρόβατον τὸ εἰς ὀλοκάρπωσιν;» (Γέν. 22, 7). Ὁ Ἀβραάμ τοῦ ἀπάντησε ὅτι θὰ προνοήσῃ ὁ Θεός. Ἀφοῦ ἔφτασε ἐκεῖ καὶ ἐτοίμασε τὰ ξύλα, ἔδεσε τὸν υἱὸ του καὶ τὸν ἔβαλε στὸ θυσιαστήριον πάνω ἀπὸ τὰ ξύλα. Στὴ συνέχεια πῆρε τὸ μαχαίρι γιὰ νὰ τὸν σφάζῃ. Τῇ στιγμῇ ἐκείνῃ ἄγγελος Κυρίου τοῦ φώναξε καὶ τοῦ εἶπε: «μὴ ἐπιβάλῃς τὴν χειρὰ σου ἐπὶ τὸ παιδάριον μηδὲ ποιήσῃς αὐτῷ μηδέν· νῦν γὰρ ἔγνω, ὅτι φοβῆ ἡ σὺ τὸν Θεὸν καὶ οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ» (Γέν. 22, 12)²⁷¹.

Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας σχολιάζει τὴν προτύπωση αὐτὴ ὡς ἐξῆς: Ὁ Θεὸς ἔδωσε πειρασμοὺς στὸν Ἀβραάμ καὶ εἶπε σὲ αὐτόν: «Ἀβραάμ, Ἀβραάμ. ὁ δὲ εἶπεν· ἰδοὺ ἐγώ. καὶ εἶπε· λαβὲ τὸν υἱόν σου τὸν ἀγαπητόν, ὃν ἠγάπησας, τὸν Ἰσαάκ, καὶ πορεύθητι εἰς τὴν γῆν τὴν ὑψηλὴν καὶ ἀνένεγκον αὐτὸν ἐκεῖ εἰς ὀλοκάρπωσιν ἐφ' ἔν τῶν ὁρέων, ὧν ἂν σοι εἶπω» (Γέν. 22, 1-2). Αὐτὰ ἦταν τὰ θεϊκὰ προστάγματα. Χωρὶς καθυστέρηση ὁ δίκαιος Ἀβραάμ, ἀφοῦ φόρτωσε τὸ γαϊδούρι του, ζήτησε ἀπὸ δυὸ μόνο δούλους νὰ τὸν ἀκολουθήσουν, πῆρε μαζί του τὸν ἀγαπημένο υἱὸ του καὶ τὸν ὀδήγησε πρὸς τὴν θυσία. Ὅταν ἔφτασε στὸν ἱερὸ ἐκεῖνο χῶρο μόλις τὴν τρίτη ἡμέρα, εἶπε στοὺς δούλους του: «Καθίσατε αὐτοῦ μετὰ τῆς ὄνου, ἐγὼ δὲ καὶ τὸ παιδάριον διελευσόμεθα ἕως ὧδε καὶ προσκυνήσαντες ἀναστρέψομεν πρὸς ὑμᾶς» (Γέν. 22, 5). Ἐδωσε μάλιστα στὸν υἱὸ του τὰ ξύλα γιὰ τὴν θυσία καὶ ἀφοῦ τοῦ ὑπέδειξε ποῖο δρόμο νὰ βαδίσει, ἀκολούθησε ὁ ἴδιος. Τὸ παιδί ὅμως ρωτοῦσε τὸν πατέρα του λέγοντας: «Ἰδοὺ τὸ πῦρ καὶ τὰ ξύλα· ποῦ ἐστὶ τὸ πρόβατον τὸ εἰς ὀλοκάρπωσιν; εἶπε δὲ Ἀβραάμ· ὁ

²⁷⁰ Ἀγγελῶου Εὐθύμιος, Χριστὸς προτυπούμενος, σ. 115.

²⁷¹ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σσ. 214-216.

Θεὸς ὄψεται ἑαυτῷ πρόβατον εἰς ὀλοκάρπωσιν, τέκνον» (Γέν. 22, 7-8) ²⁷². Γιὰ νὰ κατασκευάσει δὲ τὸ θεῖο ἐκεῖνο θυσιαστήριον μαζεύει τὰ ξύλα. Ἔβαλε δὲ τὸ παιδί πάνω σὲ αὐτὰ καὶ εἶχε πιάσει τὸ μαχαίρι, ὅταν φωνὴ ἀγγέλου τὸν ἐμπόδισε, λέγοντας ὅτι δὲν πρέπει αὐτὸς νὰ σφάζει τὸ παιδί του, διότι γινώριζε ἤδη ὁ Θεὸς ὅτι ὁ Ἀβραὰμ εἶχε ἀγαθὴ πρόθεση. Βλέποντας ὁ δίκαιος Ἀβραὰμ ἕνα κριάρι νὰ ἔχει πιαστῆ μετὰ τὰ κέρατα στὸ δέντρο Σαβὰκ ἐκπλήρωσε τὴ θυσία προσφέροντας τὸ ζῶο ἀντὶ γιὰ τὸ παιδί ²⁷³. Κατεβαίνει ἔτσι στοὺς οἰκείους του φέρνοντας σὲ αὐτοὺς ὑγιή τὸν υἱό του. Ἡ ἰδιαίτερη σημασία τῆς ἱστορίας εἶναι ὅτι μετὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ προτυπώθηκε τὸ μυστήριον τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ.

Πολλὲς φορὲς στὸ περιττὸ μέρος τῆς ἱστορίας κρύβεται ἡ πνευματικὴ πτυχὴ. Στὰ πλεόν μυρωδάτα ἄνθη ποὺ βρίσκονται στὰ λιβάδια καὶ περιβάλλονται μετὰ ἐξωτερικὰ φύλλα, ἐὰν κάποιος τὰ κόψει, θὰ βρεῖ τὸ ὠφέλιμο καὶ τὸ χρήσιμο ²⁷⁴. Ἡ δοκιμασία, λοιπόν, τοῦ μακάριου Ἀβραὰμ, στὸν ὁποῖο ζητήθηκε νὰ θυσιάσει τὸν ἀγαπημένο του υἱό, εὐλόγα τὸν ἔκανε νὰ νοιώσει δυσφορία, ἐπειδὴ ἦταν πατέρας καὶ αἰσθανόταν μεγάλη ἀγάπη γι' αὐτόν· ἔκρινε ὅμως καλύτερο νὰ ἐνεργήσει μετὰ ἀγαθὸ τρόπο. Αὐτὸ ἀκριβῶς δηλώνει σ' ἐμᾶς ἔντονα καὶ μετὰ σαφήνεια ἐκεῖνο ποὺ εἰπώθηκε ἀπὸ τὸν ἐνσαρκωμένο Θεό: «Οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον» (Ἰω. 3, 16).

Ἐὰν πρέπει νὰ ἀναφερθῆί κάτι ποὺ εἶναι σύμφωνο μετὰ τὰ ἀνθρώπινα μέτρα, εἶναι ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς Πατέρας, στὴν οὐσία ἀποστέλλει τὸν Υἱὸ Του στὸ θάνατο γιὰ μᾶς, ἂν καὶ γινώριζε ὅτι δὲ θὰ πάθει τίποτε ποὺ θὰ τὸν βλάψει, ἐπειδὴ καὶ ὁ ἴδιος εἶναι Θεός (Ἰω. 3, 16) ²⁷⁵. Κατανοώντας ὅμως τὴ χρησιμότητα τοῦ θανάτου ποὺ δὲν

²⁷² P.G.69,137C: «Λάβε τὸν υἱόν σου τὸν ἀγαπητόν, ὃν ἠγάπησας, τὸν Ἰσαάκ, καὶ πορεύθητι, εἰς τὴν γῆν τὴν ὑψηλὴν, καὶ ἀνένεγκε αὐτόν εἰς ὀλοκάρπωσιν, ἐφ' ἑν τῶν ὁρέων, ὃν ἂν σοι εἴπω... Ἐπειδὴ τὸ παιδάριον ἀνεπυθάνετο τοῦ πατρὸς λέγων· Ἴδου τὸ πῦρ καὶ τὰ ξύλα, ποῦ ἔστιν τὸ πρόβατον εἰς ὀλοκαρπωσιν; Ὁ Θεός, φησίν, ὄψεται ἑαυτῷ πρόβατον εἰς ὀλοκαρπωσιν, τέκνον» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Γένεσιν, Λόγος Γ').

²⁷³ P.G.69,137D: «Συμποδίσαντα δὲ καὶ τὸ μενίσκιον ἐπ' αὐτοῖς, καὶ δὴ καὶ τῆς μαχαίρας ἐπειλημμένον, ἀγγέλου διακωλύει φωνή, μὴ δὴ χρῆναι λέγουσα τὸ παιδάριον ἀποσφάττειν αὐτόν. ἐγνωκέναι γὰρ τὸν Θεὸν ἤδη τὴν ἐνυπάρχουσαν αὐτῷ πρόθεσιν ἀγαθὴν. Εἶτα κριὸν τῶν κεράτων· ἐξηρητημένον ἐν φυτῷ Σαβὲκ κατιδὼν ὁ δίκαιος ἀναπληροῖ τὴν θυσίαν, ἀντὶ τοῦ παιδὸς ἀναφέρων αὐτόν» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Γένεσιν, Λόγος Γ').

²⁷⁴ P.G.69,140A: «διὰ τούτων τὸ περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν προανατυποῦσθαι μυστήριον ... Ἐν γὰρ τῷ περιττῷ τῆς ἱστορίας πολλάκις κρύπτεται τὸ πνευματικόν· ὥσπερ οὖν ἀμέλει καὶ τὰ λίαν εὐοσμώτατα τῶν ἐν λειμῶσιν ἀνθέων εἰκαίοις ἔξωθεν φύλλοις περιχλαινίζεται, ἅπερ εἴ τις ἀποτέμοι, γυμνὸν εὐρήσει τὸ ὠφελοῦν τε καὶ χρήσιμον» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Γένεσιν, Λόγος Γ').

²⁷⁵ P.G.69,140B: «Οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὡς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτόν, μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχει ζωὴν αἰώνιον» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Γένεσιν, Λόγος Γ').

εἶναι ἄλλη ἀπὸ τῆ σωτηρία ὄλων τῶν ἀνθρώπων ἔβαλε σὲ δεύτερη μοίρα τὴ στοργὴ πὸν ἀρμόζει στὸν Πατέρα. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος θαύμαζε λέγοντας: «ὅς γε τοῦ ἰδίου υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν» (Ρωμ. 8,32). Ἡ μεγάλη ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατέρα πρὸς τὸν ἄνθρωπο ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι δὲ διστάζει νὰ στείλει τὸ μονάκριβο υἱό του γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπινου γένους, ἂν καὶ γνωρίζει πόσο ἐπώδυνο θὰ εἶναι κάτι τέτοιο γι' Αὐτόν. Οἱ δυὸ δοῦλοι πὸν ἀκολούθησαν τὸ γέροντα μέχρι καὶ τὴν τρίτη ἡμέρα θὰ μπορούσαν νὰ ἀποτελοῦν τὸν τύπο τῶν δυὸ ἐβραϊκῶν βασιλείων πὸν κλήθηκαν ἀπὸ τὸ νόμο γιὰ νὰ ὑπηρετήσουν ὡς δοῦλοι, δηλαδή ὄλου τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ ²⁷⁶. Αὐτοὶ θεωροῦσαν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀκολουθοῦν τὶς ἐντολὲς μόνο τοῦ Ἀβραάμ, δηλαδή τοῦ Θεοῦ καὶ Πατέρα.

Ἡ Γραφὴ λέγει ὅτι ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς ἦλθε στοὺς ἔσχατους χρόνους (Γέν. 49, 1&10: «Ἐκάλεσε δὲ Ἰακώβ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ καὶ εἶπεν αὐτοῖς· συνάχθητε, ἵνα ἀναγγείλω ὑμῖν, τί ἀπαντήσῃ ὑμῖν ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν... οὐκ ἐκλείπει ἀρχὼν ἐξ Ἰούδα καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἐὰν ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ, καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν». Ἐβρ. 1, 1: «ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ». Α' Πέ. 1, 20: «φανερωθέντος δὲ ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων δι' ὑμᾶς»). Ἀκολουθώντας λοιπὸν ὁ Ἰσραὴλ διὰ τοῦ νόμου τὸ Θεὸ μέχρι τὴν ἐποχὴ τῆς ἔλευσης τοῦ Σωτήρα, δὲ θέλησε διὰ τῆς πίστεως νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν ἐνσαρκωμένο Θεό, ὁ ὁποῖος ξεπέρασε τὸ θάνατο πὸν δεσμεύει ὄλους τοὺς ἀνθρώπους, ἀφοῦ οἱ πολλὲς ἁμαρτίες ἀποτελέσαν τροχοπέδη ²⁷⁷. Ἔτσι ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Ἰσραὴλ παρατηρήθηκε πώρωση, ἡ ὁποία δηλώνεται μὲ τὸ γαῖδουρι πὸν εὕρισκετο μαζί μὲ τοὺς δούλους. Τὸ γαῖδουρι ἀποτελεῖ εἰκόνα τῆς ἔσχατης ἀλογίας, δηλαδή ἔλλειψη λογικῆς πὸν ὀδηγεῖ σὲ πώρωση.

Τὸ νὰ χωρισθεῖ ἀπὸ τοὺς δούλους καὶ νὰ φύγει ὁ πατέρας μαζί μὲ τὸν υἱό του καὶ νὰ πεῖ ὅτι θὰ ἐπιστρέψῃ πάλι, δηλώνει τὴν πρόσκαιρη ἀναχώρηση τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τοὺς υἱοὺς τοῦ Ἰσραὴλ κατὰ τὴν πρώτη ἔλευση τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ καὶ τὴν ἐπιστροφή του σὲ αὐτοὺς λίγο πρὶν τὴ δευτέρα ἔλευση του: «ὅτι πώρωσις ἀπὸ μέρους τῷ Ἰσραὴλ γέγονεν ἄχρις οὔ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, καὶ οὕτω πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται» (Ρωμ. 11, 25-26) ²⁷⁸. Τὸ γεγονός ὅμως ὅτι ὁ μακάριος Ἀβραάμ δὲν

²⁷⁶ P.G.69,140AB: «Τὸ δὲ ἀκολουθήσαι μὲν τοὺς οἰκέτας καὶ μέχρι τρίτης ἡμέρας, μὴ μὴν καὶ ἐπιτετράφθαι πρὸς τὴν γῆν ἀνακομίζεσθαι τὴν ὑψηλὴν τε καὶ ἱεράν, καθίζειν δὲ μᾶλλον αὐτοῖς προστετάχθαι μετὰ τῆς ὄνου, τὴν διὰ νόμου πρὸς Θεὸν ἀκολούθησιν τῶν δύο λαῶν ὑποδηλοῖ» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Γένεσιν, Λόγος Γ').

²⁷⁷ P.G.69,141B: «Κατακολουθήσας τοίνυν ὁ Ἰσραὴλ διὰ νόμου τῷ Θεῷ, καὶ μέχρι τῶν χρόνων τῆς τοῦ Σωτήρος ἡμῶν ἐπιδημίας, οὐκ ἠθέλησε διὰ τῆς πίστεως ἀκολουθήσαι Χριστῷ, πρὸς τὸν ὑπὲρ πάντων ἀναβαίνοντι θάνατον, μᾶλλον δὲ καὶ κεκόλυται διὰ πολλὰς ἁμαρτίας» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Γένεσιν, Λόγος Γ').

²⁷⁸ P.G. 64,22: «ὅταν γὰρ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται» (Ψευδο-Ἰωάννης Χρυσόστομος, Περὶ μετανοίας, καὶ εἰς τὸ ἀνάγνωσμα τοῦ Δαυὶδ περὶ τῆς τοῦ Οὐρίου).

αναφέρει ξεκάθαρα ότι ανεβαίνει για να θυσιάσει τον υιό του και βρήκε πρόφαση με τη φράση: «διελευσόμεθα ἕως ὧδε» (Γέν. 22, 5), θα μπορούσε να αποτελεῖ σαφή ἔνδειξη ὅτι τὸ μυστήριο τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ δὲ θὰ ἐγίνετο πιστευτὸ ἀπὸ τὸ λαὸ τῶν Ἰουδαίων²⁷⁹. Θὰ ἀποδειχθεῖ ἀληθινὸς ὁ λόγος, ὅταν ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς θὰ ὁμιλήσει στοὺς Ἰουδαίους μὲ παραβολὲς καὶ αἰνίγματα, στοὺς δὲ μαθητὲς του εἶπε: «ὑμῖν δέδοται γινῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἐκεῖνοις δὲ οὐ δέδοται» (Ματθ. 13,11).

Ὁ υἱὸς τοῦ Ἀβραάμ, ὁ Ἰσαάκ, ἔφερε τὰ ξύλα γιὰ τὴ θυσία λαμβάνοντας αὐτὰ ἀπὸ τὸ χερί τοῦ πατέρα του καὶ ἔφθασε μέχρι τὸν τόπο τῆς θυσίας. Παρομοίως καὶ ὁ ἐνσαρκωμένος Θεός, κουβαλώντας τὸ σταυρὸ του στὸν ὦμο ὑπέστη τὰ πάθη ἔξω ἀπὸ τὴν πύλη²⁸⁰, ὀδηγημένος στὸ πάθος ὄχι ἀπὸ ἀνθρώπινη ἐπιβολή, ἀλλὰ μὲ δική του θέληση καὶ ἀπόφαση τοῦ Θεοῦ καὶ Πατέρα, σύμφωνα καὶ μὲ τὰ λεγόμενα τοῦ ἴδιου στὸν Πόντιο Πιλάτο: «οὐκ εἶχες ἐξουσίαν οὐδεμίαν κατ' ἐμοῦ, εἰ μὴ ἦν σοι δεδομένον ἄνωθεν» (Ἰω. 19, 11). Τοποθετώντας δὲ τὰ ξύλα στὸ θυσιαστήριο ὁ Ἰσαάκ διαφεύγει τὸ θάνατο καὶ τὸ πάθος. Κριὰρι ὅμως δοσμένο ἀπὸ τὸ Θεὸ ἀνεβαίνει γιὰ νὰ θυσιαστεῖ. Ἦταν πράγματι τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος ποὺ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ κατέβηκε στὸ ναὸ τῆς Παρθένου καὶ σταυρώθηκε στὸ ξύλο²⁸¹. Ὦντας ὅμως ὡς Θεὸς ἀπαθὴς καὶ ἀθάνατος δὲν ὑφίσταται τὸ θάνατο καὶ τὸ πάθος²⁸². Ἀρχὴ τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεός, ἐπειδὴ ὁ Υἱὸς προέρχεται ἀπὸ Αὐτὸν κατὰ φύση καὶ ὁ ἄναρχος ἔχει ὡς ἀρχὴ Αὐτὸν ποὺ τὸν γέννησε (τὸν Πατέρα) καὶ συνυπάρχει μαζί μὲ αὐτὸν αἰώνια²⁸³.

²⁷⁹ P.G.69,141C: «Ἐγὼ γάρ, φησί, καὶ τὸ παιδάριον διελευσόμεθα ἕως ὧδε, καὶ προσκυνήσαντες ἀναστρέφομεν πρὸς ὑμᾶς» σημαίνει τὴν πρόσκαιρον ἀναχώρησιν τοῦ Θεοῦ τὴν ἐκ τῶν υἰῶν Ἰσραὴλ, καὶ τὴν ἐπὶ τέλει τῶν αἰώνων ἐπ' αὐτοὺς ἐσομένην ὑποστροφὴν, διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ἐπιτελουμένην. Ὅταν γὰρ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται ... «Ἔως ὧδε διελευσόμεθα», λαβεῖν, σημεῖον ἂν γένοιτο σαφὲς τοῦ μὴ πεπιστεῦθαι τοῖς Ἰουδαίω λαοῖς τὸ Χριστοῦ μυστήριον» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Γένεσιν, Λόγος Γ').

²⁸⁰ P.G.69,141D: «Τὸ δὲ γε παιδάριον, τουτέστιν, ὁ Ἰσαάκ, τοῖς τῆς ὀλοκαυτώσεως ξύλοις κατεφορτίζετο διὰ χειρὸς τοῦ πατρός, καὶ μέχρι τῶν τῆς θυσίας ἀφικνεῖται τόπων. Ἐπωμάδιον γὰρ τὸν οἰκεῖον φέρων σταυρόν, ἔξω τῆς πύλης ἔπαθε ὁ Χριστός» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Γένεσιν, Λόγος Γ').

²⁸¹ π. Β. Γεωργόπουλος, Περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σσ. 125-126.

²⁸² P.G.69,144A: «Ἐπιτεθεὶς δὲ τοῖς ξύλοις ὁ Ἰσαάκ καὶ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ παθεῖν ὑποκλέπεται. Κριὸς δὲ εἰς τὴν θυσίαν ἀναβαίνει θεόδοτος. Καὶ γὰρ ἦν μὲν ὄντως ὁ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός ἀναλάμψας Λόγος ἐν τῷ ἰδίῳ ναῷ, τῷ ἐκ Παρθένου, φημί, καὶ προσηλωθέντι τῷ ξύλῳ. Ὑπάρχων δὲ ὡς Θεὸς ἀπαθὴς καὶ ἀθάνατος, καὶ θανάτου καὶ πάθους ἑαυτὸν ὑπεξάγει» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Γένεσιν, Λόγος Γ').

²⁸³ P.G.69,144C: «Χριστοῦ δὲ ἀρχὴν, αὐτὸν εἶναι φησὶν τὸν Θεόν, ἐπεὶ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ Υἱός, καὶ ἀρχὴν ἄναρχος ἔχει τὸν γεννήσαντα, μετὰ καὶ τοῦ συνυπάρχειν ἀϊδίως αὐτῷ» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Γένεσιν, Λόγος Γ').

Ὁ Θεοδώρητος Κύρου λέγει ὅτι ὁ Θεὸς δοκίμασε τὸν Ἀβραὰμ καὶ ἀποκαλύφθηκε ἡ πίστις του. Αὐτὸ τὸ γεγονός ἦταν προτύπωση τῆς Οἰκονομίας πού ἐγινε γιὰ χάρις ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Πατέρας προσέφερε στὸν κόσμον τὸν Υἱὸ του τὸν ἀγαπητό ²⁸⁴. Τύπος τῆς θεότητας ἦταν ὁ Ἰσαάκ, ἐνῶ τῆς ἀνθρωπότητας τὸ κριάρι. Ἡ χρονικὴ διάρκειά τῆς θυσίας ἦταν ἡ ἴδια (τρεῖς ἡμέρες καὶ τρεῖς νύκτες) καὶ στὴν πρώτη καὶ στὴ δεύτερη περίπτωση ²⁸⁵.

Σύμφωνα μὲ τὸ Χρονικὸ Πασχάλιον καὶ τὸ Γεώργιο Πισιδίας διάκονο Κωνσταντινουπόλεως, ὁ μέγας πατριάρχης Ἀβραὰμ ἦταν ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους πού ἄφησε πατρίδα, συγγενεῖς, ἔθνος, πίστεψε στὸ Θεὸ καὶ δικαιώθηκε. Γι' αὐτὸ ἔλαβε τὶς ὑποσχέσεις τοῦ Θεοῦ ²⁸⁶, ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος: «τῷ δὲ Ἀβραὰμ ἐρρέθησαν αἱ ἐπαγγελίαι καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ... ὅς ἐστι Χριστός» (Γαλ. 3, 15) ²⁸⁷. Πορευτήκε τρεῖς ἡμέρες, ὥσπου νὰ φθάσει στὸν τόπον πού τοῦ ὑπέδειξε ὁ Θεός, ὥστε νὰ προσφέρει τὸν υἱὸ του γιὰ θυσία, ἀντὶ δὲ αὐτοῦ ὁ Θεὸς τοῦ ἔδειξε τὸ κριάρι. Ὅλα ἦταν σύμβολα καὶ τύποι τοῦ μυστηρίου τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ, τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως ²⁸⁸.

Ὁ Ἰσαάκ ἦταν συγκληρονόμος τῶν ὑποσχέσεων καὶ τῶν εὐλογιῶν τοῦ Θεοῦ πού δόθηκαν στὸν Ἀβραὰμ καὶ ἐγινε τύπος τῆς σφαγῆς τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ, βαδίζοντας τρεῖς ἡμέρες πρὸς τὸ θάνατο ²⁸⁹. Μετὰ ἔζησε καὶ γύρισε πίσω κρατώντας στοὺς ὤμους του τὰ ξύλα τῆς θυσίας του. Ἔτσι ἀκριβῶς καὶ ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς

²⁸⁴ P.G.80,181D: «Ὁ τοῖνον τῶν ταῦτα τολμώντων κατηγορῶν, πῶς ἂν αὐτὸς ἠνέσχετο δέξασθαι παῖδα μονογενῆ παρὰ πατρὸς προσφερόμενον; Ἀλλὰ γὰρ ταῦτα σκιαὶ ἦν ὑπὲρ ἡμῶν γεγεννημένης οἰκονομίας. Ὑπὲρ γὰρ τῆς οἰκουμένης τὸν ἀγαπητὸν Υἱὸν ὁ Πατὴρ προσενήνοχε» (Θεοδώρητος Κύρου, Τὰ ἄπορα τῆς θείας Γραφῆς, Κατ' ἐκλογὴν).

²⁸⁵ P.G.80,184A: «Τύπος γὰρ τῆς μὲν θεότητος ὁ Ἰσαάκ· τῆς δὲ ἀνθρωπότητος ὁ κριάρι. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ χρόνος ἰσάριθμος. Τρεῖς γὰρ ἡμέραι καὶ νύκτες τρεῖς, καὶ ἐνταῦθα κάκει» (Θεοδώρητος Κύρου, Τὰ ἄπορα τῆς θείας Γραφῆς, Κατ' ἐκλογὴν).

²⁸⁶ P.G.92,188A: «Οὗτος ὁ μέγας πατριάρχης Ἀβραὰμ ὁ πρῶτος ἀνθρώπων καταλείψας πατρίδα, καὶ γένος, καὶ ἔθνος, καὶ πιστεύσας τῷ Θεῷ καὶ δικαιωθείς· διὰ τοῦτο καὶ τὰς ἐπαγγελίας ἔλαβεν τοῦ Θεοῦ» (Γεώργιος Πισιδίας, Χρονικὸν Πασχάλιον).

²⁸⁷ P.G.92,188B: «Τῷ δὲ Ἀβραὰμ ἐρρέθησαν αἱ ἐπαγγελίαι καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ, ὅς ἐστιν Χριστός. Δι' ἔργων δέ, ὅτε τὸν μονογενῆ Υἱὸν εἰς θυσίαν προσήνεγκεν» (Γεώργιος Πισιδίας, Χρονικὸν Πασχάλιον).

²⁸⁸ P.G.92,189B: «Τὸ δὲ πορευθῆναι τρεῖς ἡμέρας ἕως οὐ φθάσει τὸν τόπον ὃν ἔδειξεν αὐτῷ ὁ Θεός, ἵνα ἀνενέγκῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς θυσίαν ἐφ' ἐν τῶν ὁρέων, καθὼς γέγραπται, καὶ τὸ ἀντὶ τοῦ γνησίου καὶ φυσικοῦ υἱοῦ δεῖξαι αὐτῷ κριάριον, ἵνα προσενέγκῃ, πάντα σύμβολα ἦσαν καὶ τύποι τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως» (Γεώργιος Πισιδίας, Χρονικὸν Πασχάλιον).

²⁸⁹ P.G.92,189C: «Οὗτος Ἰσαάκ ὁ συγκληρονόμος τῶν ἐπαγγελιῶν καὶ τῶν εὐλογιῶν τοῦ Θεοῦ τῶν γινομένων πρὸς Ἀβραὰμ τὸν αὐτοῦ πατέρα, ὃς τύπος ἐγένετο τῆς σφαγῆς τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ, τριημέρως βαδίσας ἐπὶ τὸ θανεῖν» (Γεώργιος Πισιδίας, Χρονικὸν Πασχάλιον).

σήκωσε στους ώμους του τὸ δικό Του σταυρό, ἐπειδὴ πέθανε μὲ δική Του ἐπιλογή²⁹⁰. Β') Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας τονίζει ὅτι εἶδε «Σάρρα τὸν υἱὸν Ἄγαρ τῆς Αἰγυπτίας, ὃς ἐγένετο τῷ Ἀβραάμ, παίζοντα μετὰ Ἰσαὰκ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς» (Γέν. 21, 9). Ἐπειτα πλησιάζει δακρυσμένη καὶ λέγει: «Ἐκβαλε τὴν παιδίσκην ταύτην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς· οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσει ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης ταύτης μετὰ τοῦ υἱοῦ μου Ἰσαὰκ» (Γέν. 21, 10). Ὁ λόγος αὐτὸς ἐναντίον τοῦ υἱοῦ του φάνηκε σκληρὸς στὸν Ἀβραάμ. Εἶπε λοιπὸν ὁ Θεὸς στὸν Ἀβραάμ: «Μὴ σκληρὸν ἔστω ἐναντίον σου περὶ τοῦ παιδίου καὶ περὶ τῆς παιδίσκης²⁹¹. πάντα ἂν ὅσα εἶπη σοι Σάρρα, ἄκουε τῆς φωνῆς αὐτῆς, ὅτι ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεται σοι σπέρμα. καὶ τὸν υἱὸν δὲ τῆς παιδίσκης ταύτης εἰς ἔθνος μέγα ποιήσω αὐτόν, ὅτι σπέρμα σὸν ἐστίν» (Γέν. 21, 12-13). Ἡ θεία ἐντολὴ καλοῦσε τὸν Ἀβραάμ νὰ εἶναι ἀφοσιωμένος μόνο στὸν Ἰσαὰκ, ἐπειδὴ αὐτὸν ἀφοροῦσε ἡ ἐπαγγελία γιὰ τὴν ἐνσάρκωση τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι, ἄφησε τὴν Ἄγαρ καὶ τῆς ζήτησε νὰ φύγει ἀπὸ τὴν πατρικὴ οἰκία μαζί μὲ τὸ βρέφος²⁹².

Γ') Ὅταν ὁ Θεὸς εἶδε ὅτι τὸ ἀνθρώπινο γένος ἔχει παραδοθεῖ στὴν ἁμαρτία, ζήτησε ἀπὸ τὸ Νῶε νὰ φτιάξει μία κιβωτό, ὅπου εἰσῆλθαν ἡ οἰκογένειά του μὲ τὶς γυναῖκες τῶν παιδιῶν του, καθὼς καὶ ἓνα ζευγάρι ἀπὸ κάθε ζῷο, ἐνῶ θὰ ἔβρεχε ἀσταμάτητα γιὰ σαράντα μέρες καὶ νύκτες. Ὁ Ἰππόλυτος μᾶς ἀναφέρει ὅτι στὴν κιβωτὸ τοῦ Νῶε φανερόνεται μὲ τὴν περιστέρᾳ ἡ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ²⁹³.

Ὁ Κοσμάς Ἀγιοπολίτης σχολιάζει τὴν παραπάνω προτύπωση ἐπισημαίνοντας ὅτι, ὅταν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων αὐξήθηκε σὲ ἀριθμὸ καὶ ὅλοι κατὰ κάποιον τρόπο διασκορπίστηκαν, ὁ καθένας ἄρχισε νὰ κάνει πονηρὰ πράγματα στὴν προσωπικὴ του ζωὴ, πορνεῖες, μοιχεῖες καὶ ἀσέλγειες. Ὅλοι ἐπιδίδοντο σὲ μαγεῖες καὶ στὴ λατρεία τῶν εἰδώλων. Ἔτσι ὁ Θεὸς διέταξε τὸ Νῶε, δίκαιο ἄνθρωπο ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, νὰ κατασκευάσει ξύλινη κιβωτό, στὴν ὁποία αὐτὸς καὶ ἡ οἰκογένειά του θὰ προφυλάσσονταν ἀπὸ τὸν ἐπικείμενον κατακλυσμό. Ὁ Νῶε, ἀφοῦ κατασκεύασε

²⁹⁰ P.G.92,189D: «καὶ μετὰ ταῦτα ζῶν ὑποστρέψας, ὁ ἐν τοῖς ἰδίῳις ὤμοις τὰ ξύλα τῆς ἑαυτοῦ θυσίας βαστάξας, ὡσπερ καὶ ὁ Δεσπότης Χριστὸς τὸν ἑαυτοῦ σταυρὸν ἐπὶ τοὺς ὤμους ἐβάσταξεν ὅτι προαιρέσει θανὼν καὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ζωωθείς, οὐπερ ἀντάλλαγμα πρόβατον ἐσφάγη» (Γεώργιος Πισιδίας, Χρονικὸν Πασχάλιον).

²⁹¹ P.G.69,121D: «Ἐκβαλε τὴν παιδίσκην ταύτην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς. Οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσει ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης ταύτης μετὰ τοῦ υἱοῦ μου Ἰσαὰκ ... Εἶπε δὲ ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ· μὴ σκληρὸν ἔστω τὸ ῥῆμα ἐναντίον σου περὶ τοῦ παιδίου καὶ περὶ τῆς παιδίσκης» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Γένεσιν, Λόγος Γ').

²⁹² P.G.69,124B: «Ὁ μὲν γὰρ θεσπέσιος Ἀβραάμ, τοῖς τῆς φιλοπαιδίας ἠττώμενος νόμοις μετεποιεῖτο τοῦ Ἰσμαήλ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ θεῖον αὐτὸν ἐκάλει χρησιμὸν πρὸς γε τὸ χρῆναι μόνῳ προσκεῖσθαι τῷ Ἰσαὰκ ὡς ἐπ' αὐτῷ γενομένης τῆς ἐπαγγελίας, ἤφιει τὴν Ἄγαρ, καὶ ὁμοῦ τῷ βρέφει τῆς δεσποτικῆς ἐστίας ἀπαίρειν ἐκέλευε, τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου τὸν τύπον τοῦ νόμου προαναφαίνοντος» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Γένεσιν, Λόγος Γ').

²⁹³ P.G.10,857C: «Ὡσπερ γὰρ ἐν τῇ κιβωτῷ τοῦ Νῶε διὰ περιστερᾶς μνηνύεται ἡ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ» (Ἰππόλυτος, Λόγος εἰς τὰ ἅγια θεοφάνεια). Ἀχελώου Εὐθύμιος, Χριστὸς προτυπούμενος, σ. 142.

τὴν κιβωτὸν σὲ ἑκατὸ χρόνια, εἰσῆλθε μέσα με ὅλη τὴν οἰκογένειά του καὶ με κάθε εἶδος ἄγριου ζώου, (θηρία, πτηνά, ἔρπετά κ.λπ.). Κλείστηκαν μέσα μαζί του καὶ ἔτσι γλίτωσαν ἀπὸ τὸν κατακλυσμὸ ²⁹⁴.

Ὁ Θεὸς πλημμύρισε ὅλη τὴ γῆ με ἀτέλειωτες βροχές, ἀνοίγοντας τοὺς καταρράκτες τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὶς ὑπόγειες ἀβύσσους. Τότε τὸ νερὸ ξεχύθηκε πάνω ἀπὸ τὰ βουνὰ 15 πῆχεις καὶ συνέπεια κάθε ἄνθρωπος καὶ κάθε δημιούργημα πάνω στὴ γῆ χάθηκε. Ὁ Νῶε σώθηκε μαζί με αὐτοὺς ποὺ εἶχαν κλειστῆ στὴν κιβωτόν. Ἔτσι ξεκίνησε μιὰ καινούργια ἀρχή. Ὁ Θεὸς ἔδειξε συμπόνοια καὶ ἀποφάσισε ὅτι δὲν πρέπει πλέον νὰ προκαλέσει ἄλλον κατακλυσμὸ, ἀκόμη καὶ ἂν οἱ ἄνθρωποι δείξουν πολὺ μεγάλη ἀσέβεια πρὸς Αὐτόν. Ἡ συμπόνοια καὶ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἀλλαγὴ στάσης, ἀλλὰ παρουσία ἀγαθότητας. Ἡ ὑπόσχεση γιὰ ἀνοχὴ, ἀκόμη καὶ σὲ ἐκείνους ποὺ ἁμαρτάνουν, ἀποτελεῖ ἀπόδειξη τῆς μεγάλης φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ ²⁹⁵.

Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας ἐξηγεῖ ὅτι ὁ Νῶε ἦταν ἄνδρας ἀγαθός, ἀληθινὸς ἐραστὴς τῆς εὐσεβείας καὶ τὴν εἶχε ὡς πρώτη προτεραιότητα στὴ ζωὴ του. Μὲ πρότυπο τὸ Νῶε καταδεικνύεται ἡ δικαίωση μέσθ τῆς πίστεως καὶ ἡ λύτρωση ἀπὸ τὸ νερὸ, ὥστε νὰ μὴν καταστραφεῖ ἐντελῶς τὸ ἀνθρώπινο γένος πάνω στὴ γῆ ²⁹⁶. Ὁ μονογενὴς ἔγινε ἄνθρωπος καὶ συναναστράφηκε με τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ ἀληθινὸς Νῶε κατὰ τὸν τύπο τῆς πρότυπης ἐκείνης κιβωτοῦ ἐδραίωσε τὴν Ἐκκλησία, στὴν ὁποία ἐκείνοι ποὺ εἰσέρχονται γλιτώνουν ἀπὸ τὸν ὄλεθρο ποὺ ἀπειλεῖ τὸν κόσμὸ ²⁹⁷.

Ὁ θεσπέσιος Παῦλος ἐρμηνεύει τὸ μυστήριον τῆς κιβωτοῦ, λέγοντας: «Πίστει χρηματισθεὶς Νῶε περὶ τῶν μηδέπω βλεπομένων, εὐλαβηθεὶς κατεσκεύασε κιβωτὸν εἰς σωτηρίαν τοῦ οἴκου αὐτοῦ» (Ἐβρ. 11, 7). Σ' αὐτήν, ὅπως λέει καὶ ὁ Πέτρος, «ὀλίγαι, τοῦτ' ἔστιν ὀκτῶ ψυχαί, διεσώθησαν δι' ὕδατος» (Α' Πέτρ. 3,20) ²⁹⁸.

²⁹⁴ P.G.38,363: «Τοῦ γὰρ γένους τῶν ἀνθρώπων εἰς πλῆθος ἐληλακότος, καὶ πάντων ὡς εἰπεῖν ἀπηληγόντων, ἐκάστου τε πονηρὰ καθ' ἑαυτὸν διαπραττομένου, πορνείας τε [καὶ] μοιχείας καὶ ἀσελείας, γοητείας τε καὶ εἰδωλολατρίας τῶν πάντων διακεχυμένων, Νῶε τινι δικαίῳ κατὰ τὴν γενεὰν ἐκείνην προστάσσει κιβωτὸν ὁ Θεὸς κατασκευάσαι ξυλίνην» (Κοσμᾶς Ἀγιοπολίτης, Ἱστορίαι). Στ. Γιαγκάζογλου, Κοινωνία θεώσεως, σ. 231.

²⁹⁵ P.G.38,364: «τὸν ἐπὶ Θεοῦ μετὰμελον οὐ τροπὴν οἶεσθαι, ἀλλ' ἀγαθότητος ἔμφασιν· τὸ γὰρ ἠπειλημένον μᾶλλον ἐκφοβεῖ, τὸ δ' ἀνοχὴν ὑπισχεῖσθαι καὶ πταίουσι τῆς ἀνωτάτω φιλανθρωπίας τεκμήριον» (Κοσμᾶς Ἀγιοπολίτης, Ἱστορίαι).

²⁹⁶ P.G.69,65A: «Ἴνα δὲ μὴ εἰς ἅπαν καταφθίρηται τὸ ἐπὶ γῆς γένος, τὴν ὡς ἐν πίστει δικαίωσιν, καὶ τὴν δι' ὕδατος ἔφεσιν προανέδειξε διὰ Νῶε» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Γένεσιν, Λόγος Β').

²⁹⁷ π. Β. Γεωργόπουλος, Περί σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σσ. 217-218.

²⁹⁸ Ἰ. Τσαγαλίδης, Ἰουστίνος ὁ Μάρτυς, σσ. 75-76.

Ἐκπλήρωση αὐτῆς τῆς προτύπωσης ἀποτελεῖ τὸ βάπτισμα ποὺ μᾶς σώζει: «οὐ σαρκὸς ἀπόθεσις ρύπου, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς Θεόν» (Α΄ Πέτρ. 3,21)²⁹⁹.

Μὲ αὐτὴν τὴν κατασκευὴ ὁ Νῶε δῆλωνε, ἔστω καὶ πολὺ ἀμυδρὰ, τὸ μυστήριον τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ³⁰⁰. Ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς σώζει μὲ τὴν πίστη καὶ ὁδηγεῖ τοὺς ἀνθρώπους μέσα στὴν κιβωτὸ τῆς Ἐκκλησίας, στὴν ὁποία ὅσοι βρίσκονται θὰ ξεπεράσουν τὸ φόβον τοῦ θανάτου. Εἶναι κοντὰ σ' αὐτοὺς ὁ δίκαιος Νῶε, δηλαδή ὁ ἐνσαρκωμένος Θεός³⁰¹. Ἀντίθετα, οἱ εἰδωλολάτρες περιπλανιοῦνται στὴν ὁδὸ τῆς πολυθειᾶς.

Ὁ Δίδυμος ὁ Τυφλὸς ἀναφέρει σχετικὰ ὅτι ὁ κατακλυσμὸς, καθαρίζοντας τὸν κόσμον ἀπὸ τὴν παλαιὰ ἀδικία, προεμήνυσε μὲ κεκαλυμμένο τρόπο τὸν καθαρισμὸ τῶν ἁμαρτιῶν ἀπὸ τῆς θείας κολυμβήθρας. Ἡ κιβωτὸς τοῦ Νῶε σώζει ἐκείνους ποὺ προσέφυγαν σὲ αὐτὴν καὶ ἀποτελεῖ εἰκόνα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἀγαθῆς ἐλπίδας ποὺ μπορεῖ νὰ ὑπάρχει πλέον στοὺς ἀνθρώπους. Τὸ περιστέρι ποὺ ἔφερε κλαδί ἐλιάς στὴν κιβωτό, δηλώνει τὴν ἐλπίδα καὶ προμηνύει τὴν ἐπιφοίτηση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τὴν οὐράνια συμφιλίωση. Ἡ ἐλιά εἶναι σύμβολο τῆς εἰρήνης³⁰².

Ἡ Ἐρυθρὰ θάλασσα, ποὺ δέχθηκε μέσα της τοὺς Ἰσραηλίτες, ἀπάλλαξε αὐτοὺς ἀπὸ τὰ κακὰ ποὺ ὑπέστησαν στὴν Αἴγυπτο, δηλαδή τὴν καταδυνάστευση ἀπὸ τὸ Φαραὼ καὶ τὸ στρατό του. Ὅλη ἡ ἱστορία τῆς ἐξόδου τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, ἦταν τύπος τῆς σωτηρίας μὲ τὸ βάπτισμα. Ἡ Αἴγυπτος δῆλωνε τὸν κόσμον, στὸν ὁποῖο, ὅταν δὲ ζεῖ κανεὶς μὲ σωστὸ τρόπο, δυστυχεῖ, ὁ δὲ λαὸς συμβολίζει ἐκείνους ποὺ τώρα βαπτίζονται. Τὸ ἀσφαλὲς πέρασμα τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπὸ τὴν Ἐρυθρὰ θάλασσα

²⁹⁹ P.G.69,65B: «Πίστει χρηματισθεὶς Νῶε, κατεσκεύασε κιβωτὸν εἰς σωτηρίαν τοῦ οἴκου αὐτοῦ ... τουτέστιν, ὀκτὼ ψυχαί, διεσώθησαν δι' ὕδατος. Ὁ καὶ ἀντίτυπον ἡμᾶς νῦν σώζει βάπτισμα, οὐ σαρκὸς ἀπόθεσις ρύπου, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς Θεόν» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Γένεσιν, Λόγος Β΄).

³⁰⁰ P.G.69,65C: «Ἵνα ἐξισχύσωσι καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ πλάτος, καὶ μήκος, καὶ ὕψος, καὶ βάθος, γινῶναι τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Γένεσιν, Λόγος Β΄).

³⁰¹ P.G.69,68B: «Ἀνασώζει τοιγαροῦν ἡμᾶς ἐν πίστει Χριστός, καὶ οἷά περ εἰς κιβωτὸν εἰσοικίζεται τὴν Ἐκκλησίαν, ἐν ἧ ἡγεγόνωτες ὑπερνηξόμεθα μὲν τοῦ θανάτου τὸ δεῖμα, διαδιδράσκομεν δὲ τὸ συγκατακρίνεσθαι τῷ κόσμῳ. Συνέσται γὰρ ἡμῖν ὁ δίκαιος Νῶε, τουτέστι Χριστός» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Γένεσιν, Λόγος Β΄).

³⁰² P.G.39,696A: «Καὶ ὁ κατακλυσμὸς τοίνυν, ὁ τὴν ἀρχαίαν ἀδικίαν ἐκκαθάρας τοῦ κόσμου, προεφήτευσεν οἰονεῖ πως ἐπικεκρυμμένως τὸν ἀπὸ τῆς θείας κολυμβήθρας τῶν ἁμαρτιῶν καθαρισμὸν· καὶ ἡ κιβωτὸς αὐτῆ, σώσασα τοὺς ἐν αὐτῇ εἰσφρήσαντας, εἰκὼν τῆς σεπτῆς ἐτύγχανεν Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐντεῦθεν ὑπαρχούσης ἡμῖν ἀγαθῆς ἐλπίδος· καὶ ἡ περιστέρα, κλάδον ἐλαίας κομίσασα ἐν τῇ κιβωτῷ, καὶ τῆς γῆς τὴν ἀνάδειξιν μηνύσασα, ἐσήμαινε τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν ἐπιφοίτησιν καὶ τὴν ἄνωθεν διαλλαγὴν· σύμβολον γὰρ ἡ ἐλαία τῆς εἰρήνης» (Δίδυμος ὁ Τυφλός, Περὶ Τριάδος, Βιβλίον Β΄).

δηλώνει τὸ βάπτισμα ³⁰³. Ὁ Φαραὼ καὶ οἱ στρατιῶτες συμβολίζουν τὸ σατανᾶ καὶ τοὺς ὑπηρέτες του.

Δ΄) Παρὰ τὴν ἀνατροφή τους σὲ εἰδωλολατρικὸ περιβάλλον, οἱ τρεῖς παῖδες (Σεδράχ, Μισάχ καὶ Αβέδ-Νεγώ) δὲν πείσθηκαν νὰ προσκυνήσουν τὸ ἄγαλμα τοῦ αὐτοκράτορα. Παρέμειναν προσηλωμένοι στὴν πίστη τους στὸ Θεὸ καὶ τηροῦσαν αὐστηρὴ στάση στὴν τήρηση τοῦ νόμου Του. Ἀποτέλεσμα τῆς στάσης αὐτῆς ἦταν νὰ ὑπερνικοῦν μὲ τὴ θεία δύναμη κάθε δυσκολία καὶ ἀπειλή κατὰ τῆς ζωῆς τους, ὅπως ἦταν τὸ πυρακτωμένο καμίνι ³⁰⁴.

Ὁ Ἰπόλυτος λέγει ὅτι οἱ τρεῖς παῖδες ἔγιναν ὑπόδειγμα γιὰ ὅλους τοὺς πιστοὺς ἀνθρώπους. Δὲ φοβήθηκαν τὸν ὄχλο τῶν σατραπῶν, ἀλλὰ οὔτε δείλιασαν, ὅταν ἄκουσαν τὰ λόγια τοῦ βασιλιᾶ. Δὲν πτοήθηκαν μὲ τὸ πῦρ τῆς καιγόμενης καμίνου, ἀλλὰ περιφρόνησαν ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ ὅλον τὸν κόσμον ἔχοντας μπροστὰ στὰ μάτια τους μόνον τὸ φόβο τοῦ Θεοῦ. Ὁ Δανιήλ τοὺς δίδασκε νὰ ἔχουν θάρρος. Χαιρόταν δὲ μὲ τὸ μαρτύριό τους, ἐπειδὴ ἔβλεπε ὅτι οἱ τρεῖς παῖδες πρόκειται νὰ λάβουν στέφανο κατὰ τοῦ διαβόλου ³⁰⁵. Ὁ Ναβουχοδονόσορ διατάσσει νὰ ἀνάψουν φωτιὰ ἐπτὰ φορὲς μεγαλύτερη, σὲ κάμινο τεραστίου μεγέθους, καθὼς εἶχε ἠττηθεῖ ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ τοὺς παῖδες. Ὅσον ἀφορᾶ τὰ ἐπίγεια πράγματα ἐπικράτησε ὁ βασιλιάς, στὴν πίστη ὅμως πρὸς τὸ Θεὸ ὑπερίσχυσαν οἱ τρεῖς παῖδες. Ἡ φωτιὰ, συνεχίζει ἡ ἀφήγηση, βγήκε μέσα ἀπὸ τὴν κάμινο μὲ τὴ συνέργεια τοῦ ἀγγέλου καὶ χύθηκε ἔξω. Τελικὰ ἀπεδείχθη ὅτι αὐτὴ ἡ φωτιὰ ἔχει ἐπίγνωση καὶ τιμωρεῖ τοὺς ὑπεύθυνους ³⁰⁶. Τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ δὲν τοὺς ἄγγιξε, ἐνῶ κατέκαψε τοὺς ἄπιστους καὶ ἄθεους Χαλδαίους. Ἐπίσης, ἐκεῖνοι ποὺ νόμιζαν ὅτι ἦταν ἀσφαλεῖς ἔξω ἀπὸ τὴν κάμινο κἀκαν ἀπὸ τὴ φωτιὰ. Ἡ φλόγα πυρπόλησε ἐκείνους ποὺ διέβαλαν τοὺς παῖδες καὶ ἐκείνους ποὺ προχώρησαν στὴ σύλληψή τους.

Στὸ Ναβουχοδονόσορα ἐμφανίστηκε ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ ἔχει γραφεῖ: «καρδία βασιλέως ἐν χειρὶ Θεοῦ» (Παρ. Σολ. 21, 1). Αὐτὸ εἶναι τὸ χεῖρ τοῦ Θεοῦ, μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Λόγος ἄγγιξε τὴν καρδιά τοῦ Ναβουχοδονόσορα, γιὰ νὰ γνωρίσει τὸ Θεὸ καὶ νὰ τὸν δοξάσει μέσα στὴν κάμινο ³⁰⁷. Οἱ υἱοὶ τοῦ Ἰσραὴλ ἐπρόκειτο νὰ δοῦν στὸν κόσμον τὸν

³⁰³ P.G.39,696B: «Ἐμήνυε γάρ, Αἴγυπτος μὲν τὸν κόσμον, ἐν ᾧ οὐ καλῶς βιοτεύοντες πράττομεν κακῶς· ὁ δὲ λαός, τοὺς νῦν φωτιζομένους τὰ δὲ ὕδατα, μεσιτεύσαντα τῷ λαῷ τὴν ἀσφάλειαν, ἐδήλου τὸ βάπτισμα· (Δίδυμος ὁ Τυφλός, Περὶ Τριάδος, Βιβλίον Β΄).

³⁰⁴ Ἀγγελῶου Εὐθύμιος, Χριστὸς προτυπούμενος, σσ. 120-121 & 137.

³⁰⁵ P.G.10,677C: «ἐνορῶν τρεῖς παῖδας μέλλοντας κατὰ διαβόλου στεφανοῦσθαι» (Ἰπόλυτος, Σχόλια εἰς τὸν Δανιήλ).

³⁰⁶ P.G.10,677D: «Ἐλασθὲν γάρ, φησί, τὸ πῦρ ἔσωθεν ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου, ἔξω ἐξέβλυσεν· ὁρᾶτε πῶς αὐτὸ τὸ πῦρ φρόνιμον ὑπάρχει, ἐπιγινῶσκον καὶ κολάζον τοὺς αἰτίους» (Ἰπόλυτος, Σχόλια εἰς τὸν Δανιήλ).

³⁰⁷ P.G.10,680B: «Καρδία βασιλέως ἐν χειρὶ Θεοῦ, αὕτη ἡ τοῦ Θεοῦ χεῖρ, περὶ ἧς ὁ Λόγος τὴν καρδίαν

Υιὸ τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ μὴν πιστέψουν. Ἡ Γραφή ἀποκάλυψε ὅτι τὰ ἔθνη πρόκειται νὰ γνωρίσουν Αὐτὸν μὲ σάρκα· ἐκεῖνον ποὺ ὁ Ναβουχοδονόσορ στὸ ἐπεισόδιο τῆς καμίνου εἶδε χωρὶς σάρκα, τὸν ἀναγνώρισε καὶ ὁμολόγησε ὅτι αὐτὸς εἶναι Υἱὸς Θεοῦ: «καὶ εἶπεν ὁ βασιλεύς· ἰδοὺ ἐγὼ ὄρῳ ἄνδρας τέσσαρας λελυμένους καὶ περιπατοῦντας ἐν μέσῳ τοῦ πυρός, καὶ διαφθορὰ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς, καὶ ἡ ὄρασις τοῦ τετάρτου ὁμοία υἱῷ Θεοῦ» (Δαν. 3, 25) ³⁰⁸.

Ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος ἐπισημαίνει ὅτι ὁ Ναβουχοδονόσορ, ἀφοῦ εἶδε ἓνα ὄνειρο ³⁰⁹ καὶ τὸ ἐρμήνευσε ὁ Δανιήλ, ὅπου τὸ λιθάρι, δηλαδὴ ὁ ἐνσαρκωμένος Θεός, θὰ καταστρέψει τὸ ἄγαλμα ποὺ προτυπώνει τὰ πέντε βασιλεία (τὶς μεγάλες αὐτοκρατορίες: Βαβυλωνιακὴ, Περσικὴ, Μηδική, Ἑλληνικὴ καὶ Ρωμαϊκὴ) καὶ θὰ ἰδρῦσει μία νέα βασιλεία, ἡ ὁποία «εἰς τοὺς αἰῶνας οὐ διαφθαρήσεται» (Δαν. 2, 44-45) ³¹⁰. Στὴ συνέχεια ἔφτιαξε τὸ εἶδωλό του καὶ ζήτησε νὰ τὸ προσκυνήσουν ὅλοι, ἀλλὰ οἱ τρεῖς παῖδες ἀρνήθηκαν. Τοὺς ἔριξε στὴν κάμινο, ἐπειδὴ δὲν τὸν προσκύνησαν. Ὅταν ὅμως οἱ γύρω ἀπὸ τὴν κάμινο χάθηκαν καὶ οἱ παῖδες ὑμνοῦσαν τὸ Θεό, ὁ βασιλεὺς τοὺς κάλεσε καὶ βλέποντάς τους σώους ἐξεπλάγη ἀπὸ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ. Τοὺς τίμησε μὲ ἐξουσία πάνω στοὺς Ἰουδαίους: «καὶ ἠξίωσεν. αὐτοὺς ἡγεῖσθαι πάντων τῶν Ἰουδαίων τῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ» (Δαν. 3, 30) διακηρύσσοντας ὅτι ὅποιος βλασφημεῖ τὸ Θεὸ θὰ θανατώνεται: «καὶ ἐγὼ ἐκτίθεμαι δόγμα· πᾶς λαός, φυλὴ, γλῶσσα, ἢ ἐὰν εἴπη βλασφημίαν κατὰ τοῦ Θεοῦ Σεδράχ, Μισάχ, Ἀβδεναγώ, εἰς ἀπώλειαν ἔσονται καὶ οἱ οἴκοι αὐτῶν εἰς διαρπαγὴν» (Δαν. 3, 29). Τελικὰ τὸ ὄνειρο ἐπαληθεύτηκε καὶ ὁ Ναβουχοδονόσορ δόξασε τὸ Θεό (Δαν. 3, 1-30) ³¹¹.

Ὁ Μακάριος Αἰγύπτου ἀναφέρει ὅτι τὴν ἐποχὴ τοῦ Ναβουχοδονόσορα τὸ πῦρ στὴν κάμινο δὲν ἦταν θεϊκό, ἀλλὰ δημιούργημα. Οἱ τρεῖς παῖδες στίς καρδιές τους εἶχαν τὸ θεϊκὸ οὐράνιο πῦρ, τὸ ὁποῖο καθοδηγοῦσε τὶς σκέψεις τους καὶ ἐνεργοῦσε πάνω τους³¹². Αὐτὸ στάθηκε ἀνάμεσά τους καὶ ἀναχαίτισε τὴν ὑλικὴ φωτιά, ὥστε νὰ μὴν

τούτου κατήνυξεν, ἵνα ἐπιγνοὺς τοῦτον ἐν τῇ καμίνῳ δοξάσῃ» (Ἰππόλυτος, Σχόλια εἰς τὸν Δανιήλ).

³⁰⁸ P.G.10,680B: «Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλον οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἰδόντες ἐν κόσμῳ, μὴ πιστεύειν, προαπέδειξεν ἡ Γραφή ὅτι μελλήσουσι τὰ ἔθνη τοῦτον ἐνσαρκον ἐπιγινώσκειν, ὃν πάλαι ἄσαρκον ἰδὼν ἐπέγνω ἐν καμίνῳ ὁ Ναβουχοδονόσορ, καὶ Υἱὸν Θεοῦ εἶναι τοῦτον ὁμολόγησεν» (Ἰππόλυτος, Σχόλια εἰς τὸν Δανιήλ).

³⁰⁹ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σσ. 284-296.

³¹⁰ Ἀχελώου Εὐθύμιος, Χριστὸς προτυπούμενος, σσ. 112-113.

³¹¹ P.G.56,382: «Ὡς δὲ οἱ περὶ τὴν κάμινον ἀνηρέθησαν, καὶ ὕμνον οἱ παῖδες τὸν Θεόν, καλέσας αὐτούς, καὶ ἰδὼν σώους, τὸν τε Θεὸν ἐξεπλάγη, καὶ αὐτοὺς ἀρχὴ τῇ τῶν Ἰουδαίων ἐτίμησε, καὶ δόγμα ἔθηκε, τὸν βλασφημοῦντα εἰς τὸν Θεὸν ἀπόλλυσθαι» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Σύνομις τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς).

³¹² P.G.34,545A: «Καὶ γὰρ ἐπὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ, τὸ πῦρ ἐν τῇ καμίνῳ οὐκ ἦν θεϊκόν, ἀλλ' ἦν κτίσμα· οἱ δὲ τρεῖς παῖδες διὰ τὴν δικαιοσύνην αὐτῶν ἐν τῷ φαινομένῳ πυρὶ ὄντες, ἐν ταῖς καρδίαις αὐ-

καίει και να βλάπτει στο ελάχιστο τους δικαίους. Στην περίπτωση του λαού του Ισραήλ, επειδή ο νοῦς και ἡ σκέψη τους εἶχε πρόθεση να ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὸ ζῶντα Θεὸ και να στραφεῖ στην εἰδωλολατρία, ὁ Ἀαρὼν ἀναγκάστηκε να τοὺς πεί να φέρουν τὰ χρυσὰ και τὰ πολύτιμα σκεύη. Ὁ χρυσὸς και τὰ σκεύη, τὰ ὁποῖα ἔριξαν στὴ φωτιά, μεταμορφώθηκαν σὲ εἰδῶλα και ἡ φωτιά ἔμοιαζε να μιμήθηκε τὴν πρόθεση αὐτῶν τῶν σκευῶν. Αὐτὸ βέβαια εἶναι πράγμα ἄξιο σεβασμοῦ. Ἀντίθετα οἱ τρεῖς παῖδες εἶχαν στὸ νοῦ τους τὴ δικαιοσύνη, δέχτηκαν μέσα τους τὸ πῦρ τοῦ Θεοῦ και προσκύνησαν ἀληθινὰ τὸν Κύριο, ἔτσι και στὸν παρόντα αἰῶνα οἱ πιστὲς ψυχὲς δέχονται τὸ θεϊκὸ και ἐπουράνιο πῦρ ³¹³.

Ε') Ὁ Κύριος εἶπε στὸν Ἰωνᾶ να κατευθυνθεῖ πρὸς τὴ Νινευὴ και να ἀναγγεῖλει τὴν τιμωρία της λόγω τῆς ἔλλειψης ἠθους τῶν κατοίκων της. Ὁ Ἰωνᾶς, ἀντὶ να πάει πρὸς τὴ Νινευὴ, πῆρε τὸ πλοῖο και πῆγε πρὸς τὴ Θαρσεῖς, επειδὴ ἤθελε να ἀποφύγει τὸν Κύριο. Τὸ πλοῖο στὴ διαδρομὴ ἔπεσε σὲ φουρτούνα και ὅλοι ἄρχισαν να προσεύχονται. Τότε εἶδαν τὸν Ἰωνᾶ να κοιμᾶται και ἀμέσως τὸν ζύπνησαν για να προσευχηθεῖ και αὐτὸς στὸ Θεό του. Τότε ἔριξαν κλῆρο για να δοῦν ποιὸς εἶναι ἡ αἰτία τοῦ κακοῦ. Ὁ κλῆρος ἔπεσε στὸν Ἰωνᾶ και ἐκεῖνος, ἀφοῦ τοὺς ἐξήγησε πῶς βρέθηκε ἐκεῖ, τοὺς ζήτησε να τὸν ρίξουν στὴ θάλασσα. Μόλις ἔπεσε στὴ θάλασσα, σταμάτησε ἡ τρικυμία και οἱ ναῦτες φοβήθηκαν τὸν Κύριο και τοῦ πρόσφεραν θυσίες. Ὁ Κύριος πρόσταξε ἕνα κῆτος να καταπιεῖ τὸν Ἰωνᾶ, ὁ ὁποῖος παρέμεινε στὴν κοιλία τοῦ κήτους τρία μερόνυχτα. Τότε ὁ Κύριος διέταξε τὸ κῆτος να ἀποβάλλει τὸν Ἰωνᾶ στὴ στεριά.

Ὁ Κοσμᾶς Ἀγιοπολίτης ἀναλύει τὴν προτύπωση ἐπισημαίνοντας ὅτι ὁ προφήτης Ἰωνᾶς ἀπεστάλη ἀπὸ τὸ Θεὸ να προφητεῦσει στὴ Νινευὴ, τὴ μεγάλη πόλη τῶν Ἀσσυρίων. Δὲν ἀκολούθησε ὅμως τὴν ἐντολὴ και ταξίδεψε διὰ θαλάσσης πρὸς τὴ Θαρσεῖς. Ὅταν ξέσπασε τρικυμία, οἱ ναυτικοὶ θεώρησαν ὅτι αὐτὴ ἦταν ἀπὸ τὸ Θεό. Πάνω στὴν ἀπελπισία τους, για να δοῦν ποιὸς φταίει ἔριξαν κλήρους. Ὁ κλῆρος ἔπεσε στὸν Ἰωνᾶ, ὁ ὁποῖος ὁμολόγησε τὸ παράπτωμά του. Τότε ρίχτηκε στὴ θάλασσα. Ἐνα θαλάσσιο κῆτος τὸν δέχτηκε στὰ σπλάχνα του με θεϊκὴ ἐντολή. Τρεῖς μέρες ὁ Ἰωνᾶς παρέμεινε ἀβλαβὴς στὰ σπλάχνα τοῦ κήτους και ἀπὸ ἐκεῖ ἀπευθύνοντας εὐχὲς πρὸς τὸ Θεό, τελικὰ βγήκε στὴ στεριά τὴν τρίτη ἡμέρα. Ἔτσι ὁ Ἰωνᾶς ἀποτέλεσε προτύπωση τοῦ μυστηρίου τῆς Ἀνάστασης τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ ποὺ ἀκολούθησε ³¹⁴.

τῶν εἶχον τὸ θεϊκὸν οὐράνιον πῦρ ἐντὸς τῶν λογισμῶν διακονοῦν και ἐνεργοῦν ἐν αὐτοῖς» (Μακάριος Αἰγύπτου, Ὁμιλία Πνευματικά).

³¹³ P.G.34,545BC: «Ὡσπερ οὖν οἱ τρεῖς παῖδες δικαιοσύνην λογισάμενοι, ἐδέξαντο ἐν ἑαυτοῖς τὸ τοῦ Θεοῦ πῦρ, και προσεκύνησαν τῷ Κυρίῳ ἐν ἀληθείᾳ· οὕτω και νῦν αἱ πισταὶ ψυχὰι δέχονται ἐκεῖνο τὸ θεϊκὸν και ἐπουράνιον πῦρ, ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἐν τῷ κρυπτῷ· και αὐτὸ ἐκεῖνο μορφοῖ εἰκόνα ἐπουράνιον εἰς τὴν ἀνθρωπότητα» (Μακάριος Αἰγύπτου, Ὁμιλία Πνευματικά).

³¹⁴ P.G.38,349: «τριῶν δὲ τοῦτον ἡμερῶν ἐν τοῖς σπλάγχνοις ἄτρωτον πεφυλαγμένον, δι' εὐχῆς κἀντεῦθεν τῷ Θεῷ προσομιλοῦντα τριταῖον τὸ κῆτος ἀπήμεσεν ἐν ξηρᾷ, μυστηρίου τύπον ὑπογράφον-

Ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἰωνᾶς ὁδηγεῖ σὲ μνήμη θανάτου. Κατέβηκε στὸ κῆτος καὶ ὕστερα ἀπὸ τρεῖς ἡμέρες ἀνέβηκε στὴν ἐπιφάνεια καὶ κατέστη προτύπωση τῆς Ἀνάστασης ³¹⁵. Ὁ ἐνσαρκωμένος Θεός, ἐκπληρώνοντας στὸν ἑαυτό Του τὴν προτύπωση, διακηρύσσει: «Ὡσπερ γὰρ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας» (Ματθ. 12, 40) ³¹⁶.

Σύμφωνα μὲ τὸν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας ὁ Ἰωνᾶς ἀποτυπώνει παραστατικὰ τὸ μυστήριον τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ. Ἐστάλη νὰ κηρύξει στὸ λαὸ τῆς Νινευῆ, ἀλλὰ ἐπιχείρησε νὰ ἀποφύγει τὸ πρόσωπο τοῦ Θεοῦ καὶ φαίνεται νὰ διστάζει νὰ ἀναλάβει τὴν ἀποστολή του ³¹⁷. Ἀντίθετα, ὁ Υἱὸς τοῦ Πατέρα ἐστάλη ἀπὸ τὸ Θεὸ γιὰ νὰ κηρύξει στὰ ἔθνη, ἀλλὰ δὲν ἦταν ἀπρόθυμος νὰ διακονήσει. Παρακινοῦσε τοὺς ἐπιβάτες ὁ προφήτης λέγοντας: «Ἄρατέ με καὶ ἐμβάλετέ με εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ κοπάσει ἡ θάλασσα ἀφ' ὑμῶν» (Ἰωνᾶς 1, 12). Τὸ κῆτος τὸν κατάπιε καὶ ἐκεῖνος βγήκε στὴν ἐπιφάνεια ὕστερα ἀπὸ τρεῖς ἡμέρες. Κατόπιν πῆγε στὴ Νινευή καὶ πραγματοποίησε τὴν ἀποστολή του, ἐνῶ λυπήθηκε πολὺ, ὅταν ὁ Θεὸς ἀντιμέτωπισε μὲ οἶκτο τὸ λαὸ τῆς Νινευῆ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς ὑπέστη τὸ θάνατο μὲ τὴ θέλησή Του καὶ ἔμεινε στὴ γῆ τρεῖς ἡμέρες καὶ τρεῖς νύκτες καὶ ἐπανῆλθε στὴ ζωὴ ³¹⁸. Μετὰ πῆγε στὴ Γαλιλαία καὶ διέταξε τοὺς μαθητές του νὰ ἀρχίσουν νὰ κηρύττουν τὸ Εὐαγγέλιον στὰ ἔθνη. Ὅμως δὲ λυπήθηκε, ὅπως ὁ Ἰωνᾶς, βλέποντας ἐκείνους ποὺ μετανοοῦσαν καὶ σώζονταν ³¹⁹.

Τὸ πνευματικὸ ὄφελος τῆς ἱστορίας παραβάλλεται μὲ τὶς μέλισσες, οἱ ὁποῖες πετώντας σὲ λιβάδια καὶ ἄνθη παίρνουν πάντα τὸ χρήσιμο γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ μελιοῦ. Ἔτσι καὶ ὁ μελετητὴς τῆς Γραφῆς, θὰ ὀλοκληρώσει τὸ λόγο του, συγκεντρώ-

τα τῆς Χριστοῦ μετὰ ταῦτα γενησομένης ἀναστάσεως» (Κοσμάς Ἀγιοπολίτης, Ἱστορία).

³¹⁵ Ἀγγελῶου Εὐθύμιος, Χριστὸς προτυπούμενος, σ. 85.

³¹⁶ P.G.28,72CD: «Ὁμοίως καὶ Ἰωνᾶς ἐποίησε τὴν μνήμην τοῦ θανάτου ... «Καὶ καθὼς ἐποίησεν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως δεῖ ποιῆσαι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς» (Ἅγιος Ἀθανάσιος, Περὶ κοινῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος).

³¹⁷ P.G.71,601A: «Οὕτω γὰρ δὴ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωνᾶ συνήσομεν. Διαμορφοῖ γὰρ ὡσπερ ἡμῖν τὸ Χριστοῦ μυστήριον ... Οἷον ἀπεστάλη κηρύξαι τοῖς Νινευίταις, ἀλλ' ἐζήτησε φυγεῖν ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ, καὶ κατοκνήσας ὁρᾶται πρὸς ἀποστολήν» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Ἐξήγησις ὑπομνηματικῆ εἰς τὸν προφήτην Ἰωνᾶν).

³¹⁸ π. Β. Γεωργόπουλος, Περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σσ. 131-132 & 193.

³¹⁹ P.G.71,601B: «Κατεπόθη καὶ ὑπὸ τοῦ κήτους, εἶτα ἐξεδόθη τριήμερος. Καὶ μετὰ τοῦτο ἀπῆλθεν εἰς Νινευί, καὶ πεπλήρωκε τὴν διακονίαν ... Ὑπέστη καὶ ὁ Χριστὸς ἐκὼν τὸν θάνατον ἔμεινε ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, ἀνεβίω τε αὐτῷ, καὶ μετὰ τοῦτο ἀπῆλθεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, καὶ πρὸς τὰ ἔθνη κηρύγματος ἐκέλευε ποιεῖσθαι τὴν ἀρχήν. Πλὴν οὐ λελύπηται σωζομένους ὁρῶν εἰς μετάνοισιν, καθάπερ ἀμέλει καὶ Ἰωνᾶς» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Ἐξήγησις ὑπομνηματικῆ εἰς τὸν προφήτην Ἰωνᾶν).

νοντας τὰ στοιχεῖα πὸν βοηθοῦν στὴν ἀποσαφήνιση τῶν μυστηρίων τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ συνθέτοντας αὐτὰ μὲ τρόπο εὐφυῆ καὶ ἀλάνθαστο ³²⁰. Προσεύχεται, λοιπόν, ὁ προφήτης Ἰωνᾶς εὐρισκόμενος μέσα στὸ κῆτος. Ἡ εἰκόνα εἶναι ἀνθρώπινη, ἐνῶ ἡ ἀληθινὴ προτύπωση τοῦ πράγματος, δηλαδή ὁ ἐνσαρκωμένος Θεός, ὅταν ἀκόμη δὲν εἶχε ὀδηγηθεῖ στὸ πάθος, λέγει πρὸς τὸν οὐράνιο Πατέρα: «Πάτερ μου, εἰ δυνατόν ἐστιν, παρελθέτω ἀπ’ ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο» (Ματθ. 26, 39) ³²¹. Ὁ Πέτρος ἀπευθύνει σὲ αὐτὸν τὰ λόγια τοῦ Δαβίδ: «ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδου οὐδὲ δώσεις τὸν ὄσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν» (Πρ. 2, 27 & Ψαλμ. 15, 10). Τὴν τρίτη ἡμέρα ἐπανῆλθε στὴ ζωὴ, ἐπειδὴ αὐτὸς πὸν εἶναι ζωὴ ἀπὸ τὴ φύση του, δὲν ἦταν δυνατό νὰ κρατηθεῖ ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ θανάτου. Ἐλαβε ἐντολὴ τὸ κῆτος καὶ ἔβγαλε τὸν Ἰωνᾶ στὴν ξηρὰ ³²².

Ὁ Θεὸς βγάζει ἀπὸ τὰ πλευρὰ τοῦ κήτους τὸν προφήτη, τοῦ ὁποῖου τὸ πάθημα δὲν ἦταν χωρὶς κέρδος, καθὼς δοκιμάστηκε ἀπὸ τὴν ἐμπειρία καὶ ἔμαθε καλὰ ὅτι εἶναι ἐπικίνδυνο νὰ ἀντιτίθεται κανεὶς στὶς ἐντολὰς τοῦ Κυρίου. Ὑπῆρξε καὶ δεῦτερος λόγος τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν Ἰωνᾶ πὸν τοῦ εἶπε νὰ πάει στὴ μεγάλη πόλη Νινευὴ καὶ νὰ κηρύξει σ’ αὐτὴν τὸ προηγούμενο κήρυγμα, πὸν εἰπώθηκε σὲ αὐτὸν ἀπὸ τὴν ἀρχή: «Ὅτι ἀνέβη ἡ κραυγὴ τῆς κακίας αὐτῆς πρὸς με» (Ἰων. 1, 2) ³²³.

Ὁ Ἰωνᾶς πῆγε στὴ Νινευή, ὅπως ἤθελε ὁ Κύριος. Ἡ Νινευὴ ἦταν μεγάλη πόλη, περίπου δρόμος τριῶν ἡμερῶν. Ἀρχισε ὁ Ἰωνᾶς νὰ μπαίνει στὴν πόλη μὲ πορεία μίας μέρας περίπου, κήρυξε καὶ εἶπε: Ἀκόμη τρεῖς μέρες καὶ ἡ Νινευὴ θὰ καταστραφεῖ (Ἰων. 3, 3-4) ³²⁴. Μπροστὰ λοιπὸν στὸ μαρτύριο τοῦ σταυροῦ ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς λυγίζει. Σταυρώθηκε ὁμως, ἔμεινε στὴν καρδιὰ τῆς γῆς τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύκτες,

³²⁰ P.G.71,601C: «Ὡσπερ γὰρ αἱ μέλιται λειμῶνάς τε καὶ ἄνθη περιπτάμενοι τὸ χρήσιμον αἰετὶ συναγεῖρουσι πρὸς τὴν τῶν κηρίων κατασκευὴν, οὕτω καὶ ὁ σοφὸς ἐξηγητὴς τὴν ἀγίαν καὶ θεόπνευστον ἀνερευνώμενος Γραφήν, τὸ τελοῦν εἰς διασάφησιν τῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων αἰετὶ συλλέγων, καὶ συντιθεὶς εὐφυᾶ τε καὶ ἀνεπίπληκτον ἀποτελεσεὶ λόγον» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Ἐξήγησις ὑπομνηματικὴ εἰς τὸν προφήτην Ἰωνᾶν).

³²¹ P.G.71,624A: «Εὐχεται μὲν οὖν ὁ προφήτης ἐν τῷ κήτει γεγονώς· καὶ ὁ μὲν τύπος ἀνθρώπινος, ἡ δὲ ἀληθὴς τοῦ πράγματος εἰκὼν, τουτέστι Χριστός, ἐφαίνετο πρὸ τοῦ τιμίου σταυροῦ, μονονουχὶ καὶ εἰσβάλλοντος ἤδη τοῦ παθεῖν, πρὸς τὸν ἐν τοῖς οὐρανόις Πατέρα λέγων· «Εἰ δυνατόν, παρελθέτω ἀπ’ ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Ἐξήγησις ὑπομνηματικὴ εἰς τὸν προφήτην Ἰωνᾶν).

³²² P.G.71,624B: «Τριήμερος γὰρ ἀνεβίω, «καθὸτι οὐκ ἦν δυνατόν» ζῶν ὄντα κατὰ φύσιν, «αὐτὸν τοῖς τοῦ θανάτου κρατεῖσθαι δεσμοῖς». Καὶ προσετάγη τῷ κήτει, καὶ ἐξέβαλε τὸν Ἰωνᾶν ἐπὶ τὴν ξηρὰν» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Ἐξήγησις ὑπομνηματικὴ εἰς τὸν προφήτην Ἰωνᾶν).

³²³ P.G.71,624C: «Θερμότεραις δὴ οὖν προθυμίαις ἤδη χρώμενος, διακελεύεται πάλιν ἰέναι μὲν εἰς τὴν Νινευί, κεχρησθαι δὲ τῷ αὐτῷ κηρύγματι, τῷ καὶ ἐν ἀρχῇ πρὸς αὐτὸν εἰρημένω· τοῦτο δὲ ἦν, «Ὅτι ἀνέβη ἡ κραυγὴ τῆς κακίας αὐτῆς πρὸς με» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Ἐξήγησις ὑπομνηματικὴ εἰς τὸν προφήτην Ἰωνᾶν).

³²⁴ P.G.71,625B: «Καὶ ἀνέστη Ἰωνᾶς, καὶ ἐπορεύθη εἰς Νινευή, καθὰ ἐλάλησε ὁ Κύριος ... Καὶ ἐκήρυξε, καὶ εἶπεν· Ἔτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινευὴ καταστραφήσεται» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Ἐξήγησις ὑπομνηματικὴ εἰς τὸν προφήτην Ἰωνᾶν).

σύμφωνα με τὸ λόγο τοῦ Εὐαγγελίου. Ἕνα εἶναι τὸ Εὐαγγέλιο γιὰ ὅλους καὶ μία μόνο ἡ γνώση τῶν θεῶν ἀληθειῶν. Δὲν εἶναι ἄλλη γιὰ τὸ λαὸ τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ἄλλη γιὰ τὰ ἔθνη ποὺ θὰ ἀγιαστοῦν μέσφ τῆς πίστεως³²⁵.

³²⁵ P.G.71,625AB: «Οὐ γὰρ ἑτέρας ἐντολαῖς πεπαιδαγώκηκε μὲν πρὸ τοῦ θανάτου τὸν Ἰσραὴλ, ἑτέρας δὲ μετὰ τοῦτον τοὺς ἐξ ἔθνῶν· ἀλλ' ἐν ἐπὶ πάντας τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ τῶν θεῶν μαθητῶν ἡ γνώσις μία πάντως, καὶ οὐχ ἑτέρα παρὰ γε τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ καὶ ἡμῖν τοῖς ἐξ ἔθνῶν κεκλημένοις διὰ τῆς πίστεως εἰς ἀγιασμόν» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Ἐξηγήσις ὑπομνηματικῆ εἰς τὸν προφήτην Ἰωνᾶν).

Β' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Προσωνόμια για την ύπαρξη του ἄσαρκου Λόγου στην Παλαιὰ καὶ τὴν Καινὴ Διαθήκη.

1. Ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς προϋπάρχων ὡς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

Ἡ ἔκφραση Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἀπαντᾶται συχνὰ στὴν Ἁγία Γραφή (Ματθ. 16, 16 & 26, 63. Μαρκ. 3, 11 & 15, 39. Λουκ. 1, 35 & 4, 41 & 22, 70. Ἰωάν. 1, 34 & 1, 49 & 11, 4 & 11, 27 & 19, 7 & 20, 31. Πράξ. 8, 37 & 9, 20. Ἐβρ. 4, 14 & 6, 6 & 10, 29. Α' Ἰωάν. 3, 8 & 4, 15 & 5, 5 & 5, 10 & 5, 12 & 5, 20. Ἀποκ. 2, 18)³²⁶ γιὰ νὰ δηλώσει τὸ μονογενῆ Υἱὸ καὶ συγκεκριμένα τὸ Μεσσία. Ὁ τίτλος ποὺ ἀναφέρεται στὸν Ἰησοῦ Χριστὸ ὡς Υἱὸ τοῦ Θεοῦ δηλώνει τὴν προαιώνιο ὑπαρξὴ Του, ὅτι εἶναι ὁμοούσιος μετὰ τὸν Πατέρα καὶ ὅτι ὑπῆρχε μαζί Του πρὸ καταβολῆς τοῦ κόσμου³²⁷. Σὲ αὐτὸν ἀνήκουν τὰ πάντα ἐκτὸς τῆς πατρότητας. Ὁ Πατὴρ εἶναι ὁ μόνος ποὺ γνωρίζει τὸν Υἱὸ καὶ ὁ Υἱὸς ὁ μόνος ποὺ γνωρίζει τὸν Πατέρα³²⁸.

Στὸν Ἰωάννη, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὑποδηλώνει μετὰ ξεκάθαρο τρόπο τὴ θεότητά Του. Ἡ θεία υἰότητα τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ κατοχυρώνεται ἀπὸ τὴν ξεχωριστὴ του σχέση μετὰ τὸ Θεὸ Πατέρα. Ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τὴ Ναζαρέτ εἶναι ὁ σαρκωθεὶς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος μαζί μετὰ τὸν Πατέρα, ὑπῆρχε πρὸ πάντων τῶν αἰώνων. Ἡ θεία υἰότητα τοῦ Ἰησοῦ κατανοεῖται ἀπὸ τὸν Ἰωάννη μετὰ τὴν ἀμοιβαία γνώση τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ³²⁹.

Τὸ γεγονὸς αὐτὸ δίνει ἀποστομωτικὴ ἀπάντηση σὲ αὐτοὺς ποὺ ἀρνοῦνται τὴ θεότητά Του. Παρόλο ποὺ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ὅλοι οἱ Ἰσραηλίτες ἀποκαλοῦνται υἱοὶ τοῦ Θεοῦ (Ψαλμ. 29, 1: «Ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ, υἱοὶ Θεοῦ». Ὠσηὲ 2, 1: «καὶ ἔσται ἐν τῷ τόπῳ, οὗ ἐρρέθη αὐτοῖς· οὐ λαὸς μου ὑμεῖς, κληθήσονται καὶ αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ ζῶντος»), ἓνας εἶναι ὁ μονογενὴς Υἱὸς (Ἰωάν. 1, 14: «Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας». Ἰωάν. 1, 18: «θεὸν οὐδεὶς ἑώρακεν πώποτε· ὁ μονογενὴς θεὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς ἐκεῖνος ἐξηγήσατο». Ἰωάν. 3, 16: «Οὕτως γὰρ ἠγάπησεν ὁ θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν τὸν μονογενῆ ἔδωκεν». Ἰωάν. 3, 18: «ὁ δὲ μὴ πιστεύων ἤδη κέκριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ θεοῦ». Α' Ἰωάν. 4, 9: «τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἀπέσταλκεν ὁ Θεὸς εἰς τὸν κόσμον ἵνα ζήσωμεν δι' αὐτοῦ») ³³⁰ καὶ μία ἢ δόξα Του στὴν Παλαιὰ καὶ τὴν Καινὴ Διαθήκη. Ὁ Υἱὸς γεννήθηκε ἀπὸ τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ καὶ

³²⁶ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σσ. 69-105.

³²⁷ Κ. Σκουτέρης, Ἱστορία Δογμάτων, Ἀθήνα 1998, σ. 107.

³²⁸ Μ. Φαράντος, Περὶ Θεοῦ, σ. 185.

³²⁹ Κ. Σκουτέρης, Ἱστορία Δογμάτων, σ. 107.

³³⁰ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σ. 59.

εἶναι ὁμοούσιος μετὸν Πατέρα μετὴ φυσικὴ ἔννοια, ἐνῶ δρᾷ προαιωνίως, ἐπειδὴ τὸ ὅμοιο γεννᾷ τὸ ὅμοιο ³³¹. Βέβαια, τὸ πνευματικὸ ὑπόβαθρο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἐξαιτίας τῆς πίστεως σὲ πολλοὺς θεοὺς ³³², δὲν ἐπιτρέπει νὰ μεταδοθεῖ ξεκάθαρα ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸν Υἱὸ ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή.

Παρόλα αὐτὰ ὑπάρχουν χωρία στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ποὺ ἀναφέρονται στὴν προαιώνια γέννηση τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ (Μιχ. 5, 1: «καὶ αἱ ἔξοδοι αὐτοῦ ἀπ’ ἀρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος», Ψαλμ. 2, 7: «υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε») ³³³ καὶ τὴν ἔλευση τοῦ Μεσσία ³³⁴. Γιὰ παράδειγμα, ὁ β΄ ψαλμός ³³⁵ εἶναι μεσσιανικός, γιὰτὶ ἀναφέρεται στὸ Μεσσία ἐνσαρκωμένο Θεό: «Κύριος εἶπε πρὸς με· υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε» (Ψαλμ. 2, 7). Σ’ αὐτὸν ἀναλύεται ἡ σχέση τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸ Θεό, ὡς σχέση τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα. Ὁ Δαυὶδ ἀναδείχθηκε βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ καὶ πολέμησε κατὰ τῶν Φιλισταίων, τοὺς ὁποίους καὶ νίκησε. Μὲ τὸ διορατικὸ του μάτι βλέπει στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων τὸν ἐνσαρκωμένο Θεὸ ὡς βασιλέα τῶν Ἰουδαίων. Ὁ βασιλεὺς τῆς Σιών στὸ β΄ ψαλμὸ θὰ ἔχει ἀπόλυτη κυριαρχία ἐπὶ ὅλης τῆς οἰκουμένης καὶ θὰ φέρει τὸ νέο νόμο, δηλαδὴ τὴν ἄρτια εὐαγγελικὴ διδασκαλία: «Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ’ αὐτοῦ ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ διαγγέλλων τὸ πρόσταγμα Κυρίου... αἰτησαὶ παρ’ ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς» (Ψαλμ. 2,6-8)³³⁶.

Ὁ Θεὸς χαρακτήρισε καὶ ἄλλους ὡς υἱοὺς Του, ὅπως τὸ Σολομώντα καὶ τὸν Ἰσραὴλ, ἀλλὰ μετὴν ἠθικὴ ἔννοια τοῦ ὄρου. Ἐν τούτοις μόνο γιὰ τὸ Μεσσία εἶπε ὁ Θεὸς «τὸν γέννησα». Ἐδῶ δηλώνονται οἱ δυὸ γεννήσεις τοῦ Μεσσία. Ἡ ἄχρονος γέννηση ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἡ ἐν χρόνῳ ἐπὶ γῆς γέννηση ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας. Μὲ τὴν φράση τοῦ ψαλμοῦ ρθ΄ «πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε» δηλώνεται ἡ αἰδῖος καὶ προαιώνιος γέννη-

³³¹ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σ. 60.

³³² Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σ. 61.

³³³ P.G. 69, 721A: «Υἱός μου εἶ σύ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Οἶδεν οὖν ὁ Δαβὶδ τὸν Χριστὸν καὶ προαιώνιον ἔχοντα τὸν τῆς θεότητος θρόνον, διὰ τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀπόρρητον γέννησιν... Καὶ πάλιν τὴν προαιώνιον αὐτοῦ δηλοῖ γέννησιν εἰπών· «Υἱός μου εἶ σύ». Ἦν γὰρ αἰεὶ Υἱός» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Εἰς τοὺς Ψαλμούς, Ψαλμὸς Β΄). P.G. 45, 1257BC: «Οὐ γὰρ ὁ προαιώνιος τότε χρίεται, ἀλλὰ περὶ οὗ φησιν, ὅτι Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε» (Γρηγόριος Νύσσης, Ἀντιρρητικὸς πρὸς τὰ Ἀπολλιναρίου). Στ. Σάκκου, Ἑρμηνευτικὲς σημειώσεις στοὺς ψαλμούς, τεῦχος Α΄, σ. 61. Μ. Τομάσεβιτς, Ἑρμηνεία τοῦ Β΄ ψαλμοῦ, Ἀθήνα 1991, σ. 36.

³³⁴ Κ. Σκουτέρης, Ἱστορία Δογμάτων, σ. 111.

³³⁵ P.G. 80,880B: «Κύριος εἶπε πρὸς με, υἱός μου εἶ σύ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε» (Θεοδώρητος Κύρου, Ἑρμηνεία εἰς τὸν Β΄ ψαλμόν). Ἰ. Τσαγγαλίδης, Ἰουστίνος ὁ Μάρτυς σ. 40. Β. Βέλλας, Ἐκλεκτοὶ ψαλμοί, Ἀθήνα 1952, σ. 56. Τομάσεβιτς, Β΄ Ψαλμός, σσ. 39-40. Δ. Κόκορης, Ὁ Χριστός, σσ. 207-213.

³³⁶ Β. Βέλλας, Ψαλμοί, σσ. 50-60.

ση ἐκ τοῦ Πατρὸς ³³⁷.

Ὁ Υἱὸς, ἐπειδὴ γεννᾶται ἀπὸ τὸν Πατέρα, δέχεται τὴ θεία φύση τοῦ Πατέρα καὶ ἐξαιτίας τῆς γέννησης τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατὴρ ζεῖ μέσα στὸν Υἱὸ καὶ ὁ Υἱὸς μέσα στὸν Πατέρα ³³⁸. Σύμφωνα μὲ τὸν β΄ ψαλμὸ, ὁ Μεσσίας χαρακτηρίζεται Υἱὸς καὶ ἄδιδιο γέννημα τοῦ Θεοῦ. Ἄρα ὁ ἐνσαρκωμένος Θεός, ὁ ὁποῖος τονίζεται στὴν Καινὴ Διαθήκη ὅτι εἶναι Μεσσίας καὶ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὑπάρχει προαιωνίως.

Ὁ η΄ ψαλμὸς τοῦ Δαυὶδ θεωρεῖται καὶ αὐτὸς μεσσιανικὸς καὶ προφητικὸς, ἀφοῦ προσδιορίζει τὸν ἐνσαρκωμένο Θεὸ καὶ τὴ δόξα Του στοὺς οὐρανοῦς: «Κύριε ὁ Κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῆ· ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν» (Ψαλμ. 8, 2) ³³⁹. Ἐπίσης καὶ ὁ ιε΄ ψαλμὸς θεωρεῖται μεσσιανικὸς καὶ ἀναφέρεται στὸν ἐνσαρκωμένο Θεό: «προωρώμη τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διαπαντός, ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστίν... ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδην, οὐδὲ δώσεις τὸν ὄσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν» (Ψαλμ. 15, 8 & 10).

Ὁ κα΄ ψαλμὸς: «πάντες οἱ θεωροῦντές με ἐξεμυκτήρισάν με, ἐλάλησαν ἐν χεῖλεσιν, ἐκίνησαν κεφαλὴν· ἤλπισεν ἐπὶ Κύριον, ρυσάσθω αὐτόν· σωσάτω αὐτόν, ὅτι θέλει αὐτόν... διμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον» (Ψαλμ. 21, 8-19) ³⁴⁰, ὁ λ΄ ψαλμὸς: «παρὰ πάντας τοὺς ἐχθρούς μου ἐγενήθην ὄνειδος καὶ τοῖς γείτοσί μου σφόδρα, καὶ φόβος τοῖς γνωστοῖς μου» (Ψαλμ. 30, 12), ἀλλὰ καὶ ὁ λδ΄ καὶ ξη΄ ψαλμὸς: «ἐπέρασάν με, ἐξεμυκτήρισάν με μυκτηρισμῶ, ἔβρυξαν ἐπ' ἐμέ τοὺς ὀδόντας αὐτῶν» (Ψαλμ. 34, 16), «καὶ ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου χολὴν καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος» (Ψαλμ. 68, 22), εἶναι μεσσιανικοὶ καὶ ἀναφέρονται στὰ πάθη τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ λίγο πρὶν τὸ θάνατό Του. Στὸν λγ΄ καὶ στὸν λθ΄ ψαλμὸ ὑπάρχει ἡ ἐλπίδα στὸν ἐνσαρκωμένο Θεό: «γεύσασθε καὶ ἴδετε ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος· μακάριος ἀνὴρ, ὃς ἐλπίζει ἐπ' αὐτόν» (Ψαλμ. 33, 9), «ἀγαλλιάσθωσαν καὶ εὐφρανθήτωσαν ἐπὶ σοὶ πάντες οἱ ζητοῦντές σε, Κύριε, καὶ εἰπάτωσαν διαπαντός· μεγαλυνθήτω ὁ Κύριος, οἱ ἀγαπῶντες τὸ σωτήριόν σου» (Ψαλμ. 39, 17).

³³⁷ P.G.128,84C: «Κύριος εἶπε πρὸς με· Υἱὸς μου εἶ σύ. Τοῦτο διὰ τὴν προαιώνιον γέννησιν» (Εὐθύμιος Ζηγαβινός, Ἀρχὴ τῆς Ἐξηγήσεως, Ψαλμὸς Β΄). P.G.12,1569 & P.G.27,461: «Ἐκ γαστρὸς πρὸ Ἐωσφόρου ἐγέννησά σε» (Ὡριγένης, Ἐξηγήσεις εἰς τοὺς ψαλμοὺς, Ψαλμὸς ΡΘ΄ & Μέγας Ἀθανάσιος, Ἐξηγητικά, Ψαλμὸς ΡΘ΄). P.G.55,275: «Ὁ ὁμοούσιος τῷ Πατρί. Τοῦτο γὰρ δηλῶν ἐπήγαγεν. Ἐκ γαστρὸς πρὸ Ἐωσφόρου ἐγέννησά σε» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ἐξηγητικά εἰς τὸν ΡΘ΄ Ψαλμόν). P.G.80,1772: «Τὸ μὲν γάρ· Πρὸ Ἐωσφόρου, τὸ πρὸ χρόνων αὐτὸν καὶ πρὸ αἰώνων εἶναι δηλοῖ. Τὸ δέ· ἐκ γαστρὸς, τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας διδάσκει» (Θεοδώρητος Κύρου, Ψαλμὸς ΡΘ΄).

³³⁸ Π. Τρεμπέλας, Δογματικὴ, τ. Α΄, σ. 248.

³³⁹ Δ. Κόκορης, Ὁ Χριστός, σσ. 213-219.

³⁴⁰ Δ. Κόκορης, Ὁ Χριστός, σσ. 223-229.

Ἐπιπλέον, ὁ μ΄ ψαλμός εἶναι μεσσιανικός, ἀφοῦ ὁ φίλος τοῦ Δαυὶδ ὁ Ἀχιτόφελ ἀπετέλεσε τὸν τύπο τοῦ Ἰούδα, ἐπειδὴ τὸν πρόδωσε: «καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος τῆς εἰρήνης μου, ἐφ’ ὃν ἤλπισα, ὁ ἐσθίων ἄρτους μου, ἐμεγάλυνεν ἐπ’ ἐμὲ πτερισμόν» (Ψαλμ. 40, 10). Ὁ ξζ΄ ψαλμός εἶναι μεσσιανικός, καθὼς ὑμνεῖται ἡ νίκη τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ καὶ ἡ ἔνδοξη ἀνάληψή Του: «ἀναστήτω ὁ Θεός, καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ... ἀνέβης εἰς ὕψος» (Ψαλμ.67, 2 & 19). Ὁ ξη΄ ψαλμός ἀναφέρεται στὶς συκοφαντίες κατὰ τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ μὲ ἄμεσο παραλληλισμὸ μὲ τὸ Δαυὶδ καὶ τὴν καταδίωξή του ἀπὸ τὸ Σαοὺλ ἢ τὸν Ἀβεσσαλώμ. Ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς ὅμως συγχώρησε αὐτοὺς πού Τὸν σταύρωσαν, γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ὁ ψαλμός εἶναι μεσσιανικός μόνο σὲ μερικοὺς στίχους: «ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς μου οἱ μισοῦντές με δωρεάν» (Ψαλμ.68, 5).

Ὁ οζ΄ ψαλμός ἀποτελεῖ προφητεία καὶ τύπο τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ, ἀφοῦ στὸ ψαλμὸ αὐτὸ μίλησε μὲ παραβολές, ὅπως ἔκανε καὶ ὁ Ἰησοῦς: «ἀνοιξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου, φθέγγομαι προβλήματα ἀπ’ ἀρχῆς» (Ψαλμ. 77, 2). Ὁ ρστ΄ ψαλμός εἶναι καὶ αὐτὸς μεσσιανικός καὶ ἀναφέρεται στὴν ἐγκαθίδρυση τῆς βασιλείας τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ: «ἐκ τῶν χωρῶν συνήγαγεν αὐτούς, ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν καὶ βορρᾶ καὶ θαλάσσης» (Ψαλμ. 106, 3).

Ὁ ρθ΄ ψαλμός ἀναφέρεται στὴ θεία καὶ ἀνθρώπινη φύση τοῦ Ἰησοῦ ³⁴¹ καὶ δηλώνεται ἡ αἰωνιότητα τοῦ Μεσσία ὡς γέννηματος ἐκ τῆς οὐσίας ἀκτίστου καὶ ὄχι κτιστοῦ ὄντος: «Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου... ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε» (Ψαλμ.109, 1 & 3). Ὁ στίχος «ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε» (Ψαλμ.109, 3) δὲν ἀναφέρεται στὴν κατὰ σάρκα γέννηση τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ, ἀλλὰ στὴν ἄχρονο καὶ προαιώνιο γέννηση ἀπὸ τὸν Πατέρα, δηλαδή στὴν ἐν πνεύματι γέννηση³⁴². Ὁ ριζ΄ ψαλμός ἀναφέρεται στὸν ἐνσαρκωμένο Θεὸ ὡς ἀκρογωνιαῖο λίθο τῆς Ἐκκλησίας, ὅπου προστίθενται οἱ πιστοὶ ὡς νέοι λίθοι-μέλη. Ὡς ἀκρογωνιαῖος λίθος ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς ἐνοποιεῖ δυὸ κόσμους, τὸν ἐθνικὸ καὶ τὸν ἐβραϊκὸ: «λίθον, ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας» (Ψαλμ. 117, 22). Ὁ ρλα΄ ψαλμός εἶναι προφητικὸς καὶ ἀναδεικνύει τὸν ἐνσαρκωμένο Θεὸ ὡς ἀπόγονο τοῦ Δαυὶδ, τοῦ ὁποῦ ἡ βασιλεία θὰ εἶναι αἰώνια: «ἐκ καρποῦ τῆς

³⁴¹ Β. Βέλλας, Ψαλμοί, σσ. 352-353.

³⁴² P.G.12,1569B: «Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε κ.τ.έ. Ἀντὶ τοῦ, Πρὸ πάσης λογικῆς φύσεως ἐγέννησά σε. Τὸ γὰρ βαθύτερον περιεργάζεσθαι τὴν γένεσιν τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ ἑωσφόρου, οὐ τῆς ἡμετέρας ἐστὶ δυνάμει» (Ὡριγένης, Ἐξηγήσεις εἰς τοὺς ψαλμούς, Ψαλμὸς ΡΘ΄). P.G.27,461: «Πρὸ γὰρ τοῦ ὀρωμένου κόσμου τούτου καὶ διαγοῦς φωτὸς γεννήσεως, ἐγὼ γεγέννηκά σε. Οὐχ ὅτι γαστέρα ἔχει ὁ Θεός· ἀλλ’ ἐπειδὴ τὰ γνήσια, καὶ οὐ νόθα, ἐκ γαστρὸς πρωτοτοκίων πεφύκασιν» (Μέγας Ἀθανάσιος, Ἐξηγητικά, Ψαλμὸς ΡΘ΄). P.G.55,275: «Ἐνταῦθα τοῖνον τό, πρὸ ἑωσφόρου, οὐ πρὸ τῆς ἀνατολῆς λέγει τοῦ ἑωσφόρου, ἀλλὰ πρὸ τῆς φύσεως, πρὸ τοῦ γενέσθαι ἑωσφόρον» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ἐξηγητικά εἰς τὸν ΡΘ΄ Ψαλμόν). P.G.80,1772: «Τὸ μὲν γάρ· Πρὸ ἑωσφόρου, τὸ πρὸ χρόνων αὐτὸν καὶ πρὸ αἰώνων εἶναι δηλοῖ. Τὸ δέ· ἐκ γαστρὸς, τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας διδάσκει»

κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου... καὶ οἱ υἱοὶ αὐτῶν ἕως τοῦ αἰῶνος καθιοῦνται ἐπὶ τοῦ θρόνου σου» (Ψαλμ. 131, 11-12).

Μία ἄλλη προφητεία ἐντοπίζεται στὸν προφήτη Μιχαία, ὅπου προφητεύεται ἡ ἀποκατάσταση τοῦ Ἰσραὴλ μέσῳ τοῦ Μεσσία. Ὁ Κύριος θὰ βασιλεύσει στὸ ὄρος τῆς Σιών μὲ τὸ νόμο τῆς χάριτος: «ὅτι ἐκ Σιών ἐξελεύσεται νόμος καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ... καὶ βασιλεύσει Κύριος ἐπ’ αὐτοὺς ἐν ὄρει Σιών ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως εἰς τὸν αἰῶνα» (Μιχ. 4, 2 & 7). Παράλληλα, μία ἔμμεση ἀναφορὰ στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ παρατηρεῖται στὸν προφήτη Μαλαχία: «ἰδοὺ ἐγὼ ἐξαποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου καὶ ἐπιβλέψεται ὁδὸν πρὸ προσώπου μου» (Μαλ. 3, 1). Ὁ Τίμιος Πρόδρομος προετοιμάζει τὸ ἔδαφος τοῦ Κυρίου, πρὶν ὁ Χριστὸς ξεκινήσει τὴ δημόσια δράση Του.

Ἡ προφητεία τοῦ Ἡσαΐα ³⁴³ στὸ στ’ κεφάλαιο παρουσιάζει τὸν ἐνσαρκωμένο Θεὸ νὰ κάθεται ἐνδοξος σὲ ὑψηλὸ θρόνο: «εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ. καὶ Σεραφίμ εἰστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ» (Ἡσ. 6, 1-2) ³⁴⁴, ὅπως τὸ ἐπιβεβαιώνει καὶ ὁ Ἰωάννης: «καὶ ἰδοὺ θρόνος ἔκειτο ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τὸν θρόνον καθήμενος... καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι εἰστήκεισαν κύκλῳ τοῦ θρόνου» (Ἀπ. 4, 2 & 7, 11). Ὁ Ἡσαΐας ἦρθε σὲ ἄμεση ἐπικοινωνία μὲ τὴν Τριαδικὴ Θεότητα: «ἐγὼ οἰκῶ καὶ τὸν βασιλέα Κύριον Σαβαὼθ εἶδον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου» (Ἡσ. 6, 5).

Ἀκόμη μία προφητεία ὑπάρχει στὸν Ἡσαΐα, ὅπου προτυπώνεται ἡ ἔλευση τοῦ Ἐμμανουήλ, τοῦ Μεσσία καὶ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ: «ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ» (Ἡσ. 7,14) ³⁴⁵. Ἐπιπλέον, στὸν Ἡσαΐα ὑπάρχει ἀναφορὰ στὴν καταγωγὴ τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ ἀπὸ τὴ ρίζα τοῦ Ἰεσσαί, στὴν ἀποδοχὴ Του ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη καὶ στὴ δόξα Του: «καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἡ ρίζα τοῦ Ἰεσσαί καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν, ἐπ’ αὐτῷ ἔθνη ἐλπιούσι» (Ἡσ. 11, 10). Ὁ προφήτης συνεχίζει καὶ μᾶς ἀναφέρει μία ἄλλη προφητεία σχετικὰ μὲ ἓνα ὄραμα ποὺ εἶδε γιὰ τὴν Αἴγυπτο. Ἀναφέρει ὅτι ὁ Κύριος θὰ ἔρθει ἐν μέσῳ νεφέλης, ἐνῶ τὰ εἰδῶλα θὰ ἀρχίσουν νὰ καταρρέουν μπροστὰ Του: «ἰδοὺ Κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλης κούφης καὶ ἦξει εἰς Αἴγυπτον, καὶ σεισθήσεται τὰ χειροποίητα Αἰγύπτου ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ» (Ἡσ. 19, 1). Ἡ προφητεία λαμβάνει χώρα, ὅταν ἡ ἁγία οἰκογένεια φεύγει γιὰ τὴν Αἴγυπτο ἐξαιτίας τοῦ Ἡρώδη.

Ἐπιπροσθέτως, μία ἀκόμη προφητεία ὑπάρχει στὸν Ἡσαΐα γιὰ τοὺς Ἰσραηλίτες, οἱ

(Θεοδώρητος Κύρου, Ἑρμηνεῖα εἰς τὸν ΡΘ΄ ψαλμόν). Ἰ. Τσαγγαλίδης, Ἰουστίνος ὁ Μάρτυς, σσ. 40-43 & 91.

³⁴³ Δ. Κόκορης, Ὁ Χριστός, σσ. 308-316.

³⁴⁴ π. Β. Γεωργόπουλος, Περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σ. 121. Ἑλ. Σουμάνη, Παραστάσεις θεοφανειῶν, σ.193.

³⁴⁵ π. Β. Γεωργόπουλος, Περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σσ. 143-145.

όποιοι θα χτίσουν στην Αίγυπτο ένα θυσιαστήριο και μία στήλη προς τιμή του Κυρίου. Αυτό υποδηλώνει ότι ο Κύριος θα βοηθά πάντοτε τους Ισραηλίτες, όταν τους κακομεταχειρίζονται, στέλνοντάς τους έναν άνθρωπο για σωτήρα, ο οποίος θα τους σώσει: «Τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνη ἔσται θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ ἐν χώρᾳ Αἰγυπτίων καὶ στήλη πρὸς τὸ ὄριον αὐτῆς τῷ Κυρίῳ καὶ ἔσται εἰς σημεῖον εἰς τὸν αἰῶνα Κυρίῳ ἐν χώρᾳ Αἰγύπτου, ὅτι κεκράζονται πρὸς Κύριον διὰ τοὺς θλίβοντας αὐτούς, καὶ ἀποστελεῖ αὐτοῖς Κύριος ἄνθρωπον, ὃς σώσει αὐτούς» (Ἡσ. 19, 19-20).

Ὁ ἄνθρωπος αὐτός, κατὰ τὸν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας, εἶναι ὁ ἐνσαρκωμένος Θεός. Τότε οἱ Αἰγύπτιοι θα γνωρίσουν τὸν Κύριο καὶ θα ἀρχίσουν νὰ τοῦ προσφέρουν καθαρὲς θυσίες καὶ προσευχὲς πρὸς ἀνταπόδοση τῆς σωτηρίας τους: «καὶ γνώσονται οἱ Αἰγύπτιοι τὸν Κύριον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνη καὶ ποιήσουσι θυσίας καὶ εὐξονται εὐχὰς τῷ Κυρίῳ καὶ ἀποδώσουσι» (Ἡσ. 19, 21). Σύμφωνα μὲ τὸν Ἰωάννη Χρυσόστομο καὶ τὴ Διδαχὴ, ἀλλὰ καὶ τὸ Μαλαχία: «ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσάγεται τῷ ὀνόματί μου καὶ θυσία καθαρὰ» (Μαλ. 1, 11), ἡ προφητεία ἀναφέρεται στὴν ἀναίμακτη θυσία μὲ ἄρτο καὶ οἶνο πάνω στὴν Ἁγία Τράπεζα ³⁴⁶.

Ὅταν ἐπιστρέφει ὁ Κύριος στὴ γῆ τοῦ Ἰσραὴλ σὲ ἡλικία ἑπτὰ ἐτῶν, πραγματοποιεῖται ἡ προφητεία τοῦ Ὡσηέ: «νήπιος Ἰσραὴλ, καὶ ἐγὼ ἠγάπησα αὐτὸν καὶ ἐξ Αἰγύπτου μετεκάλεσα τὰ τέκνα αὐτοῦ» (Ὡσ. 11, 1). Μὲ τὴν πρώτη ἀνάγνωση δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωση ὅτι ἡ προφητεία ἀναφέρεται στὸ λαὸ τοῦ Ἰσραὴλ, τὸν ὁποῖο ὁ Μωυσῆς μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ ὁδήγησε στὴ γῆ Χαναάν. Κατὰ τὸ Ματθαῖο (Ματθ. 2, 15) ὅμως, ἀφορᾷ στὸν ἐνσαρκωμένο Θεὸ καὶ συγκεκριμένα στὴ φυγὴ Του στὴν Αἴγυπτο καὶ τὴν ἐπιστροφή Του ἀπὸ ἐκεῖ.

Ὁ Ἰεζεκιὴλ προφητεύει τὸν ἐξαγνισμό τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, δηλαδὴ τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὶς ἀμαρτίες καὶ τὴ λύτρωση μέσῳ τοῦ αἵματος τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ πάνω στὸ σταυρό: «καὶ ρανῶ ἐφ' ὑμᾶς καθαρὸν ὕδωρ, καὶ καθαρισθήσεσθε ἀπὸ πασῶν τῶν ἀκαθαρσιῶν ὑμῶν καὶ ἀπὸ πάντων τῶν εἰδώλων ὑμῶν» (Ἰεζ. 36, 25). Τὰ μυστήρια, ὅπως τὸ βάπτισμα, ἡ θεία κοινωνία καὶ ἡ ἐξομολόγηση, ἀντλοῦν πραγματικὰ ὑπόσταση καὶ δύναμη ἀπὸ τὸ Γολγοθὰ τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ.

Στὸ βιβλίον τοῦ Δανιὴλ (Δαν. 2, 31-45) περιγράφεται ἓνα ὄνειρο ποὺ εἶδε ὁ βασιλεὺς Ναβουχοδονόσορ. Ὁ βασιλεὺς εἶδε ἓνα τεράστιο ἄγαλμα φτιαγμένο ἀπὸ χρυσό, ἀσημί,

³⁴⁶ P.G. 48,902: «Πότε ταῦτα ἐξέβη, ὃ Ἰουδαῖε; πότε ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσηνέχθη τῷ Θεῷ; πότε θυσία καθαρὰ; Οὐκ ἂν ἔχοις ἕτερον εἰπεῖν καιρὸν, ἀλλ' ἡ τοῦτον τὸν μετὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Κατὰ Ἰουδαίων, Λόγος Ε'). Φιλόθεος Βρυέννιος, Μητροπολίτης Νικομηδείας, Διδαχὴ τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων, Κωνσταντινούπολις 1883, 14, 1-3: «Καθ' ἡμέραν δὲ κυρίου συναχθέντες κλάσατε ἄρτον καὶ εὐχαριστήσατε, προεξομολογησάμενοι τὰ παραπτώματα ὑμῶν, ὅπως καθαρὰ ἡ θυσία ὑμῶν ᾗ. Πᾶς δὲ ἔχων τὴν ἀμφιβολίαν μετὰ τοῦ ἐταίρου αὐτοῦ μὴ συνελθέτω ὑμῖν, ἕως οὗ διαλλαγῶσιν, ἵνα μὴ κοινωθῇ ἡ θυσία ὑμῶν. Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ρηθεῖσα ὑπὸ κυρίου· Ἐν παντὶ τόπῳ καὶ χρόνῳ προσφέρει μοι θυσίαν καθαρὰν· ὅτι βασιλεὺς μέγας εἰμί, λέγει κύριος, καὶ τὸ ὄνομά μου θαυμαστὸν ἐν τοῖς ἔθνεσι».

χαλκό, σίδηρο και πηλό, τὸ ὁποῖο συνετριβή ἀπὸ λιθάρι πὸ ἀποκολλήθηκε ἀπὸ τὸ βουνὸ καὶ ἔπεσε στὰ πόδια τοῦ ἀγάλματος. Τὰ ὑλικά πὸ ἦταν φτιαγμένο τὸ ἄγαλμα δηλώνουν τὶς πέντε βασιλεῖες πὸ θὰ ἀκολουθοῦσαν τοὺς ἐπόμενους αἰῶνες, ἀλλὰ ἐπρόκειτο νὰ καταστραφοῦν ὅλες. Τὸ λιθάρι αὐτὸ μὲ τὸ ὁποῖο καταστράφηκε τὸ ἄγαλμα, ἄρα καὶ τὰ πέντε βασιλεία, εἶναι ὁ ἐνσαρκωμένος Θεός. Τότε ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ θὰ ιδρύσει μία νέα βασιλεία πὸ θὰ ἔρθει καὶ δὲ θὰ καταστραφεῖ ποτέ. Οὔτε θὰ ὑπάρξει ἄλλη βασιλεία μὲ τέτοια ἰσχὺ. Θὰ ὑπάρχει αἰωνίως ³⁴⁷.

Τέλος, μία ἄλλη προφητεία πὸ ἀφορᾷ στὸ πρόσωπο τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ ὑπάρχει στὸ βιβλίον τοῦ Ἰωνᾶ. Ἐδῶ ὁ Κύριος διατάζει τὸ κήτος νὰ καταπιεῖ τὸν Ἰωνᾶ, ὁ ὁποῖος παραμένει στὴν κοιλία τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρες καὶ τρεῖς νύχτες, μέχρι πὸ ὁ Κύριος διατάζει τὸ κήτος νὰ ἀποβάλλει τὸν Ἰωνᾶ στὴν ξηρὰ (Ἰων. 2, 1 & 11). Τὰ τρία ἡμερόνυχτα πὸ ἔμεινε ὁ Ἰωνᾶς στὴν κοιλία τοῦ κήτους συμβολίζουν τὸν ἐνσαρκωμένο Θεὸ πὸ θὰ παραμείνει τρία ἡμερόνυχτα στὴ γῆ μετὰ τὴ σταύρωσή Του: «ὡς περὶ γὰρ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας» (Ματθ. 12, 40).

³⁴⁷ Ἀγγελῶου Εὐθύμιος, Χριστὸς προτυπούμενος, σσ. 105-106.

2. Ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς ὁ προϋπάρχων Λόγος τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος ἐρμηνεύοντας τὸν Εὐαγγελιστὴ Ἰωάννη (Ἰω. 1, 1) ³⁴⁸, ἀναφέρεται στὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος, δηλαδή τὸν προαιώνιο Υἱό, ὁ ὁποῖος εἶναι συνδημιουργὸς τοῦ σύμπαντος κόσμου ³⁴⁹. Ὁ Υἱὸς προϋπάρχει τοῦ κόσμου μαζί με τὸν Πατέρα. Ὁ Πατὴρ καὶ τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος εἶναι «ἓνα»: «ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἓν ἐσμεν» (Ἰω. 10, 30), ἔχουν τὴν ἴδια φύση. Στὸν κατάλληλο χρόνο ὁ Πατὴρ ἀποστέλλει τὸν Υἱὸ Του γιὰ νὰ φανερώσει τὸ θέλημά Του καὶ νὰ λυτρώσει τὸν κόσμο ἀπὸ τὴν ἁμαρτία ³⁵⁰. Ὅπως ἀκριβῶς ὁ προφορικὸς λόγος ἐκφέρεται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ πηγάζει ἀπὸ τὸ νοῦ, ἔτσι καὶ τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἐπειδὴ προέρχεται ἀπὸ τὸν Πατέρα, συνδέεται στενὰ μετὰ Ἐκεῖνον καὶ μεταφέρει στοὺς ἄνθρώπους ὅ,τι τοῦ ὑπαγορεύει ὁ Πατέρας ³⁵¹. Ὁ Υἱός, τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὑπάρχει προαιωνίως μαζί με τὸν Πατέρα, ἀλλὰ σαρκώθηκε, ὅταν ἦρθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου ³⁵².

Ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης χαρακτηρίζει τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ ὡς Λόγο τοῦ Θεοῦ. Ὁ Λόγος γιὰ τὸν Ἰωάννη προϋπάρχει τοῦ κόσμου καὶ ἐνεργεῖ τὴ σωτηρία τοῦ κόσμου. Ὑπάρχει, πρὶν ἀκόμα σαρκωθεῖ, ὡς δύναμη, φῶς καὶ ζωὴ τοῦ κόσμου, διαπνέοντας τοὺς ἐνάρετους ἄνθρώπους τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ³⁵³.

Σύμφωνα με τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως τὸ Μέγα Ἀθανάσιο, ὑπάρχει στὸν Θεὸ ἀϊδίως ὁ Υἱὸς ἢ Λόγος, ἐνῶ ὑπῆρξε καὶ φανέρωση τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος στὸν κόσμο μέσῳ τῶν προφητῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, πρὶν ἀποκαλυφθεῖ ὁ ἴδιος ὁ Υἱὸς στοὺς χρόνους τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἡ ἐπιστολὴ πρὸς Διόγνητο ἀναφέρει ὅτι τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος ὑπῆρχε ἀπ' ἀρχῆς μαζί με τὸ Θεό. Ὁ Θεὸς ἔστειλε τὸ Λόγο γιὰ νὰ φανερωθεῖ, νὰ γνωστοποιήσει τὸ θέλημά Του, νὰ ὑπηρετήσῃ τὸν κόσμο καὶ ἀργότερα στοὺς ἔσχατους χρόνους θὰ τὸν ξαναστείλῃ γιὰ νὰ κρίνει τὸν κόσμο. Ὁ Λόγος προέρχεται ἀπὸ τὴν οὐσία τοῦ Πατρὸς

³⁴⁸ P.G.56,84 & P.G.63,828: «Ὁ Ἰωάννης οὐκ ἔλεγεν, Ἐν ἀρχῇ ἦν Λόγος, ἀλλ' Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ἐρμηνεῖα εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν, & Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ἐκλογαὶ ἀπὸ διαφορῶν λόγων).

³⁴⁹ Λ. Φίλης, Ἡ κοινὴ ὡς γλώσσα, σ. 90.

³⁵⁰ Μ. Φαράντος, Περὶ Θεοῦ, σ.199.

³⁵¹ P.G. 56,557: «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, ἵνα τὸ ἀπαθὲς τῆς γεννήσεως δείξῃ. Ὅπερ ἐστὶν ὁ Λόγος πρὸς νοῦν, τοῦτο ὁ μονογενὴς Θεὸς Λόγος πρὸς τὸν Πατέρα· καὶ τὸ θαυμαστὸν ... πρῶν ἡμῶν ἦν ὁ λόγος, ὅτι ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς μαθήσεις εἰπεῖν» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Εἰς τὸ ρητὸν τοῦ Ἀβραάμ «θὲς τὴν χειρὰ σου ὑπὸ τὸν μηρόν μου»). Γρηγόριος Ναζιανζηνός, Π. Τρεμπέλα, Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο, 1969, σ. 408.

³⁵² Κ. Σκουτέρης, Ἱστορία Δογμάτων, σ. 238.

³⁵³ Μ. Φαράντος, Περὶ Θεοῦ, σ. 198.

καὶ δημιουργήσῃ ἐν χρόνῳ τὴν ὕλην. Ὁ Λόγος εἶναι ἄναρχος, ὅπως ὁ Πατὴρ Αὐτοῦ³⁵⁴.

Σύμφωνα μὲ τὸν Ἀθηναγόρα, ὁ Λόγος εἶναι γέννημα τοῦ Πατρὸς. Ὁ Θεόφιλος Ἀντιοχείας ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ Πατὴρ εἶναι ἀπὸ τὴν ἴδια οὐσία καὶ ἀποτελεῖ ἀρχὴ ὅλων τῶν δημιουργημάτων. Τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὡς πνεῦμα, δύναμη καὶ ἀρχή, προϋπάρχει μαζί μὲ τὸ Θεό, δημιουργεῖ τὸν κόσμον καὶ ἐπικοινωνεῖ μὲ τοὺς προφῆτες³⁵⁵. Ὁ Ἰουστίνος ὁ Φιλόσοφος ἀναφέρει ὅτι ὁ Λόγος γεννήθηκε πρὶν ἀπὸ ὅλα τὰ κτίσματα. Ὁ Λόγος διαφέρει ἀπὸ τὸν ἀγέννητο Θεὸ καὶ βρίσκεται δεύτερος κατὰ τὴν ἱεραρχία μετὰ τὸ Θεὸ Πατέρα.

Ὁ προαιώνιος Λόγος σαρκώνεται ἐκ παρθένου μὲ σκοπὸ τὴν τελείωσιν τοῦ σύμπαντος κόσμου. Ὁ Λόγος καὶ τὸ Πνεῦμα κοινωνοῦν μὲ τὸν Πατέρα καὶ βρίσκονται σὲ ἀπόλυτη σχέση μὲ Αὐτόν. Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος τονίζει ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἶναι γέννημα τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ὁμοούσιος μὲ τὸν Πατέρα, διατηρώντας συγχρόνως ἀκέραιη τὴ θεότητα, ὅπως καὶ ὁ Πατέρας³⁵⁶. Ὁ Γρηγόριος Θεολόγος ἀναφέρεται στὸν προαιώνιο, ἀόρατο, ἀσώματο, τὸν ἐκ τοῦ φωτὸς φῶς Θεὸ Λόγο, ὁ ὁποῖος ἐνδύθηκε τὴ σάρκα³⁵⁷.

Ἡ Ἁγία Γραφή ἀναφέρεται στὸ Λόγο ἢ Σοφία τοῦ Θεοῦ κατὰ τὶς πολυποίκιλες ἐμφανίσεις Του στὴν ἱστορία. Σύμφωνα μὲ τὸν Ἰωάννη τὸν Εὐαγγελιστὴ, τὸ ἱστορικὸ πρόσωπο τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ εἶναι ἀναπόσπαστα συνδεδεμένο μὲ τὸν προαιώνιο Λόγο τοῦ Θεοῦ. Ὅταν ἀναφέρεται στὸ Λόγο, τονίζεται ἡ θεία ὑπόστασις τοῦ προανάρχου Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἔπραξε κατὰ τὴ δημιουργία, ἀλλὰ καὶ σὲ ὅλη τὴν ἱστορικὴ φάση τῆς ἀποκαλύψεως, ὡς προαιώνιος Θεῖος Λόγος³⁵⁸. Ὁ Λόγος ἐνεργεῖ μαζί μὲ τὸν Πατέρα. Στὴν Παλαιὰ Διαθήκη τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος ὑπάρχει ὡς ἄσαρκος, ἐνὸ εἶναι ἀδιάσπαστα ἐνωμένος μὲ τὸ Θεὸ³⁵⁹.

³⁵⁴ Μ. Φαράντος, Περὶ Θεοῦ, σ. 201.

³⁵⁵ Μ. Φαράντος, Περὶ Θεοῦ, σσ. 202-203.

³⁵⁶ P.G. 25, 420CD: «λέγω δὴ τῷ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῷ ὁμοουσίῳ, καὶ ὅτι μήτε κτίσμα, ἢ ποίημα, μήτε τῶν γενητῶν ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, ἀλλὰ γέννημα ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ὁ Λόγος» (Μέγας Ἀθανάσιος, Ἱστορικὰ καὶ Δογματικά).

³⁵⁷ P.G. 36, 633CD: «Τὸ δὲ ἦν, αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ προαιώνιος, ὁ ἀόρατος, ὁ ἀπερίληπτος, ὁ ἀσώματος, ἢ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχή, τὸ ἐκ τοῦ φωτὸς φῶς, ἢ πηγὴ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀθανασίας, τὸ ἐκμαγεῖον τοῦ ἀρχετύπου, ἢ μὴ κινουμένη σφραγίς, ἢ ἀπαράλλακτος εἰκὼν, ὁ τοῦ Πατρὸς ὄρος καὶ λόγος, ἐπὶ τὴν ἰδίαν εἰκόνα χωρεῖ, καὶ σάρκα φορεῖ διὰ τὴν σάρκα, καὶ ψυχῇ νοεῖ διὰ τὴν ἐμὴν ψυχὴν μίγνυται, τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον ἀνακαθαίρων. καὶ πάντα γίνεται, πλην τῆς ἁμαρτίας, ἄνθρωπος» (Γρηγόριος Θεολόγος, Λόγος ΜΕ', Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα).

³⁵⁸ Κ. Σκουτέρης, Ἱστορία Δογμάτων, σσ. 106-107.

³⁵⁹ Β. Τσάκωνας, Ἡ χριστολογία τοῦ κατὰ Ἰωάννη Εὐαγγελίου, Ἀθήνα 1969, σ. 16.

Ἡ φράση τοῦ Εὐαγγελιστῆ Ἰωάννη «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος» ³⁶⁰ δηλώνει κατηγορηματικὰ τὴν προϋπαρξη τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος ³⁶¹ καὶ πιὸ συγκεκριμένα ὄχι μόνο πρὶν τὴ δημιουργία ἢ τὴ γέννησή Του πάνω στὴ γῆ, ἀλλὰ ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ³⁶². Ὅπως ὁ Πατὴρ δὲν ἔχει ἀρχή, ἀλλὰ ἀνεκαθεν ὑπῆρχε, ἔτσι ἀκριβῶς καὶ ὁ Υἱὸς ὑπῆρχε προαιωνίως ἐξαιτίας τῆς ἴδιας φύσεως μὲ τὸν Πατέρα, ἄρα εἶναι καὶ ἀίδιος ὅπως Αὐτός. Ἐπιπλέον, δὲν ἦταν κτίσμα, ὅπως πίστευαν οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι, οἱ ὁποῖοι ἔκαναν διάκριση σὲ ἀνώτερους καὶ κατώτερους, πρεσβύτερους καὶ νεώτερους θεοῦ ³⁶³.

Ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος γιὰ νὰ ἐξηγήσει τὴ θέση τοῦ Εὐαγγελιστῆ Ἰωάννη, ἀντλεῖ ἐπιχειρήματα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς Γενέσεως ³⁶⁴ καὶ δηλώνει τὴν παρουσία τοῦ Λόγου πρὶν τὴν ἔνσαρκη παρουσία Του ³⁶⁵. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας Θεοφύλακτος σχολιάζει ὅτι μὲ τὸ Εὐαγγέλιο καὶ τὴν Καθολικὴ ἐπιστολὴ ὁ Ἰωάννης θεολογεῖ τονίζοντας ὅτι ὁ Λόγος ἦταν πάντοτε μὲ τὸν Πατέρα ³⁶⁶. Ἔτσι, συμπεραίνει, ὅτι

³⁶⁰ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπαρξέως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σσ. 119-128.

³⁶¹ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπαρξέως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σσ. 228 & 312.

³⁶² Β. Τσάκωνας, Ἡ χριστολογία τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Εὐαγγελιστῆ Ἰωάννου, Αθήνα 1970, σ. 21.

³⁶³ P.G.59,33-34: «Πατέρα δὲ ὁμολογοῦμεν ἐξ οὐδενὸς ὄντα, καὶ Υἱὸν ἐκ Πατρὸς γεγεννημένον» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν). P.G. 59,612: «Αὐτὸς γὰρ ἦν καὶ προῆν, καὶ αἰεὶ ἦν, οὔτε ἀρξάμενος, οὔτε παυσάμενος τοῦ εἶναι, οὔτε ἐν χρόνῳ ὁ ἄχρονος, οὔτε κτίσμα, ἢ ποιήμα· αὐτὸς γὰρ ποιητὴς καὶ δημιουργὸς τῶν ἀπάντων, ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων» (Ψευδο-Ἰωάννης Χρυσόστομος, Λόγος εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν θεολόγον).

³⁶⁴ P.G.61,722: «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. Ἀρχῆς δὲ οὐδὲν ἀρχαιότερον, ἀρχῆς οὐδὲν πρεσβύτερον· πᾶν ποίημα ἄρχεται, καὶ ἐστὶν ὑπὸ ἀρχῆν· πάντων δὲ ἀρχὴ Υἱός, καὶ πάντων ἐστὶν ὡς ποιητὴς ἀρχή. Πᾶν τῇ ἀρχῇ παραλαμβανόμενον νεώτερον· μόνη δὲ τὰ πρεσβεῖα τῆς ἀιδιότητος κατέχει ἡ ἀρχή» (Ψευδο-Ἰωάννης Χρυσόστομος, Εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν Θεολόγον).

³⁶⁵ P.G.61,722: «Ἐν ἀρχῇ ἦν, τουτέστιν, ἐν Πατρὶ καὶ σὺν Πατρὶ, καὶ Θεὸς ἦν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀρρήτως καὶ ἀπαθῶς γεγεννημένος πρὸ αἰώνων» (Ψευδο-Ἰωάννης Χρυσόστομος, Εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν Θεολόγον). P.G.63,540: «Ἀναβλέψωσι καὶ οἱ τῶν αἰρετικῶν παῖδες, καὶ ἴδωσι τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, ἴδωσι τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα Θεόν, Θεὸν ὄντα, καὶ Θεοῦ Λόγον ὑπάρχοντα, ἀκούσωσι πολλάκις τό, ἦν, καὶ παύσονται λέγοντες τό, Οὐκ ἦν. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος» (Σεβεριανός, Λόγος εἰς τὴν τοῦ Σωτῆρος Οἰκονομίαν). P.G.63,23: «περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ, ὅτι πρὸ πάντων ἐστὶ τῶν αἰώνων, καὶ τῶν ἀπάντων Δημιουργός» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ἑρμηνεῖα εἰς τὴν Πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολήν). P.G. 59,39: «Ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὐ χρόνων μόνον, ἀλλὰ καὶ αἰώνων πάντων ἀνώτερος» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Εἰς Ἰωάννην, Ὁμιλία Γ'). P.G.56,432: «Καὶ ὁ Θεὸς Λόγος ἦν, καὶ ἡ γῆ ἦν· ἀλλὰ ἐκεῖ μὲν ἐν ἀρχῇ ἦν, μὴ γενόμενος, αἰεὶ ὢν· ἡ δὲ γῆ γενομένη ἦν» (Σεβεριανός, Εἰς τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς δημιουργίας). P.G.64,26-27: «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. Οὐδαμοῦ τό, ἐποίησεν, οὐδαμοῦ τὸ ἐγένετο· οὐ γὰρ περὶ δημιουργημάτων ἢ διδασκαλία. Ἰδοὺ Λόγος· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος» (Ψευδο-Ἰωάννης Χρυσόστομος, Περὶ μετανοίας, καὶ εἰς τὸ ἀνάγνωσμα τοῦ Δαυὶδ περὶ τῆς τοῦ Οὐρίου).

³⁶⁶ P.G.126,10: «Καὶ πρῶτον μὲν ὥσπερ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, οὕτω καὶ ἐν ταύτῃ τῇ Ἐπιστολῇ θεολογεῖ περὶ τοῦ Λόγου, ἀποδεικνύς αὐτὸν αἰεὶ εἶναι ἐν τῷ Θεῷ» (Θεοφύλακτος, Εἰς τὴν Α' τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Ἐπιστολήν).

ἐπειδὴ ὁ Λόγος εἶναι ζωὴ, μεταδίδει τὴ ζωὴ καὶ ἄρα σωστὰ ἀποκαλεῖται «Λόγος τῆς ζωῆς». Ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος ἀποφαίνεται ὅτι ἡ ὀνομασία αὐτὴ ἐκφράζει ὅτι ὁ Λόγος εἶναι αἰδῖος, ἄναρχος, προαιώνιος³⁶⁷.

Παράλληλα, στὴν ἴδια θέση μὲ τὸ χωρίο τοῦ Εὐαγγελιστῆ Ἰωάννη εὐρίσκεται τὸ χωρίο τῆς Α΄ Καθολικῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἰωάννη, «ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς» (Α΄ Ἰωάν. 1,1). Ἡ φράση αὐτὴ δηλώνει τὴν αἰωνιότητα τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν παντοκρατορία Του. Τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος ἦταν ἤδη γνωστὸ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἀπὸ τοὺς προφήτες³⁶⁸, ἐνῶ ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος ἐξηγεῖ ὅτι τὸ «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος» δείχνει τὴν αἰδιότητά Του³⁶⁹. Ἡ φράση αὐτὴ στὸ κατὰ Ἰωάννη Εὐαγγέλιο δηλώνει τὴν προαιώνια ὑπαρξὴ τοῦ ἐνσαρκωθέντος Θεοῦ. Ὁμοίως καὶ ἡ φράση στὴν Καθολικὴ Ἐπιστολὴ τοῦ Ἰωάννη «ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς» δηλώνει τὴν προὑπαρξὴ τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ, καθὼς στὴν ἴδια ἐπιστολὴ ἀναφέρεται καὶ ἡ φράση: «ὃ ἦν πρὸς τὸν Πατέρα», σὲ ἀντιστοιχία μὲ τὸ εὐαγγελικό: «ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν». Στὴ φράση «ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς» ἐννοεῖται ὁ Λόγος τῆς ζωῆς, δηλαδὴ ὁ ἐνσαρκωθεὶς Θεός³⁷⁰. Ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης τονίζει τὸ αἰδιο καὶ τὴν προὑπαρξὴ τοῦ ἐνσαρκωθέντος Θεοῦ, ὅταν λέγει «οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν» καὶ «πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο», διατυπώσεις πού σύμφωνα μὲ τὸν Ἱερὸ Χρυσόστομο οἱ προφῆτες χρησιμοποιοῦσαν γιὰ νὰ δηλώσουν τὴν αἰωνιότητα τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν παντοκρατορία Του³⁷¹.

Βέβαια, ὁ Ἰωάννης ἀναφέρεται στὸ Λόγο χρησιμοποιοῦντας τοὺς ὄρους προὑπαρξὴ καὶ προάναρχη θεία ὑπόστασις τοῦ ἐνσαρκωθέντος Θεοῦ³⁷². Σύμφωνα μὲ τὸν Ἰωάννη Χρυσόστομο, ὁ ἐνσαρκωθεὶς Θεὸς ἀποκαλεῖται Λόγος τοῦ Θεοῦ γιὰ νὰ το-

³⁶⁷ P.G.59,49: «Ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ ἄρα ὄρους αὐτῶ τιθεὶς οὕτω φύσιν; Οὐδα μῶς, ἀλλὰ τὸ αἰδῖον δηλῶν ... Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, ἀρχὴν ἔσχεν, ἀλλ', Ἐν ἀρχῇ ἦν, διὰ τοῦ, Ἦν, παραπέμπων σε ἐπὶ τὸ ἄναρχον ἐννοεῖν τὸν Υἱόν» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστήν).

³⁶⁸ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προὑπάξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σ. 124.

³⁶⁹ P.G.59,39: «Ὅτι τό, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, οὐ τὸ αἰδῖον δείκνυσιν ἀπλῶς· καὶ γὰρ καὶ περὶ οὐρανοῦ τοῦτο καὶ περὶ γῆς ἐλέχθη» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστήν). P.G.59,50: «Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, ἵνα μὴ νομίσει τις ἐλάττονα εἶναι τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ, εὐθέως αὐτοῦ καὶ τὰ γνωριστικὰ τῆς γνησίας τίθησι θεότητος, τό τε αἰδῖον ἀναλαβόν» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστήν).

³⁷⁰ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προὑπάξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σσ. 124-125.

³⁷¹ P.G. 59,50: «Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, ἵνα μὴ νομίσει τις ἐλάττονα εἶναι τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ, εὐθέως αὐτοῦ καὶ τὰ γνωριστικὰ τῆς γνησίας τίθησι θεότητος, τό τε αἰδῖον ἀναλαβόν. Οὗτος γὰρ ἦν, φησὶν, ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. καὶ τὸ δημιουργικὸν προστιθεὶς. Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, ὃ γέγονεν. ὃ μάλιστα καὶ ὁ Πατὴρ αὐτοῦ διὰ τῶν προφητῶν ἀπανταχοῦ τῆς οὐσίας τῆς αὐτοῦ γνωριστικὸν εἶναί φησι» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστήν).

³⁷² Θ.Η.Ε. τόμος 8, Ἀθήνα 1966, σ. 340.

τονισθεῖ ἢ ἀπαθῆς ἐξ Αὐτοῦ γέννηση³⁷³. Τὸ προσωνύμιο τοῦ ἐνσαρκωθέντος Θεοῦ ὡς Λόγου, ὑποδηλώνει τὴ θεία του Υἱότητα³⁷⁴.

³⁷³ P.G.63,544: «Ἐπειδὴ γὰρ ἀπαθῆς ἡ τοῦ λόγου γέννησις, Λόγον λέγει, ἵνα ἀπὸ τῶν κατὰ σὲ τὰ ὑπὲρ σὲ παιδεύση, ὅτι ὥσπερ ὁ νοῦς γεννῶν τὸν λόγον οὐ πάθει γεννᾶ, οὐ τέμνεται, οὐ ρεῖ, οὐδὲ ἄλλο τι τῶν σωματικῶν ὑφίσταται» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ὁμιλία εἰς τὸ «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος»). P.G. 59,34: «Ἐπειδὴ γὰρ μέλλει διδάσκειν, ὅτι οὗτος ὁ Λόγος μονογενῆς ἐστὶν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα μὴ παθητὴν ὑπολάβοι τις τὴν γέννησιν, προλαβὼν τῇ τοῦ Λόγου προσηγορίᾳ, πᾶσαν ἀναιρεῖ τὴν πονηρὰν ὑποψίαν, τό τε ἐξ αὐτοῦ τὸν Υἱὸν εἶναι δηλῶν, καὶ τὸ ἀπαθῶς» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Εἰς Ἰωάννην, Ὁμιλία Β΄).

³⁷⁴ P.G.52,403: «Ὡσπερ γὰρ ὁ λόγος ὁ ἐμὸς ἀπὸ τῆς ψυχῆς μου γεννᾶται, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἐτέχθη» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ὁμιλία εἰς τὸν Εὐτρόπιον).

3. Ὁ ἐνσαρκωθεὶς Θεὸς προϋπάρχων ὡς Σοφία τοῦ Θεοῦ.

Τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος δρᾷ καὶ ἀποκαλύπτει τὸ Θεὸ στὴν ἱστορία. Ὁ κόσμος διατηρεῖται στὴ ζωὴ ἀπὸ τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος. Στὴ Παλαιὰ Διαθήκη τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος παραλληλίζεται μὲ τὴ Σοφία Αὐτοῦ ³⁷⁵, ἡ ὁποία δημιουργεῖ, ὁδηγεῖ καὶ προνοεῖ μὲ σωτηριολογικὸ καὶ κοσμολογικὸ χαρακτήρα. Ἡ Σοφία εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὴ γνώση τοῦ Νόμου. Ἡ Σοφία καὶ ὁ Νόμος εἶναι μορφές ἀποκαλύψεως τοῦ ὑπερβατικοῦ Θεοῦ ³⁷⁶.

Ἡ διδασκαλία τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας γιὰ τὴ Σοφία τοῦ Θεοῦ δηλώνει τὴν προϋπαρξὴ τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ. Ὅπως ἀναφέρθηκε παραπάνω ὁ Θεὸς ἔχει Λόγο καὶ δὲν μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ ἄλογος. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο διαπνέεται ἀπὸ Σοφία, διότι δὲν μπορεῖ νὰ περιγραφεῖ ὡς ἄσοφος. Ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης χαρακτήρισε τὸν ἐνσαρκωμένο Θεὸ ὡς Λόγο τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὡς Σοφία τοῦ Θεοῦ, τονίζοντας τὸ χαρακτήρα τῆς ὑπερβατικότητας ποὺ προϋπάρχει τοῦ κόσμου, ἔχει τὶς καταβολές τοῦ Θεοῦ καὶ κατεβαίνει στὸν κόσμο γιὰ τὴ σωτηρία του ³⁷⁷.

Ἡ Σοφία τοῦ Θεοῦ εἶναι μία ἀπὸ τὶς θεῖες ιδιότητες ποὺ ἀποκαλύπτει τὴ μεγαλοπρέπεια τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου ³⁷⁸, βάζοντας ὄρια στὴν πορεία τῆς ἱστορίας μὲ πολλοὺς τρόπους. Ἡ Σοφία ἀναφέρεται στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ὡς αἰώνια, ὡς ὁ ἴδιος ὁ Θεός, ἐνῶ ἡ Σοφία ὡς ἐνσαρκωθεὶς Θεὸς ἀποτελεῖ εἰκόνα καὶ ἀκτινοβολία τοῦ Θεοῦ. Στὴν Καινὴ Διαθήκη ὁ ἐνσαρκωθεὶς Θεὸς χαρακτηρίζεται ὡς λάμψη καὶ εἰκόνα τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Ἀπὸ τὰ παραπάνω φαίνεται ἡ ἀΐδια προϋπαρξὴ τοῦ Υἱοῦ μαζί μὲ τὸ Θεό, ἀλλὰ καὶ ἡ προσέγγιση τοῦ Θεοῦ στὸν κόσμο, μέσῳ τοῦ Υἱοῦ ³⁷⁹. Ἡ γνώση τῆς Σοφίας τοῦ Θεοῦ δὲν πρέπει νὰ κατανοηθεῖ μὲ τὰ ἀνθρώπινα δεδομένα, ἐπειδὴ εἶναι δῶρο Θεοῦ καὶ ἀπόλυτη προσφορὰ τοῦ Θεοῦ στὸν κόσμο.

Ἡ Σοφία εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὸ Νόμο. Ὁ Υἱὸς ὡς Σοφία Θεοῦ εἶναι συνδημιουργὸς στὴ δημιουργία τοῦ κόσμου. Ζεῖ μὲ τὸ Θεὸ καὶ ἐμφανίζεται στοὺς

³⁷⁵ Αἰελάου Εὐθύμιος, Χριστὸς προτυπούμενος, σσ. 97-98 & 101 & 148. Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ τοῦ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σ. 136.

³⁷⁶ Β. Τσάκωνας, Ἰωάννη Εὐαγγέλιο, σσ. 26 & 29.

³⁷⁷ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σ. 136.

³⁷⁸ P.G.32,136: «ἀπὸ γὰρ τῶν αἰσθητῶν μόνον τὸν δημιουργὸν ἡμῖν ὁ τὴν κοσμογονίαν συγγραψάμενος ἀπεκάλυψε» (Μέγας Βασίλειος, Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πρὸς τὸν ἐν ἁγίοις Ἀμφιλόχιον ἐπίσκοπον Ἰκονίου). Χρ. Ἀνδροῦτσος, Δογματικὴ τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθήνα 1956, σ. 93. Ἰ. Καρμίρης, Σύνοψις τῆς Δογματικῆς Διδασκαλίας τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθήνα 1952, σ. 24.

³⁷⁹ Μ. Φαράντος, Περὶ Θεοῦ, σ. 195.

άνθρώπους για να τους διδάξει κάθε φορά το σωστό ³⁸⁰. Ἡ Σοφία ὡς πηγή ἀγαθότητας διδάσκει τοὺς ἀνθρώπους τὴ δικαιοσύνη, τὴ φρόνηση, τὴν ἀνδρεία καὶ τὴ σωφροσύνη ³⁸¹.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ταυτίζει τὴ Σοφία τοῦ Θεοῦ μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ: «ἐξ αὐτοῦ δὲ ὑμεῖς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐγενήθη σοφία ἡμῖν ἀπὸ θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμός καὶ ἀπολύτρωσις» (Α΄ Κορ. 1, 30) καὶ χρησιμοποιεῖ ἐκφράσεις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀπὸ τὴ Σοφία Σολομώντα, ὅπως ἡ ἀντανάκλαση τοῦ αἰωνίου φωτός: «ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ» (Εβρ. 1, 3). «ἀπαύγασμα γάρ ἐστι φῶς αἰδίου καὶ ἔσοπτρον ἀκηλίδωτον τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας καὶ εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ» (Σοφ. Σολ. 7,26). Ὅλοι αὐτοὶ οἱ χαρακτηρισμοὶ ὑποδηλώνουν ἀπερίφραστα τὴν προῦπαρξη, τὴν ἀποκάλυψη, ἀλλὰ καὶ τὴ φανέρωση τελικὰ τοῦ ἀπρόσιτου Θεοῦ μέσῳ τῆς σάρκωσης τῆς Σοφίας Του, δηλαδή τοῦ Υἱοῦ Του πάνω στὴ γῆ. Πολλοὶ Πατέρες τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐναρμονιζόμενοι μὲ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο ἐπισημαίνουν ὅτι τὸ πρόσωπο τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ εἶναι ἡ προαιώνια ὑπαρξη, ἡ ἐνυπόστατη Σοφία τοῦ Θεοῦ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ³⁸².

Ἕνα παράδειγμα ἅπ' ὅπου φαίνεται ἡ Σοφία τοῦ Θεοῦ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη παρέχει τὸ βιβλίον τῶν Παροιμιῶν (Παρ. 8, 22-30). Ἐδῶ ἀναλύεται τὸ πρόσωπο τῆς θείας Σοφίας ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸ Γιαχβὲ καὶ δηλώνει τὴν προαιώνια ὑπαρξή της. Ἡ θεία Σοφία, ἀναφέρεται σχετικὰ, ἀποτελεῖ γέννημα καὶ ὄχι δημιούργημα τοῦ Θεοῦ καὶ ἀκόμα εἶναι προϋπάρχουσα τοῦ χρόνου καὶ ὄχι κτίσμα, διότι δὲν ὑπόκειται στὴ μεταβολὴ τοῦ χρόνου: «πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με ἐν ἀρχῇ, πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι» (Παρ. 8, 23) ³⁸³.

Ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος χαρακτηρίζει τὸν ἐνσαρκωμένο Θεὸ ὡς Σοφία καὶ Δύναμη ³⁸⁴. Σύμφωνα μὲ τὸν Ἱερὸ Χρυσόστομο, τὸ χωρίο «Κύριος ἔκτισέ με» (Παρ. 8, 22) ἀναφέρεται στὴν ἐνυπόστατη Σοφία, ὄχι ὅμως στὴν ἄχρονη ἀλλὰ στὴν ἐν χρόνῳ γέννησή Της, δηλαδή τὴν ἐνανθρώπιση τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ ³⁸⁵. Μὲ τὴν ἴδια

³⁸⁰ Β. Τσάκωνας, Τὸ φιλολογικὸ καὶ θεολογικὸ πρόβλημα τῆς θεότητας τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν Ἀπόστολο Παῦλο, Ἀθήνα 1994, σσ. 100, 106, 108-109.

³⁸¹ Β. Τσάκωνας, Ἰωάννη Εὐαγγέλιο, σ. 28.

³⁸² Γ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σ. 136.

³⁸³ Γ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σ. 137.

³⁸⁴ Ρ.Γ. 36,664: «Ὡ Λόγε Θεοῦ, καὶ φῶς, καὶ ζωὴ, καὶ σοφία, καὶ δύναμις!» (Γρηγόριος Θεολόγος, Λόγος ΜΕ΄, Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα). Μ. Φαράντος, Περὶ Θεοῦ, σσ. 196-197.

³⁸⁵ Ρ.Γ.63,28: «Ἄλλ' οὔτε ἐκεῖνο περὶ τοῦ Χριστοῦ Κυρίου Υἱοῦ εἴρηται, οὔτε τοῦτο περὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου, ἀλλὰ περὶ τοῦ κατὰ σάρκα» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ἑρμηνεία εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολήν, Ὁμιλία Γ΄).

ἄποψη συμφωνεῖ καὶ ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ὅταν σχολιάζει τὸ χωρίο τῶν Παροιμιῶν «Ἡ σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον καὶ ὑπῆρξε στύλους ἑπτὰ» (Παρ. 9, 1), ἀναφερόμενος καὶ αὐτὸς στὴ σάρκωση τοῦ θείου Λόγου. Παρόλα αὐτά, ἄλλοι Πατέρες δίνουν μάχη μὲ τοὺς αἰρετικούς, ὅταν ἐρμηνεύουν τὴ φράση «Κύριος ἔκτισέ με», καθὼς ἐκεῖνοι θεωροῦν ὅτι ἀναφέρεται στὴν πρώτη καὶ ἄχρονη γέννηση τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ ἀπὸ τὸ Θεὸ Πατέρα³⁸⁶.

Σὲ μία ἄλλη περικοπὴ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (Σοφ. Σολομ. 7, 22-27) ὁ συγγραφέας τῆς προσπαθεῖ νὰ περιγράψει τὴ φύση καὶ τὶς ιδιότητες τῆς Σοφίας δίνοντας εἴκοσι ἕνα ἐπίθετα: «εὐφύες, νοερόν, ἅγιον, μονογενές, πολυμερές, λεπτόν, εὐκίνητον, τρανόν, ἀμόλυντον, σαφές, ἀπήμαντον, φιλάγαθον, ὀξύ, ἀκώλυτον, εὐεργετικόν, φιλάνθρωπον, βέβαιον, ἀσφαλές, ἀμέριμον, παντοδύναμον, πανεπίσκοπον» (Σοφ. Σολ. 7, 22-23), ἕναν ἀριθμὸ πού ἐκφράζει τὴν τελειότητα καὶ τὴν ιερότητα τῆς Σοφίας, ἀφοῦ εἶναι παράγωγο τοῦ ἑπτὰ καὶ τοῦ τρία, πού σύμφωνα μὲ τοὺς Ἰσραηλίτες ἀποτελοῦν τὸν τέλειο καὶ ἱερό ἀριθμὸ ἀντίστοιχα³⁸⁷. Σὲ αὐτὰ τονίζεται ἡ Σοφία τοῦ Θεοῦ, τῆς ὁποίας ἡ φύση εἶναι καθαρὰ πνευματικὴ, ὅπως ἀκριβῶς εἶναι ἡ φύση τοῦ Γιαχβέ, δηλαδὴ εἶναι προαιώνια, ἀμετάβλητη καὶ ἀναλλοίωτη³⁸⁸.

Τέλος, σε μία ἄλλη περικοπὴ τῆς Σοφίας Σολομῶντος (Σοφ. Σολ. 9, 9-11) δηλώνεται ἡ προϋπαρξὴ τῆς Σοφίας κατὰ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου ὡς προαιώνια ἀρχὴ μὲ ιδιώματα πού ἔχει μόνο ὁ Θεός: «καὶ μετὰ σοῦ ἡ σοφία ἡ εἰδυῖα τὰ ἔργα σου καὶ παροῦσα, ὅτε ἐποίεις τὸν κόσμον... οἶδε γὰρ ἐκείνη πάντα» (Σοφ. Σολ. 9, 9 & 11), ἐνῶ ἄλλοῦ, ὅπως στὸ κδ' κεφάλαιο τῆς Σοφίας Σειράχ, δηλώνεται ἡ θεία Τῆς καταγωγὴ, ὡς γέννημα τοῦ Θεοῦ πού ὑπάρχει προαιωνίως καὶ εἶναι συναΐδιος μὲ τὸ Θεό: «ἐγὼ ἀπὸ στόματος Ὑψίστου ἐξῆλθον... πρὸ τοῦ αἰῶνος ἀπ' ἀρχῆς ἔκτισέ με, καὶ ἕως αἰῶνος οὐ μὴ ἐκλίπω» (Σοφ. Σειρ. 24, 3 & 9).

³⁸⁶ P.G.14,53A: «Ὁ Θεὸς ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ. Οὐκ ἀτόπως δὲ καὶ τὸν τῶν ὅλων Θεὸν ἐρεῖ τις ἀρχὴν, σαφῶς προπίπτων, ὅτι ἀρχὴ Υἱοῦ ὁ Πατήρ, καὶ ἀρχὴ δημιουργημάτων ὁ δημιουργός, καὶ ἀπαξιαπλῶς ἀρχὴ τῶν ὄντων ὁ Θεός» (Ωριγένης, Σχόλια εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Ἰωάννη, Τόμος Α'). P.G.14,56B: «Ὁ Θεὸς ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, ἵνα ἐν ἀρχῇ ἦ ὁ Λόγος, ἐν τῇ σοφίᾳ» (Ωριγένης, Σχόλια εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Ἰωάννη, Τόμος Α'). P.G.14,212A: «ὡς καὶ ὁ Λόγος οὐ διὰ τινος, ὁ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἡ σοφία ἦν ἔκτισεν ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ ὁ Θεός, οὐ διὰ τινος· οὕτως οὐδὲ ἡ ἀλήθεια διὰ τινος» (Ωριγένης, Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον ἐξηγητικόν, Τόμος ΣΤ').

³⁸⁷ Π. Μπρατσιώτης, Εἰσαγωγὴ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, Αθήνα 1993, σ. 346.

³⁸⁸ Β. Τσάκωνας, Ἡ θεότητα τοῦ Χριστοῦ, σ. 107. Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σ. 140.

4. Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ προϋπάρχων ὡς Γιαχβέ.

Στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ὁ Θεὸς, ὡς Γιαχβέ, εἶναι ὁ Πατέρας τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραήλ. Ὁ Γιαχβέ ἀναγνωρίζει γιὰ τέκνα του μόνο τοὺς υἱοὺς τοῦ Ἰσραήλ, δείχνοντάς τους τὴν ἀπαραίτητη φροντίδα καὶ ἀγάπη. Ἡ πατρότητα τοῦ Γιαχβέ ἐκπληρώνεται στὸ πρόσωπο τοῦ ἐνσαρκωθέντος Θεοῦ ³⁸⁹. Ὁ ἐνσαρκωθεὶς Θεὸς εἶναι ὁ Γιαχβέ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ³⁹⁰ καὶ αὐτὸς ποὺ παρουσιάζεται ὡς προαιώνιος, ἄναρχος καὶ αἰδῖος μὲ τὸ Θεό ³⁹¹.

Στὴ φράση «Ἐγὼ εἰμι ὁ ὼν» ³⁹², τὸ ὄνομα τοῦ Γιαχβέ δηλώνει τὴν πραγματικὴ, τὴν ἀληθινὴ καὶ αἰώνια ὕπαρξη τοῦ Θεοῦ, σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς ἄλλους θεοὺς ποὺ δὲν ὑφίστανται πραγματικά. Ἐπιπλέον, ἀναγγέλλει ἐπισημῶς τὴν παρουσία καὶ παντοδυναμία Του μὲ τὸ ὄνομα Jahve ³⁹³, ἐνῶ κανένας δὲν μπορεῖ νὰ φέρει τὸ ὄνομα Γιαχβέ, οὔτε νὰ χρησιμοποιήσει γιὰ τὸν ἑαυτό του τὴ φράση «Ἐγὼ εἰμι» ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἀληθινὸ Θεό. Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἀληθινὰ σαρκώθηκε, σταυρώθηκε καὶ ἀναστήθηκε. Ὡς ἄνθρωπος πῆρε τὸ χρίσμα ἀπὸ τὸ Θεό, ἐνῶ ὡς Θεὸς γνωστοποιεῖ ὅτι «Ἐγὼ εἶμαι ὁ Jahve». Ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς φέρει τὸ ἱερὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου (Jahve) ποὺ ἐπικυρώνει τὸν προϋπάρχοντα καὶ προαιώνιο Θεό ³⁹⁴. Ὁ προφήτης Μαλαχίας ἀναφέρει ὅτι ὁ Γιαχβέ θὰ στείλει ἄγγελο ποὺ θὰ προετοιμάσει τὸ ἔδαφος γιὰ ἐκεῖνον: «Ἰδοὺ ἐγὼ ἐξαποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου, καὶ ἐπιβλέπεται ὁδὸν πρὸ προσώπου μου» (Μαλ. 3, 1) καὶ αὐτὸς δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν Ἰωάννη τὸ Βαπτιστὴ ³⁹⁵. Ἀπὸ τὴν περικοπὴ αὐτὴ βγαίνει τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Θεὸς ποὺ ἀποστέλλει τὸν Ἰωάννη εἶναι ὁ

³⁸⁹ Μ. Φαράντος, Περὶ Θεοῦ, σ. 176. Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σσ. 172-173 & 175 & 179-180.

³⁹⁰ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σσ. 170-171.

³⁹¹ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σ. 161.

³⁹² Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σ. 181. Χρ. Σταμούλης, Ἐγὼ εἰμι ὁ ὼν, σσ. 109 & 116.

³⁹³ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σ. 168.

³⁹⁴ Ἰ. Τσαγγαλίδης, Ἰουστίνος ὁ Μάρτυς, σ. 64.

³⁹⁵ P.G. 61,761: «Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδὸν σου ἔμπροσθέν σου, καὶ πολλοὺς ἐπιστρέψει ἀπὸ τῆς πλάνης εἰς τὴν ἀλήθειαν· τοῦτου χάριν ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει Ἡλίου ὁ Ἰωάννης προοδεύει τοῦ Κυρίου· ἐπειδὴ καὶ πολλὰ παραπλήσια τοῦ Ἡλίου εἶχεν ὁ Ἰωάννης» (Ψευδο-Ἰωάννης Χρυσόστομος, Εἰς τὴν γέννησιν τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προφήτου, Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ). P.G.57,187: «Ὁρᾷς ὅτι καὶ δι' ὧν ὁ Προφήτης εἶπε, καὶ δι' ὧν αὐτὸς ἐκήρυττεν, ἐν τούτῳ δηλοῦται μόνον, ὅτι προοδοποιῶν παρεγένετο καὶ προετοιμάζων, οὐ τὴν δωρεὰν χαριζόμενος, ὅπερ ἦν ἡ ἄφεσις, ἀλλὰ προπαρασκευάζων τὰς ψυχὰς τῶν μελλόντων δέχεσθαι τὸν τῶν ὅλων Θεόν» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ματθαῖον τὸν Εὐαγγελιστὴν). P.G. 59,59: «Τί οὖν ἐροῦμεν τῷ Προφῆτῃ λέγοντι, ὅτι Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδὸν σου; Τὸ μὲν ἐμοῦ καὶ σοῦ, δύο προσώπων ἐστὶ δηλωτικόν.

ἴδιος γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Ἰωάννης ἐτοιμάζει τὴν ὁδὸ πρὶν ἀπ' αὐτόν ³⁹⁶. Σύμφωνα μὲ τὸ Δευτερονόμιο, ἡ πίστη νοηματοδοτεῖται μόνο ἀπὸ τὸν ἐνσαρκωμένο Θεό, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ μοναδικὸς Θεὸς καὶ Κύριος, ὁ ὁποῖος ἐνεργεῖ ἀκόμα καὶ τὰ ἀδύνατα.

Στὴν Καινὴ Διαθήκη ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς ἀποκαλεῖται σωτήρας ³⁹⁷. Τὸ ὄνομα Ἰησοῦς (Yeshua) σημαίνει σωτήρας, ἐλευθερωτὴς καὶ λυτρωτὴς ³⁹⁸. Ἐπιπλέον, ὁ ἐνσαρκωθεὶς Θεὸς μιλώντας μὲ τοὺς Ἰουδαίους χρησιμοποιεῖ τὴ φράση «Ἐγὼ εἰμι»: «Ὅταν ὑψώσητε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ εἰμι» (Ἰωάν. 8, 28) ³⁹⁹, γιὰ νὰ τροφοδοτήσῃ τὴν κάθε ὑπαρξὴ μὲ ζωὴ, διότι εἶναι ὁ μοναδικὸς Θεὸς καὶ ἰσότιμος μὲ τὸν Πατέρα Θεό ⁴⁰⁰. Ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς ἀποκαλεῖται «ἀρχή», ὡς προαιώνιος ⁴⁰¹ Θεός, ὡς ἄχρονος, ἀλλὰ καὶ ὡς δημιουργικὴ αἰτία πάσης κτίσεως, χωρὶς νὰ γίνεται διάκριση ἀνάμεσα στὸ παρελθόν, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον, διότι ὅλα ζοῦν σὲ ἓνα διαρκὲς παρὸν. Ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς ταυτίζεται πάντοτε μὲ τὸ «Ἐγὼ εἰμι» ⁴⁰².

Τὸ ὄνομα Ἰησοῦς ἀνάγεται στὸ ἱερὸ καὶ ἀκοινώνητο ὄνομα τοῦ Γιαχβὲ καὶ δηλώνει ὅτι ὁ Μεσσίας εἶναι ὁ ἀληθινὸς Θεός ⁴⁰³, διότι αὐτὸς μόνο σώζει ἀπὸ τὶς ἁμαρτίες. Συνήθης ἔκφραση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀλλὰ καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, κυρίως στὴν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννου, εἶναι «Κύριος ὁ Θεός» ⁴⁰⁴. Ἡ φράση αὐτὴ ἀφορᾷ

Οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστήν).

³⁹⁶ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σ. 177.

³⁹⁷ Ἰ. Τσαγγαλίδης, Ἰουστίνος ὁ Μάρτυς, σσ. 72-73.

³⁹⁸ Ἰ. Φούντας, Μητροπολίτης Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως, Ἀπλὴ Κατήχησις, τευχ. 12, Δημητσάνα καὶ Μεγαλόπολη, Δεκέμβριος 2007, σ. 6. Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σσ. 179-180. D. Pryor, Γιεσοῦα ἀνακαλύπτοντας τὸν ἱστορικὸ Ἰησοῦ, Κέντρο Ἰουδαϊκῶν καὶ Χριστιανικῶν σπουδῶν, Ohio 1992, σ.79.

³⁹⁹ Π. Τρεμπέλας, Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο, Ἀθήνα 1969, σσ. 300-301. Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σσ. 180-183.

⁴⁰⁰ P.G.63,849: «Ὅταν ὑψώσητε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου τότε γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ εἰμί· τουτέστιν, Ὅταν σταυρώσητέ με, φησί, καὶ νομίσητε περιγενέσθαι μου, τότε μάλιστα εἰσέσθε μου τὴν ἰσχύν» (Ἐκλογαὶ ἀπὸ διαφόρων λόγων).

⁴⁰¹ P.G.56,555: «Διὸ καὶ Ἰουδαίοις διαλεγόμενος ὁ Ἰησοῦς ἔλεγεν· Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμί. Ἔστι γὰρ ἀεὶ, καὶ ἦν, καὶ ἔσται, καὶ πέρασ οὐχ ἔξει» (Ψευδο-Ἰωάννης Χρυσόστομος, Εἰς τὸ ρητὸν τοῦ Ἀβραὰμ «θὲς τὴν χειρὰ σου ὑπὸ τὸν μηρόν μου»).

⁴⁰² P.G.59,304: «Λέγει αὐτοῖς· Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγὼ εἰμι» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστήν).

⁴⁰³ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ σ. 184.

⁴⁰⁴ P.G.52,779: «Ἐκεῖνος δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ τύπου θεασάμενος τὸν παθόντα, καὶ ἀπὸ τῆς προγνώσεως

ὄχι μόνο στὸ Θεὸ Jahve, ἀλλὰ καὶ στὸν ἐνσαρκωμένο Θεό, ὁ ὁποῖος εἶναι πάλι ὁ Γιαχβέ ⁴⁰⁵, αὐτὸς ποὺ ἀφουγκράζεται τὶς προσευχὲς τῶν δικαίων ⁴⁰⁶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὁ προϋπάρχων, ὁ αἰδῖος, ὁ προαιώνιος καὶ παντοδύναμος Θεός ⁴⁰⁷.

Ἕνα ἄλλο προσωνύμιο ποὺ ὑποδηλώνει τὸν Jahve Θεό ⁴⁰⁸ εἶναι «ὁ παντοκράτωρ». Τὰ σχετικὰ χωρία εὐρίσκονται στὰ βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὅπως στοὺς προφῆτες Ἀμὼς καὶ Ἡσαΐα ⁴⁰⁹, ἀλλὰ καὶ στὴν Καινὴ Διαθήκη καὶ τὴν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννου γιὰ νὰ δηλώσουν τὴ μεγαλοπρέπεια καὶ τὴν παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ. Στὴν ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννου ἡ φράση «Κύριε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ» (Ἀπ. 15, 3) ἀναφέρεται στὸ Ἀρνῖο ποὺ ἐπρόκειτο νὰ θυσιασθεῖ γιὰ τὴ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων, δηλαδή στὸν ἐνσαρκωμένο Θεό.

Στὸ χωρίο τοῦ Ἰούδα τοῦ Ἀδελφοθέου ἡ φράση «Κυρίου Σαβαώθ» (Ἰακ. 5, 4) ὑποδεικνύει τὸν ἐνσαρκωμένο Θεό, τὸν Κύριο τῶν Δυνάμεων, ἐνῶ μὲ τὴ φράση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης «Ὁ Δεσπότης Κύριος Σαβαώθ» (Ἡσ. 3, 1 & 10, 33) δηλώνεται πάλι ὁ ἐνσαρκωθεὶς Θεὸς ὡς Γιαχβέ, ὡς αἰδῖος καὶ προαιώνιος Θεός ⁴¹⁰. Παράλληλα, ἡ ἔκφραση «ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος» (Ἀπ. 1, 4) ὑποδηλώνει τὸν πραγματικό, τὸν ὑπάρχοντα, τὸν αἰδῖο, τὸν ἀληθινό, τὸν αἰώνιο καὶ ἄκτιστο Θεό. Ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς ὑπάρχει στὴν αἰωνιότητα ἀπ' ἀρχῆς (ὁ ἦν), ὑπάρχει στὸ παρὸν (ὁ ὢν) καὶ θὰ ὑπάρχει στὸ μέλλον μὲ ἀνθρώπινη μορφή (ὁ ἐρχόμενος) ⁴¹¹.

Στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς Γιαχβέ μιλάει καὶ ἐπικαλεῖται ἑαυτὸν ὡς «ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος» (Ἡσαΐας 44, 6 & 48, 12), δηλαδή ὁ αἰώνιος. Ἡ φράση αὕτη ὑπάρχει στὴν Ἀποκάλυψη καὶ ἀποδίδεται στὸν ἐνσαρκωθέντα Θεό. Κατὰ συνέπεια ὁ Γιαχβέ καὶ ὁ ἐνσαρκωθεὶς Θεὸς ταυτίζονται. Μὲ παρόμοιο τρόπο στὴν Ἀποκάλυψη ὁ ἐνσαρκωθεὶς Θεὸς αὐτοαποκαλεῖται «Ἐγὼ τὸ Α καὶ τὸ Ω» καὶ ἀκόμη «ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος» (Ἀπ. 1, 8 & 22, 13), γιὰ νὰ περιγράψει τὴν αἰωνιότητα καὶ αἰδιότητά Του.

Θεὸν αὐτὸν καλεῖ· Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Εἰς τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ). P.G.59,500: «Ἐβόησα τοῖνυν ἐκπλαγεὶς ὃ κατέλαβον· Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου» (Ψευδο-Ἰωάννης Χρυσόστομος, Εἰς τὸν ἅγιον Θωμᾶν τὸν ἀπόστολον καὶ κατὰ Ἀρειανῶν).

⁴⁰⁵ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σσ. 183-185.

⁴⁰⁶ P.G.55,781: «Μωσῆς καὶ Ἀαρὼν ἐν τοῖς ἱερεῦσιν αὐτοῦ, καὶ Σαμουὴλ ἐν τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἐπεκαλοῦντο τὸν Κύριον, καὶ αὐτὸς εἰσήκουσεν αὐτῶν» (Ψευδο-Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ἑρμηνεία εἰς τὸν Ψαλμὸν 41).

⁴⁰⁷ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σσ. 189-190.

⁴⁰⁸ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σ. 185-187.

⁴⁰⁹ Β. Βέλλας, Ὀρθόδοξες Προσωπικότητες τῆς Π.Δ. Τόμος Α', Ἀθήνα 1957, σ. 241 ἐξ.

⁴¹⁰ Στ. Σάκκος, Ὑπόμνημα εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἰούδα, Θεσσαλονίκη 1970, σσ. 339-345.

⁴¹¹ Δ. Κόκκορης, Ὁ Χριστός, σσ. 75-78.

Τέλος, ὁ ἐνσαρκωθεὶς Θεὸς χαρακτηρίζεται ὡς «ὁ παλαιὸς τῶν ἡμερῶν» στὸν προφήτη Δανιήλ (7, 9-14)⁴¹², ἐνῶ κάθεται σὲ θρόνο ὡς κριτῆς⁴¹³, γιὰ νὰ δηλώσει τὸν προαιώνιο καὶ αἰδίο Γιαχβέ⁴¹⁴.

⁴¹² π. Β. Γεωργόπουλος, Περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σσ. 121-122.

⁴¹³ P.G. 56,69: «Ἐίδον τὸν Κύριον καθήμενον. Τὸ καθῆσθαι ἐπὶ θρόνου σύμβολον αἰεὶ κρίσεως ἐστίν, ὡσπερ ὁ Δαυὶδ φησιν· Ἐκάθισας ἐπὶ θρόνου ὁ κρίνων δικαιοσύνην· καὶ ὁ Δανιήλ· Θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ κριτήριον ἐκάθισε» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ἑρμηνεία εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν). P.G.56,389:«Ὁ Παλαιὸς ἡμερῶν παιδίον γέγονεν, ὁ ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου καθήμενος ἐν φάτνῃ τίθεται, ὁ ἀναφῆς, καὶ ἀπλοῦς, καὶ ἀσύνθετος, καὶ ἀσώματος χερσὶν ἀνθρωπίναις ἐλίσσεται, ὁ τὰ τῆς ἀμαρτίας διασπῶν δεσμὰ σπαργάνοις ἐμπλέκεται, ἐπειδὴ τοῦτο θέλει» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Σύνοψις τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς). π. Β. Γεωργόπουλος, Περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σ. 205.

⁴¹⁴ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σσ. 192-193.

Γ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Οι θέσεις τῶν αἰρετικῶν γιά τίς θεοφάνειες καί τήν προϋπαρξή τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

1. Οι θέσεις τοῦ Δοκητισμοῦ.

Οἱ Δοκητῆς δέν μποροῦν νά δεχτοῦν ὅτι ὁ Υἱὸς καί Λόγος τοῦ Θεοῦ σαρκώθηκε πραγματικά ⁴¹⁵ καί κατὰ συνέπεια –ἀφοῦ δέν ὑφίσταται ἔνωση τῶν δύο φύσεων στο πρόσωπο τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ– οἱ θεοφάνειες, οἱ τύποι καί οἱ προτυπώσεις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης δέν ἔχουν πραγματικά σωτηριολογικό χαρακτήρα.

2. Οι θέσεις τοῦ Γνωστικισμοῦ.

Οἱ Γνωστικοὶ δὲ δέχονται τὴ θεότητα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὴν προαιώνια δράση Του καί τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Θεοῦ ⁴¹⁶. Ὁ Γνωστικισμὸς δὲν ἀποδέχεται τὴν προαιώνια ὑπαρξή τοῦ Μονογενῆ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ ⁴¹⁷ καί κατ' ἐπέκταση τίς θεοφάνειες, τοὺς τύπους καί τίς προτυπώσεις τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος στὴν Παλαιὰ Διαθήκη. Θεωροῦν ὅτι ὁ «δημιουργὸς θεὸς» τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἶναι κακὸς καί πονηρὸς ⁴¹⁸.

3. Οι θέσεις τοῦ Ἀρείου.

Ἐποστήριξε ὅτι ὁ «Ἄγγελος Κυρίου» τῶν θεοφανειῶν εἶναι ὁ Λόγος, ὁ ὁποῖος εἶναι δημιούργημα τῆς θείας βούλησης ⁴¹⁹. Ὁ Ἀρειὸς δὲν ἀποδέχεται τὴν προαιώνια ὑπαρξή τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ⁴²⁰. Θεωρεῖ ὅτι ὁ Χριστὸς ἀπέκτησε τὴ θεία ιδιότητα, ἀλλὰ καί τὴν κυριότητά Του μετὰ τὴν Ἐνανθρώπηση καί τὴν Ἀνάστασή Του μετὰ τὴν καταλυτικὴ ἐνέργεια τῆς δυνάμεως τοῦ Πατρὸς ⁴²¹. Δέχεται μόνο ὅτι ὑπάρχει

⁴¹⁵ P.G. 46, 1020D: «Τὸ γὰρ Προκόπτειν ἡλικία, καὶ σοφία, καὶ χάριτι, εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ἀληθοῦς ἐν τῷ ἡμετέρῳ φυράματι γεγενῆσθαι τὸν Κύριον παρὰ τῆς Γραφῆς ἰστόρηται. Ὡς ἂν μὴ τίνα χώραν ἔχοι τὸ τῶν ἀντὶ τῆς ἀληθοῦς θεοφανίας δόκησιν τίνα γεγενῆσθαι δογματιζόντων, ἐν σωματικῇ μορφῇ κατεσηματισμένην» (Γρηγόριος Νύσσης, Εἰς τὸν βίον τῆς Ὁσίας Μακρίνης, ἀδελφῆς τοῦ Μεγάλου Βασιλείου).

⁴¹⁶ P.G.41,480B: «καὶ Ἰησοῦν τὸν διὰ Μαρίας, ὡς διὰ σωλῆνος, παρελθόντα» (Ἐπιφάνιος, Κατὰ αἰρέσεων, τόμος Β'). Ν. Ματσούκας, Δογματικὴ Β', σσ. 230-231 & 243.

⁴¹⁷ Ἰ. Φούντας. Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σ. 25.

⁴¹⁸ J. Godwin, Μυστηριακὲς θρησκευτικὲς τοῦ ἀρχαίου κόσμου, Ἀθήνα 1996, σ. 88. Σ. Ψάλτου, «Γνωστικισμὸς», Μ. Μπέγζος, Θρησκευτιολογικὸ Λεξικόν, Ἀθήνα 2000, σ. 167.

⁴¹⁹ Ἰ. Ρωμανίδης, Δογματικὴ, σ. 241.

⁴²⁰ Ἰ. Φούντας. Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σ. 29.

⁴²¹ P.G. 26, 173A: «Εἰ μὲν οὖν νομίζουσιν, ὅτι, καὶ πρὶν γένηται ἄνθρωπος καὶ σταυρὸν ὑπομείνη, οὐκ ἦν Κύριος καὶ Βασιλεὺς ὁ Σωτήρ, ἀλλὰ τότε ἀρχὴν ἔσχε τοῦ εἶναι Κύριος· γνώτωσαν, ὅτι τὰ τοῦ

πρὶν ἀπὸ ὅλη τὴ δημιουργία ⁴²². Κατ' αὐτόν, ἕνας εἶναι ὁ Θεός, ὁ ἀϊδίος καὶ ἄναρχος. Ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς εἶναι τὸ πρῶτο ἐκ τοῦ μὴ ὄντος δημιούργημα τῆς βουλῆς τοῦ Θεοῦ ⁴²³ καὶ προσλαμβάνει μόνο ἀνθρώπινο σῶμα χωρὶς ψυχὴ, ἀφοῦ τὴ θέση τῆς ψυχῆς καταλαμβάνει ὁ κτιστὸς Λόγος ⁴²⁴. Ὁ Ἄρειος ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ Ἄγγελος καὶ Κύριος τῆς Δόξης δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴν οὐσία τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατέρα, δὲν εἶναι ἄχρονος καὶ προαιώνιος καὶ ἄρα δὲν εἶναι συναϊδίος καὶ ὁμοούσιος μὲ τὸ Θεό⁴²⁵.

Οἱ Ἀρειανοὶ καὶ οἱ Εὐνομιανοὶ ἰσχυρίζονταν ὅτι ὁ Ἄγγελος τῆς Δόξης γινόταν ἀντιληπτὸς στοὺς προφήτες ὄχι ὡς κάτι ἄκτιστο, ἀλλὰ μέσῳ κτισμάτων, ἦταν δηλαδὴ κτιστός. Ταύτιζαν δὲ τὸ Λόγο μὲ τὸν Ἄγγελο τῆς Δόξης, γιὰ νὰ ἀποδείξουν ὅτι εἶναι κτιστός, ἀφοῦ ἦταν ὁρατὸς στὰ μάτια τῶν προφητῶν ⁴²⁶. Οἱ Ἀρειανοὶ καὶ οἱ Εὐνομιανοὶ ἀγνοοῦν ἢ ἀπορρίπτουν τὴν ἀποκάλυψη, ὅτι δηλαδὴ οἱ θεούμενοι βρίσκονται σὲ κατάστασι θεοπτίας, ὅτι μποροῦν νὰ γίνουν κατὰ χάρι θεοί. Ἔτσι δὲ δέχονται τὸ βασικὸ δόγμα τῆς παραδόσεως τῶν προφητῶν περὶ τῶν θεοφανειῶν, καθὼς θεωροῦν τὶς θεῖες ἐνέργειες ὡς κτιστές ⁴²⁷.

4. Οἱ θέσεις τοῦ Ἀπολλιναρίου.

Ὁ Ἀπολλινάριος δέχεται τὴ σάρκωσι τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ, σύμφωνα μὲ τὰ λεγόμενά του, ὁ Λόγος προσέλαβε σῶμα δίχως νοῦ ⁴²⁸. Ὑποστηρίζει τὴ φυσικὴ

Σαμοσατέως ἐκ φανεροῦ πάλιν φθέγγονται ῥήματα» (Μέγας Ἀθανάσιος, Κατὰ Ἀρειανῶν, Λόγος Β'). Ἀθ. Παπαρνάκης, Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος ὡς ἐρμηνευτὴς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, Θεσσαλονίκη 1997, σσ.52-54.

⁴²² Ἰ. Φούντας. Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σ. 30.

⁴²³ P.G. 26,705D: «Ἀρχὴν τὸν Υἱὸν ἔθηκε τῶν γεννητῶν ὁ ἄναρχος» (Μέγας Ἀθανάσιος, Ἱστορικὰ καὶ Δογματικά). P.G. 26,708A: «ὁ Υἱὸς οὐκ ὦν (ὑπῆρξε δὲ θελήσει πατρῶα)» (Μέγας Ἀθανάσιος, Ἱστορικὰ καὶ Δογματικά).

⁴²⁴ P.G. 86,37C: «ἄψυχον λέγων τοῦ Κυρίου τὴν σάρκα, καὶ τὸ πάθος καὶ τὴν ταραχὴν τὴν θεότητα ἀντὶ τῆς ψυχῆς ὑπομείναι» (Τιμόθεος Πρεσβύτερος, Περὶ τῶν προσερχομένων τῇ ἀγίᾳ Ἐκκλησίᾳ). P.G. 86, 1216CD: «...ἢ τοῦ Ἀρείου αἴρεσις· ὅστις καὶ περὶ τὴν θεότητα, καὶ περὶ τὴν ἀνθρωπότητα ἐσφάλλετο... περὶ δὲ τὴν ἐνανθρώπησιν, ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἔλεγεν ἄψυχον εἶναι· ἄρχειν γὰρ ἔλεγεν ἐν αὐτῷ ἀντὶ ψυχῆς τὸν Λόγον» (Λεόντιος Σχολαστικὸς Βυζάντιος, Σχόλια).

⁴²⁵ P.G. 26, 29B: «Οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Πατρὸς· ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων ὑπέστη καὶ αὐτός. Οὐκ ἔστιν ἴδιος τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς· κτίσμα γὰρ ἐστὶ καὶ ποίημα» (Μέγας Ἀθανάσιος, Κατὰ Ἀρειανῶν, Λόγος Α'). Βλ. Φειδᾶς, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Α', Ἀθήνα 1997, 385-387.

⁴²⁶ π. Β. Γεωργόπουλος, Περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σ. 107.

⁴²⁷ P.G. 45, 701A: «Ὁ δὲ κατήγορος τί φησιν;... καὶ αὐτὸν κτιστὸν ὄντα πρὸς τὸ συγγενὲς ἐλθεῖν ἑαυτῷ καὶ ὁμόφιλον... εἰ κτιστὸς μὲν ἐκεῖνος, κτιστὸς δὲ ἄνθρωπος, αὐτὸς εἰς ἑαυτὸν ἐκενώθη κατὰ τὴν Εὐνομίῳ φωνήν» (Γρηγόριος Νύσσης, Πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιρρητικός, Λόγος Ε').

⁴²⁸ P.G. 28, 520C: «καινὸν δόγμα προσενέγκαντος Ἀπολλιναρίου, σῶμα μόνον λαβόντα Θεὸν ἐκ τῆς ἀχράντου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν Λόγον ἀντὶ ψυχῆς ὄντα» (Ψευδο-Ἀθανάσιος,

ένωση τῶν δύο φύσεων τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ καὶ τὴν προαιώνια ὑπαρξὴ Του. Ὅμως δὲ δέχεται τὴν πραγματικὴ θέωση τοῦ ἀνθρώπου, λόγω τῆς μὴ πλήρους ἔνωσης καὶ κοινωνίας Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου στὸ πρόσωπο τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ. Τὸ μόνο ποὺ μπορεῖ νὰ πετύχει ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ ἠθικὴ ἔνωσή του μὲ τὸ Λόγο. Ἔτσι, ἀφοῦ δὲ δέχεται τὴ μεταμόρφωση τῆς κτίσης μέσῳ τῶν θείων ἐνεργειῶν, δὲν μπορεῖ νὰ κατανοήσει τὴ δράση καὶ τὶς θεοφάνειες τοῦ ἄσαρκου Λόγου στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ⁴²⁹.

5. Οἱ θέσεις τοῦ Νεστορίου.

Ὁ Νεστόριος ὑποστηρίζει τὴν ἠθικὴ καὶ κατὰ συνάφεια – ὄχι ὁμως τὴν οὐσιώδη καὶ πλήρη – ἔνωση τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ τοῦ ἀνθρώπου Ἰησοῦ σὲ μία ἐνιαία βουλητικὴ ὑπόσταση, ἀφοῦ δέχεται ὡς ἄλλον τὸν υἱὸ τῆς Παρθένου καὶ ἄλλον τὸν Υἱὸ καὶ Λόγο τοῦ Θεοῦ ⁴³⁰. Ἔτσι θεωρεῖ τὸν ἄνθρωπο Ἰησοῦ μόνο ὡς θεοφόρο, ὅτι δηλαδὴ μέσα σ’ αὐτὸν ἐνοίκησε ὁ Λόγος, ὅπως ἀκριβῶς ἐνοίκησε στοὺς προφῆτες καὶ σὲ ἄλλα πρόσωπα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ⁴³¹. Ὡς ἀποτέλεσμα τῶν παραπάνω εἶναι ἀνέφικτὴ ἡ προαιώνια ὑπαρξὴ τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ καὶ οἱ θεοφάνειες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ⁴³².

Κατὰ πασῶν τῶν αἰρέσεων). P.G. 45, 1233B: «Τοῦτο γὰρ κελεύει ὁ Ἀπολλιναρίου μῦθος, ἵνα τὴν ἄψυχον ἐκείνην σάρκα συζεύξῃ τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ, εἴτ’ οὖν ἄψυχον, εἴτ’ οὖν ἀνόητον» (Γρηγόριος Νύσσης, Ἀντιρρητικὸς πρὸς τὰ Ἀπολλιναρίου). P.G. 86, 40A: «Ἀπολλινάριος ὁ Σύρος, ἄνουν τὸν Χριστὸν εἰπεῖν ἐτόλμησεν. Ἄντι γὰρ τοῦ νοῦ, φησίν, ἦν ἐν αὐτῷ ὁ Θεὸς Λόγος» (Τιμόθεος Πρεσβύτερος, Περὶ τῶν προσερχομένων τῇ Ἁγίᾳ Ἐκκλησίᾳ).

⁴²⁹ Ν. Ματσούκας, Δογματικὴ Β’, σσ. 245-247.

⁴³⁰ P.G. 86, 1117C: «πλὴν διὰ μόνον τὸ ἐκβαλεῖν τὴν Παύλου καὶ Νεστορίου βλασφημίαν, τῶν διαιρούντων τὰς φύσεις ἀπ’ ἀλλήλων, καὶ εἰς δύο πρόσωπα ἦγον ὑποστάσεις ταύτας λαμβανόντων, καὶ ἐντεῦθεν δύο Υἱοὺς καὶ δύο Χριστοὺς λεγόντων, ἓνα μὲν τὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς Υἱόν, ἕτερον δὲ τὸν ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου καὶ Θεοτόκου Μαρίας ἀναπλαττόντων» (Ιουστινιανὸς Βασιλεὺς, Κατὰ Μονοφυσιτῶν). P.G. 86, 1221C: «Οὐκ ἔλεγε γὰρ ἔνωσιν τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ δύο ὑποστάσεις ἔλεγε, καὶ διαιρέσεις· ὅθεν οὐδὲ τὴν ἁγίαν Μαρίαν ἐκάλει Θεοτόκον, ἀλλὰ Χριστοτόκον. Εἰ δὲ καὶ ἄνθρωπον, καὶ Θεὸν ἀπεκάλει τὸν Χριστόν· ἀλλ’ οὐκέτι ὡς ἡμεῖς, ἀλλὰ τῇ σχέσει καὶ τῇ οικειώσει» (Λεόντιος Σχολαστικὸς Βυζάντιος, Σχόλια). Ν. Ματσούκας, Δογματικὴ Β’, σσ. 250-253 & 264.

⁴³¹ π. Β. Γεωργόπουλος, Περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σ. 147.

⁴³² P.G. 86, 1120D-1121A: «καὶ διὰ τοῦτο αὐτοὺς τὴν ἁγίαν Παρθένον Θεοτόκον μὴ ὁμολογεῖν· καὶ μῆτε προφῆταις μῆτε Εὐαγγελίοις μῆτε τοῖς ἀποστολικοῖς κηρύγμασιν ἀκολουθεῖν» (Ιουστινιανὸς Βασιλεὺς, Κατὰ Μονοφυσιτῶν).

6. Οί θέσεις τῆς νεώτερης θεολογίας.

Ἡ δράση τῶν ἄκτιστων ἐνεργειῶν καὶ ἡ μεταμόρφωση τῆς κτίσης ἀπὸ αὐτὲς εἶναι κάτι τὸ ἀδιανόητο γιὰ τοὺς σχολαστικοὺς θεολόγους. Κατὰ τὸ Βαρλαάμ ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ δὲν ἐπιτυγχάνεται μὲ τὸ φωτισμὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀλλὰ μέσα ἀπὸ τὰ διανοητικὰ σχήματα τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ ⁴³³. Τὸ θεῖο φῶς ποὺ ἀποκαλύφθηκε στὸ ὄρος Θαβὼρ εἶναι κτίσμα καὶ σύμβολο ⁴³⁴, ἐνῶ καὶ ἡ νοερὴ θέαση τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τοὺς προφήτες δὲν ἦταν πραγματικὴ φανέρωση, ἀλλὰ ἀπλὰ ἀγγελικὲς ὁράσεις. Ὁ Βαρλαάμ θεωρεῖ τὰ γεγονότα τῆς θεοπτίας ὡς φαντάσματα ἢ κτιστὰ σύμβολα ⁴³⁵. Γι' αὐτὸ δὲ δέχεται τὴν ὑπαρξὴ τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος, δηλαδὴ τοῦ «Ἀγγέλου τοῦ Γιαχβέ» ⁴³⁶, στὴν Παλαιὰ Διαθήκη. Ὁ Θεὸς ὅμως δὲν ἐπενεργεῖ μὲ κτιστὸ τρόπο ⁴³⁷. Οἱ σχολαστικοὶ κατανοοῦν τὸ σύμβολο ὡς μία ἀπλὴ εἰκόνα ποὺ μπορεῖ νὰ τοὺς ὀδηγήσει σὲ ὑψηλότερες νοητικὲς κατακτῆσεις. Γι' αὐτὸ πιστεύουν ὅτι τὸ θαβώριο φῶς εἶναι κτίσμα ⁴³⁸, ἐπειδὴ ἀδυνατοῦν νὰ κατανοήσουν ὅτι τὸ συγκεκριμένο φῶς εἶναι ἀνώτερο ἀπὸ τὸ νοῦ καὶ τὰ ἀνθρώπινα δεδομένα ⁴³⁹.

Ἀπὸ τοὺς σχολαστικοὺς θεολόγους δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸ ὅτι ἡ θεία ἐνέργεια εἶναι μεθεκτὴ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ἐνῶ ἡ θεία οὐσία ἀμέθεκτη. Δὲν μποροῦν νὰ ξεχωρίσουν τὴν οὐσία ἀπὸ τὴν ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ ἢ ἀκόμα δέχονται τὸ Θεὸ ὡς οὐσία μόνο μὲ κτιστὲς καὶ ὄχι ἄκτιστες ἐνέργειες ⁴⁴⁰. Ἔτσι ταυτίζουν τὴ θεία οὐσία καὶ τὴ

⁴³³ Π. Χρήστου, Ἑλληνικὴ Πατρολογία, Εἰσαγωγή, τ. Α', Θεσσαλονίκη 1976, σ. 240.

⁴³⁴ P.G. 150, 813: «Ὅτι καὶ ὁ Βαρλαάμ ἐκ τοῦ τοῖς τῶν ἀποστόλων ὀφθαλμοῖς ὀφθῆναι, κτιστὸν ἐπιχειρεῖ δεικνύει τὸ θεϊότατον φῶς» (Γρηγόριος Παλαμᾶς, Ἔργα). P.G. 150, 1168B: «οἱ τὰ ἐναντία φρονούντες, βλασφημοῦσιν εἰς τὴν θεϊαν ταύτην ἔλλαμψιν, ἢ κτίσμα ταύτην, ἢ οὐσίαν εἶναι τοῦ Θεοῦ διατεινόμενοι» (Γρηγόριος Παλαμᾶς, Κεφάλαια Φυσικά, Θεολογικά, Ἠθικά τε καὶ Πρακτικά PN'). P.G. 151, 1059CD: «τόμου προβάντος συνοδικοῦ κατὰ τῶν τοῦ Βαρλαάμ ἐκείνου βλασφημιῶν... καὶ ὅτι τὸ φῶς τῆς τοῦ Κυρίου μεταμορφώσεως... κτιστὸν ἐπεχειρεῖ δεικνύει καὶ περιγραφτόν, καὶ τῶν αἰσθητῶν φώτων πλέον ἔχον οὐδέν» (Φιλόθεος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Περὶ τῆς ἐν τῷ Θαβωρίῳ Θείας Μεταμορφώσεως, Λόγος ΙΑ').

⁴³⁵ Μ. Φαράντος, Περὶ Θεοῦ, σσ. 481 ἐξ.

⁴³⁶ W. Zimmerli, Grundriss der alttestamentlichen Theologie μτφ. Βασίλειος Στογιάννος, Ἐπίτομη θεολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης Walther Zimmerli, Ἀθήνα, 1981, σσ. 90-91.

⁴³⁷ Ἰ. Καρμίρης, Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τόμ. Α', Ἀθήνα 1960, σ. 385.

⁴³⁸ P.G. 150, 1224AB: «Τοῦτο τὸ θεϊκὸν καὶ ἀπόρητον φῶς... φάσμα καὶ κτίσμα οἱ γλωσσαλοῦντες αἰρετικοὶ λέγουσι» (Γρηγόριος Παλαμᾶς, Κεφάλαια Φυσικά, Θεολογικά, Ἠθικά τε καὶ Πρακτικά PN'). P.G. 151, 726C: «καὶ τὸ ἐν τῷ Θαβωρίῳ λάμψαν τῆς Θεότητος φῶς ποτὲ μὲν οὐσίαν ἔλεγον εἶναι Θεοῦ, ποτὲ δὲ φάσμα καὶ παραπέτασμα καὶ ἵνδαλμα καὶ κτίσμα» (Δοσίθεος, Πατριάρχης Ἱεροσολύμων, Τόμος Συνοδικὸς Γ', Κατὰ τῶν φρονούντων τὰ Βαρλαάμ τε καὶ Ἀκινδύνου).

⁴³⁹ Ἰ. Καρμίρης, Συμβολικὰ μνημεῖα, σ. 380.

⁴⁴⁰ Μ. Φαράντος, Περὶ Θεοῦ, σσ. 487 & 508. Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σ

θεία ενέργεια, με αποτέλεσμα να μη δέχονται την ύπαρξη τῶν θεοφανειῶν, τῶν τύπων καὶ τῶν προτυπώσεων τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἀφοῦ γι' αὐτοὺς ἡ ἀποκάλυψη τοῦ ἀκτίστου φωτὸς στοὺς ἁγίους Πατέρες στὰ χρόνια τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης θὰ σήμαινε τὴν ἀποκάλυψη τῆς θείας οὐσίας, πράγμα ἀδύνατον γι' αὐτούς ⁴⁴¹. Ἀντιλαμβάνονται τὶς θεοφάνειες ὡς κτιστὰ μέσα, ἐπειδὴ δὲ δέχονται τὴν ἄκτιστη θεία ἐμφάνιση στοὺς ἀνθρώπους. Ἔτσι ἡ ἐτερόδοξη θεολογικὴ ἔρευνα δέχεται ὅτι ὁ Ἄγγελος Κυρίου στὶς Θεοφάνειες ἦταν μία ἀπλὴ κτιστὴ ἀγγελικὴ ὑπαρξή ⁴⁴².

Ἐπιπλέον, θεωροῦν τοὺς τύπους καὶ τὶς προτυπώσεις στὴν Παλαιὰ Διαθήκη χωρὶς οὐσιαστικὸ νόημα, πού ἀπλῶς περιμένουν κάποια στιγμή τὴν ἐκπλήρωσή τους. Ἔτσι ἀρνοῦνται α priori τὶς θεοφάνειες τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ στὴν ἱστορία τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τῆς Ἐκκλησίας ⁴⁴³. Δὲν ὑπάρχουν ἀσφαλεῖς θεϊκοὶ λόγοι καὶ διάλογοι μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ὅλα τὰ θεωροῦν κτιστὰ πού μποροῦν νὰ γίνουν ἀντιληπτὰ μὲ τὴ γνώση καὶ τὴν κοινὴ λογικὴ. Οἱ σχολαστικοὶ θεολόγοι προσπαθοῦν νὰ ἀνελιχθοῦν ἀπὸ τὰ κτιστὰ πράγματα πρὸς τὸ θεῖο φῶς μὲ διανοητικὰ λόγια καὶ φιλοσοφίες ⁴⁴⁴.

Οἱ σχολαστικοὶ δὲν μποροῦν νὰ κατανοήσουν ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι οὐσία, ἀλλὰ ἔχει οὐσία, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ θέληση δὲν ἀποτελοῦν δευτερογενεῖς ὄρους ὡς πρὸς τὴν οὐσία Του ⁴⁴⁵. Ἔτσι στὴν ἀντιπαράθεσή τους μὲ τὸ Γρηγόριο Παλαμᾶ ἔλε-

σ. 209-210.

⁴⁴¹ P.G. 150, 878B: «Ἐτόλμησαν γὰρ οἱ μὲν αὐτῶν ἢ ταυτὸν τε νομίζεῖν οὐσίαν Θεοῦ καὶ ἐνέργειαν, ἢ εἰ δεῖ τι ἕτερον ἐνέργειαν οἶεσθαι, οὐ συναῖδιον ταύτην δοξάζειν οὐδὲ μέντοι συνάναρχον τῷ ἀνάρχῳ καὶ ἀΐδιῳ Θεῷ, κτιστὴν δὲ καὶ δὴ καὶ φθαρτὴν κατὰ τὰ κοινὰ ταῦτα δημιουργήματα, οἷον τὴν ἐν Θαβωρίῳ φανεῖσαν τῆς Θεότητος αἴγλην, ἢ τὴν ποιμένας περιαστράψασαν, ἢ τινα ἕτεραν τῶν πολλῶν θεοφανειῶν» (Γρηγόριος Παλαμᾶς, *Grecoorum Sententiae* - Ἑλλήνων Γνωμῆς). P.G. 151, 1065CD: «Μορφὴ, φησὶν, ἐπὶ μὲν τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ τὴν οὐσίαν σημαίνει, ἐπὶ δὲ τῆς ἀνθρωπότητος τὸ περὶ τὴν ὄψιν ποιὸν τύπωμα. Ὁ ἄρα λέγων μεταμόρφωσιν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τῆς οὐσίας αὐτοῦ λέγει τροπὴν καὶ ἀλλοίωσιν, εἴτε τῆς θείας, εἴτε τῆς ἀνθρωπείας» (Φιλόθεος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, *Περὶ τῆς ἐν τῷ Θαβωρίῳ Θείας Μεταμορφώσεως, Λόγος ΙΑ'*). Ἰ. Ἀναστασίου, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, τόμος Β', ΙΑ' αἰῶνας μέχρι σήμερα*, Θεσσαλονίκη 2005.

⁴⁴² π. Β. Γεωργόπουλος, *Περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου*, σ. 108.

⁴⁴³ Π. Χρήστου, *Γρηγορίου Παλαμᾶ, τόμος Γ', Θεσσαλονίκη Γρηγόριος Παλαμᾶς 1981*, σ. 206. Ν. Ματσούκας, *Ὁρθοδοξία καὶ αἵρεση, στοὺς ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς τοῦ Δ', Ε', ΣΤ' αἰῶνα*, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 41 κ. ἑ.

⁴⁴⁴ P.G. 151, 699B: «Καὶ ταῦτα ἀποδείκνυσιν οὐκ ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν, οὐ ρητὰ προφέρων ἁγίων, ἀλλὰ τοῖς ἰδίῳις λογισμοῖς, καὶ ταῖς ἀποδείξεισι χρώμενος δὴθεν τοῖς Ἀριστοτελικοῖς συλλογισμοῖς» (Δοσίθεος, Πατριάρχης Ἱεροσολύμων, *Τόμος Συναδικῶν Β', Κατὰ Προχόρου Ἱερομονάχου τοῦ Κυδῶνῃ*). P.G. 151, 713B: «Περὶ μέντοι τῶν Ἀριστοτελικῶν συλλογισμῶν, ἐφ' οἷς ἐκεῖνος μέγα φρονεῖ, καὶ οὖς φῶς ὀνομάζει...» (Δοσίθεος, Πατριάρχης Ἱεροσολύμων, *Τόμος Συναδικῶν Β', Κατὰ Προχόρου Ἱερομονάχου τοῦ Κυδῶνῃ*). Ἰ. Καρμίρης, *Συμβολικὰ μνημεῖα*, σ. 357.

⁴⁴⁵ Γρηγόριος Παλαμᾶς, «Ἐπεὶ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων» 3, 2, 12: «Καὶ τῷ Μωσῆϊ δὲ χρηματίζων ὁ

γαν ὅτι, ἀφοῦ τὸ Θεὸ κατὰ τὴν οὐσία Του δὲν μπορεῖ νὰ τὸν δεῖ κανεὶς, ὁ μόνος δρόμος πρὸς Αὐτὸν εἶναι μέσῳ τῶν κτισμάτων καὶ τῆς φιλοσοφικῆς ὀρολογίας. Γιὰ τὸ λόγο αὐτό, δὲν ἀντιλαμβάνονται τὴν πραγματικὴ μεταμόρφωση καὶ θέωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ Θεό.

Θεός, οὐκ εἶπεν “ἐγὼ εἰμι ἡ οὐσία”, ἀλλ’ “ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν”. οὐ γὰρ ἐκ τῆς οὐσίας ὁ ὢν, ἀλλ’ ἐκ τοῦ ὄντος ἡ οὐσία· αὐτὸς γὰρ ὁ ὢν ὅλον ἐν ἑαυτῷ συνεῖληφε τὸ εἶναι» (Π. Χρήστου, Γρηγόριος Παλαμᾶς Ἄπαντα τὰ ἔργα, Εἰσαγωγή-μετάφραση-σχόλια, τ. Α’, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 666).

Δ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ἡ ὀρθόδοξη ἐρμηνεία γιὰ τὸ ζήτημα τῶν θεοφανειῶν καὶ τῆς προϋπάρξεως τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ.

Ὁ Χριστιανισμὸς ἀπὸ πολὺ νωρὶς ἤρθε σὲ σύγκρουση μὲ τὸ Γνωστικισμὸ καὶ τὶς ἀπόψεις του, δηλαδὴ τὴ δυναρχία τῶν δυὸ κόσμων, τῆς ὕλης καὶ τοῦ πνεύματος. Οἱ ἀπόψεις τοῦ Γνωστικισμοῦ ἔρχονται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν κοσμολογία καὶ τὴ σωτηριολογία τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ ἡ ὀρθὴ Χριστολογία προϋποθέτει τὴ βιβλικὴ κοσμολογία ποὺ θὰ ἀναπτυχθεῖ ἀργότερα ⁴⁴⁷.

Στὴν ἀντιμετώπιση τοῦ Γνωστικισμοῦ πρωταγωνίστησαν οἱ Πατέρες τοῦ 4^{ου} καὶ 5^{ου} αἰώνα. Αὐτοὶ ἀντιπαρέβαλλαν τὴ δημιουργία ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, ἢ ὅποια καταρρίπτει τὸ ἱεραρχικὸ σύστημα τοῦ Γνωστικισμοῦ, ἀφοῦ ὁ ἕνας καὶ μόνος Θεὸς εἶναι ὁ δημιουργὸς τῶν πάντων, ἐνῶ ἡ κτίσις βρίσκεται σὲ ἀπόλυτη ἐξάρτηση ἀπὸ Αὐτόν: «ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὄρατα καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι εἴτε κυριότητες εἴτε ἀρχαὶ εἴτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται» (Κολ. 1, 16). Τὸ κτιστὸ μετέχει στὸ ἄκτιστο, ἐπειδὴ ὁ δημιουργὸς Θεὸς παρεμβαίνει στὸν κόσμον μὲσφ τῶν ἄκτιστων ἐνεργειῶν Του ⁴⁴⁸. Μὲ τὴν πίστη αὐτὴ ἡ ὀρθόδοξη κοσμολογία μπορεῖ νὰ κατανοήσῃ ὀρθὰ τὸν ἄσαρκο καὶ ἐνσαρκο Λόγον τῆς θείας οἰκονομίας στὴν κτίσις.

Ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ ὁ Γνωστικισμὸς δὲν μπορεῖ νὰ δεχθεῖ τὴν ὀρθόδοξη κοσμολογία, ἐξαιτίας τῆς δυναρχίας τοῦ σύμπαντος καὶ τῶν δευτερευουσῶν θεοτήτων, δὲν μπορεῖ νὰ δεχθεῖ καὶ τὴ Χριστολογία τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν προαιώνια ὑπαρξὴ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἐνανθρώπηση ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας. Ὁ αἰδιος ἐκ τοῦ Πατρὸς Θεὸς Λόγος σαρκώθηκε ἐν χρόνῳ καὶ ἐνανθρώπησε, δηλαδὴ ἔλαβε ἀπὸ τὴν Παρθένο τὸ σῶμα καὶ τὸ ἔκανε κτῆμα του ⁴⁴⁹. Εἶναι ἀδύνατο νὰ κατανοηθεῖ ἀπὸ τοὺς Γνωστικοὺς ὅτι σαρκώθηκε καὶ γεννήθηκε ὁ Θεὸς Λόγος ἀπὸ τὴν Παναγία. Κατ' αὐτοὺς ἡ Θεοτόκος ἀποτέλεσε ἓνα ὄργανο μὲσφ τοῦ ὁποῖου ἐμφανίστηκε ὁ ἄνθρωπος Ἰησοῦς.

Ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴν κατανόηση τῆς προαιώνιας ὑπάρξεως καὶ αἰδιότητος ⁴⁵⁰ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἀποδοχὴ τῆς πραγματικῆς ἐνώσεως τῶν δυὸ φύσεων στὴ μία ὑπόσταση, δηλαδὴ στὸ ἴδιο πρόσωπο τοῦ ἐνσαρκωμένου

⁴⁴⁷ Ν. Ματσούκας, Δογματικὴ Β', σ. 230.

⁴⁴⁸ P.G. 7, 1232B: «Θέλῃσις καὶ ἐνέργεια Θεοῦ ἐστὶν ἡ παντὸς χρόνου καὶ τόπου καὶ αἰῶνος καὶ πάσης φύσεως ποιητικὴ τε καὶ προνοητικὴ αἰτία» (Εἰρηναῖος Λουγδούνου, Ἀποσπάσματα ἀπωλεσθέντων ἔργων).

⁴⁴⁹ Κ. Λιάκουρας, Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, σ. 33.

⁴⁵⁰ P.G.59,40: «Ἐπειδὴ γὰρ μάλιστα τοῦ Θεοῦ τοῦτο ἐστὶν ἴδιον, τὸ αἰδιον καὶ ἄναρχον, τοῦτο πρῶτον τέθεικεν» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστήν).

Θεοῦ ⁴⁵¹. Ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἔδωσε ἀγῶνα ἐνάντια στὸ Γνωστικισμὸ καὶ τὸ Δοκητισμὸ καὶ διατράνωσε ὅτι «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος» καὶ ὅτι ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἀληθινὰ ἐνηθρώπησε καὶ ἔζησε μέσα στὸν κόσμo ⁴⁵². Οἱ Απόστολοι Πέτρος καὶ Παῦλος ἔδωσαν καὶ αὐτοὶ ἀγῶνα ἐνάντια στὶς αἱρέσεις τῶν Γνωστικῶν καὶ τῶν Νικολαϊτῶν (Α΄ Τιμ. 1, 9-10. Β΄ Τιμ. 3, 6. Β΄ Πέτρ. 2, 2), οἱ ὅποιοι κατέληγαν στὴν ἀκολασία ⁴⁵³.

Ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς ἐπισημαίνει ὅτι, ἐὰν ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς εἶναι ἀποτέλεσμα δόκησης, τότε δὲν ὑπῆρξε τὸ ὀλοκληρωμένο σχέδιο τῆς θείας οἰκονομίας, οὔτε ὁ Ἰησοῦς ὑπῆρξε ἄνθρωπος, ἐνῶ καὶ ἐμεῖς δὲ θὰ σωθοῦμε ⁴⁵⁴. Στὸ ἴδιο πνεῦμα ὁ Κύριλλος Ἱεροσολύμων ἰσχυρίζεται ὀρθῶς ὅτι, ἐὰν ἡ ἐνανθρώπιση ὑπῆρξε προῖον φαντασίας, τότε καὶ ἡ σωτηρία εἶναι ἀνύπαρκτη ⁴⁵⁵.

Ἡ ἀπάντηση τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν αἵρεση τοῦ Ἀρείου ἦρθε πρῶτα ἀπὸ τὸ Μέγα Ἀθανάσιο καὶ τὴ συστηματικὴ κριτικὴ του ἐνάντια στὸν Ἄρειο μὲ τὰ ἔργα του «Θάλεια» καὶ «Κτισιολογία» ⁴⁵⁶. Ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἔνταξη τοῦ Λόγου στὰ κτίσματα καὶ ἡ ἄρνηση τῆς προαιώνιας ὑπαρξης δὲν εὐσταθοῦν. Σύμφωνα μὲ τὸ Μέγα Ἀθανάσιο ⁴⁵⁷ καὶ τὸ Μέγα Βασίλειo ⁴⁵⁸ ὁ ἄγγελος Κυρίου ἢ ὁ Γιαχβὲ εἶναι τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζεται μὲ τὴ μορφή τοῦ ἄσκαρου Λόγου στοὺς χρόνους τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ⁴⁵⁹.

⁴⁵¹ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σ. 48.

⁴⁵² P.G. 7, 540AB: «Τοῦ γὰρ Ἰωάννου ἓνα Θεὸν παντοκράτορα, καὶ ἓνα μονογενῆ Χριστὸν Ἰησοῦν κηρύσσοντος... τοῦτον αὐτὸν σάρκα γεγονότα, καὶ ἐσκηνωκότα ἐν ἡμῖν» (Εἰρηναῖος Λουγδούνου, Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, Βιβλίον Α΄).

⁴⁵³ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σσ. 22 & 24.

⁴⁵⁴ P.G.94,1100: «Εἰ δὲ δοκῆσει γέγονε, φενακισμὸς καὶ σκηνὴ τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον, καὶ δοκῆσει, καὶ οὐκ ἀληθεῖα γέγονε ἄνθρωπος, καὶ δοκῆσει, καὶ οὐκ ἀληθεῖα σεσφόμεθα» (Ἰωάννης Δαμασκηνός, Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, Βιβλίον Γ΄).

⁴⁵⁵ P.G.33,468: «Εἰ γὰρ φάντασμα ἦν ἡ ἐνανθρώπισις, φάντασμα καὶ ἡ σωτηρία» (Κύριλλος Ἱεροσολύμων, Κατήχησις Δ΄ Φωτιζομένων).

⁴⁵⁶ Βλ. Φειδᾶς, Τὸ Κολουθιανὸ Σχίσμα καὶ οἱ ἀρχὲς τοῦ Ἀρειανισμοῦ, Ἀθήνα 1973, σ. 32 ἐξ. Ν. Μασσοῦκας, Δογματικὴ Β΄, σσ. 240-241.

⁴⁵⁷ P.G. 26,352A: «Ἦφθη γὰρ ἄγγελος Κυρίου ἐν φλογὶ πυρὸς ἐκ τῆς βάτου· καὶ ἐκάλεσε Κύριος Μωσοῦν ἐκ τῆς βάτου λέγων· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς τοῦ πατρός σου, ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ» (Μέγας Ἀθανάσιος, Κατὰ Ἀρειανῶν, Λόγος Γ΄). π. Β. Γεωργόπουλος, Περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σ. 108.

⁴⁵⁸ P.G.29,609B: «Γέγραπται γάρ, ὅτι ὤφθη τῷ Μωσοῦ ἄγγελος Κυρίου ἐπὶ τοῦ βάτου ἐν πυρὶ φλογός» (Μέγας Βασίλειος, Ἀνατρεπτικὸς τοῦ ἀπολογητικοῦ τοῦ δυσσεβοῦς Εὐνομίου, Λόγος Β΄).

⁴⁵⁹ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σ. 352.

Ὁ Ἄρειος γὰρ νὰ ἀποδείξει τὴν κτιστότητα τοῦ Υἱοῦ, τονίζει τὴν ἀνθρώπινη φύση τοῦ Υἱοῦ, τὴν κατ' οἰκονομία ἐνανθρώπησίν του καὶ ὄχι τὴ σχέση του μὲ τὸν Πατέρα. Ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς ἔλαβε ἀνθρώπινη σάρκα, ὑπερυψώθηκε καὶ ἦταν ὁ πρῶτος ποὺ εἶχε θεωμένη ἀνθρώπινη φύση, γὰρ νὰ ἀποδειχθεῖ ἔτσι ἡ τελειότητά της καὶ ὄχι ἡ ἀτέλειά της, ὅπως ἤθελε ὁ Ἄρειος⁴⁶⁰. Τὰ παραπάνω ἔγιναν γὰρ χάρις τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων καὶ ὄχι γὰρ τὸν ἴδιο τὸ Λόγο, ἀφοῦ ὁ Λόγος ὡς αἰδιος, εἶναι πραγματικὰ Θεός.

Ὁ ἐνσαρκωμένος Θεός, κατὰ τὸν Ἄρειο, ἀφοῦ δὲν ἦταν ἀληθινὸς Θεός, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι Σωτήρας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὅπως διδάσκει ἡ Ἐκκλησία. Ἔτσι, διατύπωνε κοσμολογικὲς καὶ ἠθικὲς θεωρίες, ποὺ ἀπεῖχαν ἀπὸ τὸ σωτηριολογικὸ χαρακτήρα τῆς θείας οἰκονομίας τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ⁴⁶¹.

Ἡ Ἐκκλησία ἔδωσε ἀγῶνα ἐνάντια στὴν αἵρεση τοῦ Ἀπολλιναρίου καὶ τόνισε ὅτι, ἐὰν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ποὺ σαρκώθηκε δὲν προσέλαβε νοῦ, τότε ἡ ἐνανθρώπησή Του δὲν ὑπῆρξε ἀληθινή. Ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἀντιτάσσεται στὴν αἵρεση λέγοντας ὅτι ἡ θεότητα τοῦ Λόγου μὲ τὴ σάρκα μόνο ἢ μὲ τὴν ψυχὴ μόνο ἢ μὲ τὴ σάρκα καὶ τὴν ψυχὴ χωρὶς τὸ νοῦ, δὲν ἀποτελεῖ ἄνθρωπο⁴⁶². Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας ἀπαντᾷ στοὺς αἰρετικὸς λέγοντας ὅτι, ἐὰν ὁ Λόγος προσλάμβανε φύση χωρὶς ἀνθρώπινο νοῦ, τότε αὐτὸς δὲ θὰ ἦταν ἄνθρωπος, ἀλλὰ Θεός, ἐνῶ ἐμεῖς ὡς ἄνθρωποι δὲ θὰ εἴχαμε καμία ὠφέλεια. Ὁ Θεὸς θὰ ἦταν αὐτὸς ποὺ σταυρώθηκε καὶ ἀναστήθηκε καὶ ἡ νίκη Του δὲν θὰ ἦταν νίκη τῆς ἀνθρωπότητας, ἀλλὰ ἀποκλειστικὰ νίκη τοῦ Θεοῦ⁴⁶³.

Ὁ Γρηγόριος Θεολόγος τονίζει ὅτι τὸ ἀπρόσληπτο μένει καὶ ἀθεράπευτο, ἐνῶ αὐτὸ ποὺ ἐνώνεται μὲ τὸ Θεό, αὐτὸ σώζεται⁴⁶⁴. Ἡ ὀλοκληρωμένη θεραπεία τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, ἡ μεταμόρφωση τῆς δημιουργίας, ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴν τέλεια

⁴⁶⁰ P.G.26,1136-1137: «ἀλλὰ μένων ὁ ἦν, ἔλαβε τὴν τοῦ δούλου μορφήν, οὐ λειπομένην ὑπάρξεως τῆς ἐν ἐπιδείξει φανερουμένης, διὰ τε πάθους καὶ ἀναστάσεως καὶ πάσης τῆς οἰκονομίας ὡς γέγραπται καὶ δεδήλωται» (Μέγας Ἀθανάσιος, Περὶ τῆς σωτηριώδους ἐπιφανείας τοῦ Χριστοῦ καὶ κατὰ Ἀπολλιναρίου, Λόγος Β'). Στὴν ἀρχὴ ὁ Ἄρειος δεχόταν τὸ Χριστὸ ὡς τέλειο ἄνθρωπο, στὴ συνέχεια ὁμοῦς εἶπε ὅτι ὁ κτιστὸς Λόγος ἐνανθρώπησε ἄψυχο σῶμα.

⁴⁶¹ Βλ. Φειδᾶς, Τὸ Κολλουθιανὸ Σχίσμα, σ. 23.

⁴⁶² P.G.37,184: «Θεότης γὰρ μετὰ σαρκὸς μόνης οὐκ ἄνθρωπος, ἀλλ' οὐδὲ ψυχῆς μόνης, οὐδὲ ἀμφοτέρων χωρὶς τοῦ νοῦ, ὁ καὶ μᾶλλον ἄνθρωπος» (Γρηγόριος Ναζιανζηνός, Ἐπιστολαί).

⁴⁶³ P.G.75,1444: «Εἰ γὰρ νοῦν οὐκ εἶχεν ἀνθρώπινον ἢ ἀναληφθεῖσα φύσις, Θεὸς μὲν ὁ πρὸς τὸν διάβολον ἀγωνισάμενος ἦν, Θεὸς δὲ ὁ τὴν νίκην ἀναδησάμενος» (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως).

⁴⁶⁴ P.G.37,181C-184A: «Τὸ γὰρ ἀπρόσληπτον, ἀθεράπευτον· ὁ δὲ ἦνεται τῷ Θεῷ τοῦτο καὶ σώζεται» (Γρηγόριος Ναζιανζηνός, Ἐπιστολαί). P.G.86,1325: «Ὅλον οὖν ἄνθρωπον, τὸν ἐκ σώματος λέγω καὶ ψυχῆς λογικῆς τε καὶ νοεῶς συγκείμενον, οὐσιωδῶς προσλαβόν, ὅλου ἀνθρώπου τὴν σωτηρίαν εἰργάσατο, τῷ ὁμοίῳ τὸ ὁμοίον ἀνακαθαίρων» (Λεόντιος Βυζάντιος, Πρὸς τοὺς ἐκ τῶν ἡμετέρων προσθεμένους τῇ κατεφθαρμένῃ τῶν ἀφθαρτοδοκητῶν. Λόγος Β'). R. Kourie, Ἡ Χριστολογία, σ. 73.

πρόσληψη τῆς ἀνθρώπινης φύσης ἀπὸ τὸ σαρκωθέντα Λόγο. Ἔτσι, ἡ κτίση μετέχοντας στὶς ἄκτιστες ἐνέργειες μεταμορφώνεται, μετέχει στὴ θεία δόξα καὶ κάνει τὸ πρῶτο βῆμα γιὰ τὴ σωτηρία τῆς. Ἡ ἀπάντηση τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου θέτει ζητήματα καθαρὰ σωτηριολογικὰ καὶ κοσμολογικὰ.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ θέμα τῶν θεοφανειῶν, ἡ ὀρθόδοξη Θεολογία θεωρεῖ τὰ σύμβολα ὡς μέρος ἐνὸς ἀδιάσπαστου καὶ ἐνιαίου συνόλου. Τὸ σύμβολο εἶναι μία ἀναμφισβήτητη πραγματικότητα ⁴⁶⁵. Ἡ πατερικὴ Θεολογία μὲ πρωτεργάτη τὸ Γρηγόριο Παλαμᾶ, ὄχι μόνον δὲν ἀποκηρύσσει τὴν ἐνέργεια τῆς ἄκτιστης παρουσίας, ἀλλὰ ἀντιλαμβάνεται κάθε τύπο τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης ἐνταγμένο στὰ πλαίσια τῆς φανέρωσης τῆς Ἁγίας Τριάδας καὶ στὴν προτύπωση τῆς ἀλήθειας. Κάθε τύπος ὀλοκληρώνεται καὶ νοηματοδοτεῖται μὲ τὴ θεία φανέρωση τόσο στὴν Παλαιὰ ὅσο καὶ στὴν Καινὴ Διαθήκη. Οἱ θεοφάνειες στὴν ἱστορία τοῦ Ἰσραὴλ καὶ στὴν Ἐκκλησία διαδραματίζουν καθοριστικὸ ρόλο καὶ γίνεται εὐκόλα ἀντιληπτὸ ὅτι χωρὶς αὐτὲς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κατανοηθεῖ ὀποιαδήποτε ἐμπειρία ὡς χαρισματικὴ ζωὴ καὶ θεολογία στὸν Ἰσραὴλ, ἀλλὰ καὶ στὴν Ἐκκλησία ⁴⁶⁶. Σύμφωνα μὲ τὸν Ἰουστῖνο Μάρτυρα καὶ Ἀπολογητὴ καὶ τὸν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας οἱ θεοφάνειες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης φανερόνουν τὸν προϋπάρχοντα ἐνσαρκωμένο Θεό ⁴⁶⁷.

Οἱ μεγάλοι ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες καὶ θεολόγοι τῆς Ἐκκλησίας ὑπηρετοῦν τὴ βιβλικὴ παράδοση πὸ ἀσπᾶστηκαν οἱ θεόπνευστοι συγγραφεῖς τῆς Καινῆς Διαθήκης σχετικὰ μὲ τὰ θέματα τῶν θεοφανειῶν στὴν Παλαιὰ Διαθήκη. Οἱ θεολόγοι Πατέρες θεωροῦν τὸν Υἱὸ ὡς τὸ «Μεγάλῃς Βουλῆς Ἄγγελος», ὁ ὀποῖος παρουσιάζεται στοὺς πατριάρχες, στὸν Μωυσῆ καὶ τοὺς προφῆτες. Ἡ ἐπιστολὴ Βαρνάβα βλέπει ὅτι ἡ κατὰ σάρκα γέννηση τοῦ Ἰησοῦ, ἡ βάπτισις, τὸ πάθος, ἡ ἀνάστασις καὶ ἰδιαιτέρως ὁ σταυρός, ἔχουν προτυπωθεῖ κατὰ μυστικὸ τρόπο στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ⁴⁶⁸.

Οἱ Πατέρες τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας θεωροῦν τὴν ἴδια τὴ δημιουργία ὡς μία

⁴⁶⁵ Ἰ. Καρμίρης, Τὰ συμβολικὰ μνημεῖα, σ. 380.

⁴⁶⁶ Π. Χρήστου, Γρηγορίου Παλαμᾶ, τόμος Γ', σ. 206. Ν. Ματσούκα, ὀρθοδοξία καὶ αἵρεσις, 2009, σ. 41 κ.έ.

⁴⁶⁷ π. Β. Γεωργόπουλος, Ἡ περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σσ. 109-111. Δ. Τρακατέλης, Ὁ Χριστὸς ὁ προϋπάρχων Θεός, σσ. 78-79.

⁴⁶⁸ P.G. 2, 756B-764A: «Ζητήσωμεν δέ, εἰ ἐμέλησεν τῷ Κυρίῳ προφανερῶσαι περὶ τοῦ ὕδατος καὶ περὶ τοῦ σταυροῦ. Περὶ μὲν τοῦ ὕδατος γέγραπται ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, πῶς τὸ βάπτισμα τὸ φέρον ἄφεςιν ἁμαρτιῶν οὐ μὴ προσδέξονται, ἀλλ' ἐαυτοῖς οἰκοδομήσουσιν. Λέγει γὰρ ὁ προφήτης: “Ἔστηθι οὐρανέ, καὶ ἐπὶ τούτῳ πλεῖον φριξάτω ἡ γῆ, ὅτι δύο καὶ πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαὸς οὗτος· ἐμὲ ἐγκατέλιπον, πηγὴν ζωῆς, καὶ ἐαυτοῖς ὤρυξαν βόθρον θανάτου. Μὴ πέτρα ἔρημός ἐστιν τὸ ὄρος τοῦ ἁγίου μου Σινᾶ; ἔσεσθε γὰρ ὡς πετεινοῦ νοσσιᾶς ἀφηρημένοι”... Εἶπεν δὲ πρὸς αὐτοὺς Μωϋσῆς: “Ὅταν”, φησίν, “δηχθῆ τις ὑμῶν, ἐλθέτω ἐπὶ τὸν ὄφιν τὸν ἐπὶ τοῦ ζύλου ἐπικείμενον καὶ ἐλπισάτω πιστεύσας, ὅτι αὐτὸς ὢν νεκρὸς δύναται ζωοποιηθῆναι. Καὶ παραχρῆμα σωθήσεται”. Καὶ οὕτως ἐποίουν. Ἔχεις ἄλλιν καὶ ἐν τούτοις τὴν δόξαν τοῦ Ἰησοῦ, ὅτι ἐν αὐτῷ πάντα καὶ εἰς αὐτόν» (Βαρνάβας Ἀπόστολος, Καθολικὴ Ἐπιστολή).

φανέρωση του Θεού, δηλαδή μία θεοφάνεια. Όλη η ιστορία της Παλαιάς Διαθήκης γράφεται μέσα από τέτοια γεγονότα. Η ιστορία της είναι η ιστορία της θείας Οικονομίας, ενώ η Τριάδα έχει ενεργό συμμετοχή στα ιστορικά γεγονότα. Οι Πατέρες έρμηνεύουν κυρίως τα γεγονότα και όχι χωρία ή περικοπές από την Αγία Γραφή. Γι' αυτό προηγείται η ιστορία της θείας Οικονομίας και μετά ακολουθούν τα υπόμνηματα. Οι Πατέρες ενδιαφέρονται για τη συνέχεια της ιστορίας και πάνω σ' αυτή προσαρμόζουν τις περικοπές της Αγίας Γραφής. Έτσι, τις θεοφάνειες του άσρκου Λόγου στην Παλαιά Διαθήκη τις βλέπουν ως μέρος του θείου σχεδίου και αποδίδουν σε αυτές έσχατολογική προοπτική.

Σημαντικό ρόλο στην πατερική θεολογία έχει η τυπολογία, ή όποια δέν έστιάζει μόνο στην ουσία των σημαινόμενων γεγονότων, αλλά και στα στάδια της εξέλιξης της ιστορίας. Οι θείες ενέργειες στην Παλαιά Διαθήκη έχουν θεραπευτικό και δημιουργικό χαρακτήρα. Η δραματική πορεία του ανθρώπου άποσκοπεί στην τελείωσή του, να ύπερικήσει δηλαδή τις δυνάμεις του μηδενός, να έπικρατήσει ή ειρήνη ανάμεσα στα διχαζόμενα μέλη της ανθρωπότητας και να προστατέψει τη δημιουργία από κάθε είδους καταστροφή. Μόνο τότε ό άνθρωπος μπορεί να συνεχίσει τó δημιουργικό έργο του Τριαδικού Θεού.

Οι παλαμικοί στην όξεία άντιπαράθεση που είχαν με τούς σχολαστικούς δέχονται ως ζώσα παράδοση την έμπειρία του χαρίσματος των θεοφανειών. Οι όρθόδοξοι δέν επιδιώκουν να κάνουν καμία άναγωγή προς ύψηλότερες έννοιες, αλλά μέσα από τη ζωντανή και άπλή γνώση της έμπειρίας των θεοφανειών να περάσουν από τὰ κτιστά στα άκτιστα.

Οι Πατέρες της Έκκλησίας πρώτα βιώνουν τó Θεό μέσα από την έμπειρία ⁴⁶⁹ και τη λατρεία της Έκκλησίας και μετά κάνουν έπιστημονική άνάλυση και Φιλοσοφία. Ό άγράφματος Μακρυγιάννης τόνιζε ότι ή Φιλοσοφία και ή Θεολογία των Πατέρων της Όρθόδοξης θεολογίας όμοιάζει με δυό πόδια ⁴⁷⁰. Τά λόγια του δέν είναι σύνθετα, αλλά τó περιεχόμενό τους τó άντλεϊ από τó Γρηγόριο Παλαμά και τόν Ίωάννη Δαμασκηνό. Οι παλαμικοί ένστερνίζονται τó σταθερό και μόνιμο της θεότητας, αλλά συγχρόνως τη δυναμική της καλής άλλοίωσης και τη σχέση της θεότητας προς τόν κόσμο.

Κτίση και ιστορία διαμορφώνουν την έρμηνεία της άποκάλυψης. Τó κτιστό έχει άπόλυτη έξάρτηση, αλλά και προέρχεται από τó άκτιστο: « τὰ πάντα δι' αυτού και εις αυτόν έκτιστα » (Κολ. 1, 16). Γι' αυτό είναι άναγκαϊό να έναρμονιστεϊ με την ιστορική και κοινωνική πραγματικότητα. Τότε άποκτᾶ ουσία και προοπτική ένταγμένο

⁴⁶⁹ Χρ. Σταμούλης, Άσκηση Άυτοσυνειδησίας, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 142. Cr. E. Chivu, Θεολογία, Θεοπτία και Θεώση από τόν Άγιο Συμεών τόν Νέο Θεολόγο στον Άγιο Γρηγόριο Παλαμά, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 54.

⁴⁷⁰ Ι. Μακρυγιάννης, Όράματα και θαύματα, Άθήνα 1983, σ. 97.

στο σχέδιο τῆς θείας οικονομίας. Ὁ ἀσφαλῆς δρόμος ποὺ ὀδηγεῖ στὴ γνώση τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι ἡ διαλεκτικὴ καὶ ἡ κοσμικὴ φιλοσοφία, ἀλλὰ ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν κάθαρση τῆς καρδίας, τὸ φωτισμὸ καὶ τὴ θέωση ⁴⁷¹.

Ἡ ἱστορία τῆς κτίσης γίνεται μέρος τῆς ἱστορίας τῆς θείας οικονομίας. Οἱ θεοφάνειες καὶ οἱ προτυπώσεις δὲν εἶναι κάτι τὸ στατικὸ ⁴⁷², ἀλλὰ ἓνα δυναμικὸ καὶ διαρκῶς μεταβαλλόμενον γεγονός ποὺ ἀναπτύσσεται μέσα στὴν ἀνθρωπότητα ποὺ ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ τὸ λαὸ τοῦ Ἰσραήλ. Τελικά, οἱ θεοφάνειες ἀποτελοῦν τὸ συνδετικὸ κρίκο ἀνάμεσα στὴ θεότητα καὶ τὴν κτίση.

Ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἄνθρωπος ἔρχονται σὲ πραγματικὴ συνάντηση, ὅπου τὸ κτιστὸ μετέχει στὶς ἐνέργειες τοῦ ἄκτιστου σὲ μία κατάσταση ἀναβαπτισμοῦ καὶ ἀναγέννησης, σύμφωνα μὲ τὸ σκοπὸ ὑπαρξῆς τῆς κτιστῆς πραγματικότητος ⁴⁷³. Ὁ Θεὸς ἐπικοινωνεῖ μὲ τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ συγκατάβαση καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀποδέχεται αὐτὴ τὴ δωρεά. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο τελειώνεται καὶ γίνεται κατὰ χάρι Θεός. Προηγεῖται ἡ κάθαρση τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀκολουθοῦν ὁ φωτισμὸς καὶ ἡ θέωσός του. Ἐπακόλουθο αὐτοῦ εἶναι ὅτι καὶ ἡ κτίση λαμβάνει αὐτὴν τὴ χάρι καὶ γίνεται θεϊκὴ.

Ἡ Ἐκκλησία εἶναι μία ἱστορικὴ κοινωρία μὲ κύριο χαρακτηριστικὸ τὴν ἐπώδυνη πορεία της. Ὅλη ἡ κτίση καὶ ἡ ἱστορία ἀποτελοῦν μία συνεχῆ θεοφάνεια μὲ διάφορες μορφὲς φανέρωσης καὶ ἐπίπονες πορεῖες. Ἡ ποικιλία τῶν τρόπων τῶν θεοφανειῶν ἀποκαλύπτει ἀφενὸς μὲν τὴν ἀνυπέρβλητη δύναμη τοῦ Θεοῦ ἀπέναντι στὴν κτίση καὶ τὴν ἱστορία, ἀφετέρου δὲ τὴν ποικιλότητα τῶν χαρισμάτων ποὺ ἔχει ὁ ἄνθρωπος γιὰ νὰ ἔρθει σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ Θεό. Τὸ φυσικὸ καὶ τὸ μεταφυσικὸ ἐντάσσονται μαζὶ στὴν ἴδια τὴν ὀρθόδοξη παράδοση. Τὰ κτίσματα προέρχονται ἀπὸ τὸ μὴ ὄν, γι' αὐτὸ ἔχουν τὴν ἀνάγκη γιὰ ἄμεση ζωοδότηση ἀπὸ τὸν ἄκτιστο δότη τους. Ἡ ἀποκάλυψη εἶναι μία συνεχῆς δράση καὶ παρουσία τοῦ Θεοῦ στὴν κτίση καὶ τὴν ἱστορία, καὶ νοηματοδοτεῖ τὸν οὐσιαστικότερο λόγο ζωῆς γιὰ τὴν κτίση. Οἱ ἄκτιστες ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ εἶναι μεθεκτὲς ἀπὸ τὴν κτίση, ἐνῶ ἡ ἄκτιστη θεία οὐσία εἶναι ἀμέθεκτη καὶ ἀκατάληπτη ⁴⁷⁴.

Ἡ ὀρθόδοξη Θεολογία κάνει διάκριση ἀνάμεσα στὴν οὐσία καὶ τὶς ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἀπρόσιτος Θεὸς γίνεται οἰκεῖος στὸν ἄνθρωπο μέσῳ τῶν ἐνεργειῶν του ⁴⁷⁵. Ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀμέθεκτη γιὰ τὸν ἄνθρωπο, καταληπτὲς ὅμως εἶναι οἱ

⁴⁷¹ Στ. Παναγιωτόπουλος, Ἡ χρῆση τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, σσ.124-125 & 294-304 & 314-315 & 323.

⁴⁷² Ἡλ. Μουτσούλας, Ἡ ἀρειανικὴ ἔρις καὶ ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, τ. Α', Ἀθήνα 1978, σ. 26.

⁴⁷³ Ν. Ματσούκας, Δογματικὴ Β', σσ. 234 & 241 & 247 & 271 & 291-292.

⁴⁷⁴ Β. Λεντάκης, Βυζαντινὴ Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματολογία, Ἀθήνα 1999, σσ. 180-181.

⁴⁷⁵ Ἰ. Φούντας, Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σ. 163.

ἐνέργειές Του ⁴⁷⁶, ἡ ἄκτιστη δόξα καὶ ἡ βασιλεία Του μέσῳ τῶν θεοφανειῶν⁴⁷⁷, ποὺ ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ ἀντιληφθοῦν μόνο οἱ καθαροὶ στὴν καρδιά, ὅπως οἱ θεόπτες⁴⁷⁸. Κάτι ἀνάλογο ἰσχύει καὶ μὲ τὸν ἥλιο, ἀφοῦ δέχεται ὁ ἄνθρωπος τὴ ζεστασιά του μέσῳ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων του, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ εἰσέλθει στὴν καυτὴ λάβα του ⁴⁷⁹.

Οἱ ἄκτιστες ἐνέργειες καὶ ὁ φωτισμὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κατανοοῦνται μέσα στὸ περιβάλλον τῆς μεταμόρφωσης. Οἱ αἰσθήσεις καὶ ὁ νοῦς ἀλλοιώνονται πνευματικὰ σὲ θεοειδεῖς πραγματικότητες, χωρὶς νὰ χάνουν τὴν κτιστότητά τους ⁴⁸⁰. Ἡ ἐμπειρία αὐτὴ εἶναι ὑπέρλογη, χωρὶς νὰ σημαίνει ὅτι ὑπάρχει κάποια ἔκσταση ἢ ἔξοδος ἀπὸ τὸ σῶμα, παρὰ μόνο οὐσιώδης ἀλλαγὴ καὶ μεταμόρφωση τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ νοῦ. Ὁ ἴδιος ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἶχε μία παρόμοια καὶ σπάνια ἐμπειρία, ἀφοῦ εἶδε καὶ ἄκουσε τὰ ρήματα τοῦ Θεοῦ φθάνοντας στοὺς ἑπτὰ οὐρανοὺς ⁴⁸¹.

Οἱ ὀρθόδοξοι θεολόγοι δὲν ἀποδέχονται ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι κεντρικὸς πυρῆνας τῆς Θεολογίας τους, ὅπως ἰσχυρίζονται οἱ σχολαστικοί. Πάντα προηγεῖται ἡ ριζικὴ μεταστροφή τοῦ νοῦ, ἡ ἐμπειρία ζωῆς καὶ μετὰ ἀκολουθεῖ ἡ ἔκφρασή της. Σύμφωνα μὲ τὸ Γρηγόριο Παλαμᾶ, ὁ λόγος γιὰ τὸ Θεὸ διαφέρει ἀπὸ τὴν κοινωνία μὲ τὸ Θεό, ὅσο ἀπέχει ἡ περιγραφή ἑνὸς πράγματος ἀπὸ τὴν κτίση του ⁴⁸².

Ὁ συγκεκρισμὸς θεολογίας καὶ θεοπτίας εἶναι γνώση καὶ κτίση μαζί. Ἡ χαρισματικὴ Θεολογία μόνο ὡς κτίση Θεοῦ καὶ ὡς λόγος ὀλοκληρώνει τὸ σκοπὸ της καὶ γίνεται ἐλπιδοφόρα προοπτικὴ πρὸς ὅλη τὴν κτίση. Ὅταν συνεργάζονται ἡ Ἐπιστήμη μὲ τὴ Φιλοσοφία γιὰ νὰ ἀπεμπολήσουν τὸ χάρισμα, τότε ἡ χαρισματικὴ Θεολογία ἔρχεται

⁴⁷⁶ Ν. Μαρτσούκας, Δογματικὴ Β', σ. 58. Στ. Παναγιωτόπουλος, Ἡ χρῆση τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας στὰ συγγράμματα τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, Θεσσαλονίκη 2007, σσ.130 & 156-157 & 160-161.

⁴⁷⁷ P.G.56,417:«Οὐδεὶς ὄψεται τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται.Οὐ χωρεῖ ποθοῦμενον ἢ τῶν ποθούντων δύναμις, οὐ φέρει θνητὴ ὄψις τὴν ἀθάνατον φύσιν»(Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ὁμιλία εἰς τὸ ρητὸν τὸ λέγον «Ἐν ποία ἐξουσία ταῦτα ποιεῖς»). Ν. Ξεξάκης, Ὁρθόδοξος δογματικὴ, προλεγόμενα στὴν ὀρθόδοξο δογματικὴ, τ.Α', Ἀθήνα 2006, σσ. 56-60. Μ. Φαράντος, Περὶ τῶν ἀκτίστων θεῶν ἐνεργειῶν, Ἀθήνα 1968, σσ. 717-718.

⁴⁷⁸ P.G.59,98&99: «Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν).

⁴⁷⁹ Μ. Φαράντος, Ἡ περὶ Θεοῦ ὀρθόδοξος διδασκαλία, Ἀθήνα 1985, σ. 479 ἐξ.

⁴⁸⁰ Π. Χρήστου, Γρηγόριος Παλαμᾶς, τόμος Α', σ. 589.

⁴⁸¹ Π. Χρήστου, Γρηγόριος Παλαμᾶς, τόμος Α', σ. 559.

⁴⁸² Γρηγόριος Παλαμᾶς, Ὑπὲρ ἡσυχάζόντων, 1, 3, 42: «Θεολογία δὲ τοσοῦτο τῆς ἐν φωτὶ θεοπτίας ταύτης ἀπέχει καὶ τοσοῦτο τῆς πρὸς Θεὸν ὀμιλίας κεχώριστα, καθ' ὅσον καὶ τὸ εἰδέναι τοῦ κεκτῆσθαι διάρριστα: περὶ Θεοῦ γάρ τι λέγειν καὶ Θεῷ συντυγχάνειν οὐχὶ ταῦτόν», Π. Χρήστου, Γρηγόριος Παλαμᾶς, τόμος Α', σ. 453. Π. Χρήστου, Ἑλληνικὴ Πατρολογία, Εἰσαγωγή, τ. Α', Θεσσαλονίκη 1976, σ. 241.

για να καταφρονήσει τὸ κοσμικὸ φρόνημα καὶ ἡ Φιλοσοφία ἀποκτᾷ μία γλυκόπικρη γεύση, ὅπως τὸ μέλι ποὺ ἀναμειγνύεται μὲ δηλητήριο ⁴⁸³. Ἀντίθετα, ἡ ὀρθόδοξη πατερικὴ μεθοδολογία δὲν ἔρχεται σὲ ρήξη μὲ τὶς ἐπιστῆμες, ἐπειδὴ ἄλλο εἶναι ἡ ἐνασχόληση μὲ τὰ κτιστὰ καὶ ἄλλο ἡ σχέση μὲ τὰ ἄκτιστα. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Παλαμᾶς δὲν ἀρνεῖται τὴν ἐπιστῆμη τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ τὴ φιλοσοφία τῶν σχολαστικῶν ⁴⁸⁴.

Ἡ Ὄρθόδοξη Θεολογία ἔχει νὰ παρουσιάσει μία κοσμολογία κυρίαρχη καὶ δυναμικὴ. Ἡ ἀνθρώπινη ὕπαρξη εἶναι μία ψυχοσωματικὴ ὄντοτητα καὶ κατανοεῖται μέσα ἀπὸ τὶς φυσικὲς καὶ κοινωνικὲς τῆς παραμέτρους. Ἡ ἐνότητα, μὲ σημεῖο ἀναφορᾶς τὴν καρδιά, ἀποτυπώνεται σὲ ὅλες τὶς πλευρὲς τῆς Θεολογίας. Ὁ Χριστιανὸς ἐπιβιώνει καὶ αἰσθάνεται μέλος μίας ἱστορίας ποὺ ὀνομάζεται θεία Οἰκονομία καὶ ὁ ἴδιος συνιστᾷ τὸ δοχεῖο χάριτος μέσῳ τοῦ ὁποῖου φανερώνεται ὁ Θεὸς καὶ ἡ δόξα Του.

Οἱ διάφορες αἱρέσεις ποὺ ἐμφανίστηκαν σὲ ὅλη τὴν πορεία τῆς Ἐκκλησίας δὲ δέχτηκαν τὶς θεοφάνειες καὶ τὸν ἄσαρκο Λόγο στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, ἀλλὰ οὔτε καὶ τὸν ἔνσαρκο Λόγο στὴν Καινὴ Διαθήκη, πλήρη θεότητας καὶ ἀνθρωπότητας, ἐνωμένο ἀσυγχύτως, ἀδιαιρέτως, ἀχωρίστως, ἀτρέπτως. Ἀρνήθηκαν τὸ σχέδιο τῆς σωτηρίας ὅλου τοῦ κόσμου καὶ κατάφεραν νὰ ἐπιφέρουν σημαντικὰ πλήγματα στὴ ζωὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Παρόλα αὐτὰ, τὸ ὑγιὲς σῶμα δὲ χάνεται, ἀπλῶς ἓνα μέρος τοῦ σώματος ἀναπόφευκτα ἀποκόπτεται ἀπὸ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας ⁴⁸⁵. Ἡ ἀξία τῆς καθεμιᾶς πρότασης ζωῆς δὲν καθορίζεται ἀπὸ τὴ χρονικὴ προτεραιότητα, ἀλλὰ ἡ οὐσία τῆς εἶναι αὐτὴ ποὺ προσδιορίζει τὴ σχέση ὑγιοῦς δόγματος καὶ αἵρεσης ⁴⁸⁶.

⁴⁸³ Π. Χρήστου, Γρηγόριος Παλαμᾶς, τόμος Α', σ. 384.

⁴⁸⁴ Π. Χρήστου, Γρηγόριος Παλαμᾶς, τόμος Α', σ. 379.

⁴⁸⁵ π. Β. Γεωργόπουλος, Περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, σσ. 223-225.

⁴⁸⁶ Ν. Ματσούκας, Δογματικὴ Β', σ. 225.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἡ παρουσία τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος στήν ἐποχή τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀποτελεῖ κυρίαρχη δογματική διδασκαλία γιά τήν ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καί Θεολογία. Μάλιστα ἡ ἀποδοχή αὐτῶν τῶν γεγονότων θέτει τίς βάσεις γιά τή σωστή ὀριοθέτηση τῆς Χριστολογίας τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ στα χρόνια τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ὁ Νόμος, οἱ προφητεῖες, οἱ Διαθήκες, ἀλλά καί ὅλες οἱ θεοφάνειες, οἱ τύποι καί οἱ προτυπώσεις δεικνύουν ὅτι ὁ Θεός δεν ξέχασε τὸ δημιούργημά Του, ἐνδιαφέρεται γι' αὐτό, κρατάει τήν ὑπόσχεσή Του πού ἔδωσε στὸν Ἀβραάμ καί ζητάει ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο νὰ πιστέψει σ' Αὐτὸν καί νὰ ἐφαρμόσει τὸ θέλημά Του.

Μετὰ τήν ἀπομάκρυνση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ Θεὸ καί τήν πτώση τῶν πρωτοπλάστων ὁ Θεός δὲν ἔμεινε ἀδιάφορος, ἀλλὰ σχεδίασε τὴ σωτηρία ὀλόκληρου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καί τὴ νίκη κατὰ τοῦ θανάτου καί τῆς ἁμαρτίας. Τὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ ἀρχικὰ θὰ στηριχθεῖ στὸν ἐκλεκτὸ λαὸ τοῦ Ἰσραήλ. Ὁ δρόμος τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἐλευθερία καί τὴ σωτηρία εἶναι ἐπώδυνος, ἀλλὰ διαρκῶς τελεῖ ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ Θεοῦ.

Ἡ ἐπιλογή τοῦ περιουσίου λαοῦ ἀναδεικνύει τὸν ἕνα καί μοναδικὸ Θεό. Ὁ περιούσιος λαὸς θὰ περάσει μία ἐπίπονη δοκιμασία στήν πορεία του ἀπὸ τὴ δουλεία τῆς Αἰγύπτου, τῶν εἰδώλων καί τῆς ἁμαρτίας πρὸς τὴν ἐλευθερία τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Παρόλα αὐτά, θὰ εἶναι ὁ ἀγαπημένος λαὸς τοῦ Θεοῦ τελώντας ὑπὸ τὴ σκέπη τῆς ἀγάπης Του. Οἱ θεῖες ἐνέργειες στήν Παλαιὰ Διαθήκη ἔχουν θεραπευτικὸ, φωτιστικὸ, καθαρτικὸ καί δημιουργικὸ χαρακτήρα. Ἡ δραματικὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπου ἀποσκοπεῖ στήν τελειώσή του πού συνίσταται στήν ὑπερνίκηση τῶν δυνάμεων τοῦ μηδενός, στήν προστασία τῆς δημιουργίας καί στὴ συνέχιση τοῦ δημιουργικοῦ ἔργου τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Θεός εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς καί καταπολεμεῖ τὸ κακὸ στὴ ρίζα του. Ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἀποδέκτης τῶν θείων δωρεῶν ἀνάλογα μὲ τὴ δεκτικότητα καί τὴ χρῆση τοῦ αὐτεξουσίου του. Τὸ πρῶτο μέρος τοῦ σχεδίου τῆς θείας οἰκονομίας στήν Παλαιὰ Διαθήκη ἦταν νὰ μιλήσει ὁ Θεός στὸν ἄνθρωπο μέσω τῶν ἀγγέλων καί τῶν προφητῶν γιά τὸ θέλημά Του. Στὴ συνέχεια στὸ δεύτερο μέρος τῆς θείας Οἰκονομίας, στήν Καινὴ Διαθήκη, θὰ ἐνσαρκωθεῖ ὁ μονογενὴς Υἱός Του, τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη εὐλόγα χαρακτηρίζεται ὡς θεόπνευστη καί εἶναι τὸ προπαρασκευαστικὸ στάδιο γιά νὰ κατανοήσει κανεὶς τὴν Καινὴ Διαθήκη καί τὸ ὀλοκληρωμένο σχέδιο τοῦ Θεοῦ γιά τὴ σωτηρία ὀλόκληρου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Σκοπὸς τῆς ἐργασίας ἦταν νὰ ἀναδειχθεῖ τὸ μήνυμα γιά τὴ σωτηρία ὅλης τῆς ἀνθρωπότητας μέσα ἀπὸ τὴ ζωσα Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὰ ἀγιοπνευματικὰ κριτήρια τῆς πατερικῆς τῆς ἐρμηνείας. Ἐὰν ἡ Ὀρθόδοξη Θεολογία ἐντροφήσει ξανὰ στὶς ρίζες καί τίς πηγές αὐτῆς τῆς Παραδόσεως, θὰ ἀναγεννηθεῖ καί θὰ ἀποκτήσει περισσότερο καθαρὸ περιεχόμενο καί προοπτικὴ. Τονίζεται στήν ἐργασία αὐτὴ ἡ

ἀποκάλυψη τῆς θείας ἀληθείας, τῆς ἀγαθότητος καὶ δόξας τοῦ Θεοῦ στοὺς ἀνθρώπους. Ὁ ἄνθρωπος διαθέτοντας τὴ σχετικὴ βούληση καὶ τὸ θεῖο φωτισμὸ ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ψηλαφήσει τὸ Θεὸ μέσα ἀπὸ τὶς ἐνέργειές Του καὶ νὰ μεταμορφωθεῖ.

Ὅλες οἱ θεῖες ἐνέργειες τοῦ ἀσάρκου Λόγου ἐνσαρκώνουν τὸ πρῶτο μέρος τοῦ σχεδίου τῆς θείας Οἰκονομίας καὶ προνοίας γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Ἐνα νέο μέρος τῆς θείας Οἰκονομίας ξεκινᾷ μὲ τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος στοὺς χρόνους τῆς Καινῆς Διαθήκης. Τὸ ἱστορικὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ δὲν μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ χωρὶς τὴν προϋπόθεση καὶ τὸ προπαιδευτικὸ χαρακτῆρα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Κεντρικὸ σημεῖο ἀναφορᾶς τῆς Καινῆς Διαθήκης εἶναι τὰ πολυποίκιλα γεγονότα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

Στὴν Παλαιὰ Διαθήκη τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος φανερώνεται ὡς ὁ Μεγάλῃς Βουλῆς Ἄγγελος, ὁ Γιαχβὲ τῆς δόξης, ἐνῶ στὴν Καινὴ Διαθήκη ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐνσαρκώνεται. Οἱ ἅγιοι τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὑπῆρξαν δοχεῖα τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ καὶ ὁδοδείκτες γιὰ τοὺς συνανθρώπους τους στὴν κοινότητα τοῦ Ἰσραὴλ. Ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ μέσῳ τῶν ἐνεργειῶν Του δὲν εἶναι μία ἀφηρημένη ἰδέα, ἀλλὰ ἡ ζῶσα πραγματικότητα τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος. Τὰ θεμέλια τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου ἐμπεριέχονται στὸ Πρωτοεὐαγγέλιο στοὺς πρωτοπλάστους καὶ τὶς θεοφάνειες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ ὀλοκληρώνονται στοὺς χρόνους τῆς Καινῆς Διαθήκης μὲ τὴν ἐνσάρκωση τοῦ Θεοῦ. Εἶναι ἀλληλένδετες καὶ ἀλληλοσυμπληρούμενες οἱ δύο Διαθήκες.

Ὁ ἐνσαρκωμένος Θεός, ὡς προαιώνιος Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὡς Λόγος Του καὶ Σοφία Του, προετοιμάζει τὸ ἔδαφος καὶ δρᾷ παιδαγωγικά, σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴ σωτηρία ὄχι μόνο τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, ἀλλὰ ὀλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητος, ἀκόμα καὶ τοῦ εἰδωλολατρικοῦ κόσμου.

Τὸ σχέδιο τῆς θείας οἰκονομίας ἔχει μία ἱστορικὴ συνέχεια, ὅπου ἀποκαλύπτεται ἡ ζωντανὴ παρουσία τοῦ Θεοῦ καὶ ἰδιαίτερος τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ στὴν Καινὴ Διαθήκη. Τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος μέσα ἀπὸ τὶς θεοφάνειες, ὅταν ἀποκαλύπτει τὸν ἑαυτό Του ἀποκαλύπτει τὸν Πατέρα καὶ ὅταν ἀποκαλύπτει τὸν Πατέρα ἀποκαλύπτει τὴν ἀληθινὴ διάσταση τοῦ ἑαυτοῦ Του.

Οἱ χαρισματικοὶ φορεῖς καὶ θεόπτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης γίνονται μάρτυρες τῶν θεοφανειῶν τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος στὴν ἱερὴ ἱστορία καὶ τὴ γνώση αὐτὴ τὴν μεταδίδουν σὲ ὅλη τὴν ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα, μὲ σκοπὸ νὰ ἐπανέλθει ὅλη ἡ ἀνθρωπότητα καὶ ἰδιαίτερος ὁ Ἰσραηλιτικὸς λαός, στὸ δρόμο τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἀγῶνας τοῦ Μωυσῆ ἀποτελεῖ προτύπωση τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ, ἀφοῦ ἀνέλαβε τὴ σωτηρία ἐνὸς νέου λαοῦ, τοῦ νέου Ἰσραὴλ, τὴν ἀπελευθερωσὴν τοῦ ἀπὸ τὴ νοητὴ Αἴγυπτο καὶ τὴν πορεία του στὴν Ἄνω Ἱερουσαλήμ. Ὁ Μωυσῆς καὶ ὁ Ἰσραὴλ

προεικονίζουν τὸν ἐνσαρκωμένο Θεὸ καὶ τὴν Ἐκκλησία. Καὶ οἱ δύο ἀποτελοῦν τοὺς πρωταγωνιστικούς συντελεστές τῶν δύο περιόδων τῆς θείας Οἰκονομίας.

Ὁ νόμος ποὺ παρέλαβε ὁ Μωυσῆς ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Θεοῦ ἀπετέλεσε τὸν ὁδηγὸ καὶ τὸν παιδαγωγὸ τῆς πορείας τοῦ Ἰσραήλ, γιατί ἡ σχέση του μετὰ τὸ Θεὸ εἶχε διαταραχθεῖ ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καὶ τὴν εἰδωλολατρία. Ὁ γραπτὸς νόμος χαρακτηρίζεται τυπικὸ φῶς, ἐπειδὴ προτυπώνει τὸ ἀληθινὸ φῶς σύμφωνα μετὰ τὸ Γρηγόριο Θεολόγο. Στὴν Παλαιὰ Διαθήκη τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐκφράζεται ὡς ἡ Σοφία τοῦ Θεοῦ ποὺ δημιουργεῖ καὶ προνοεῖ μετὰ σωτηριολογικὴ προοπτικὴ. Ἡ Σοφία εἶναι συνδεδεμένη μετὰ τὴ γνώση τοῦ Νόμου. Ἡ Σοφία καὶ ὁ Νόμος εἶναι μορφές ἀποκαλύψεως τοῦ ὑπερβατικοῦ Θεοῦ.

Τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἐνεργεῖ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ θείου λόγου στὶς ἁγιασμένες ψυχές τῶν Πατέρων καὶ δικαίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (προφῆτες, πατριάρχες), μετὰ σκοπὸ νὰ διαδοθεῖ σὲ ὅλη τὴν κοινότητα, ἀφοῦ τίποτε δὲν ἀποτελεῖ ιδιόκτητο χάρισμα, ἀκόμα καὶ ἂν ἀποκαλύπτεται σὲ προσωπικὸ ἐπίπεδο, ἀλλὰ ἀνήκει σὲ ὅλη τὴν ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα.

Οἱ θεοφάνειες τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος δεικνύουν, τί εἶναι ἡ ἀποκάλυψη καὶ ποιές εἶναι οἱ ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ στὴν κτίση καὶ τὴν ἱστορία. Οἱ θεοφάνειες καὶ οἱ ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ εἶναι ἓνα δυναμικὸ καὶ μεταβαλλόμενο γεγονός, ἀποτελοῦν τὸ συνδετικὸ κρίκο ἀνάμεσα στὴ θεότητα καὶ τὴν κτίση καὶ ἐντάσσονται στὸ σχέδιο τῆς θείας Οἰκονομίας. Οἱ θεοφάνειες εἶναι οἱ ὁδοδείκτες καὶ τὸ προπαρασκευαστικὸ στάδιο ποὺ ἀποσκοποῦν στὴ σωτηρία τῆς ἀνθρωπότητας. Ἀποτελοῦν τὴν προϋπόθεση τῆς χάριτος ποὺ θὰ ἔλθει ἀργότερα μετὰ τὸν ἐνσαρκωμένο Θεὸ. Μετὰ μορφές, σκιές καὶ εἰκόνες δρᾷ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἐνῶ ἀντίθετα ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς ἀποκαλύπτεται ὡς ἀλήθεια στὴν Καινὴ Διαθήκη.

Ὁ προαιώνιος καὶ ἀΐδιος Υἱὸς τοῦ ζῶντος Θεοῦ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἐμφανίζεται στὴ σαραντάχρονη πορεία τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ στὴν ἔρημο ὡς ὁ Μεγάλης Βουλῆς Ἄγγελος, ὁ Γιαχβὲ τῆς δόξης, τὸ μάννα, ἡ πέτρα, ἀλλὰ καὶ στὴν καιόμενη καὶ μὴ καταφλεγόμενη βᾶτο, στὴ Δρῦ Μαμβρῆ, στὰ Σόδομα καὶ Γόμορρα, στὴν παράδοση τοῦ νόμου στὸ Μωσῆ, στὸν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, στὸν Ἰωνᾶ, στὴν κιβωτὸ τοῦ Νῶε, στὴν προγραμματισμένη θυσία τοῦ Ἰσαάκ, στὸν Ἰακώβ, στοὺς τρεῖς παῖδες ἐν καμίνω κ.ά. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐρμηνεύουν τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος στὴν Παλαιὰ Διαθήκη μέσα στὴ διάσταση τῆς τυπολογικῆς, ἀναγωγικῆς, συμβολικῆς, προφητικῆς καὶ ἐσχατολογικῆς προοπτικῆς. Τὸ καταγεγραμμένο σχέδιο τῆς σωτηρίας τῆς ἀνθρωπότητας ἀπὸ τὸ Θεὸ ἀρχίζει μετὰ τὴν πώση τῶν πρωτοπλάστων καὶ θὰ ὀλοκληρωθεῖ στοὺς χρόνους τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ὁ ἄγγελος Κυρίου ἢ ὁ Γιαχβὲ εἶναι τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος ποὺ ἐμφανίζεται μετὰ τὴ μορφή τοῦ ἄσκαρου Λόγου στοὺς χρόνους τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, σύμφωνα μετὰ τὸ Μέγα Ἀθανάσιο καὶ τὸ Μέγα Βασίλειο.

Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη εἶναι χριστοκεντρική. Οἱ θεοφάνειες φανερόνουν καὶ ἀποκαλύπτουν τὴ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ θέλημά Του γιὰ τὸ μεταπτωτικὸ ἄνθρωπο. Οἱ ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ μποροῦν νὰ γίνουν μεθεκτὲς καὶ καταληπτὲς ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ἐνῶ ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ παραμένει ἀμέθεκτη καὶ ἀκατάληπτη. Ἡ ἱστορία τῆς κτίσης γίνεται μέρος τῆς ἱστορίας τῆς θείας Οἰκονομίας καὶ ἡ ἱστορία τῆς θείας Οἰκονομίας εἶναι ἡ ἱστορία τῆς ἴδιας τῆς ἀνθρωπότητος.

Κατὰ τὴ μακραίωνη παράδοση τῆς Ἐκκλησίας ἐμφανίστηκαν διάφορες αἱρέσεις ποὺ γιὰ τοὺς δικούς τους λόγους δὲν ἀσπάστηκαν τὶς θεοφάνειες καὶ τὴν προὔπαρξη τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος. Οἱ Δυτικοὶ ταυτίζουν τὴν οὐσία μὲ τὴν ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ καὶ δέχονται τὸ Θεὸ ὡς οὐσία μόνον μὲ κτιστὲς καὶ ὄχι ἄκτιστες ἐνέργειες. Τὸ θεῖο φῶς ποὺ ἀποκαλύφθηκε στὸ ὄρος Θαβὼρ εἶναι κτίσμα καὶ σύμβολο, ἐνῶ καὶ ἡ νοερὴ θεὰ τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τοὺς προφήτες δὲν ἦταν πραγματικὸ γεγονός σύμφωνα μὲ τοὺς σχολαστικούς. Ἀπὸ τοὺς Δυτικούς καὶ ἀπὸ τὸν Ἱερὸ Αὐγουστίνου δὲν μπορεῖ νὰ γίνει ἀντιληπτὸ ὅτι ἡ θεία ἐνέργεια εἶναι μεθεκτὴ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ἐνῶ ἡ θεία οὐσία εἶναι ἀμέθεκτη.

Ἡ ἀπάντηση στὸ χάρο τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ἐκφράζεται μὲ τοὺς Πατέρες τοῦ Γ', τοῦ Δ' καὶ τοῦ Ε' αἰῶνα καὶ τὶς συνοδικὲς τῆς ἐκφράσεις. Τονίζεται ὅτι ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴν ὀρθὴ κατανόηση τῶν θεοφανειῶν τοῦ ἄσκαρου Λόγου στὴν Παλαιὰ Διαθήκη εἶναι ἡ ἀποδοχὴ τῆς οὐσιαστικῆς ἐνώσεως τῶν δύο φύσεων στὴ μία ὑπόσταση, δηλαδὴ στὸ ἓνα πρόσωπο τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ. Ὁ Μονογενὴς εἶναι ἀληθινὰ Θεὸς καὶ ἀληθινὰ ἄνθρωπος, ἐπειδὴ ὁ κατὰ φύσιν ἄσκαρος ἔλαβε σάρκα ἀπὸ τὴν Παρθένο. Ὁ ἴδιος δροῦσε στὶς θεοφάνειες, τοὺς τύπους καὶ τὶς προτυπώσεις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης αὐτοπροσώπως ἢ μὲ τὴ μορφή ἀγγέλου ὑποδεικνύοντας τὸ σχέδιο τῆς σωτηρίας τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Ἡ θεία φύση προέρχεται ἀπὸ τὴν οὐσία τοῦ Πατρός, ἐνῶ ἡ σάρκωση ἀπὸ τὴν Παρθένο Μαρία. Εἶναι ὁ ἴδιος Υἱὸς μὲ δύο τέλειες φύσεις. Οἱ δύο φύσεις μετὰ τὴν ἐνωσὴ τους ἔχουν κρατήσῃ ἀναλλοίωτες τὶς ιδιότητές τους καὶ δὲν ἐπιδέχονται ἀλλοιώσεις.

Τόνισαν τὴν πραγματικὴ ἐνωσὴ τῶν δύο φύσεων στὴ μία ὑπόσταση τοῦ προὔπαρχοντος σαρκωθέντος Θεοῦ, ἀπορρίπτοντας τὴν ἀλλοίωση τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης φύσεως ὡς αἰρετικὴ. Ἔτσι ἀνέδειξαν τὴν προὔπαρξη τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ ὡς προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ὁ ἐνσαρκωθεὶς Θεὸς εἶναι ὁ Γιαχβὲ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ αὐτὸς ποὺ παρουσιάζεται ὡς προαιώνιος, ἄναρχος καὶ ἀΐδιος μαζί μὲ τὸ Θεὸ Πατέρα.

Ἡ πατερικὴ Θεολογία μὲ πρωτεργάτη τὸ Γρηγόριο Παλαμᾶ, ὄχι μόνον δὲν ἀποκηρύσσει τὴν ἐπίδραση τῆς ἄκτιστης παρουσίας, ἀλλὰ ἀντιλαμβάνεται κάθε τύπο τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης ἐνταγμένο στὰ πλαίσια τῆς φανέρωσης τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ στὴν προτύπωση τῆς ἀλήθειας. Ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτει τὸ θέλημά Του στὸν ἐκλεκτὸ λαὸ τοῦ Ἰσραὴλ καὶ μέσα ἀπὸ αὐτὸν προαναγγέλει τὴν ἔλευση τοῦ Μεσσία. Οἱ θεοφάνειες δείχνουν τὴ φανέρωση τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ στὸν ἄνθρωπο, ἀφοῦ ὁ τελευταῖος ἀδυνατεῖ νὰ ἔρθῃ σὲ κοινωνία μὲ τὸ Θεὸ μόνον μὲ τὶς δικές του πνευματικὲς δυνάμεις. Οἱ τύποι δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μία σιωπηρὴ

προφητεία τῆς ἐλεύσεως τοῦ Σωτήρα. Τὸ κτιστὸ μετέχει στὸ ἄκτιστο σὲ μία κατάσταση ἀναβαπτισμοῦ, ἐπειδὴ ὁ δημιουργὸς Θεὸς παρεμβαίνει στὸν κόσμον μέσῳ τῶν ἄκτιστων ἐνεργειῶν Του. Οἱ ἄκτιστες ἐνέργειες καὶ ὁ φωτισμὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κατανοοῦνται μέσα στὸ περιβάλλον τῆς μεταμόρφωσης. Οἱ αἰσθήσεις καὶ ὁ νοῦς ἀλλοιώνονται πνευματικὰ σὲ θεοειδεῖς πραγματικότητες, χωρὶς νὰ χάνουν τὴν ἑτερότητά τους.

Ὅσον ἀφορᾷ στὸ θέμα τῶν θεοφανειῶν, ἡ Ὁρθόδοξη θεολογία θεωρεῖ τὰ σύμβολα ὡς ὑπαρξὴ ἑνὸς ἀδιάσπαστου καὶ ἐνιαίου συνόλου. Τὸ σύμβολο εἶναι μία ἀδιαμφισβήτητη πραγματικότητα. Ἡ πατερικὴ Θεολογία, μὲ κορυφαῖο τὸ Γρηγόριο Παλαμᾶ, ὄχι μόνον δὲν ἀποκηρύσσει τὴν ἄκτιστη παρουσία, ἀλλὰ ἀντιλαμβάνεται κάθε τύπο τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐνταγμένο στὰ πλαίσια τῆς φανέρωσης τῆς Ἁγίας Τριάδας καὶ στὴν προτύπωση τῆς ἀλήθειας. Κάθε τύπος ἀποτελεῖ μιὰ προφητεία καὶ ὀλοκληρώνεται μὲ τὴ θεία φανέρωση, τόσο στὴν Παλαιὰ ὅσο καὶ στὴν Καινὴ Διαθήκη. Ἐὰν κάποιος ὑπερτιμῆσει ἢ ὑποτιμῆσει τὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἔναντι τῆς Καινῆς ἢ τὸ ἀντίστροφο, διαπράττει μεγάλο σφάλμα. Ἀμφότερες οἱ Διαθήκες ἀποτελοῦν ἓνα ὀλοκληρωμένο καὶ ἐνωμένο σύνολο ποὺ δὲν ἐπιδέχεται ἀπομονώσεις. Στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἔχουμε σκιεὶς καὶ εἰκόνες τῆς ἀλήθειας, ἢ ὅποια ὀλοκληρωμένα ἀποκαλύπτεται στὴν Καινὴ Διαθήκη.

Ἡ θεοφάνεια ὡς σημεῖο φανέρωσης καὶ ἀποκάλυψης τῆς Ἁγίας Τριάδος μέσῳ τοῦ ἄσαρκου Λόγου στὴν κτίση ἔχει δυναμικὸ χαρακτήρα καὶ συνεχῶς μεταβαλλόμενο ποὺ ἐνισχύει τὴ σχέση μεταξύ τοῦ δημιουργοῦ καὶ τοῦ δημιουργήματος, ρίχνοντας γέφυρες ἐπικοινωνίας μεταξύ τοῦ ἀκτίστου καὶ τοῦ κτιστοῦ. Σύμφωνα μὲ τὸν Ἰουστίνου Μάρτυρα καὶ Ἀπολογοῦ καὶ τὸν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας οἱ θεοφάνειες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης φανερόνουν τὸν προϋπάρχοντα ἄσαρκο Λόγο.

Ὅλες οἱ θεοφάνειες, οἱ τύποι καὶ οἱ προτυπώσεις ἐντάσσονται στὸ σχέδιο τῆς Οἰκονομίας καὶ φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ. Οἱ διάφορες μορφὲς ποὺ ἐπιλέγει ὁ Θεὸς νὰ ἐμφανιστεῖ στοὺς ἀνθρώπους προετοιμάζουν τὸ ἔδαφος τῆς πλήρους παρουσίας Του ποὺ λαμβάνει χώρα μὲ τὴν ἐνσάρκωσή Του ἀπὸ τὴν Παναγία. Ὁ μητροπολίτης Ἱεραπόλεως Φιλόξενος ἰσχυρίζεται ὅτι ὅλα τὰ γεγονότα τῆς θείας Οἰκονομίας ὑπῆρξαν γνήσια καὶ ἀληθινά. Ὁ ἴδιος Πατέρας ἐπισημαίνει ὅτι, ἂν ὁ Θεὸς δὲν προσλάμβανε ὀλοκληρωτικὰ τὴν ἀνθρώπινη φύση, δὲ θὰ μπορούσε νὰ τὴν σώσει. Ὅπως ἀναφέρει καὶ ὁ Γρηγόριος Θεολόγος τὸ ἀπρόσληπτο εἶναι ἀθεράπευτο, ἐνῶ αὐτὸ ποὺ ἐνώνεται μὲ τὴ θεότητα, αὐτὸ σώζεται. Ὅπως οἱ Ἰσραηλίτες διέσχισαν τὴν Ἐρυθρὰ θάλασσα, γεύτηκαν τὴν τροφή καὶ τὸ νάμα, ἔτσι καὶ ἐμεῖς μὲ τὸ σωτήριο βάπτισμα συμμετέχουμε στὰ θεῖα μυστήρια ποὺ ἀντλοῦν τὴ δύναμή τους ἀπὸ τὸ ἀπολυτρωτικὸ ἔργον στὸ Γολγοθᾶ τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ.

Ἡ ποικιλία τῶν τρόπων τῶν θεοφανειῶν ἀποκαλύπτει, ἀφενὸς μὲν τὴν ἀνυπέβλητη δύναμη τοῦ Θεοῦ ἀπέναντι στὴν κτίση καὶ τὴν ἱστορία, ἀφετέρου δὲ τὴν ποικιλομορφία τῶν χαρισμάτων ποὺ ἔχει ὁ ἄνθρωπος γιὰ νὰ ἔρθει σὲ ἐπαφή μὲ τὸ Θεό. Τὸ φυσικὸ καὶ τὸ μεταφυσικὸ ἐντάσσονται μαζὶ στὴν ἴδια ὀρθόδοξη παράδοση. Τὰ κτίσματα προέρχονται ἀπὸ τὸ μὴ ὄν, γι' αὐτὸ ἔχουν τὴν ἀνάγκη γιὰ ἄμεση

ζωοδότηση από τὸν ἄκτιστο δότη τους. Ἡ ἀποκάλυψη εἶναι μία συνεχῆ δράση καὶ παρουσία τοῦ Θεοῦ στὴν κτίση καὶ τὴν ἱστορία, καὶ νοηματοδοτεῖ τὸν οὐσιαστικότερο λόγο ζωῆς γιὰ τὴν κτίση. Οἱ ἄκτιστες ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ χαρακτηρίζονται ὡς μεθεκτὲς ἀπὸ τὴν κτίση, ἐνῶ ἡ ἄκτιστη θεία οὐσία εἶναι ἀμέθεκτη καὶ ἀκατάληπτη.

Οἱ θεοφάνειες στὴν ἱστορία τοῦ Ἰσραὴλ καὶ στὴν Ἐκκλησία διαδραματίζουν πρωταγωνιστικὸ ρόλο. Οἱ παλαμικοὶ στὴν ἔντονη ἀντιπαράθεση ποὺ εἶχαν μὲ τοὺς σχολαστικοὺς ἀποδέχονται ὡς ζῶσα παράδοση τὴν ἐμπειρία τοῦ χαρίσματος τῶν θεοφανειῶν. Ἡ ἱστορία ἀναδεικνύεται ἀπὸ τὴν ἐμπειρία καὶ ὄχι ἀπλᾶ ἀπὸ μία συστηματικὴ ἀνάλυση.

Οἱ ὀρθόδοξοι θεολόγοι καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας πρῶτα βιώνουν τὸ Θεό, μέσα ἀπὸ τὴν ἐμπειρία καὶ τὴ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας καὶ μετὰ θεολογοῦν. Μὲ τὴ μέθοδο αὐτὴ ἡ ὀρθόδοξη κοσμολογία μπορεῖ νὰ κατανοήσῃ ὀρθὰ τὸν ἄσαρκο καὶ ἔνσαρκο Λόγο τῆς θείας Οἰκονομίας στὴν κτίση. Ὅλη ἡ κτίση καὶ ἡ ἱστορία ἀποτελοῦν μία συνεχῆ θεοφάνεια μὲ διάφορες μορφὲς φανέρωσης. Ὁ δρόμος τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἐλευθερία καὶ σωτηρία εἶναι ἐπώδυνος, ἀλλὰ διαρκῶς τελεῖ ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ Θεοῦ. Οἱ Πατέρες δὲ θεολογοῦν προβαίνοντας σὲ ἀπλὴ νοητικὴ ἀνάλυση τῶν θεοφανειῶν, ἀλλὰ μέσα ἀπὸ τὴ ζωντανὴ γνώση καὶ ἐμπειρία προσπαθοῦν νὰ ψηλαφήσουν τὸ ἄκτιστο. Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ εἰσέλθῃ στὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ, καθὼς εἶναι ἀκατάληπτη γιὰ τὰ ἀνθρώπινα δεδομένα. Τὸ μόνο ποὺ μπορεῖ νὰ γνωρίσει ὁ ἄνθρωπος εἶναι οἱ ἄκτιστες ἐνέργειες τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ καὶ μέσα ἀπὸ αὐτὲς νὰ πετύχει τὴν κατὰ χάρι θεώσῃ του.

Οἱ ἄκτιστες ἐνέργειες καὶ ὁ φωτισμὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κατανοοῦνται μέσα στὸ περιβάλλον τῆς μεταμόρφωσης. Οἱ αἰσθήσεις καὶ ὁ νοῦς ὀδηγοῦνται σὲ ἀλλοίωση πνευματικῆ, χωρὶς νὰ χάνουν τὴν αὐτοτέλειά τους. Ἡ πίστη αὐτὴ εἶναι ὑπέρλογη, χωρὶς νὰ σημαίνει ὅτι ὑπάρχει κάποια ἔκσταση ἢ ἔξοδος ἀπὸ τὸ σῶμα, παρὰ μόνο καθοριστικὴ ἀλλαγὴ καὶ μεταμόρφωση τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ νοῦ μέσα ἀπὸ τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἄνθρωπος ἔρχονται σὲ πραγματικὴ συνάντηση, ὅπου τὸ κτιστὸ μετέχει στὶς ἐνέργειες τοῦ ἄκτιστου σὲ μία κατάσταση ἀναβαπτισμοῦ καὶ ἀναγέννησης, σύμφωνα μὲ τὸ σκοπὸ ὑπαρξῆς τῆς κτιστῆς πραγματικότητας. Ὁ Θεὸς ἐπικοινωνεῖ μὲ τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ συγκατάβαση καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀποδέχεται αὐτὴ τὴ δωρεά. Ἐτσι ὀλοκληρώνεται καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο γίνεται κατὰ χάρι Θεός. Τὸ ἔδαφος προετοιμάζεται μὲ τὴν κάθαρση τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀκολουθοῦν ὁ φωτισμὸς καὶ ἡ θεώσῃ του. Ὡς ἀποτέλεσμα αὐτοῦ εἶναι ὅτι καὶ ἡ κτίση λαμβάνει αὐτὴν τὴ χάρι καὶ γίνεται θεϊκὴ, κοινωνώντας μὲ τὸ Θεό, τὸν ὁποῖο ὁ ἄνθρωπος γεύεται μὲ τὴ νοητικὴ του ἐμπειρία.

Ἡ Ἐκκλησία εἶναι μία ἱστορικὴ κοινωνία μὲ χαρακτηριστικὴ τὴν ἐπώδυνη πορεία της. Ὅλη ἡ κτίση καὶ ἡ ἱστορία ἀποτελοῦν μία συνεχῆ θεοφάνεια καὶ μία ἐπίπονη πορεία. Ἡ ποικιλία τῶν τρόπων τῶν θεοφανειῶν ἀποκαλύπτει ἀφενὸς μὲν τὴν ἀνυπερβλήτη δύναμη τοῦ Θεοῦ ἀπέναντι στὴν κτίση καὶ τὴν ἱστορία, ἀφετέρου δὲ τὴν ποικιλότητα τῶν χαρισμάτων ποὺ ἔχει ὁ ἄνθρωπος γιὰ νὰ ἔρθῃ σὲ κοινωνία μὲ τὸ

Θεό. Τὸ φυσικὸ καὶ τὸ μεταφυσικὸ ἐντάσσονται μαζί στὴν ἴδια τὴν ὀρθόδοξη παράδοση. Τὰ κτίσματα προέρχονται ἀπὸ τὸ μὴ ὄν, γι' αὐτὸ ἔχουν τὴν ἀνάγκη γιὰ ἄμεση ζωοποίηση ἀπὸ τὸν ἄκτιστο δοτήρα τους. Ἡ ἀποκάλυψη εἶναι μία συνεχῆ δράση καὶ παρουσία τοῦ Θεοῦ στὴν κτίση καὶ τὴν ἱστορία, καθὼς νοηματοδοτεῖ τὸν οὐσιαστικότερο λόγο ζωῆς γιὰ τὴν κτίση καὶ τὸν ἄνθρωπο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

ΠΗΓΕΣ:

- Ἀθανάσιος ὁ Μέγας
- Jacques Paul Migne, P.G. 25, 415A-476C, Ἱστορικά καὶ Δογματικά, Τμήμα 1.
- P.G. 26, 11-146C, Κατὰ Ἀρειανῶν, Λόγος Α΄.
- P.G. 26, 145D-322A, Κατὰ Ἀρειανῶν, Λόγος Β΄.
- P.G. 26, 321B-468A, Κατὰ Ἀρειανῶν, Λόγος Γ΄.
- P.G. 26, 467B-526A, Κατὰ Ἀρειανῶν, Λόγος Δ΄.
- P.G. 26, 681A-794, Ἱστορικά καὶ Δογματικά, Τμήμα 1.
- P.G. 26, 1131B-1166B, Περὶ τῆς σωτηριώδους ἐπιφανείας τοῦ Χριστοῦ καὶ κατὰ Ἀπολιναρίου, Λόγος Β΄.
- P.G. 27, 461B-464C, Ἐξηγητικά, Ψαλμὸς ΡΘ΄.
- P.G. 28, 29-80C, Περὶ κοινῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.
- (Ψευδο-)Ἀθανάσιος
- Jacques Paul Migne, P.G. 28, 501-556 Κατὰ πασῶν τῶν αἱρέσεων.
- Βαρνάβας Ἀπόστολος
- Jacques Paul Migne, P.G. 2, 727A-782B, Καθολικὴ Ἐπιστολή.
- Βασίλειος ὁ Μέγας
- Jacques Paul Migne, P.G. 29, 497A-572B, Ἀνατρεπτικὸς τοῦ ἀπολογητικοῦ τοῦ δυσσεβοῦς Εὐνομίου, Λόγος Α΄.
- P.G. 29, 573A-652C, Ἀνατρεπτικὸς τοῦ ἀπολογητικοῦ τοῦ δυσσεβοῦς Εὐνομίου, Λόγος Β΄.

- P.G. 30, 117-670, Ἑρμηνεία εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν.
- P.G. 32, 67A-218C, Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πρὸς τὸν ἐν ἁγίοις Ἀμφιλόχιον ἐπίσκοπον Ἰκονίου.
- Γεώργιος Πισιδίας
Jacques Paul Migne, P.G. 92, 9-1160D, Χρονικὸν Πασχάλιον.
- Γρηγόριος Θεολόγος
Jacques Paul Migne, P.G. 36, 9-1160A, Λόγοι.
P.G. 37, 21A-388B, Ἐπιστολαί.
- Γρηγόριος Νύσσης
Jacques Paul Migne, P.G. 44, 297B-430D, Περὶ τοῦ βίου τοῦ Μωυσέως.
P.G. 44, 431A-616B, Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν Ψαλμῶν.
P.G. 45, 243-1122B, Πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιρρητικός.
P.G. 45, 1123A-1280, Ἀντιρρητικὸς πρὸς τὰ Ἀπολλιναρίου.
P.G. 45, 1281A-1302B, Κατὰ Ἀρείου καὶ Σαβελλίου.
P.G. 46, 11A-160C, Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως ὁ λόγος.
P.G. 46, 959A-1126C, Εἰς τὸν βίον τῆς Ὁσίας Μακρίνης, ἀδελφῆς τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.
- Γρηγόριος Παλαμᾶς
Jacques Paul Migne, P.G. 150, 799-844, Ἔργα.
P.G. 150, 843A-908D, *Gregorum Sententiae* - Ἑλλήνων Γνωμῆς.
P.G. 150, 1121B-1226C, Κεφάλαια Φυσικά, Θεολογικά, Ἠθικά τε καὶ Πρακτικά PN'.

- Δίδυμος ὁ Τυφλός
 Jacques Paul Migne, P.G. 39, 269A-442B, Περὶ Τριάδος, Βιβλίον Α΄.
 P.G. 39, 441C-774B, Περὶ Τριάδος, Βιβλίον Β΄.
 P.G. 39, 773C-992C, Περὶ Τριάδος, Βιβλίον Γ΄.
- Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης
 Jacques Paul Migne, P.G. 3, 585A-996B, Περὶ θείων ὀνομάτων.
- Δοσίθεος, Πατριάρχης Ἱεροσολύμων
 Jacques Paul Migne, P.G. 151, 693A-716C, Τόμος Συνοδικὸς Β΄ κατὰ Προχόρου Ἱερομονάχου τοῦ Κυδώνη.
 Jacques Paul Migne, P.G. 151, 717A-774A, Τόμος Συνοδικὸς Γ΄ κατὰ τῶν φρονούντων τὰ Βαρλαάμ τε καὶ Ἀκινδύνου.
- Εἰρηναῖος Λουγδούνου
 Jacques Paul Migne, P.G. 7, 433-706D, Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, Βιβλίον Α΄.
 P.G. 7, 841-972A, Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, Βιβλίον Γ΄.
 P.G. 7, 1225A-1264B, Ἀποσπάσματα ἀπωλεσθέντων ἔργων.
- Ἐπιφάνιος
 Jacques Paul Migne, P.G. 41, 173A-286A, Κατὰ αἵρέσεων ὀγδοήκοντα, Τόμος Α΄.
 P.G. 41, 285B-578B, Κατὰ αἵρέσεων ὀγδοήκοντα, Τόμος Β΄.
- Ἑρμείας Σωζόμενος
 Jacques Paul Migne, P.G. 67, 853A-930A, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Τόμος Α΄.

- Εὐθύμιος Ζηγαβινός
Jacques Paul Migne, P.G. 128, 79D-88C,
Ἀρχὴ τῆς Ἐξηγήσεως, Ψαλμὸς Β΄.
- Εὐσέβιος Παμφίλου
Jacques Paul Migne, P.G. 20, 45A-130A,
Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Λόγος Α΄.
P.G. 21, 505C-584A, Προπαρασκευῆς
Εὐαγγελικῆς Βιβλίον Ζ΄.
P.G. 22, 333B-410D, Εὐαγγελικῆς
Ἀποδείξεως Βιβλίον Ε΄.
P.G. 24, 775A-826A, Κατὰ Μαρκέλλου,
Βίβλος Β΄.
P.G. 24, 897-968A, Περὶ τῆς
Ἐκκλησιαστικῆς Θεολογίας, Βίβλος Β΄.
- Θεοδώρητος Κύρου
Jacques Paul Migne, P.G. 80, 75A-226B,
Τὰ ἄπορα τῆς θείας Γραφῆς, Κατ'
ἐκλογήν.
P.G. 80, 225C-298B, Τὰ ἄπορα τῆς θείας
Γραφῆς, Εἰς τὴν Ἐξοδον.
P.G. 80, 401A-456D, Τὰ ἄπορα τῆς θείας
Γραφῆς, Εἰς τὸ Δευτερονόμιον.
P.G. 80, 873C-884C, Ἑρμηνεῖα εἰς τὸν
Β΄ ψαλμόν.
P.G. 80, 1765C-1776A, Ἑρμηνεῖα εἰς τὸν
ΡΘ΄ ψαλμόν.
P.G. 82, 673C-786C, Ἑρμηνεῖα τῆς Πρὸς
Ἑβραίους Ἐπιστολῆς.
P.G. 83, 31A-106B, Ἄτρεπτος, Διάλογος
Α΄, Ὀρθόδοξος καὶ Ἑραριστῆς.
- Θεόφιλος Ἀντιοχείας
Jacques Paul Migne, P.G. 6, 1047A-1122,
Πρὸς Αὐτόλυκον, Βιβλίον Β΄.
- Ἰουστινιανὸς Βασιλεύς
Jacques Paul Migne, P.G. 86, 1103-1146,
Κατὰ Μονοφυσιτῶν.

- Ἰππόλυτος
- Jacques Paul Migne, P.G. 10, 669-680, Σχόλια εἰς τὸν Δανιήλ.
- P.G. 10, 851A-862B, Λόγος εἰς τὰ ἅγια θεοφάνεια.
- Ἰωάννης Δαμασκηνός
- Jacques Paul Migne, P.G. 94, 789A-1128B, Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, Βιβλίον Γ΄.
- P.G. 96, 545A-814D, Ὁμιλία.
- P.G. 96, 1363A-1408B, Ὕμνοι.
- Ἰωάννης Χρυσόστομος
- Jacques Paul Migne, P.G. 48, 701-778, Περὶ Ἀκαταλήπτου, Πρὸς τοὺς Ἀνομοίους.
- P.G. 48, 779-838, Εἰς τὸν τετραήμερον Λάζαρον.
- P.G. 48, 883-904, Κατὰ Ἰουδαίων, Λόγος Ε΄.
- P.G. 52, 391-428, Ὁμιλία εἰς τὸν Εὐτρόπιον.
- P.G. 52, 773-792, Εἰς τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.
- P.G. 53, 23-386, Λόγος παραινετικὸς εἰς τὴν εἴσοδον τῆς Ἁγίας Τεσσαρακοστῆς.
- P.G. 55, 264-279, Ἐξηγητικὰ εἰς τὸν ΡΘ΄ Ψαλμόν.
- P.G. 56, 11-94, Ἑρμηνεία εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν.
- P.G. 56, 313-410, Σύνοψις τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς.
- P.G. 56, 411-428, Ὁμιλία εἰς τὸ ρητὸν τὸ λέγον «Ἐν ποία ἐξουσία ταῦτα ποιεῖς».
- P.G. 57, 13-472, Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ματθαῖον τὸν Εὐαγγελιστὴν.

P.G. 58, 471-1064, Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ματθαῖον τὸν Εὐαγγελιστὴν.

P.G. 59, 23-482, Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν.

P.G. 60, 391-682, Ἑρμηνεία εἰς τὴν Πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολήν.

P.G. 61, 9-382, Ὑπόθεσις τῆς πρὸς Κορινθίους Α΄ ἐπιστολῆς.

P.G. 62, 177-298, Ὑπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Φιλιπησίους ἐπιστολήν.

P.G. 63, 9-460, Ἑρμηνεία εἰς τὴν Πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολήν.

P.G. 63, 543-550, Ὁμιλία εἰς τὸ «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος».

P.G. 63, 567-902, Ἐκλογαὶ ἀπὸ διαφόρων λόγων.

(Ψευδο-)Ἰωάννης Χρυσόστομος

Jacques Paul Migne, P.G. 50, 795-800, Ὁμιλία εἰς τὸ ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου καὶ εἰς τὴν ἀπογραφὴν τῆς ἀγίας Θεοτόκου.

P.G. 55, 780-782, Ἑρμηνεία εἰς τὸν Ψαλμὸν 4Η΄.

P.G. 56, 553-564, Εἰς τὸ ρητὸν τοῦ Ἀβραάμ «θὲς τὴν χεῖρά σου ὑπὸ τὸν μηρόν μου».

P.G. 59, 497-502, Εἰς τὸν ἅγιον Θωμᾶν τὸν ἀπόστολον καὶ κατὰ Ἀρειανῶν.

P.G. 59, 609-614, Λόγος εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν θεολόγον.

P.G. 61, 719-722, Εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν Θεολόγον.

P.G. 61, 757-762, Εἰς τὴν γέννησιν τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προφήτου, Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ.

- P.G. 64, 11-52, Περὶ μετανοίας, καὶ εἰς τὸ ἀνάγνωσμα τοῦ Δαυὶδ περὶ τῆς τοῦ Οὐρίου.
- Καيسάριος Jacques Paul Migne, P.G. 38, 851-1190, Γρηγορίου Θεολόγου Διάλογοι Τέσσαρες.
- Κοσμάς Ἀγιοπολίτης Jacques Paul Migne, P.G.38, 347-620, Ἱστορίαι.
- Κύριλλος Ἀλεξανδρείας Jacques Paul Migne, P.G. 69, 49C-110D, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Γένεσιν, Λόγος Β΄.
- P.G. 69, 111A-176D, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Γένεσιν, Λόγος Γ΄.
- P.G. 69, 385B-418A, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἔξοδον, Λόγος Α΄.
- P.G. 69, 417B-486, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἔξοδον, Λόγος Β΄.
- P.G. 69, 485B-538D, Γλαφυρῶν εἰς τὴν Ἔξοδον, Λόγος Γ΄.
- P.G. 69, 720C-725A, Εἰς τοὺς Ψαλμούς, Ψαλμὸς Β΄.
- P.G. 71, 597A-638C, Ἐξήγησις ὑπομνηματικὴ εἰς τὸν προφήτην Ἰωάν.
- P.G. 73, 399A-528A, Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, Λόγος Γ΄.
- P.G. 73, 529A-704B, Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, Βιβλίον Δ΄.
- P.G. 73, 891C-1056A, Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, Βιβλίον ΣΤ΄.
- P.G. 75, 1419B-1478B, Περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως.
- P.G. 76, 207B-248B, Κατὰ Νεστορίου, Τόμος Ε΄.

- P.G. 76, 391B-452B, Πρὸς τοὺς τολμῶντας συνηγορεῖν τοῖς Νεστορίου δόγμασιν, ὡς ὀρθῶς ἔχουσιν.
- P.G. 76, 509A-556D, Ὑπὲρ τῆς τῶν χριστιανῶν εὐαγοῦς θρησκείας πρὸς τὰ τοῦ ἐν ἀθέοις Ἰουλιανοῦ, Λόγος Α΄.
- P.G. 76, 943B-1002A, Ὑπὲρ τῆς τῶν χριστιανῶν εὐαγοῦς θρησκείας πρὸς τὰ τοῦ ἐν ἀθέοις Ἰουλιανοῦ, Λόγος θ΄.
- P.G. 76, 1133A-1200D, Περὶ τῆς ὀρθῆς πίστεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Λόγος προσφωνητικὸς πρὸς τὸν εὐσεβέστατον βασιλέα Θεοδόσιον.
- P.G. 77, 9A-390D, Ἐπιστολαί.
- P.G. 77, 981D-1116C, Ὁμιλίαι.
- Jacques Paul Migne, P.G. 77, 1175A-1290D, Συναγωγή τῶν ἀναγωγικῶς ἐρμηνευομένων ρητῶν τῆς παλαιᾶς Ἁγίας Γραφῆς, Βίβλος Γενέσεως.
- Κύριλλος Ἱεροσολύμων
- Jacques Paul Migne, P.G. 33, 453A-506, Κατήχησις Δ΄ Φωτιζομένων.
- P.G. 33, 659A-690A, Κατήχησις Γ΄ Φωτιζομένων.
- Λεόντιος Βυζάντιος
- Jacques Paul Migne, P.G. 86, 1193A-1268A, Σχόλια.
- P.G. 86, 1315D-1358A, Πρὸς τοὺς ἐκ τῶν ἡμετέρων προσθεμένους τῇ κατεφθαρμένη τῶν ἀφθαρτοδοκητῶν. Λόγος Β΄.
- Μακάριος Αἰγύπτου
- Jacques Paul Migne, P.G. 34, 449A-822, Ὁμιλία Πνευματικά.
- Μάξιμος Ὁμολογητής
- Jacques Paul Migne, P.G. 90, 243-786B, Πρὸς Θαλάσσιον περὶ διαφορῶν ἀπόρων

	τῆς Θείας Γραφῆς.
	Jacques Paul Migne, P.G. 90, 1083A-1176A, Περὶ θεολογίας καὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.
	P.G. 91, 1031A-1418C, Περὶ διαφόρων ἀποριῶν τῶν ἁγίων Διονυσίου καὶ Γρηγορίου πρὸς Θωμᾶν τὸν ἡγιασμένον.
Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος	Jacques Paul Migne, P.G. 145, 603A-750C, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Τόμος Α΄.
Σεβεριανός	Jacques Paul Migne, P.G. 56, 429-500, Εἰς τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς δημιουργίας. P.G. 63, 531-544, Λόγος εἰς τὴν τοῦ Σωτῆρος Οἰκονομίαν.
Σωκράτης	Jacques Paul Migne, P.G. 67, 735-842B, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Τόμος Ζ΄.
Τιμόθεος Πρεσβύτερος	Jacques Paul Migne, P.G. 86, 11-74B, Περὶ τῶν προσερχομένων τῇ ἁγίᾳ Ἐκκλησίᾳ.
Φιλόθεος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως	Jacques Paul Migne, P.G. 151, 1055C-1110A, Περὶ τῆς ἐν τῷ Θαβωρίῳ Θείας Μεταμορφώσεως, Λόγος ΙΑ΄.
Φώτιος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως	Jacques Paul Migne, P.G. 101, 45A-1190, Τὰ Ἀμφιλόγια.
Ὡριγένης	Jacques Paul Migne, P.G. 12, 1569A-1569B, Ἐξηγήσεις εἰς τοὺς ψαλμούς, Ψαλμὸς ΡΘ΄. P.G. 14, 21A-104B, Σχόλια εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Ἰωάννη, Τόμος Α΄.

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

- Albright W. F. From the stone Age to Christianity, York 1957.
- Ἀναστασίου Ἰ. Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, τόμος Β΄, ΙΑ΄ αἰώνας μέχρι σήμερα, Θεσσαλονίκη 2005.
- Ἀνδροῦτσος Χρ. Συμβολικὴ ἐξ ἀπόψεως ὀρθοδόξου, Ἀθήνα 1930.
- Δογματικὴ τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθήνα 1956.
- Βέλλας Β. Ἐκλεκτοὶ Ψαλμοί, Ἀθήνα 1952.
- Θρησκευτικὲς προσωπικότητες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τόμος Α΄, Ἀθήνα 1957.
- Θρησκευτικὲς προσωπικότητες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, Ἀθήνα 2008.
- Βούλγαρης Χρ. Ἡ ἐν Χριστῷ τελείωσις τῆς Θείας Οἰκονομίας κατὰ τὴν Πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολή, Ἀθήνα 1985.
- Ἐπίτομον ἐπιστολὴ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολή, Ἀθήνα 1996.
- Chivu Cr. E. Θεολογία, Θεοπτία καὶ Θεώση ἀπὸ τὸν Ἅγιο Συμεὼν τὸν Νέο Θεολόγο στὸν Ἅγιο Γρηγόριο Παλαμᾶ, Θεσσαλονίκη 2009.
- Γαλίτης Γ. Ἡ πρὸς Τίτο Ἐπιστολὴ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, Θεσσαλονίκη 1995.
- Γεωργόπουλος Β. Ἡ περὶ τῆς σωτηρίας ἀνθρώπου διδασκαλία τοῦ Ἁγίου Κυρίλλου

Αλεξανδρείας, Θεσσαλονίκη 2006.

Γιαγκάζογλου Στ.

Κοινωνία θεώσεως, Ἡ σύνθεση Χριστολογίας καὶ Πνευματολογίας στὸ ἔργο τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, Ἀθήνα 2001.

Δημήτριος Τρακατέλλης, Μητροπολίτης Βρεσθένης

Ὁ Χριστὸς ὁ προϋπάρχων Θεός, Ἡ Χριστολογία τῆς ταπεινώσεως καὶ ὑπερυψώσεως τοῦ Μάρτυρος Ἰουστίνου, Ἀθήνα 1992.

Εὐθύμιος Στύλιος, Μητροπολίτης Ἀχελώου

Χριστὸς προτυπούμενος, Χριστολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, Ἀθήνα 2011.

Θεοδώρου Ἄνδρ.

Ἡ Χριστολογικὴ ὀρολογία καὶ διδασκαλία Κυρίλλου τοῦ Ἀλεξανδρείας καὶ Θεοδώρητου Κύρου, Ἀθήνα 1955.

Ἡ περὶ Τριάδος καὶ Χριστοῦ διδασκαλία τῆς Παρακλητικῆς, Ἀθήνα 1962.

Ἀπαντήσεις σὲ ἐρωτήματα δογματικά, Ἀθήνα 1997.

Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια.

Τόμος Η΄ Ἀθήνα 1966.

Τόμος ΙΑ΄ Ἀθήνα 1967.

Godwin J.

Μυστηριακὲς θρησκευεῖς τοῦ ἀρχαίου κόσμου, Ἀθήνα 1996.

Ἰερεμίας Φούντας, Μητροπολίτης Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως

Ὡσηέ - Ἀμός, Μάνδρα Ἀττικῆς 1992.

Ἡ περὶ προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ διδασκαλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς κατὰ τὸν Ἱερὸ Χρυσόστομο, Ἀθήνα 2000.

Ἀπλὴ Κατήχηση, τεῦχ. 12, Δημητσάνα καὶ Μεγαλόπολη Δεκέμβριος 2007.

Ιερόθεος Βλάχος, Μητροπολίτης

Ὁ Βλέπων: Βίος καὶ πολιτεία τοῦ

- Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου προφήτου Σαμουήλ τοῦ βλέποντος σὲ σύγχρονη ἀναφορά, Λιβαδειά 2001.
- Καρμύρης Ἰ. Σύνοψις τῆς Δογματικῆς Διδασκαλίας τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθήνα 1952.
- Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τόμος Α΄, Ἀθήνα 1960.
- Κόκορης Δ. Ὁ Χριστὸς ὅπως τὸν εἶδαν οἱ προφῆτες, Ἀθήνα 2005.
- Kourie R. Ἡ Χριστολογία τοῦ Φιλόξενου Ἱεραπόλεως καὶ ἡ Σύνοδος τῆς Χαλκηδόνος, Θεσσαλονίκη 2009.
- Λεντάκης Β. Βυζαντινὴ Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματολογία, Ἀθήνα 1999.
- Λιάκουρας Κ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας κατὰ Νεστορίου δυσφημιῶν, Ἡ Χριστολογικὴ διδασκαλία τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας σὲ ἀντιπαράθεση πρὸς τὴ Νεστοριανικὴ κακοδοξία, Ἀθήνα 2001.
- Μακρυγιάννης Ἰ. Ὁράματα καὶ θαύματα, Ἀθήνα 1983.
- Ματσούκας Ν. Ἰωάννης Δαμασκηνός, Ἔκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, Κείμενο-Μετάφραση-Εἰσαγωγή-Σχόλια, Θεσσαλονίκη 1992.
- Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία, τόμος Β΄, Θεσσαλονίκη 1996.
- Ὁρθοδοξία καὶ αἵρεση κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς τοῦ Δ΄, Ε΄ & Στ΄ αἰώνα, Θεσσαλονίκη 2009.
- Μεθόδιος, Μητροπολίτης Ἀζώμης Χριστολογία, περίοδος πρώτη, ἀνάτυπο

- ἐκ τοῦ περιοδικοῦ Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, Ἀθήνα 1978.
- Μητσόπουλος Ν. Ἡ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ δόξα τοῦ ἀνθρώπου, Ἀθήνα 1972.
- Moule C.F.D. The Origin of Christology, Cambridge University Press 1977.
- Μουτσούλας Ἥλ. Ἡ ἀρειανικὴ ἔρις καὶ ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, τόμος Α΄, Σημειώσεις Πανεπιστημιακῶν παραδόσεων, Ἀθήνα 1978.
- Μπέζος Μ. Ὄρησκειολογικὸ Λεξικόν, Ἀθήνα 2000.
- Μπρατσιώτης Π. Ἡ κοινωνιολογικὴ σημασία τῆς Π.Δ., Θεολογία 1928.
- Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παλαιὰ Διαθήκη μετὰ δύο παραρτημάτων περὶ ἀποκρύφων καὶ νεότερων μεταφράσεων τῆς Π.Δ., Ἀθήνα 1937.
- Ἡ κοινωνικὴ σημασία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, Ἀθήνα 1952.
- Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παλαιὰ Διαθήκη, Ἀθήνα 1993.
- Ξεζάκης Ν. Ὁρθόδοξος δογματικὴ, προλεγόμενα εἰς τὴν ὀρθόδοξο δογματικὴν, τόμος Α΄, Ἀθήνα 2006.
- Παναγιωτόπουλος Στ. Ἡ χρῆσις τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, Θεσσαλονίκη 2007.
- Παναγόπουλος Ἰ. Εἰσαγωγή εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, Ἀθήνα 1983.
- Ἡ ἐρμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς εἰς τὴν

- Ἐκκλησία τῶν Πατέρων, τόμος Α΄, Ἀθήνα 2010.
- Παπαδόπουλος Στ. Πατρολογία τόμος Α΄, Εἰσαγωγή, Β΄ καὶ Γ΄ αἰώνας, Ἀθήνα 1991.
- Ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος, τόμος Β΄, Ἀθήνα 1999.
- Παπαρνάκης Ἀθ. Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος ὡς ἐρμηνευτὴς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, Θεσσαλονίκη 1997.
- Pryor D. Γιεσοῦα ἀνακαλύπτοντας τὸν ἱστορικὸ Ἰησοῦ, Κέντρο Ἰουδαϊκῶν καὶ Χριστιανικῶν σπουδῶν, Ohio 1992.
- Ρωμανίδης Ἰ. Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ θεολογία τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας τόμος Α΄, Θεσσαλονίκη 1999.
- Σάκκος Στ. Ὑπόμνημα εἰς τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Ἰούδα, Θεσσαλονίκη 1970.
- Μαθήματα Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Καινὴ Διαθήκη, Θεσσαλονίκη 1972.
- Ἐρμηνεία ψαλμῶν, Ἐρμηνευτικὲς σημειώσεις στοὺς ψαλμούς, τεῦχος Α΄, Θεσσαλονίκη χ.ἔ.
- Ὁ σταυρὸς στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, Θεσσαλονίκη 2005.
- Σκουτέρης Κ. Ἡ ἐκκλησιολογία τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης, Ἀθήνα 1969.
- Ἡ ἔννοια τῶν ὄρων θεολογία, θεολογεῖν, θεολόγος ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν Ἑλλήνων πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων μέχρι καὶ τῶν καππαδοκῶν, Ἀθήνα 1972.
- Συνέπειες τῆς πτώσεως καὶ λουτρὸ παλιγγενεσίας ἐκ τῆς ἀνθρωπολογίας τοῦ

- Αγίου Γρηγορίου Νύσσης, Αθήνα 1973.
- Ίστορία Δογμάτων, τόμος Α΄, Αθήνα 1998.
- Σουμάνη Έλ. Παραστάσεις θεοφανειῶν στους ψαλμούς, Θεσσαλονίκη 2010.
- Σταμούλης Χρ. Ἐγώ εἰμι ὁ ὢν. Διαλεκτικὴ φύσεως καὶ προσώπου στὴ νεώτερη ὀρθόδοξη θεολογία καὶ ὁ θεολογικὸς ὀλισμὸς τοῦ Ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, Περιοδικὸ «Σύνθεσις» τ.1(2012).
- Ἄσκηση Αὐτοσυνειδησίας, Θεσσαλονίκη 2004.
- Στεφανίδης Β. Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, 1959.
- Τομάσεβιτς Μ. Ἐρμηνεία τοῦ Β΄ ψαλμοῦ, Αθήνα 1991.
- Τρεμπέλας Π. Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο, Αθήνα 1969.
- Δογματικὴ τόμος Α΄, Αθήνα 1978.
- Δογματικὴ τόμος Β΄, Αθήνα 1979.
- Τσαγγαλίδης Ἰ. Ἰουστίνος ὁ μάρτυς καὶ φιλόσοφος ὡς ἐρμηνευτὴς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, Θεσσαλονίκη 1991.
- Τσάκωνας Β. Ἡ χριστολογία τοῦ κατὰ Ἰωάννη Εὐαγγελίου, Αθήνα 1969.
- Ἡ χριστολογία τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Εὐαγγελιστῆ Ἰωάννου, Αθήνα 1970.
- Τὸ φιλολογικὸ καὶ θεολογικὸ πρόβλημα τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν Ἀπόστολο Παῦλο, Αθήνα 1994.

- Φαράντος Μ. Τὸ περὶ τῶν ἀκτίστων θείων ἐνεργειῶν δόγμα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας κατὰ τὴν διδασκαλίαν Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου, Ἀθήνα 1968.
- Χριστολογία, Τὸ Ἐνυπόστατον, Ἀθήνα 1972.
- Ἡ περὶ Θεοῦ ὀρθόδοξος διδασκαλία, Ἀθήνα 1985.
- Φειδᾶς Βλ. Τὸ Κολλουθιανὸν Σχίσμα καὶ οἱ ἀρχεὶ τοῦ Ἀρειανισμοῦ, Ἀθήνα 1973.
- Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Α΄, Ἀθήνα 1997.
- Φίλης Λ. Φίλης Λ. Ἡ Κοινὴ ὡς γλῶσσα τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν 27 βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης, τόμος Α΄, τεῦχος Ιο, Ἀθήνα 1992.
- Φιλόθεος Βρυέννιος, Μητροπολίτης Νικομηδείας Διδαχὴ τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων, Κωνσταντινούπολις 1883.
- Φλωρόφσκυ Γ. Θέματα Ὁρθοδόξου Θεολογίας, Ἀθήνα 1989.
- Οἱ Βυζαντινοὶ πατέρες τοῦ 5ου αἰῶνα, (μτφρ. Π.Κ. Πάλλη), Θεσσαλονίκη 1992.
- Χρήστου Π. Ἑλληνικὴ Πατρολογία, Εἰσαγωγή, τόμος Α΄, Θεσσαλονίκη 1976.
- Ἰωάννης Χρυσόστομος Ἄπαντα ἔργα, Θεσσαλονίκη 1978.
- Γρηγόριος Παλαμᾶς Ἄπαντα τὰ ἔργα. Εἰσαγωγή-μετάφραση-σχόλια, τόμος Α΄, Θεσσαλονίκη 1981.
- Γρηγόριος Παλαμᾶς Ἄπαντα τὰ ἔργα. Εἰσαγωγή-μετάφραση-σχόλια, τόμος Β΄, Θεσσαλονίκη 1981.
- Γρηγόριος Παλαμᾶς Ἄπαντα τὰ ἔργα.

Εἰσαγωγή-μετάφραση-σχόλια, τόμος Γ΄,
Θεσσαλονίκη 1981.

Zimmerli W.

Grundriss der alttestamentlichen
Theologie, μτφρ. Βασίλειος Στογιάννος,
Ἐπίτομη θεολογία τῆς Παλαιᾶς
Διαθήκης, Ἀθήνα 1981.